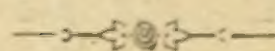

ميزان الادب

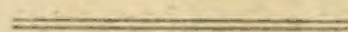
صاحب اثر

دياربكرلى سعيد پاشا

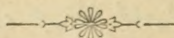

صاحب وناشرى

عصر كتبخانه‌سى صاحبى كرقور

معارف نظارت جليله‌سنك رخصتيله طبع اولنمشدر

استانبول

(ا. ماويان) شركت مرتبيه مطبعه‌سى — باب عالى جاده‌سى نومرو ٥٢

١٣٠٥

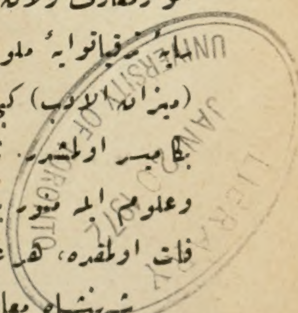
﴿ تحدیث نعمت ﴾

هوسکاران معارفك نظر استفادەسنه وضع اولنان بو اثر بهین تألیفات عدیدەسیله کتبخانهٔ ملیمزی تزیین ایدن دیاربکرلی سعادتلو سعید پاشا حضرتلرینکدر.

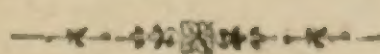
بو اثر قواعد ادبیەنك میزانی و بر دستور صحت عنوانیدر. ادبیات عثمانیەدە کسب مهارت ایتمك استیانلر هوسکاران ادب رهبر طریق بلاغت اولدیغنی جزئی ملاحظه ایدنلره قویار.

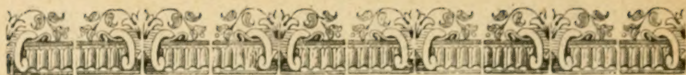
سنین وفیرەدنبری طبع ونشر ایله اشتغال ایلدیکم بوکتابلری بو دفعەدە بویله بر اثر صحیحك واسطهٔ نشری اولمغله مفتخرم، تحصیل افتخار ایتدیکم، نەدن متشکر اولمیەیمکه روز فیروز جلوسی مطالع انوار معارف اولان ولی النعمت بی منتمز پادشاهمز افندمز حضرتلرینك سایهٔ ترقیاتوایهٔ ملوکانەلرندە (مرآت العبر) کبی بر کلیات تاریخ، (میزان الادب) کبی بر دستور بلاغتك طبعنه واسطه اولمق نعمتی بکا میسر اولمشدر. زمان عدالت نشان ولی النعمت آفتاب اساسیله وعلوم ایله منور بر دور جلیل اولدیغندن هر ساعی مظهر مکافات اولمقدە، هر غیور غیرتنك محصولنی کورمکدەدر.

شهنشاه معارف پناه، خداوندکار قدسیت اکتناه، خاقان غالبشان، سبب امن وامان پادشاهمز افندمز حضرتلرینك عنایت علیه وعواطف سنیهٔ خلافتپناهیلری بزم کبی عجزەیەدە سایه صالدقجه انشاءالله سعی موفورمزك نیجه نیجه مکافاتنی کورمکله بختیار اولورز. الله اول سلطان اعظمی ملته باغشلاسون آمین.

عصر کتبخانەسی صاحبی:
کرقور

ميزان الادب

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد وثنا اول مبدع بدايع كائناته سزادركه انسان نظرينى هر نه جهته عطف ايده جك اولسه مصنوعات جليله سندن بر بديعهٔ حيرتفزايه مصادف اولوركه لسان وجدان

فَفِى كُلِّ شَيءٍ لَهُ آيَةٌ ٭ تَدُلّ عَلىٰ اَنَّهُ وٰاحِدٌ

توحيد وتمجيدينى تذكرا تمامسى ممكن اولەمز. صلوة وسلام

خُلِقْتَ مُبَرَّءاً مِنْ كُلِّ عيبٍ
كَاَنَّكَ خُلِقْتَ كَمٰا تَشٰاءُ

مديحهٔ اكمليت صريحه سنه ماصدق اولان اول مفخر موجوداته احرادركه ذات قدسيت آيات رسالتپناهيلرى {لولاك لما خلقت الافلاك} تشريف منيفيله على العموم بدايع مكوناتك علت غائيهٔ قديمه سى وخلقت علياسى،

دریای فطرتك الك معزز درهٔ یتیمه‌سیدر . صلی الله علیه وسلم وعلى آله واصحابه الذين هم نظـام بيت الابداع والتكوين وقوام اركان البلاغ والدين .

جلوس همایون حضرت پادشاهیدن بری معـارف مدنیـه‌مزده اسکی حاله نسبتله مشهود عیون شکران اولان تجدد موسم شتادن انفصال وموسم بهاره اتصال ایدن برباغچه‌نك حالنه معادل اولدیغنی حقایق شناسانك هیچ بری انکار ایده‌مز. بوحال سعادت اشتمال ایسه

يَحُومُ حَوْلَ ذُرَاهُ العَالِمُونَ كَمَا
تَرَى الحَجِيجَ بِبَيْتِ اللهِ مُعْتَرِكَا

نشیده‌سنك مدلول حكمت شمولی اولان شهنشاه بیمدانی ولی نعمت بی منتمز السلطان الغازی {عبدالحمید خان ثانی} ادام الله شوكته وخلافته بحرمة السبع المثـانی افندمز حضرتلرینك علوم ومعارف انسانیه وكمالات مدنیه‌مزك ترقیسی حقنـده‌كی اقدامات عظیمهٔ ملوكانه‌لرینه بیوك برهاندر .

لازالت اشجار حديقة الملك مخضرة بمدرار عواطفه وازهار روضة العدل منضرة بامطار عوارفه.

رواجگاه کمالات اولان بویله برعصر جلیلده معارفه خدمت ایفای وظیفهٔ شکر و محمدت اوله جغندن او وظیفه‌یی ادایه مدار وابنای وطنه ناچیزانه بریادکار اولمق اوزره علم بلاغتی حاوی اشبو اثر جامع القصوری یازوب «میزان الادب» تسمیه ایلدم.

مقصدی خدمت خالصانه یه منحصر ومع مافیه نقصان اقتدارینی مقر اولان برصاحب اثرك خطیئاتندن طولایی هدف مؤاخذه اولمامسنی شیمهٔ مروت اقتضا ایدر. بناءً علیه مطالعه بیوره جق ذواتك تصادف ایده جکاری خطالرمزی قلم عفو ومسامحه ایله تصحیح ایده جکاری امیدنده یز.

الله ولی التوفيق والاحسان وهو المنزه من الخطأ والنقصان. ونحن الانسان والانسان مركب من النسيان.

سعید

مقدمه

افعال ادبیه عامه و خاصه قسملرینه منقسم اولوب برنجیسی اطلاق اوزره افعال بشریه‌نك اختلافندن و شو اختلافك اصل واساسندن بحث ایدر. بحث ایتدیکی شیلر فضائله محبتك ورذائله بغض وخصومتك اسباب ودرجاتندن عبارتدر.

ایکنجی قسم تفصیل اوزره لوازم معتبرهٔ بشریه‌یی حاوی وانواع ثلثه‌یی محتویدر.

انواع مذکوره‌نك برنجیسی حق تعالی حضرتلرینه نسبتله انسانك لوازم خصوصیه‌سی اولان آداب دینیه وملیه‌در. بوکا شریعت اطلاق اولنور.

ایکنجیسی انسانك ذاتنه نسبتله لوازم مخصوصه‌سیدر. شو نوعه آداب شخصیه ونوامیس طبیعیه دینیلور.

اوچنجیسی بشقه‌لریله ائتلاف ومعاشرته نسبتله انسانك لوازم مخصوصه‌سیدر. بوکاده آداب مدنیه تسمیه ایدیلور. نوع بشرك بعضیلری بعضلرینه نه صورتله محبت ومعامله ایله مکلف اولدقلری وهرکس همجنسنك نفرت وحسن قبولنه نه مقوله افعال ایله مظهر اوله‌جغی ـ مباحث ومسائلی ـ شو اوچنجی نوعك قواعد اساسیه‌سیدر. قوانین مدنیه وهیئات اجتماعیه‌نك اختلاف احوالنه تعلق ایدن نوامیس عملیه‌نك معرفتی بو نوعك متفرعاتندندر.

افعال ادبیه‌نك عامه وخاصه قسملرندن هر برینك بر مصدری واردر. برنجی قسمك مصدری طبیعی، ایكنجیسنك مصدری وضعیدر.

مصدر طبیعی جناب حقدن انسانه موهبه اولان نور طبیعتدر. بونك مرجعی یالكز ذوقك سلامتیدر.

مصدر وضعینك مرجعی ایكیدر. بری كتب مقدسه، دیكری ازمنه‌نك، امكنه‌نك، اشخاصك احوال واعتباراتی اوزرینه موضوع قوانین ادبیه‌دن باحث اولان مؤلفات بشریه‌در. بزم شو كتابده بحث ایده‌جكمز علومك مرجعی بودر.

علوم ادبیه‌نك اقسامی بین العلما مختلف فیهادر. لكن تقسیملری حصری اولمیوب جعلی اولدیغندن ادبیونك اكثری اون ایكی اولمسنی قبول ایتمشلردركه لغت، صرف، اشتقاق، نحو، معانی، بیان، عروض، قافیه، انشاء نثر، قرض شعر، خط، تاریخ علملریدر. علمانك بعضلری علم بدیعی رأساً علم اتخاذ وبعضلری علم بیانك اقسامندن عد ایتدیلر. مذكور اون ایكی علمك سكزی اصول ودردی فروعدر.

اصوله متعلق اولان علومده یا مفردات، یا مركباتدن بحث اولنور.

مفرداتدن بحث ایدن علمك مباحثی الفاظك جواهر وموادینه متعلق ایسه (علم لغت)، صور وهیئات الفاظه متعلق ایسه (علم صرف)، اصالت وفرعیتله بعضیسنك بعضیسنه انتسابنی بیلدیرر ایسه (علم اشتقاق) تسمیه قلنور.

مباحث اطلاق اوزه مرکباته تعلق ایدرایسه بو تعلق هیئت ترکیبیه و تأدیهٔ معانیٔ اصلیه اوزرینه مبنی اولدیغی حالده (علم نحو)، اصل معنایه مغایر افاده اعتبارینه مبتنی بولندیغی تقدیرجه (علم معانی)، افادهٔ مذکورهنك مراتب وضوحده کی اعتبارینه مبنی ایسه (علم بیان) دینیلور.

مباحث وزن جهتیله مرکبات موزونهیه متعلق اولدیغی صورتده (علم عروض)، ابیاتك اواخرینه تعلق ایدرایسه (علم قافیه) اطلاق ایدیلور.

فروعه متعلق علومدن نقوش کتابتی بیلدیرن علمه (علم خط)، منظومه مخصوص علمه (علم قرض شعر)، منثوردن بحث ایدن علمه (علم انشاء نثر)، بحث بونلرك ماعداسنه تعلق ایلدیکی صورتده (علم تاریخ) تسمیه اولنور.

ترسل و خطابت و علم انشاء نثرك، محاضرات و تراجم احوال علم تاریخك، بدیع ذکر اولندیغی اوزره علم بیانك فرعیدر.

علوم عربیه علماسی معانی و بیان و بدیع علملرینك اوچنه بردن (علم بلاغت) اطلاق ایلدیلر.

علمای مشار الیهم حضراتی ابنیهٔ الفاظه نظراً علم صرفی والفاظدن ترکب ایدهجك کلامك حاوی اولهجغی کلمهلردن هر برینك اعرابنه نظراً علم نحوی وضع ایلدکدن صکره الفاظك ترکیبنده اولان اموری نظر دقته آلوب علم بلاغتی وضع ایتمشلردر.

بلاغت اوچ فنی جامع اولوب اولاً معنای مرادك تأدیهسنده انکلهٔ خطادن، ثانیاً واسطهسیله تعقید معنویدن، ثالثاً تحسین

کلامه تعلق ایدن شیلردن بحث ایدن علمدر. وجه تفصیل اوزره اوّلکیسنه علم معانی، ایکنجیسنه علم بیان، اوچنجیسنه علم بدیع دینیلور. کلام، اوّل وثانی اعتباریله لفظجه فصیح ولفظ ومعناجه بلیغ اولور. اوچنجیسی ایسه عرض خارجیدن عبارتدر.

فصاحت

دنیاده من القدیم مستعمل اولان السنه‌دن هر برینك حاوی اولدیغی الفاظ علی العموم استعمال ایچون وضع اولنمش وچوق وقتلر قوللانلدقدن صکره تمادیٔ دهور وتقادم عصور اولفظلرك بعضلرینی دائرهٔ استعمالدن چیقارمشدر. بناءً علی ذلك هیچ برلفظ اصلنده وحشی وغریب عدّ اولنموب کچمشده کثیر الاستعمال ایکن صکره دائرهٔ استعمالدن چیقاریلان الفاظك متروکیت جهتیله استعماللری مخلّ فصاحت عد ایدلدی.

متقدمین عربك نه‌مقوله کلملری کثرت اوزره قوللاندقلری ایسه ـ زمانك امتدادیله وسائط وقوف ومعلوماتك انقطاعندن ناشی ـ اطلاعجه فقدان امکانه مصادف اولدیغندن ازمنهٔ قدیمه‌ده عربلرجه کثیر الاستعمال اولان لفظلری بیلمکه مدار اوله‌جق ضابطه وضعنه مجبوریت حاصل اولمشدر. شو مجبوریتدن اوتوری متأخرین علمای بلاغت «مفردده فصاحت: تنافر حروفدن، غرابتدن، قیاس لغوی‌یه مخالفتدن سالم اولمسیدر» دیه‌رك ضابطه وضع ایتدیلر.

علمای بلاغتك کرك الفاظ ایچون وضع ایلدکاری شو ضابطه

كرك بلاغت حقنده اتخاذ ایتمش اولدقلری قاعده مفردات ومركبات عربیه ایچون موضوع ایدی . لسان فارسینك عربی ولسان عثمانینك هم عربی، هم فارسی لغتلریله مخلوط وممزوج بولندیغی جهتله اوضابطه وقاعده صکره شو ایکی لسانجه‌ده تعمیم ایلدی .

معمافیه قرآن کریم لسان عربی ایله منزل اولدیغندن شو لسان جلیل ملت اسلامیه‌جه ذاتاً لسان دین عد اولنمش وعلمای اسلام طرفلرندن معانی وبیان وبدیع علملرینك تدوینه همت اولنوب شو علملرك ضوابط وقواعدی دخی لسانمزده نظم ونثرك حسن ترتیب وتنظیمنده اساس فصاحت وبلاغت اتخاذ قلنمشدر .

فصاحتله کلمه وکلام ومتکلم توصیف اولنور : «کلمهٔ فصیحه، کلام فصیح، کاتب فصیح» کبی .

بلاغتله یالکز کلام ایله متکلم توصیف اولنوب کلمه توصیف اولنه‌مز . بناءً علیه «کلام بلیغ، شاعر بلیغ» دینیلور . لکن «کلمهٔ بلیغه» دینله‌مز .

مفردك فصاحتی یوقاریده ذکر اولندیغی اوزره تنافر حروفدن، غرابتدن، قیاس لغوی‌یه مخالفتدن سالم اولمسیدر .

(تنافر) لفظجه لسانده ثقالت ونطقده عسرت حصولنه سبب اولان بر حالدر . بو حال ثقالت وعسرتجه یا بر صورت متناهیه‌ده بولنور : الفاظ عربیه‌دن «همخع» والفاظ ترکیه‌دن «قرقدرتدرمق» لفظلری کبی . یاخود ثقالت وعسرت درجهٔ متناهیه‌نك ـ صورت متفاوته‌ده ـ مادونی بولنور : الفاظ عربیه‌دن «مستشزر» ،

«مستشرف»، «ملع» والفاظ تركيه‌دن «شرلعان»، «باشلانغج»، «چرز» لفظلری کبی.

ابن دريد جمهره‌ده ديركه «حروف متقاربه[١]نك برندن ديكرينه انتقال ايدركن ديلده ثقلت حاصل اولور. حروف متباعده[٢]نك برندن ديكرينه انتقالده او ثقلت حاصل اولمز. زيرا لسانكى حروف فم[٣]دن وحروف ذلاقه[٤]دن برينه انتقال ايتدرمكسزين حروف حلق[٥]ده استعمال ايده‌جك اولسه‌ك بر كيزلی آواز ومختلف حركتلرايله لسانه كلفت ويرمش اولورسك. كورمزميسككه (اهح) حرفلرينی تأليف ايتسه‌ك لغاتك بعضلرنده مخرجلرينك ياقيلغی جهتيله همزه‌يی حايه تحول ايتمش بولورسك: «ام والله، هم والله» كبی. بوعلتدن اوتوری عربلر «اراق» ديه‌جك يرده «هراق» ديديلر. وبعض السنه‌ده كذلك قرب مخرجلری سببيله هايی حايه دونمش بولورسك. بناءً علی ذلك مخرجلری اوزاق اولان حروفدن مركب كلمه كوزل اولور».

ابن دريد خليلدن نقل ايله ديركه «حرف حاده بوغاز

---

[١] حروف متقاربه (د ث)، (د ذ)، (ض ظ) حرفلری كبی مخرجلری ياقين اولان حرفلردر.

[٢] حروف متباعده (ب ع)، (م ج) حرفلری كبی مخرجلری اوزاق اولانلردر.

[٣] حروف فم (ب م ف و) حرفلريدر.

[٤] حروف ذلاقه نطقه سرعت ويرن حرفلردركه (ب ر ف ل م ن) حرفلرندن عبارتدر. بونلرك ماعداسنه حروف مصمته دينيلور.

[٥] حروف حلق (ح خ ع غ ه ا) حرفلريدر.

قيصلىق اولسه حا عين حرفنه بكزر. بونك ايچون حا ايله عين بوكلمه ده بولنه‌مز. ها دخی بویله‌در. لكن هربرينك بشقه بشقه معناسى اولور ايسه فى الاصل ايكى كلمه اولدقلرى حالده برلشه بيلورلر: «حيهلا» كبى‌كه (حى) بشقه، (هلا) بشقه كلمه‌در».

سعدالدين تفتازانى مطولده ديركه «ابو تمامك – كريم متى امدحه امدحه والورى – قولنده حا ايله ها بيننده تنافر بولنديغى ايچون مصنف «امدحه» لفظنده ثقلت اولديغنى بيان ايتمش ايسه‌ده مصنفك بوافاده‌دن مرادى «امدحه» لفظنده (فصاحته خلل ويرميه‌جك درجه‌ده) آز بر ثقلت اولديغى حالده ايكنجى «امدحه» لفظى‌ده برنجى‌يه يناشوب ثقلت تضاعف ايتمكله تنافر حاصل اولور صورتى اولمسى ملحوظدر. حالبوكه «امدحه» لفظى مجرد بولنديغى حالده غير فصيح اولديغنه دائر اعتراض وارد اولامشدر. زيرا قرآن كريمده دخى بومثللو لفظ واقعدر: (فسبحه) كبى. قرآن كريمك مشتمل اولديغى الفاظ شريفه‌يه‌كلام غير فصيح ديمك مؤمنك جرأت ايده‌میه‌جكى حاللردندر».

قرآن كريمده موجود بر لفظه يا تركيب حروف، ياخود غرابت ومخالفت قياس كبى احواله ذهاباً اعتراضه جرأت ايدنلرك اعتراضلرى ذوق فطريلرينك معلوليت و فسادينه و كندى معلوماتلرينك نقصاننه حمل اولنور. زيرا زمان سعادت بنى عدنان وقحطان بلغاسنك الك زياده غلبه‌لكلى زمانى ايكن اهتدا ايتمامش اولان بلغاى عرب بالاعتنا تدقيق وتحرى ايتمش اولدقلرى حالده قرآن كريمده فصاحته مغاير الفاظ اولمديغنى تصديق ايله برابر

آیات قرآنیه‌یه سحردر دیمکه باشلادیلر. صکره کلامنلر فصاحتی تفریقجه ذوق فطری اصحابندن اولان بلغای قدیمه و عرب عاربه‌نك کعبنه بیله وارامیه‌جقلری کندولرنجه‌ده مصدقدر. شکر طاتلی ایکن ذائقه‌سنده علت اولان کیمسه طاتلیلغنی حس ایده‌میه‌جکی کبی ذوق سلیم فطری اصحابندن اولمیانلرده الفاظده‌کی ثقلت وخفتی حقیله حس ایده‌مزلر. بوکا دائر آشاغیده بعض مباحث درج اولنه‌جقدر.

خلیل دیرکه «بك چرکین بولدیغم «هعخع» لفظنی ایشتدیکم وقت «بویله کلمه ترکیب اولنه‌مز» دیه‌رك انکاره مجبور اولدم. صکره عربك ثقات علماسنه مراجعتله سؤال ایلدم. بوکلمه‌نك تألیفنی انکار ایدوب طوغریسی «خعخع» در دیدیلر».

شیخ بهاالدین عروس‌الافراحده دیرکه «تنافر یا جداً تباعد حروف ایچون، یاخود تقاربلری ایچون اولور. زیرا بو حال آیاقده باغ اولدیغی حالده طفره (صیچرامق) کبیدر.

خفاجی سرّ الفصاحه‌ده دیرکه «بزم ایچون بر طاقم الفاظ واردرکه حروفی متقارب اولدیغی حالده هیچ برنده تنافر یوقدر: «شجر، جیش، فم» لفظلری کبی».

یکدیکرینه شدت تقاربی اولان حرفلرك ایکیسی یاخود اوچی بر کلمه مجتمع اولور ایسه او حرفلرك جرس (آواز) لرنده اولان قوتلری اعتباریله تقدم وتأخرلری وقوعبولور. وقوتده مقدم اولان حرفی ولی ایدن حرف ضعیف متحرك اولمیوب

ساکن بولنور ایسه اویله کلمه‌ده تنافر حس اولنمه‌یه‌جغی جهتله فصاحت موجود اولور: (الم اعهد) کبی.

شیخ بهاءالدین دیرکه «تنافری حصوله کتیرمکده تقارب وتباعد حروفك استواسی، غایت وفاقده اولان ایکی مثلك وغایت خلافده اولان ایکی ضدك استواسنه بکزر. مثلین ایسه شدت تقاربلری، ضدین ایسه شدت تباعدلری جهتیله مجتمع اوله‌مز. بناءً علیه حال بر محلده‌کی حروف متباعده و حروف متقاربه آره‌لرنده دائر اوله: خفت، حروف متباعده‌ده کورینور».

ابن درید جمهره‌ده دیرکه «ابنیه‌نك الك کوزلی مخرجلری بری برندن اوزاق بولنان حرفلرك امتزاجیله ترکیب اولنمش کلمه‌در. مصمت الحروف بر رباعی بوله‌مزسك‌که حروف ذلاقه‌دن بریله ممتزج اولمیه. مکرکه «عسجد» کبی سین حرفیله کلمش اوله. بوده پك آزدر. بویله بنالرده ورودی ایسه سین حرفنك لینتی ایله برابر جرسی غنه جوهرندن اولدیغی ایچوندر. لکن «فرزدق»، «سفرجل»، «شمردل» کبی خماسی بنالرده مطلقا حروف ذلاقه‌دن ومخرجی دوداقلردن ویا دیل اوجندن اولمق اوزره بر، یاخود ایکی حرف بولنور. رسم ایتدیکمز قاعده‌یه مخالف بربنایه تصادف ایتدیکك حالده او بنانك کلام عربدن اولمدیغنه حکم ایتملیسك».

«اوچ حرفلی وایکی حرفلی اولان لفظلره حروف مصمته‌دن برایکیسی حروف ذلاقه‌دن بریله امتزاج ایده‌بیلور: «خدع» کبی. بوکلمه‌ده خا ایله عینك آره‌سنی دال فصل ایتدیکی ایچون

كلمه‌نك تركيبى كوزلدر . حروف قلب اولنور ايسه چركين اولور .

ينه ابن دريد ديركه «عربلر مخرجلرى يك ياقين اولان حروفى بركلمه‌ده تأليف ايتمديلر. لزوم اوزرينه ايكى كلمه اجتماع، ياخود بر حرف ورود ايدوبده مخرجلرى ياقين اولديغى حالده عربلر او ايكى حرفك برينى ديكرينه تحويل ايدرلركه اقوى اولان حرف ايله ابتدا اولنمش اوله. بونى چوق كره بناء اصليده دخى استعمال ايتديلر : (الرحمن الرحيم) كبى. لام ضعيف، را قوى اولديغندن لام رانك يانده بللى اولميوب ايكيسى‌ده برشده‌لى را صداسى ويرر» .

بوتبدلات لفظيه اوزرينه الفاظك هيچ برى دائرهٔ فصاحتدن چيقماز .

ابن دريد كلام سابقنى تعقيب ايله ديركه «حروف زائده‌يه تصادف ايدن هركلمه‌ده حال بويله‌در . تاء افتعال طا ظا ضاد زا وبونلرك اخواتى يانلرنده — تلفظجه حرف قوى ايله بدأ اولنمق ايچون — كنديسنى ولى ايدن حرفه تبديل اولنور . بوتقديرجه ايكيسى برلفظده برقوتى احراز ايدر» .

«قاف وطادن برينك يانده سين بر بناده بولنور ايسه سينى صاده تبديل ايدرلر . زيرا سين آغزك اورته‌سندن ديلك آرقه‌سنه يناشوب قاف ايله طانى ديل تلفظ ايدركن ديلك طاده آلت طرفى . قافده اوست طرفى دماغه طوغرى قالقار . سينى تلفظدن صكره قافى ياخود طانى تلفظه باشلادقده — او صورتله

ارتفاعنی ثقیل کوردکلرندن اویله یرلرده ـ سینی حسب المخرج اقرب حروف اولان صاده ابدال ایله تلفظ ایلدیلر. زیرا صادك قاف ایله استعمالی سینك قاف ایله استعمالندن قولایدر. بناءً علیه «سقر» دیه‌جك یرده «صقر» و «قسط» دیه‌جك یرده «قصط» دیه تلفظ ایتمشلردر».

کذلك سین ایله قاف آره‌سنه بر حرف حاجز داخل اولدقده ـ مبالات کوسترمیوب لفظده مجاورت توهم ایلدکلرندن ـ بالابدال «سبق» دیه‌جك یرده «صبق» و «سویق» دیه‌جك یرده «صویق» دیدیلر».

«صاد ایله دال مجاور اولوب صاد مقدم اولور ایسه ساکن قلندیغی تقدیرده ضعفه تصادف ایدر. شو حال اوزرینه صادی زایه تبدیل و حرکه‌لندکده ینه اصلنه ارجاع ایدوب ساکن ایکن «فلان یزدق» و حرکه‌لندکده «صدق» دیه تلفظ ایلدیلر. بناءً علیه بعض قرا (حتی یصدر الرعاء) قول کریمنی (حتی یزدر الرعاء) اوقومشلردر».

مباحث مذکوره‌نك شامل اولدیغی وجوهك جمله‌سی تلفظه مخصوص اولدیغندن یازیلشده هر حرف کندی هیئت اصلیه‌سی اوزره یازیلور.

(ث ح ذ ص ض ط ظ ع) حروفی لسان عربه مخصوص حرفلر اولوب بو حروفك بعضلری لسانمزك اصل و مأخذی اولان جغتای لساننده‌کی الفاظ عمومیه درونده انجق اوتوز قرق کلمه‌ده موجود و بونلرده الفاظ عربیه‌دن مولد ومنقولدر.

لسانمزده حروف مذکورهنك بولنديغی الفاظ اصل چغتايلرنده موجود دكلدر .

مثلا لسانمزده‌كی «ايصلاتمق» چغتايده مستعمل «ايسلاتمك» دن و «باصمق» «باسمق» دن، «ايصلاق» «ايسلغ» دن، «صق» «سيق» دن، «صولق» «سونك» دن، «صول» «سونقول» دن، «طار» «تار» دن مبدّل و الفاظ سائرهنك اكثری‌ده عربيدن منقولدر .

اهل چغتای لساننده عند التكلم الفاظ عربيه‌نك مخلوطيتی بك آز اولديغندن قلت استعماللرندن ناشی آنلرك لسانلرنده ذوقاً ثقيل كورينن حروف لسانمزك الفاظ عربيه ايله كثرت اختلاطی جهتيله بزجه خفيف ولطيف كورينور . بناءً علی ذلك بزم ذوقمز، لسان اصليمزك منشائی اولان اهل چغتايك ذوقلرينه نسبت قبول ايده‌جك درجه‌دن تباعد و عربلرك ذوقنه تقرّب ايتمكله لسان عربيده تلفظجه «سقر» و «سويق» مثللی الفاظده سين صاده تبديل اولنديغی كبی الفاظجه حسب الاختلاط ذوق عربك بزجه‌ده بر درجه‌يه قدر وجودی جهتيله لسان اصليمزده مستعمل وبالاده محرر «سيق»، «ايسلاتمك» مثللو موقعلرده ذوقمزه ملايم كورينن صاد حرفنه وحروف سائره دخی بعض حروف موافقه‌يه ابدال ايله تلفظه آليشلمش و بوصورتله استعمال اوزرينه الفاظ اصليه متروكيتله كسب غرابت ايدرك ذوقمزجه استلزام تنافر ولسانمزه مخصوص اولان فصاحت دائره‌سندن تباعد ايتمشدر . لكن ذوقلرينه ملايم اولان اهل چغتای استعمالاتجه الفاظ مذكورهنك هر بری خفيف وبزم ابدال صورتيله

استعمال ایلدیکمز الفاظ انلرك ذوق مخصوصلرنجه ثقیلدر .

مع مافیه بزم ذوقمزك ذوق عربه ملایمتی هرنه قدرکه برامر طبیعی درجه‌سنه تقرب ایتمش ایسه‌ده او ذوقه تمامیله اتصال ایده‌مدیکمزدن بشقه حسب المخرج تفریقی تجویده موقوف اولان الفاظی تلفظده نقصانمز دخی بدیهی بولندیغندن «ثمر» و «سمر»، «ثمین» و «سمین»، «اثنا» و «اسنا»، «محذور» و «محظور»، «حذاء» و «حزاء»، «اذاعه» و «ازاعه» کبی پك چوق لفظلری تلفظ ایدرکن نه درجه‌لرده التباساته تصادف ایتدیکمز معلومدر .

بناءً علیه لسانمز بو مثللو مخرجلری تجویدیله تفریق اولنه‌بیله‌جك الفاظك چوغنده اصلا تمامیله مخالف تلفظه آلشمش اولدیغی ایچون «حضرت» دیه‌جك یرده «حظرت»، «اضطراب» دیه‌جك یرده «اظطراب»، «ضرب» دیه‌جك یرده «ظرب»، «حمد» دیه‌جك یرده «همد»، «عادت» دیه‌جك یرده «آدت» دییورز .

مبتدیلرمزك املایی اوکرنمکده مصادف اولدقلری مشکلاتك بربیوك سببی ده التباسات مذکوره‌در .

ایشته عربلرجه هر بری اصلاً و ذوقاً تنافردن سالم اولان الفاظ فصیحهٔ مذکوره‌یی عبارات عربیه آره‌سنده تجویده رعایتله حرفلری مخارجه بالتوفیق اوقودق ذوقاً بزه نه قدر لطیف کلور ایسه عبارات ترکیه آره‌سنده تجوید ایله مخرج اصلیسنه توفیق و قرائت ایده‌جك اولسه‌ق اوقدر ثقلت و تنافری حاوی

كورينوب ذوق خصوصيمز عدم موافق تكلمه تصادف ايتديكچه الفاظده فصاحت حس ايدهمز .

بناءً على ذلك الفاظك استعمالاتجه برمقامده تنافر ، ديكر مقامده عدم تنافر محسوس اولور . وتنافر محسوس اولان موقعده اوبله لفظلرك هر برى فصاحتدن خالى ومحسوس اولميان موقعده فصاحتى حاوى بولنور . لكن « همخع » لفظ عربيسى و « قرقديرندرمق » لفظ تركيسى كبى حد ذاتنده ثقلت تأليفيهسى اولان الفاظ او قبيلدن اولمديغندن هيچ بر موقعده تنافردن قورتيلهمز .

(و) حرف عاطفهسى ادوات عربيهدن اولوب عبارات عربيه آرهسنده هر نهقدر تكرر ايتسه لطافته وفصاحته خلل ويرمز . لكن لسانمزجه ادوات اصليهدن معدود اولمديغى جهتله عبارات تركيه آرهسنده تكرر ايتدكجه ثقلت كوسترر . وابتداسنده واو عاطفه موجود اولان « وواعدنا » لفظى كبى الفاظ عربيه عبارات عربيه آرهسنده مذكور اولديغى حالده واو عاطفه ايله اصل كلهدهكى واوك يان يانه كلمسى غايت لطيف كورينوب كلمهٔ مذكورهده اولديغى مثللو چوق كره كلمهنك اصلنه نسبتله بيله لطافتى تزييد ايدر . لكن « زيد عالم وكامل وواقف امور در » كبى عبارات تركيه آرهسنده ثقيل ولطافتى مخل اولور . شو حال بريسنك اندامنه كوره بچيلوب ديكلمش اولان برلباسى اندامنه يقشميان ديكر بريسنك كيمهسى كبيدر . برنجيسنده نهقدر خوش كورينور ايسه ديكرنده اوقدر چركين كورينور .

ابن النفیس الطریق الی الفصاحه‌ده دیرکه «بعضاً بر کلمه بر صیغه‌دن دیکر صیغه‌یه، یاخود بر وزندن دیکر وزنه نقل اولندیغی حالده هرنه‌قدر حد ذاتنده چرکین اولسه نقلنده کوزل اولور: مثلا «دع» لفظنك ماضیسی اولان «ودع» لفظی چرکین اولدیغندن استعمالی پك آزدر. فعل امره تحول ایتدکده کوزل اولور. «لب»، «رجاء» لفظلرینك هر بری مفرد ایکن اضافتسز استعمال اولنور ایسه چرکین ولبك جمعی اولان «الباب». رجانك جمعی اولان «ارجاء» کوزلدر. «صوف» لفظی چرکیندر. جمعی اولان «اصواف» چرکین دکلدر».

لسانمزجه‌ده بویله لفظلر بولنور. مثلا «مرمر» و«بربر» لفظلری حرفلرك تکرر ایتمسیله برابر بكده ثقلته تصادف ایتمامشکن جمعلری اولان «مرمرلر، بربرلر» لفظلرنده تکرر زیاده‌لشدیکندن ثقلت حاصل اولمشدر.

قدما الفاظده‌کی تنافر حروفی بیلمك ایچون یوقاریده تفصیل اولندیغی اوزره مخارج حروفی میزان اعتبار ایتمشلر ایسه‌ده بو میزان امر مطلق اولمیوب حروف فم، حروف وسط، حروف حلق، حروف ذلاقه، حروف مصموته، مهموسه، رخوه، مجهوره کبی انواعك افراداً و انواعاً یکدیکرینه ضربندن انحصاری متعذر اوله‌جق درجه‌ده اعداد کثیره حاصل اوله‌جغی و مخارجك قرباً و بعداً تفاوتلرندن واصوات واجراس طبیعیه‌لرندن موازنه طریقیله خفت و ثقلتك تمییزینه وسع بشر متحمل اوله‌میه‌جغی جهتله حروف متقاربه‌دن مرکب هر کلمه‌ده تنافرك وجودینه

وياخود حروف متباعده‌دن مؤلف هر كلمه‌نك تنافردن سالم اولمسنه حكم اولنه‌مز. كلمه‌نك تنافردن سالم اولوب اولمديغنى بيلمك ايچون يالكز ذوقه مراجعت كافى اولديغندن ميزان ذوق صحيح وسليمده ثقيل كورينان ونطقاً تلفظنده عسرت نمايان اولان كلمه ــ كرك حروف متقاربه‌دن مركب بولنسون، كرك حروف متباعده‌دن ــ تنافرى حاويدر ديه حكم اولنه‌بيلور.

بناءً عليه الفاظك ثقلت وخفتنى وتنافرى بالبداهه ادراك ذوق سليمه مالك اولانلره مخصوص بر مزيت اولوب ذوق سليم اصحابى كلمه لسانلرينه وقلملرينه كلديكى آنده ثقلت وخفتنى وتنافرى مخارج حروفه تطبيق ومراجعت ايتمكسزين فرق ايدر. ذوقدن درجه درجه حصه‌ياب اولانلر حسيانك تفاوتنه كوره فرق ايدوب ذوقدن كلياً محروم اولانلر كلياً فرق وتمييز ايده‌مزلر.

ذوق سليم ارباب طبيعت شعريه اصحابى كبيدر. او طبيعته مالك اولان برشاعر وزنى خللدن سالم اولميان بر نظمى ايشتمسيله برابر تقطيع واجزاء عروضه تطبيق ايتمكه محتاج اولمقسزين او نظمده‌كى سقامت وزنى طبيعت قوتيله بالبداهه فرق ايدر. كذلك بر كلامى تركيب ايدن برناطق، ياخود كاتب ذوق سليمه مالك ايسه هر بر كلمه‌يى لسانه ويا قلمه آلديغى آنده خفيفميدر ثقيلميدر مخارج حروفه اصلا مراجعت ايتمكسزين قوهٔ ذوق ايله تمييز ايده‌بيلور.

(غرابت) «كلمه‌نك معناسى ظاهر واستعمالى مأنوس اولمامق اوزره وحشى اولمسيدر» ديه تفسير اولنمشدر.

بو تفسيره سعدالدين تفتازانى مطوّلده اعتراض ايدوب ديركه «غرابت بونى تفسير ايدنلرك كتابلرندن آكلاديغك كبى كلمه‌نك مشهورة الاستعمال اولماسى دكلدر. غرابت لفظى استعمالى معتاد اولان كلمه‌نك مقابله‌سنده مستعمل برلفظ اولوب بوده بر كلمه‌نى بر قومك استعمالى و ديكر قومك عدم استعمالى حسبيله‌در. بو تقديرجه اوكلمه، استعمال ايدن قوم عندنده مأنوس و اتميان قوم عندنده غريب عدّ اولنور. وكلمهٔ وحشيه بر تركيبى شامل اولان لفظلردركه استعمالندن طبعه نفرت كلور. بو ايسه طاتليلق مقابله‌سنده مستعملدر. كلمهٔ غريبك طاتلى اولمسى جائز اولمسنه نظراً غريبك وحشى ديه تفسيرى كوزل اولمز. بلكه وحشيت قيدى مفردك فصاحتى ايچون برقيد زائددر. اكر وحشيتله بزم ديديكمز شيدن بشقه برمعنى مراد اولنمش ايسه غرابتك او معنايه اولمسيله فصاحتى اخلال ايده جكنى تسليم ايدمه‌يز. زيرا بز ديرزكه بوده كتابلرنده مذكور براصطلاحدركه «وحشى قيرلرده ساكن اولان وحشه منسوب ايكن مأنوس الاستعمال اولميان الفاظ ايچون استعاره اولندى» ديديلر».

ينه سعدالدين تفتازانى ديركه «غريب برى حسن، ديكرى قبيح اولمق اوزره ايكى قسمدر. غريب حسن، استعمالده عيب اوليان لفظدر. بو قسمى وحشى عد ايتمزلر: «شرنبث» وامثالى كبى. غريب قبيح، استعمالى مطلقا عيب عدّ اولنان لفظدر. بوكا وحشىء غليظ تسميه ايدرلر. وحشىء غليظ غريب الاستعمال

اولمقله برابر سمعجه ثقیل وذوقجه کریه اولان لفظلردکه متوعر دخی تسمیه اولنور: «جمیش» وامثالی کبی».

سعدالدینك شو افادهسی کوستریورکه مفرد ده فصاحته خلل ویرن غرابت صورت مطلقهده اولمیوب ذکر اولنان قسم ثانینك شامل اولدیغی برغرابت قبیحهدرکه شوغرابتی حاوی اولان لفظ مأنوس الاستعمال اولمامقله برابر سمعجه ثقالت وذوقجه کراهتی شامل اولمیدر. بو تقدیرجه برقومك لساننده مستعمل ودیکر قومك لساننده غیرمستعمل اولان لفظ مادام که سمعجه ثقالت وذوقجه کراهتی حاوی اولمیه برقومك استعمال ایتمامسیله دائرهٔ فصاحتدن چیقماز.

شیخ بهاء الدین سبکی عروس الافراحده دیرکه «غرابت حقنده اولان قول، عرب عربایه نسبتله غرابته حمل اولنور. زیرا ناسك استعمالنه نسبتله غرابته حمل اولنسه کتابلرك جملهسنده مندرج وبین العوام غیرمستعمل اولان الفاظك هپسی غریب اولمق لازم کلور».

کرك عربی وفارسیدن کرك السنهٔ سائرهدن اخذ ایله بر وقت لسان عثمانیده استعمال اولنمش وغرابت قبیحهدن سالم بولنمش اولان الفاظ شمدی بین الادبا استعمال اولنمامقله دائرهٔ فصاحتدن خارج عد اولنهمز .

سعدالدینك دیدیکی کبی فصیح اولمیان الفاظ غریبه یالکز سامعهجه ثقلت وطبعه کراهت کوسترن الفاظ متروکه اولدیغندن سمعاً ثقیل وطبعاً کریه اولمیان الفاظ متروکهنك هپسی فصاحت

دائره‌سنده داخل اولمسنه نظراً آتش معناسنه اولان « اود »
ویرچم معناسنه اولان «جغا» مثللی الفاظ متروکه غرابت قبیحه‌یی
حاوی اولدیغندن فصیحــدرلر ، لکن کاکل معناســنه اولان
«قیوراق»، اضطراب معناسنه اولان« بوخساماق » بوصوده کی
عسکر معناسنه اولان « بوقــورمه »، صچرامق معناسنی شامل
«دیکسانمق» لفظلرینك هر بری غرابت قبیحه‌یی حاوی اولد-
یغندن بونلر مثللی الفاظ فصیح دکلدر.

(قیاسه مخالفت) لفظك بر لسانده جریان ایدن قاعده‌یه مخالف
استعمالیدر . لسانمزده

« چفتلکات، فروخت ایتدی، کشید ایتدی، کشاد ایتدی،
پشیناً، بالفروخت» لفظلری کبی.

«چفتلکات» لفظی الفاظ ترکیه‌دن و(ات) جمع عربی ادواتندن
معدود اولوب الفاظ ترکیه «لر» اداتیله جمعلنه جکندن قیاس او
لفظك « چفتلکلر » دیه جمعلنمه‌سنی اقتضا ایدر .

« کشید ایتدی » ، « کشاد ایتدی» ، « فروخت ایتدی »
لفظلرنده کی « ایتدی » افعال ترکیه‌دن و« کشید» ، «کشاد » ،
« فروخت » لفظلری افعال فارسیه‌دن اولوب شومثاللر صرف
ترکجه یازلسه « چکدی ایتدی » ، «آچدی ایتدی ، « صاتدی
ایتدی» دیه ترجمه اولنه‌جغی وتکرر فعلین ایله معنی دائرهٔ صحت
وقیاسدن تباعد ایده‌جکی بدیهیدر .قیاس ایسه « کشید ایتدی »
برنده «کشیده ایتدی»، «کشاد ایتدی» برنده «کشاده ایتدی»،
«فروخت ایتدی» برنده« فروخته ایتدی»دینلمه‌سنی ایجاب ایدر.

«نوش ایتدم، جوش و خروش ایتدی، بدید اولدی» کبی الفاظك هپسی بو قبیلدندر.

لسانمزده بومثللی قیاسه مخالف لفظلرك استعماللری اوقدر شایع اولمشدرکه مثلا «فروخت ایتدی» یرنده «فروخته ایتدی»، «بدید اولدی» یرنده «بدیده اولدی»، «نوش ایتدم» یرنده «نوشا اولدم» ده قیاسه موافق لفظلری استعمال ایده‌میورز.

«پیشین» لفظی فارسی اولدیغندن آخرینه تنوین ادخال اولنه‌مز.

«فروخت» لفظی کذلك فارسی اولوب اولنه الف لام داخل اوله‌میه‌جغندن بشقه عربجه او معنایه اولان «باغ» لفظی بیله فعل اولدیغی ایچون الف لامی قبول ایتمز.

بناءً علی ذلك کرك الفاظ مذکوره‌نك، کرك انلره بکزر الفاظ سائره‌نك اویله استعماللری قیاسه مخالف و فصاحتی مخلدر.

« بحث اولدی » ، « فرق اولمز » کبی لفظلر دخی لسانمزك قیاس و قاعده‌سنه مخالفدر. واقعا « بحث » و «فرق» لفظلری مصدر اولوب « خلق » مخلوق معناسنه اولدیغی کبی « بحث » لفظنه «مبحوث»، «فرق» لفظنه « مفروق » معناسی ویریله‌رك مذکور مثاللرك هربری معناجه ربط و توفیق اولنه بیلور ایسه‌ده لسانمزده افعال متعدیهٔ عربیه مصادرینك «اولدی» فعلیله استعماللرنده قیاس عمومی جریان ایتمامش و مثلا « منصور اولدی » یرنده « نصر اولدی » ، « مضروب اولدی » یرنده « ضرب اولدی » «محبوب اولدی» یرنده «حبّ اولدی» مثللی استعمالاته جواز

کوسترلامش و « بحث » و «فرق» فعللری ذاتاً افعال متعدیه‌دن معدود بولنمش اولدیغندن مصدرلری لساننمزده « ایتدی » لفظیله قوللانیلوب « بحث ایتدی » و « فرق ایتدی » دینلور. «اولدی» لفظیله قوللانیلور ایسه قیاسه مخالف اولوب فصاحتی اخلال ایدر.

لازم اولان الفاظ عربیه لسان ترکیده اصللرینه موافق اوله‌جق صورتله استعمال اولنور. ازجمله انفعال بابنك علامت بنائیه‌سی لزوم و مطاوعت ایچوندر، شو بابه منسوب اولان مصادر عربیه‌دن بر لفظ عبارهٔ ترکیه آره‌سنده استعمال اولندیغی تقدیرده فعل عربیسی نه صورتله تعدی ایدر ایسه ترکیده دخی او صورتله متعدی اولور: مثلا «انضم» فعلی «الی»، یاخود «علی»[*] لفظلرینك بریله تعدّی ایده‌جکندن بونك مصدری اولان انضمام لفظی ترکیده استعمال اولنور ایسه قاعدهٔ اصلیه و قیاس « بوشی اوشیئه انضمام ایتدی»، یاخود « بونك اوزرینه انضمام ایتدی» دینلمسنی اقتضا ایدر. بویله استعمال اولنمیوب‌ده «بو آنده انضمام ایتدی» دینیلور ایسه قیاسه مخالف دوشر.

« قوم » ، « طابور » ، «جماعت» ، «هیئت» کبی مدلوللرندن افراد آکلاشیلان وبنالرنده جمع صیغه‌سی کوریلمه‌ین متعلقات افعالك فعللری مفرد اولور. ذی‌روح اولمیان متعلقات ایستر جمع صیغه‌سیله مثلا « کتبه‌کلدیلر » دینلسون، ایستر مفرد اوله‌رق « کتبه‌کلدی» دیه استعمال اولنسون، ایکی صورتله‌ده مسبوق الاستعمال و موافق

[*] انضم الیه وانضم علی کذا (اساس البلاغه)

قیاسدر. فقط بعض موقعده جمع و اکثرموقعده مفرد اوله‌رق استعمالده فصاحت زیاده کورینور. لکن متعلقاتك هانکی برنده جمع ترکیبك اداتی اولان «لر» موجود اولورایسه فعلنك مفرد اوله‌رق استعمالی قیاسه مخالف وفصاحتی مخل اولور: مثلا «کاتب» لفظی ترکیبه جمعلندیکی حالده «کاتبلر کلدی» دینلمسنده فصاحت کوریله‌مز. فصاحت «کاتبلر کلدیلر» دینلمسنده‌در.

مبتدالرك خبرلرنده دخی قیاس بویله‌در.

ذی‌روح اولمیان اشیاجه کرك فعلك، کرك خبرك علی‌العموم مفرد اوله‌رق استعمال اولنمسنی قیاس اقتضا ایدر: «یاغمورلر یاغدی»، «چیچکلر آچدی»، «آغاجلر یشیللندی» مثاللرنده‌کی فعللرك هربری فصیح اولوب «یاغمورلر یاغدیلر»، «چیچکلر آچدیلر»، «آغاجلر یشیللندیلر» دینلمسی فصیح عد اولنه‌مز.

بعضاً متعلق مفرد اولدیغی حالده تعظیم ایچون فعل جمع صیغه‌سیله ایراد اولنمسی‌ده قیاس واستعماله موافقدر: «افندمز تشریف بیوردیلر» کبی.

شیخ بهاءالدین سبکی دیرکه «مخالفة القیاس قولی اوزرینه قیاسه مخالف اولوب‌ده استعمالی کثیر اولان الفاظ حقنده برسؤال وارد اولور. زیرا الفاظ مذکوره‌نك کثرت استعمالی جهتیله هپسی فصیح عد اولنور».

خطیبی شرح تلخیصده دیرکه برکلمه‌نك سماعاً ورودینه دلیل بولنور ایسه مخالفت قیاس اوکلمه‌یی دائرهٔ فصاحتدن چیقاره‌مز: «سرر» لفظی کبی. زیرا قیاس «سریر» لفظنك «افعله» و «فعلان»

وزنلری اوزره جمعلنملرینی اقتضا ایدر: «ارغفه» و «رغفان» کبی.

بو عبد عاجز دیرمکه: کلام عربده «رغیف» لفظنك «رغف» صیغه‌سیله جمعلندیکی علامهٔ زمخشرینك اساس البلاغه‌سنده «قدم الیهم رغفاناً ورغفاً وتراغیف» عباره‌سیله مندرج قول عربله مثبت اولدیغندن «سرر» لفظی قیاسه‌ده موافقدر. خطیبنك «سرر» لفظنی دلیل کتیرمسی مسامحه‌یه حمل اولنه‌بیلور.

شیخ بهاءالدین سبکی دیرکه «خطیبی دلیلدن سماعك ورودینی قصد ایتمش ایسه دلیل یالکز استعمال لغوینك جوازینه تعلق ایدەمز. یوق اکر خطیبنك قصدی استعمال لغوینك جوازینه تعلق ایدن بر دلیل، مخالف قیاس اولان بر لفظك فصاحتنه تعلق ایدر صورتی ایسه «سرر» لفظی قرآنده واقع اولدیغی ایچون ذاتاً فصیح اولوب مخالفت قیاس قرآنده واقع اولمیان الفاظ عربیه‌ده فصاحته خلل ویرر».

علمای بلاغتك بعضلری ایشیدلدیکی وقت طبعه کرینه کلن الفاظ مستعمله‌یی ده الفاظ فصیحه‌دن عد ایتمدیلر. الفاظ ترکیه‌دن «قوصمق» و «قوصندی یمك» لفظلری کبی.

امام سیوطی مزهرده دیرکه «علمانك بعضلری ضرورت شعر ایچون شاعرك ارتکاب ایده‌جکی شیلرك جمله‌سی فصاحته خلل ویرر دیدیلر».

نفعینك

تعبیر ایده‌مم طینت پاکنده‌کی لطفی
کور (خاصیت) لطفی نه‌مقدار (اثر) ایلر

بیتندەکی «خاصیت» و «اثر» لفظلری کبی. زیرا بو لفظلرك برنجیسنده صحت، حرف یائك مشدد اولمسنده ایکن شدّەلی اوقونسه وزنه خلل کلەجکندن ضرورت شعر ایچون شدەسز اوقونمق لازم کلور. بویله استعمالی فصاحتی اخلال ایدر. ایکنجیسی اولان «اثر» لفظی حدّ ذاتنده الفاظ فصیحەدن ایکن وزن وقافیەیە رعایت ایچون «تأثیر» مقامنده ایراد اولنمش اولمغله شو موقعده دائرهٔ فصاحتدن چیقمشدر.

آتیدەکی مصراعلرده معترضەلرله کوستریلان الفاظك هپسی ضرورت شعر ایچون ارتکاب ایدلمش شیلر اولمغله فصاحتی اخلال ایتمشدر:

(تمیز) نیك و بد عین ضرردر خردەبینانه
اورر بر (بیرینه) امواج دریا (کیبی) کهساری
بر اولمز فکردن یوق (یره) جانا
باش آچق (قاپو) که کلدم کشاد ایت خانهٔ بردوشم
کندی دردین اونودوب (باکه) یتیمان آغلار
بزمه بر (داخی) دونوب کلمك دکلدی نیتك
(ینه) شکوایی غراب ایلر غرابت بوندەدر
بر نقطه (درر) اغزیکه نسبت موش اواسی

شیخ بهاءالدین دیرکه «بعضلری مبتذل اولان کلمەنك استعمال اولنمامسنیده شروط فصاحتدن عد ایتدیلر».

شو بحثده ایکی علت کوسترلمشدر. بری مبتذل عدّ اولنان

کلمه‌یی عامه‌نك اصل وضعنه مغایر استعمال ایتمسی، دیکری کلمه‌نك وضع اصلیسنده سخیف اولمسیدر.

برنجیسنه مثال: «مهر» لفظی کبی. بو لفظك وضع اصلیسنده «ختم» و «خاتم» معنالرینه دلالت ایده‌جك بر شی یوق ایکن لسانمزده خاتم موقعنده قوللانلمقده و تصریف ایله «تمهیر» و «ممهور» صیغه‌لری‌ده استعمال اولنمقده‌در.

لسان ادبیاتمزده و لسان عامه‌ده مستعمل «قوللری»، قوللکز، بنده‌لری، چاکرلری، بندهٔ درخریده‌لری، عبد مملوکلری، کوله‌لری» کبی لفظلرك جمله‌سی بو قسمدن معدود الفاظ مبتذله‌دندر. زیرا الفاظ مذکوره فی‌الاصل رقبه‌سی اسارت شرعیه‌یه مربوط اشخاصه وضع اولنمش لغات ایکن موضوع لهاسنك غیری اولمق اوزره حریت مشروعه‌سنه مالك اولانلر لسانلرندن بر صورت متبذله‌ده مستعملدر.

اسکی فرسلرجه کوچوکلر بیوکلرك اسارتلری آلتنده بولنمسی عوائد قدیمه‌لرندن ایدی. او عوائد هر نقدر دور اسلامده زائل اولدی ایسه‌ده ایرانیلر عوائد قدیمه‌یه تعلق ایدن الفاظك استعمالنه دوام ایلدیلر. ادبیات شعریه‌جه مأخذمز ایران شعراسنك اثرلری اولدیغی کبی ادبیات نثریه‌جه‌ده مأخذمز ایران ادباسنك اثرلری اولدیغندن عوائد قدیمه‌نك اصلاح و ازاله‌سندن صکره او عوائده دلالت ایده‌جك بك چوق الفاظ مبتذله ایران آثار ادبیه‌سنده کوکلشوب قالمش و مأخذلرمزدن تمامیله بزم ادبیات نثریه‌مزه سرایت ایتمشدر.

سلاطین عظام حقلرنده کی تجلیٔ الٰهی بشقه اولدیغندن هر دورده پادشاهلرك الفاظ استثنائیه وتعظیمیه ایله یاد اولنملری کندیلرینك مالکیت ومتبوعیت مشروعه‌لری اقتضاآتندن اولمغله سلاطین استثنا ایدیلنجه اسارت مشروعه آلتنده اولمیان احراره قارشی «عبد مملوکلری»، «قوللری»، «بندهٔ درخریده‌لری» کبی تعبیراتله مخاطب اولمغه کیمك صلاحیتی اوله‌بیلور؟ حریت مشروعه‌سنه مالك اولان برشخص کندی کبی برشخصك نه‌دن قولی وعبد مملوکی اولیور؟ کیم کیمك آقچه ایله صاتون آلنمش بنده‌سیدر؟ بوکبی الفاظ مبتذله‌نك لسان ادبی وزسمیمزده حالا دوام ایتمسنه تأسف اولنور.

«خاکپای»، «خاك پای عالیلرینه یوزمی کوزمی سوررم»، بر شخصك — هیچ برلطف واحسانی کورمامش اولدیغی — بریوك ذاته یا لمصلحة، یاخود بلامصلحة «ولی نعمتم» دیمسی ویازمسی کبی لفظلرده بوقسمدن معدود الفاظ مبتذله‌دندر.

الفاظ مبتذله‌نك ایکنجیسنه مثال «میرمیرلانیور» لفظی اوله‌بیلور. بولفظك مبذولیتیله برابر هم وضعی سخیف، هم‌ده استعمالی لزومسزدر. زیرا انك یرنده «سویلنیور» لفظی‌ده قوللانلسه استعماله کافی اوله‌بیلور.

عروس الافراحده دیرکه «بعضاً برمعنی ایچون برکلمه بولنورکه بوکلمه یا فصیح یاخود غیرفصیح اولور. غیرفصیح اولدیغی حالده مادام‌که او معنی ایچون بشقه کلمهٔ فصیحه موجود دکلدر اوغیر فصیح کلمه‌نك استعمالی ضروریدر».

بو صورت بزم لسانمزده دخی جاریدر: مثلا «قرق» لفظی ثقالت وتنافری حاوی ایکن انك یرنده قوللانیله جق لفظ مرادف اولمدیغندن ضروری استعمال اولنیور.

ینه عروس الافراحده دیر که «معنای واحد ایچون ایکی ویا دها زیاده کلمه اولوب ده بو کلمه‌لرك بریسی ثلاثی دیکری (مثلا) رباعی اولدیغی و برینی دیکرینه ترجیح ایده جك مرجح بولنمدیغی حالده ثلاثیدن رباعی یه عدول افصحدن فصیحه عدول ایتمکدر. قرآن کریمده بوکبی افصحدن فصیحه عدول اولندیغنی کوستره جك هیچ بر کلمه موجود دکلدر».

لسانمزده «چای» و «ایرماق» لفظلری یکدیکرینك مرادفی اولوب حروفك ترکیبی اعتباریله خفت وثقلتجه بینلرنده مرجح یوقدر. بناءً علیه اوچ حرفلی اولان «چای» لفظی لسانمزده موجود وکثیر الاستعمال ایکن آنی براقوب ده حروفی زیاده اولان «ایرماق» لفظنی قوللانمق افصحدن فصیحه عدولدر.

«اود» لفظی اصلاً لسانمزده موجود و «آتش» لفظی لسان فارسیدن مأخوذ اولوب یکدیکرینك مرادفی اولمق اوزره ایکیسی ده لسانمزده مستعمل وحروفك ترکیبی جهتیله ثقالت وخفتجه درجه‌لری مساوی ایکن «اود» لفظی مجرداً استعمال ایدلدیکی وقت انسان اودمیدر؟ یوقسه آتشمیدر؟ بیلنه‌میه جکی و آتش لفظی بطریق الهیجا اود لفظندن دها ممدود اولدیغی حالده استعمالجه اود کبی ابهامدن سالم بولندیغی جهتله معناسنده‌کی تخصیص مرجح عد

اولنمرق استعمالده کثرت و اول لفظك استعمالده متروكيته قريب بر قلت حاصل اولمشدر.

دستویه دیرکه «هر برکلمه‌که فصحا استعمالنی ترك ایتدیلر تکراری خطادن نشأت ایتمیوب بر لفظ افصح موجود اولدیغی حالده انی استعمال ایله حاصل اولان استغنا اوزرینه فصیحی ترك ایتمشلردر.

لسانمزده «کوندرمك»، «یوللامق» لفظلری کبی. بو لفظلر یکدیکرینك مرادفی و تنافر وثقلت وغرابت و مخالفت قیاسدن سالم ایکن خفت حروفه نسبتله برنجی لفظ ایکنجیدن دها کوزل وافصح اولدیغندن آنك استعمالی کثرته و ایکنجی لفظك استعمالی متروکیته تقرب ایده‌جك درجه‌ده قلته تصادف ایلدی.

کلامده فصاحت

کلامك فصاحتی کلمه حقنده مذکور اولان شروطك وجودیله برابر کلامك تنافر کلماتدن، ضعف تألیفدن، تعقیددن، تتابع اضافاتدن، تکرر الفاظدن دخی سالم اولمسیدر.

(تنافر کلمات) کلامی تشکیل ایدن کلمه‌لرك هر بری فصیح اولمقله برابر عند الترتیب یکدیکره اتصاللرندن لسانه ثقلت و نطقه عسرت عارض اولمقدر: «قرب قبر حرب‌ده قبر یوقدر»، «فرط فقر فرق قفر عمرانه مانعدر» کلاملرنده اولدیغی کبی.

(ضعف تألیف) کلامك اجزاسی قانون نحوی‌یه مغایر تألیف اولنمش اولمسیدر. یعنی تقدیمی لازم کلان برکلمه‌یی تقدیم و تأخیری

لازم اولان بر لفظی تأخیر ایله کلمه‌لرك ترکیبلرنده مناسبتسزلك بولنمسیدر. بونك تعقید لفظیدن فرقی، ضعف تألیفده استفاده صعوبته تصادف ایتماسندن وتعقید لفظیده استفاده‌جه صعوبت اولمسندن عبارتدر.

ضعف تألیفه مثال: «بوعزویاتك هیچ بر وقت سزه یاقیشور شی اولدیغنی تصدیق ایده‌مم» دینله‌جك برده «بوعزویاتك سزه تصدیق ایده‌مم هیچ بر وقت یاقشور شی اولدیغنی» دینلمسیدرکه شو کلام اخیر ضعف تألیفی حاویدر.

(تعقید) بری لفظی، دیکری معنوی اولمق اوزره ایکی نوعدر. تعقید لفظی، مرادك فهمنده صعوبت اوله‌جق درجه‌ده الفاظك غیر مرتب اولمسیدر. تعقید معنوی، معناجه ذهنك انتقالنده صعوبت اولمقدر. شو ایکی نوعه‌ده نابینك.

باد غربی دم عیسی‌یه معادل اولمز
سبزهٔ شاخ رها یافته ترسالقدن

بیتی مثال اوله‌بیلور. مصرع اولده‌کی «اولمز» فعل ناقصنك اسمی «سبزهٔ شاخ» و خبری «رها یافته» اولدیغی حالده فعل مذکورك مصرع اوّل نهایتنده ایرادی بو صورتك استفاده‌سنده مانع اولوب شو ترکیب «باد غربی» لفظی اسم و «معادل» لفظی خبر کوستریر، حال بوکه بیت

باد غربی دم عیسی‌یه معادل (در)
(انك ایچون) سبزهٔ شاخ ترسالقدن رهایافته اولمز

صورتيله يازلدقده كوزيلوركه بيتك تأليف اصليسنده تعقيد لفظى واردر.

كذلك شاعرك بوندن مرادى حلبك باد غربيسنى مدح وباد غربى هروقت لطيف اسمكله اوتلر خرستيانلرك قبله‌لرى اولان شرق طرفنه مائل اولديغندن ترسالقدن قورتيله‌مز» معناسى اولديغى حالده بيتك طرز افاده‌سندن ذهنك بومعنايه انتقالنده‌كى صعوبت بديهيدر.

(تتابع اضافات) يا لسانمزده مستعمل اضافت عربيه‌ده، ياخود اضافت تركيه‌ده اولور. اضافت عربيه، تنافر و استكراه حاصل اوله‌جق صورتله تتابع ايدر ايسه كلامده فصاحته خلل ويرر. تنافر واستكراه حاصل اولميه‌جق صورتله تتابع اضافاتده بأس اولمدقدن بشقه بعضاً كلامك لطافتى بيله آرتار. پرتو پاشانك «تأنى مايهٔ اقبال اهل استقامتدر» مصراعنده اوچ وطيار پاشانك «سوزش خال سياه رخ پرتابك ايله. هر سپند آتش سياله‌ده مانندهٔ داغ» بيتنده درت دفعه اضافت تتابع ايتمشكن فصاحت بوزلمديغى كبى شو تتابعدن لطافت دخى حاصل اولمش و «نقد وقت»، «عهد معهود»، «فرط تطيب» مثاللرنده اضافت تتابع بيله ايتمامش ايكن ثقلت حاصل اولوب فصاحت بوزلمشدر.

بناءً على ذلك اضافتك تتابعى ثقلت و استكراهى موجب اوله‌جق صورتده اولمز ايسه فصاحته خلل ويرمز.

اضافت تركيه ايكيدن زياده اولور ايسه مطلقا ثقيل اولور. بونك سببيده اضافت تركيه اداتنده غنه جريسى اولمسى واضافتك

تتابعنده شو جرسك تکرریدر که اشبو تکرردن ثقلت حصولی طبیعیدر: زیدك کوله‌سنك اوغلنك خانه‌سی، کبی.

مضاف ویا مضاف الیهدن بریسنك حروفنده اضافتله ثقلت کسب ایده‌جك شائبه بولنور ایسه اضافت ایکی بیله اولسه فصاحتی بوزار: مثلا «کوله» لفظنده او شائبه اولمدیغندن «زیدك کوله‌سنك اوغلی» عباره‌سنده ثقلت حس اولنه‌مز. لکن ترکیبنده جرسی غنه جوهرندن بر حرف بولنان کلمه کوله لفظنك یرینه قونلسه البته ثقلت ظهور ایدر. بناءً علیه «زیدك قرنداشنك اوغلی» عباره‌سنده‌کی ثقلت فصاحتی بوزمشدر. بویله یرلرده اضافت ترکیبه اداتی حذف ایله «زیدك قرنداشی اوغلی» دینیلور.

(تکرّر) فصاحتی بوزمز. لکن ثقلت ویره‌جك صورتده وقوعبولور ایسه کلامك فصاحتی بوزیلور.

قامت جانانه عرعر دردیبن شاعر عجب
کورمامشمی عرعرك هرجانبی خار اولدیغن

بیتنده‌کی عرعر لفظنده ذاتاً شائبهٔ ثقلت اولدیغی حالده ایکی دفعه تکرّری ثقلت تامه کوسترمش و شاعر انفطانده ثقلت بوغیکن تکرر ایدن عرعرلر ایچنده بونك آخرنده‌کی (عر) دخی بر ثقلت عارضه‌یه تصادف ایتمش اولدیغندن بیت دائرهٔ فصاحتدن چقمشدر.

ابیات آتیه‌ده‌کی الفاظ مکرّره فصاحتی بوزمدقدن بشقه لطافتیده آرتیرمشدر:

حامئ آمدی

وار ایسه شبهه‌ك اگر اورمحك تجربه‌یه
ایشته لوح ایشته قلم ایشته کتب ایشته فحول

صبری

کیمکله لب بلب زانو بزانوسڭ صفالرده
سبووش همنشینڭ جام وش هم صحبتك کیمدر

فاضل بك

کورینور چشممه بوغمله وارسه‌م سیر کلزاره
کل اغلار بلبل اغلار ژاله اغلار کلستان اغلار

راشد آمدی

کوز سیه مژکان سیه کاکل سیه ابروسیه
قورقارم مجنون ایدر برکون بوسودالر بنی

ندیم

خالی کافر چشمی کافر زلفی کافر الامان
سرتسر اقلیم حسنڭ کافرستان اولدی هپ

رأفت

دل آتش دیده آتش سینه آتش روی یار آتش
کل آتش بلبل آتش کلشن آتش جویبار آتش
رها بولمق نه ممکن سوزش محنتدن عشاقه
فراق آتش وصال آتش بلای انتظار آتش

نوله يانسم يانمسم رأفتــا بزم محبتــده
كه عشق آتش مى آتش حسن ياركاعذار آتش

ايشته الفاظ وكلامه تعلق ايدن فصاحت وجوه و شروط مذكورهيه موافقتله حاصل اولوب اوشروطى حائز اولميان لفظ وكلامه فصيح دينلمز.

(متكلمده فصاحت) وجوه وشروط مذكورهنك التزاميله كلام فصيح تأليفنه اقتدار ويرهجك بر ملكهدر.

فصاحته والفاظ وكلامه متعلق اخطارات

ابن اثير المثل السائر فى ادب الكاتب والشاعر نام كتابنده ديركه «نظم و نثر اربابى الفاظ اعتبــاريله لغتى غرباله اوروب امتحان وتقسيم ايله كوزل اولانلرينى بالاختيار استعمال ايدبلر. وكوزل اولميانلرينى دائرهٔ استعمالدن چيقاردبلر. نظم ونثر اربابى الفاظك كوزل وچركين اولانلرينى نصل بيلدكلرى بحثنه كلنجه: بوصورت امور محسوسهدن اولمغله كندولكندن كورينور. زيرا الفــاظ اصوات كبيدر. بعضلرندن سمعه لذت وبعضلرندن كراهت ونفرت كلور. كورمزميسك كه سـمع، بلبل صداسنى آلديغى وقت استلذاذ وقارغه صداسنى آلديغى زمان اســتكراه ايدر. كذلك حمار نهيقى سمعه قارشو مكروه اولوب آت كشنمهسنده بوكراهت يوقدر. ايشته الفاظدخى بويلهدر، سمعه خوش كلان كوزل وخوش كلميان چركيندر».

استعمالجه الفاظ برى الفاظ جزله، ديكرى الفــاظ رقيقه

اولمق اوزره ایکی قسمدر . الفاظ جزله عذوبتی (طاتلیلغی) حاوی عظمت، الفاظ رقیقه لذایذی حاوی ملایمتله افاده اولنان کلامده قوللانیلیر . شو قسملردن هر برینك بشقه بشقه موقعلری اولدیغندن بری دیکرینك موقعنده استعمال اولنسه سوء تأثیره بادی ولطافتك خفت واستهجانه تحولنی مؤدی اولور . موقع استعمالی بحق تمییز ایسه سلیقه‌نك درجهٔ صفوت وخلوصنه تابعدر .

الفاظ جزله حرب وتهدید ومؤاخذه موقعلرنده، الفاظ رقیقه استعطاف، جلب قلوب، استجلاب محبت ومودت، مضحکات، مبکیات، مدح، ذم کبی مباحثده قوللانیلوب موقعه مناسب الفاظ مؤثره‌نك اجتهادی قریحه‌نك وصورت استعمالی درایت ورویتك جودتنه عائد مزیتدر . الفاظ جزله‌نك وحشیت وکبر کوستره‌جك لفظلردن سالم اولمسیله برابر عذوبتنده قوت، سامعه‌یه جالب لذت اوله‌جق صورتده مرکب اولمسی لازمدر .

قرآن کریمده‌کی الفاظ شریفه فصاحتك درجهٔ انتهاسنده‌در . صراطه، حسابه، عذابه متعلق الفاظ جزله‌نك وبوکبی تهدیداتك وانذاره تعلق ایدن بحثلرده‌کی کلماتك ایچنده هیچ بر لفظ وحشی یوقدر . کذلك رحمت ومغفرت کبی مواقع شریفه‌ده‌کی الفاظ رقیقه دخی هردرلو ضعف تألیفدن سالمدر .

الفاظ غریبه‌نك، فهمه خلل ویرن شیلرك، استفاده‌یی تصعیب ایدن سوزلرك استعمالندن ونقلت کوستره‌جك صورتله تکراردن،

سمع وطبعه كراهت ويره جك لفظلرك ايرادندن احتراز اولنمليدر. زيرا بويله شيلر معايب نثردن عد اولنور.

تأليف كلامده، الفاظ معانى يه تابع قيلنمليدر. معانى الفاظه تابع قيلنماملدر. زيرا معانى سجيهٔ خصوصيه سيله تركب ايلديكى وقت بالطبع نفسنه لايق اولان الفاظى طلب ايدر. معانينك كندى سجيه سندن يوز كوسترن الفاظ موردينه اويغون اولور كه بو صورتده معنى بر محبوب جالب القلوب والفاظ او محبوبك اوزرنده بر لباس مرغوب كبى كورينور.

الفاظ تكلفلى يازلمق وعلوى اولميان معانى آكا تابع قلنمق چركين يوزلى بر شخصه نسوان حسنايه مخصوص حليات نفيسه طاقمق كبيدر.

بلاغت

علماى معانى عندنده بلاغت ايكى معنايه اطلاق اولنور:

برى بلاغت كلامدر. بوكا «براعه» و «بيان» دينلور. بلاغتك بونوعى كلام، فصاحتجه هر درلو حظوظنى استيفا ايله برابر مقتضاى حاله مطابق اولمقدر.

مقتضاى حال دينلان شى هر سوزك مقامنه كوره مختلف اولور. زيرا كلامده اطلاق، تأكيد، حذف، اثبات كبى مواقع مختلفه اولديغندن برينك موقعنه مناسب اولان سوز او موقعده قوللانلمسه او سوز مقتضاى حاله مطابق اولميه جغى جهتله بليغ صايلمز. بناءً عليه مقاملرك اختلافنه كوره حاللر دخى اختلافه تصادف ايدر. بو اختلاف اوزرينه مسند ويا مسند اليهك ذكرى

حذفی. تنکیری. کلامك اطلاقی وتأکیدی، الفاظك تقدیمی وتأخیری، جمله‌لرك وصل وفصللری، عبارەنك ایجاز واطناب ومساواتی، ذکی ایله غبی‌یه قارشو خطابك درجاتی، هر بر کلمه‌نك دیکر کلمه ایله مصاحبتی ایچون بشقه بشقه مقام معتبر اولدیغندن برینك مقامنده خلافی بولندیریلور ایسه سقامت وحالجه مباینت یوز کوسترور.

حسن وقبولده هر کلامك شانی مقامجه اعتبار مناسب ایچون مطابقت التزامندن کسب ارتفاع ایده‌جکی کبی عدم مطابقت او کلامك انحطاطه مصادف اولمسنی موجب اولور.

(بلاغت) لفظه راجع بر صفت ایسه‌ده بونده لفظ وصوته اعتبار اولنمز. بلکه ترکیب حسبیله معنانك افاده‌سنه اعتبار اولنور. وبوکا بلاغت دینلدیکی کبی بعضاً دخی فصاحت اطلاق ایدیلور.

کلامده بلاغتك ایکی طرفی واردرکه برنجیسی اعلا ایله اعلایه قریب؛ ایکنجیسی اسفل طرفیدر.

برنجیسی اعجازك حد انتهاسنده اولمغله قرآن کریمه مخصوص اولوب انسانك وسع واقتداری اودرجه‌یه بالغ اولمق ممکن دکلدر. ایکنجیسی دخی دائرۀ بلاغت حدودینك داخلنده‌در.

شو ایکی طرفك اره‌سنده مراتب متفاوته اولمغله هر بلیغ سلیقه‌سنه ومعلومات واقتدارینه کوره بلاغتجه بر مرتبه‌یی احراز ایده‌بیلور.

متکلمده بلاغت بر ملکه‌درکه متکلم او ملکه ایله کلام بلیغ

تألیف ایتمكه مقتدر اولور. بوندن اكلاشیلورکه هر بلیغ فصیح اوله‌بیلور. لكن هر فصیح بلیغ اوله‌مز.

ابن اثیر المثل السائر فی ادب الكاتب و الشاعرده دیركه «وضع لغتده بلاغتك اصلی وصول و انتهادندر. بر مكانه منتهی اولدیغك وقت «بلغت المكان» دیرسككه بر شیئك مبلغی منتهاسی در. كلامك «بلیغ» تسمیه‌سی بوندندر. «كلام بلیغ اولدی» دیمك «كلام اوصاف لفظیه ومعنویه‌یه بالغ اولدی» دیمكدر.

بلاغتك الفاظه ومعانی‌یه شمولی واردركه فصاحتده بوشمول اولمدیغندن بلاغت فصاحته نسبتله اخص‌در. انسانك حیواندن اخص اولدیغی كبی. زیرا هر بر انسان حیواندر. لكن هر بر حیوان انسان دكلدر. كذلك هر بر كلام بلیغ فصیحدر. لكن هر كلام فصیح بلیغ دكلدر.

بلاغتله فصاحتك آره‌سی خاص وعامدن بشقه صورتله‌ده تفریق اوله‌بیلور. شویله‌كه. بلاغت تركیب شرطیله یالكز لفظ ومعناده بولنه‌جغندن بر لفظه اسم بلاغت اطلاق اولنه‌مز. اسم فصاحت ایسه بر لفظه اطلاق اولنور. زیرا بر لفظده فصاحته مختص اولان وصف حسن موجود اوله‌بیلور. بلاغت ایسه بالخاصه كلامده بولنه‌جغندن لفظ واحد انتظام كلامی موجب اولان معنادن خالی اولمسی جهتیله بلاغتی حائز اوله‌مز».

علمای بلاغتك بعضلری دیركه «منشی صرف، نحو، معانی علملرینی بیلملیدركه كلامی تركیبده خطا ایتمیه. علم بیانی بیلملیدركه الفاظ ایله معانینك تأدیه‌سنده فصاحت و بلاغته خلل كتیرمیه،

علم منطق بیلمەلیدرکه ارتباطی لطیف و اساسی متین و انتقاد عقلیجه اعتراضدن سالم عبارەلر ترتیبنه مقتدر اوله، عروض بیلملیدرکه نثر ارەسندە بر نظم ذکر اولنورایسه موزون اولوب اولمدیغنی حقیله بیله، علم لغتده مهارتی اولملیدرکه هر کلمەیی موضع صحیح وطبیعیسنده استعمال ایلیه».

امام احمد بن عبدربه عقد الفریدده دیرکه «بلاغت درت درلو اولوب (١) لفظ، (٢) خط، (٣) اشارت، (٤) دلالتدر. بونلرن هر بری ایچون بلاغت و بیاندن بر موضع واردرکه (لکل مقام مقال) مدلولنجه بریسنك موضعنده دیکرینك بولندرلمسی جائز اولەمز. چوق اشارت واردرکه لفظدن ابلغدر. خط واشارت، خاصه واکثر عامەجه ایکی مفهومدر. هر برشی‌که سکا برشیئه دلالت ایده اوشیئی سکا خبر ویرمش اولور.

برحکیم جناب حقی تمجیدده «یرلر، کوکلر، هپ آیات داله وشواهد قائمه اولوب هر بری وحدانیتك ایچون ادای حجت و ربوبیتکه شهادت ایدر» دیمش.

برحکیم دخی «اوزرکدەکی اغاجلری کیم دیکدی؟ نهرلرکی کیم اچوب یاردی؟ میوەلرکی کیم دوشوردی؟ دیه زمینه سؤال ایدەجك اولسەك: اخبار طریقیله سکا جواب ویرمزسەده دلالت واعتبار صورتیله جواب ویرر» دیمشدر.

برکیمسه عتابی‌یه «بلاغت نەدر» دیه سؤال ایلدکده «هر کیمسەکه سوزینی اعاده ونطقنی حبس وبلا استعانة حاجتنی سکا تبلیغ ومعناسنی تفهیم ایده اول کیمسه بلیغدر» دیدی. «اعاده وحبس

معلومدر، استعانه نه اولیور» دینلدکده «سوزینی کسدیکی یرلرده «بنی دیکله»، «اکلایورمیسك» کبی سوزلر سویلمسی، النی صقالنك اوجنه طوغری کوتورمسی، پارمقلرینی بوکمسی، بلا موجب صاغنه صولنه التفات کوسترمسی، اوکسورکی یوق ایکن تنحنح ایتمسی، سویلرکن نفسی طوتیلور کبی برحال ارائه ایلمسی هپ استعانه‌در» جوابنی ویردی. برشاعر شوحاللری

ملیّ ببهرٍ والتفاتٍ وسعلةٍ
ومسحة عثنونٍ وفتل الاصابع [*]

بیتنده درج ایتمشدر. بوحاللرك جمله‌سی عجزدن نشئت ایدر» دلالتیله نطقده احمد بن عبدربه حکایهٔ آتیه‌یی عباس بن فرج الریاشیدن روایتله عقدالفریدك بلاغت بحثنده درج ایتمش اولمغله بزده استطراد صورتیله کتابمزه درج ایدیورز.

حیره ملوکندن نعمان بن منذر عدی بن زید العبادی ایله برلکده کولکه‌لنمك ایچون بریاپراقلی اغاجك التنه ایندی. عدی نعمانه «بیلورمیسك شو اغاج نه سویلیور» دیدکده نعمان «نه سویلدیکنی سویله باقه‌یم» دیدی. عدی «شو اغاج

---

[*] (بهر) نفس طوتلق. (سعله) اوکسورك. (عثنونه) صقال اوجی معنالرینه‌در.

بیتك مآلی: (اکا نفس بلیغ دینیلورکه حاجتنی فده ایدرکن سوزلری) نفس طوتلق، اوکسورمك، النی صقالنه سورمك، پارمقلرینی بوکمك (مثللی حاللر) ایله طولودر.

رب شرب قد اناخوا حولنا
يمزجون الخمر بالماء الزلال
ثم اضحوا عصف الدهر بهم
وكذاك الدهر حالاً بعد حال [*]

سویلیورده دیو جواب ویرمکله بو سوز اوزرینه نعمانك قلبنه اوراده راحتسزلك یوز کوستردی.

هوسکاران انشایه اخطارات

فن انشاده ملکه ومهارت علم بلاغته وقوف تام ایله برابر کثرت مطالعه، تکریر مراجعت، خلق ایله مخالطت، کتب وفنون ورسائل ادبیه‌یه وقوف، خطابات نطق وخطابتلری ومشاهیر شعرانك دیوانلری وهر درلو مکتوبات ادبیه‌یی قرائت کبی احواله دوام ایله حاصل اولور.

هر منشینك مشیمهٔ قریحه‌سندن طوغه‌جق و قلمندن کاغد اوزرینه دوکوله‌جك آثار ادبیه‌نك لطافتی و آداب ملیه وعوائد مشروعه ومقبوله‌یه موافقتی تربیهٔ ذاتیه وانفعالات نفسانیه‌سیله ذهننك قوت وسلامت وصفوتنه تابع اولمغندن هرکی منشینه یازدیغمز حاللرك یا هپسی، یاخود بعضیسی مفقود ونقصان اولور.

[*] مال نظم: چوق شربلر دوه‌لرینی اطرافمزده چوکوروب خمری صاف صو ایله مزج ایدرك بوراده ایچدکدن صکره قوشلق وقتنه داخل اولدیلر. دهر انلری یولجی ایدوب کوچدردی. ایشته دهرك برحالدن صکره‌کی حالی بویله‌در.

ایسه تکرر مراجعات وتوافر مطالعت ایله نمایان اولەجق آثار ادبیه‌سی او فقدانك، او نقصانك درجاتنه کوره سوء تأثیردن وخرده بینان ادبك طبع سلیملرینه قارشو مسئولیت معنویه‌دن قورتیله‌من. شروط مذکوره‌یی تمامیله جامع ادیبلك نادر بولنور.

هوسکاران انشـایه معلوماتنی تصرفه مقتـدر ادبانك اثار ادبیه‌لرینی ازبر ایتمکدن چوق فائده حاصل اولور ایسه‌ده ذوق سلیم اولدیغی حالده فوائد استحصال وفکراً وقلماً تصرف ایده‌بیلوب ذوق سلیم اصحابندن اولمیانلر فن موسیقیدن تعلمات دیکی اغانیدن بشقه‌سنی ضرب ایده‌میان آدم کبی معلوماتلرینی موقعنده استعمال ایتمکه مقتدر اوله‌مزلر. استعمال ایتمك ایستدکلری تقدیرده یازه‌جقلری شیلر بری برینه بکزه‌میان مناسبتسز پارچه‌لرله یاماه‌لنمش بر ثوبه بکزر که طبع سلیم اصحابی آنی کورمکدن خوشلانه‌من.

منشی اولمق استین ذات هردرلو تجربه‌یی، هردرلو تربیه‌یی معلومات حاصله‌سیله توحید و تصرف ایتـدکجه منشئ کامل اوله‌من. واو تربیه‌یی، اوتجربه‌یی تحصیل یولنده سوء استعماله‌ده تصادف ایده‌جك اولسه قوهٔ قلمیه‌سنی سوء تربیه وسوء افاده‌یه مغلوب اولمقدن منع ایده‌من.

تصادفاته مغلوبیتدن توقی بحثنده بر مسلك اتخاذایدن نوهوسلر قوهٔ قلمیه‌لرینك سوق طبیعیسنه اتباع ایتدکجه کندی نقصانلرینی اکلامقدن غافلدرلر. نفسلرینی مکمل کورمکه باشلارلر. شو حال دوام ایدر ایسه ترقی‌یه مانع اولور.

قوای عقلیه وتمیزیه وقلمیه، یاخود ناطقه‌دن برنجیسنك مربیسی علم معانی، ایکنجیسنك هم علم معانی، هم‌ده علم بیان، اوچنجیسنك مربیسی علم بدیعدر. علوم وقوای مذکوره‌دن نمایان اوله‌جق نتیجه بلاغتدن عبارتدر.

فن بلاغتی تأسیس ایدن علومدن علم معانی کلامده تصورات متسلسله‌یه تابع معانینك قوالبی اولان الفاظدن شیوهٔ افاده‌یه کوره جمله‌لرك انتخاب وترتیبنه وشو جمله‌لرك مقتضای حاله کوره ایراد اولنمسنه متعلق مباحثی، علم بیان ترتیب اولنه‌جق کلامك تشبیه واستعاره ومجاز وکنایه صورتلریله ترتیبنه تعلق ایده‌جك قواعدی، علم بدیع محسنات معنویه ولفظیه‌یی بیلدیرر.

علوم مذکوره‌جه ملکه حصولندن صکره مواد مطلوبه قوهٔ عقلیه وقوهٔ تمیزیه وقوهٔ قلمیه، یاخود قوهٔ ناطقه واسطه‌سیله تصور وانتخاب اولنورکه شو علملرك هر بری قوای مذکوره‌نك تصور وانتخاباتنه خادمدر.

قوهٔ عقلیه ایله معانینك انواعی ارائه ایدیلور. لکن قوهٔ عقلیه‌نك کوستره‌جکی معانیٔ خصوصیه وعمومیه‌نك لازمی مالایلزم اولانلرله مخلوط اوله‌جغندن علم معانی وبیان واسطه‌سیله قوهٔ تمیزیه لازمی غیر لازمدن آیروب طرز انتظامده تشکیل ایدر. قوهٔ قلمیه او معانینك قوالبی اولان الفاظی قوهٔ تمیزیه‌نك ارائه‌سیله یازار.

انسانك قوهٔ عقلیه‌سی سن وتجارب ومعلوماتنك درجاتنه

تابعدر . بونك آشاغی درجه‌سی یكی دیلی آچلمش چوجقلرده كوریله‌بیلور .

قوهٔ عقلیه‌نك مستشاری واوقوه‌دن نمایان اوله‌جق واردانك مصلحی قوهٔ تمیزیه‌در . قوهٔ تمیزیه یكی لسانلری آچیله‌جق وقتلرده هرنه‌قدر خلقةً چوجقلرده بالقوه موجود ایسه‌ده فعلاً ناموجود حكمنده‌در . مشهودات، معلومات، تجارب آرتدقجه عالم فعلیاتده درجه درجه كندینی كوسترر .

قوهٔ قلمیه ادیبـك بولندیغی درجهٔ سن وحاله كوره قوهٔ تمیزیه‌نك مرآتی ویا ترجمانیدر . آثار ادبیه قلمیه آلمق ایستین ذاتك قلمه آله‌جغی شی سننك، مدت استخدامنك، معلوماتنك، مشهوداتنك درجاتنه كوره مقبولیته مظهر اولور .

انسانك هر برزمانده انظار عمومه عرض ایده‌جكی آثار قوهٔ عقلیه وتمیزیه وقلمیه‌سنك اولوقته منـاسب محصولی اولور ایسه البته خوش كورینور . برنهال میوه‌دارك میوه‌سی چیچك حالندن آیریلوب كورنمكه باشلادیغی وقت چاشنیسـنده لذت اوله‌مز ایسه‌ده موسمه كوره نمایشنده لذت بولنور .

بر چوق كره حواسمزی حقایق موجوداتك استكناهنده عاجز كوریورز . استكناهده قوهٔ عقلیه‌مزه مراجعت ایدیورز . قوهٔ عقلیه ایسـه قوهٔ تمیزیه‌یه مقارنت ایتمزدن مقدم ویردیكی جوابی قوهٔ تمیزیه‌یه عرض ایتـدكدن صكره تخطئه ایدیور . تحصیلنه ظفریاب اولدیغمز بر معرفتی ادراكده قوهٔ عقلیه‌مزك تصادف ایتدیكی مشكلات ایسه عدد وحسابه كلور شیلر دكلدر .

مسائل رياضيه وطبيعيه‌دن ذاتاً كشف اولنمش بر بحثه تصادف ايتديكمزده اوبحث حسيات وجدانيه‌مزى اول قدر اشغال ايديوركه مسموعاتمزى، تصوراتمزى خيالاتدن عد ايتمككدن كنديمزى قولايلقله كرى آله‌ميورز.

قوۀ عقليه‌مزك كوج حال ايله قبول ايده‌بيلديكى مسائل غامضه‌نك تعلمنده ــ رد وقبول ارهسنده ــ جهالتك ايجاب ايلديكى ترددلره، تجربه‌سزلكك كوستر ديكى حيرته، نقصان تربيه‌نك مقتضى اولديغى مناسبتسزلكلر، مقاومتمزى محاربه‌لرده دشمن عسكرينه قارشو اولان مقاومت كبى خيال ايديورز .

يوقاروده اشارت اولنديغى اوزره انسانك بدايت حالنده عقل ايچون هيچ برمزيت يوقدر. تجاربك تزايدى، عوارضك تواردى، معلوماتك وتربيه‌نك تكثر وتقررى عقله مايۀ انتباه وتمييز اوليور . بناءً على ذلك قوۀ تمييزيه درجۀ كماله وارمدقچه ذهنلره توارد ايده‌جك شيلرك عمومنه نسبتله صحيح وفائده‌لى اولانلرى معدن جوهرى دزوننده كى كومش كبيدر . مدت تحصيليه‌مزده صرف ايتديكمز مطالعاتك مالايعنيسى، خام وپخته‌سى، لازم ومالايلزمى، خشووزائدى فوائد مأخوذه ايله برابر برحرف بيله ضايع ايدلمكسزين ضبط وترقيم اولنسه‌ده پيش نظر دقتمزه قونلسه بونجه تواردات ارهسنده بولديغمز فائده‌لرك برقاچ يوز اوقه معدن جوهرندن چيقارديغمز اللى التمش درهم كومشدن فرقى كوريله‌مز .

ايشته قوۀ عقليه‌نك وارداتى او جوهر وقوۀ تمييزيه‌نك منتخباتى

اوكوسش كبی‌در. قوهٔ قلمیه اوكومشدن اوانیٔ نفیسه ومعمولات سائره اعمال ایدن صنعتكر مقامنده‌در.

فن انشاده كسب ملكه ایتمك استین هوسكارانه لازمدركه قوهٔ عقلیه وتمیزیه وقلمیه‌سنی بالاده درج ایتدیكمز افادات دائره‌سنده تربیه واستعمال ایده. شوبنای عالینك اساسی ایسه علم بلاغتی اوكرنمكدر. اودائره خارجنده واول اساسك غیرنده ملكهٔ ادبیه اكتساب آرزوسنده اولانلر خسرانه تصادف ایده‌جكلرنده شبهه ایتماملیدرلر.

هرانسان مقصودینی یاقوهٔ ناطقه، یاقوهٔ قلمیه واسطه‌سیله افاده ایدر. قوهٔ ناطقه ایله افاده‌یه عباره ومنطق، قوهٔ قلمیه‌ایله افاده‌یه كتابت وتحریر، سیاق كلامه نص ونسق دینیلور. اصل افاده متن، افاده‌دن زیاده‌سی شرح، اصلدن ناقص ومختصریازیلان شیلر تلخیص دیه موسومدر.

قلماً شروط مذكوره‌یی حائزاوله‌جق صورتله كرك كندو‌سنك كرك غیرك مرامنی‌افاده‌یه مقتدر اولان ذات منشی‌در. یالكزكندی‌استدیكنی كوزل یازه‌بیلان‌وتصرفات قلمیه‌جه اقتداری حائز اولمیانه منشی دینیله‌مز:

منشی ایچون الزم اولان شروطك الك مقبولی محررانجه مرسل ایله مرسل الیهك حاللرینی وادبیات نثریه‌یه متعلق قلمه الهجنی مباحثك درجهٔ اهمیتنی ملاحظه ایتمك وسوزی مقام ومخاطب ومصلحته كوره قوللانوب مصلحتك حوصلهٔ لیاقتدن دون ویا زائد الفاظ ومعانی استعمال ایتامكدر. كلامك خلاصه

وجهله مقتضای حاله تطبیقاً تصویر بوندن عبارت اولوب بو تصویری آشاغیده بعض مرتبه توضیح دخی ایده‌جکز.

منشیلرك بعضلری لساناً حسن صورتله بر ماده‌یی تعریفه مقتدر اوله‌مزلر. قلملری نطقلرندن زیاده فصاحت و بلاغتی حائز اولور و بو حال اکثریا افکارنده توارد جه کثرت فوق العاده اولان ذواتده بولنور. اوه‌قوله ذوات ذهنلرنده بالملاحظه تفریق واستحضار ایده‌جکلری خطابتلرجه بالطبع سلاست و بلاغت موجود اولورایسه‌ده قبل الاستحضار لساناً تقریر سلیس التزام ایده‌مزلر و اغزی طار ایچی صو ایله مملو بر صراحینك باش آشاغی طوتلدیغی وقت درونده‌کی صویك کثرت تواردینه هوانك مقاومتی صویك حسن جریانه مانع اوله‌جغی کبی — افکارجه توارد فوق العاده‌یی حائز اولانلر دخی نطقاً حسن افاده‌یه مقتدر اوله‌مزلر.

قوهٔ عقلیه‌دن توارد جه فوران ایدن معانینك اعلالری قوهٔ تمییزیه واسطه‌سیله افراز اولندقدن صکره مجرای لساندن آب روان کبی جریان ایتمسی البته لطیف ومؤثر اولور.

قلمه النه‌جق ماده هنوز لباس الفاظ ایله اشتمال و عالم معانیده حال تجرددن انفصال کوسترمزدن مقدم تصویر ایدیلور. قوهٔ عقلیه او تصورك مورد یدر. قوهٔ تمییزیه او تصوردن نمایان اوله‌جق معانینك لطیف اولانلرینی افراز ایدر. او ماده عالم معانیده بر شاهد دلنشین کبی کندینی کوسترر. لکن عالم معنیده‌کی لطافت و ملاحتیله برابر لباسدن عاری وجالب حظوظ اوله‌جق محسناتی

زاویهٔ تصورده متواری اوله‌جغنـدق آنی برلباس فاخرله عالم شهوده عرض وتقدیم ایله‌فکر و آرزونك انتخاب ایده‌جکی قماش الفاظی خیاط قلم اوشاهد روح افزانك تناسـب اندامنه کوره ترتیب واکسا ایدر .

فن انشانك اساسی وجوه ومباحث مشروحه‌دن عبارتدرکه منبـع لزومدن نبعـان ایده‌جك مواد عمومیه وخصـوصیه‌نك هر بری ذهنده قرارلاشدیریلنجه‌یه قدر مطالعهٔ عمیقه ومکرره‌دن صکره آب روانك مجرا سنده‌کی حسن جریانی کبی قلمدن کاغداوزرینه دوکلسی‌در .

تأسیسات سیاسیه، انقلابات دول، حقایق مکونات، مباحث حکمت وامور علویه‌یه تعلق ایدن احوال وکیفیات ، اجرام عالیه، شئون عظیمه کبی اهمیتلی بحثلردن هر برینك درجات ولدنیاتنی کوستره‌جك تصورات ذهنیه وتصویرات قلمیه‌نك پارلاق الفاظ ایله یازلمسی اتقان وصنعتله صورت مکملهده بنا ایدلمش برقصر دلجوده کی اوطه‌لرك نقوش لطیفه ایله تزیین وبناسنك وضعیتنه شایان اوله‌جق مفروشات ایله تفریش ایدلمسنه بکزر .

وقوعات عادیه ومصالح غیرمهمه‌یی مقتضای حاله کوره الفاظ عادیه ایله یازمق کافی اولوب انك ایچون افکاره مراجعتله علوی معنالری شامل مضمونلر وعالی وپارلاق لفظلر آرامق خفت عد اولنور .

قوهٔ ممیزه اصحابندن اولمیانلره ــ خلوصه دائربیله‌اولسون ــ یازیله‌جق محرراتده معانئ علویه والفاظ مشعشعه استعمـالی

وضعیتجه تزیینه مناسبتی وقیمتجه ذکری اولمیان اشیای خسیسه‌یی ترصیع کبی امور مستهجنه‌دن معدوددر.

عموماً معلوم اولمیان برماده درجه‌سنه کوره اعتنا ایله قلمه النه‌بیلور. هرکسک معلومی اولان مصلحت، غریب فکرلر استعمالی طرزنده مضمونه تحویل وپارلاق تعبیر ایله قلمه النمق خفت وعیب صاییلیر. لکن شو افاده هر وقت انظار عمومه قارشو مشهود وجمله‌جه معلوم اولان اشیای کائناتك برذرهٔ موهوم الوجوده وارنجه اهمیت اصلیه‌سی اوزرینه بنا ایدیله‌جك تعریفات وتوصیفات لدنیه‌یه شامل اوله‌مز.

زمین وآسمانك بزجه مشهود اولاد محتویاتنی کوریورز. کونش هروقت طلوع وغروب ایدیور. قمر احوال مختلفه‌سیله دائما نمایان اولیور. یلدیزلر هر کیجه کوزمزك اوکنده‌در. آغاجلر هرسنه قیش موسمنده چبلاق ویاز آیلرنده یاپراقلیدر. باغچه‌لر چیچکلر، تارلالر، اوتلر، مزروعات، حبوبات، تخملر، صولر، یاغمورلر، روزکارلر وسائر اشیای کائناتجه مکون حقیقینك مقتضای مشیتی اولان تبدلات علی الدوام کوروب بیلدیکمز شیلر اولدیغندن بونلر الفت طبیعیه ودائمه‌یه مقابل بزه اهمیتسز وپك عادی شیلر کورینیور. حالبوکه

اعتیاد ایتمش نظر الفتله خلقتدن بری
آنك ایچون حیرته ایتمز تصادف ناظران
اولسه بینا بغتةً اعمای مادرزاد اکر
چلدیررمشهودی اولدقده زمین وآسمان

مدلولنجه اشیای کائنات ایچنده حقیقتجه بر ذره بیله اهمیت عظیمه‌یی حائزدر.

انظار عامه‌یه قارشو مشهود اولان شو اجسام منیره‌نك نسبت جذبیهٔ مخصوصه‌یه کوره تأثیراتی، صیفك شتایه، شتانك صیفه انقلابی، آغاجلرك یاز آیلرنده یشیل جاره‌لرله مزین نوجوانلرکبی نظاره عرض نمایش ایدیشی، قیش آیلرنده روحدن محروم وتاب وطراوتی معدوم اموات فدیده حالنه کیریشی، ذره کبی بر کوچوك تخمدن مناره‌لر کبی بیوك آغاجلرك حصوله کلیشی، بخارك آبه، آبك بخاره تحولی، اجرام وبلکه ذراتدن هر برینك جوهر ترکبی مثللی ظواهر کونیه ودوریه وجوبه انظار عمومیه‌جه مشهودات عادیه‌دن وحقایقی حیرتبخش عقول اولان مسائل غامضه وعالیه‌دن معدود اولمغله مواد واشیای کائناتك بر ذرهٔ ناچیزی بیله نه قدر تشریحات ومعانیٔ علویه‌یی حاوی مضمونلر، نه‌قدر پارلاق ومزین لفظلر ایله قلمه النمه شایاندر.

بر فنه مخصوص کتاب، یاخود ادبیات وملاحظات وخطابات مباحثندن معدود مقالات قلمه آله‌جق اولانلرك یازه‌جقلری فنك ویا مبحثك ومصالح رسمیه وشخصیه‌جه‌ده هر تحریرانك مندرج اولمسی لازم کلان موادی اولا مطالعه‌یه عرض ایله ذهننده ترتیبه ربط ایتمکسزین یازمغه باشلاملری بر سوارینك راکب اولدیغی آتی دیزکینسز ویولارسز اطلاق ایتمسی وبر مهندسك وضعیت جغرافیه وطبیعیه ومساحه‌سنی ومقیاسنی تدقیق وتعیین

ایتمکمزین برقطعه‌نك علی العمیا خریطه‌سنی یاپمغه باشلامه‌سی کبی در .

هم معلومات، همده واردات ذهنیه‌سنجه تنقیداته مقتدر اولان منشینك شروط مذکوره‌یه رعایتله یازه‌جغی شی مجلا آیینه کبی پارلاق کورینور.

اشعاره دائر ملاحظات

لسانمزجه شعر سویلیان قدمای ادبا ایران شعراسنه تقلید ایله نظم یولنی آچمش اولدیغی معلومدر. شعرامز عموماً اویولی طوتوب کیتمش اولدیغندن شعرده لسانمزه مخصوص بر یول آچلمامشدر.

بناءً علیه شعرامز مدیحه‌لرجه حقیقته مغایر تعبیرات مبتذله و مبالغات مردوده وغزلیاتجه بك چوق تشبیهات مستهجنه استعمالنی استلزام ایتمکله ادبیات شعریه‌مزك اکثری سویلیه‌جك برصورتده قالمشدر .

اکابر حقلرنده تنظیم اولان قصیده‌لرده کی اوصافك چوغنی کوریورزکه ممدوحلرك حقیقت اوصافی وخلقت اصلیه‌لرینه وتعبیرات وتشبیهاتجه تجویزات وتصدیقات عقلیه‌یه نسبت قبول ایده‌میه‌جك سوزلردر . بوسوزلر نظماً سویلنمیوبده برمادح طرفندن لساناً برممدوحه اطلاق اولنسه اوممدوح اوسوزلری استهزا عدایله حدت ونفرت کوستره‌جکی بی اشتباهدر!

بوراسی بویله ایکن‌هانکی برشاعر اووصفلری شامل بر قصیده یاپوب بربیوك ذاته ویرمش ایسه مقبول اوله‌رق جائزه‌لره

مكافاتلره نائل اولمش وشو بی اصل سوزلر نظماً اویولده مقبولیت كسب ایتمكدن ناشی مناسبتسز وعقللره حیرت ویره جك درجه ده مبالغه لی سوزلردن مركب قصائد انشادی میداننده شعرا یكدیكرینی سبقته دوام ایدرك اوصاف اكابره متعلق نشیده لر ــ هردرلو معارف وكمالات انسانیه لری حكمیاتی حاوی آثار منظومه لریله بدیهی اولان ــ شعرامزك حقیقت حالده شانلرینی تنقیص ایده جك بر رادهیه وارمشدر.

شعرامز شعرای ایرانیه كبی حكمیات ولطائف وتشبیهاتجه ده شایان تحسین اوله جق بك چوق اشعار انشاد ایتمشلر ایسه ده نه چاره كه دیكر قسم كثرتجه غلبه ایلدیكندن آثار قدما ایچنده تماميله مقبول قلوب اوله جق بر قصیده نا موجود وغزلیاتجه ده اعتراضدن سالم غزل آزدر.

قصایدجه قدمای شعرانك تقلید صورتیله اتخاذ ایلدیكی مسلك بر مصلح منصف ومدققك همت اصلاحیه سنه تصادف ایتمدی. مصلح قصاید دیه مشتهر اولان نفعی اول مسلكی اصلاح ایتمیوب ترویج وتوسیع ایتمشدر. ایشته بو مسامحه

نفعی

اوچاردی تخت سلیمان كبی هواده اكر
چكیدی رسمنی بر پاره اوسته بهزاد

ندیم

بر كوشهٔ نكاه ایله معمار همتی
سوراخ موره وسعت كون ومكان ویرر

نابی

نسیم خلق چمن خیزی اولسه کونه وزان
اولوردی رسته تنور ایچره غنچهٔ سیراب

کبی وجدان سلیمك صحتنی قبول ایده‌میه‌جکی مبالغه‌لی سوزلرله قصاید قدمانك طولمش اولمسنه سبب اولدی.

شعرامز بویله حقیقته مغایر اولان مبالغات غیر مقبوله‌یی یالکز اکابر حقلرنده نظم ایله اکتفا ایتمدیلر. کوزتدکاری نسبت اوزرینه قریحه‌لرینی ذوی العقولدن اولمیان بر حیوانك وذی روح اولمیان جماداتك بیله توصیفنده اویله مناسبتسز سوز بولمقده اتعاب ایدرك

نفعی براسب مدحنده

خرام دلکشی دنیایی مفتون ایتدیکی یتمز
فلکلرده ملکلرده ملازمدر تماشایه
براق آسا زمیندن کر عزیمت ایتسه افلاکه
ایدر سرعتده سبقت تیر آه عرش پیمانه
بدیسنده کذر ایلردی نمناك اولمدن پایی
یولی دوشسه اکر بیل کبی کاهی هفت دریایه

ندیم بر موقع وصفنده

هی نه فیض جاوداندرکه اولور سرو سهی
سورسه‌لر بر قطر آبن ناوکك پیکانه

جدول سیم ایچره آدم بینسه برزورقچه‌یه
استسه ممکن وارلمق جنتك تا یاننه
عرشه‌دك چقمقده مانند دعای مستجاب
اوغرایان آب مصفا راه شادروانه

کبی سوزلر سویلدیلر.

تشبیه دائر قدمانك سویلدکلری غزللرده مندرج تشبیهاتك اکثری‌ده شعرای ایرانیه‌یه تقلید ایله پك مناسبتسز برطرزده جریان ایلدی.

اوصاف خوبان حقنده انیس العشاقك جمع ایلدیکی تشبیهاتك بیك بشیوزدن زیاده اولوب بونك اونده بری قبوله شایان کوریله‌میور. مثلا

زلف حقنده

زنجیر ریسمان چنکال اژدها ییلان عقرب

کوز حقنده

خونریز خونخوار قاتل علیل مریض

قاش حقنده

طاق کمان کوپری قوس قزح

کرپك حقنده

خنجر اوق مزراق

غمزه حقنده

قصاب خرسز جلاد قاطع طریق حرامی کرزکران

بوی حقنده

سرو عرعر طول امل یردن کوکه قدر اوزون برشی

آغز حقنده

نقطه جوهر فرد موهوم عدم یاننده بر نقطه موش
اوه‌سی قدر بیوك کورینه‌جك برشی

بل حقنده

قل قرق یارلمش قل خیال

کبی سوزلر سویلمکدن چکنمدیلر.

«شعر» اوصاف وتشبیهات حسنه ومناسبه ایله طبعی برشیئه میل ایتدیره‌جك وحال وجدانی ویا بر موصوفك اوصاف واحوالنی قلبه تنشیط وتأثیر کوستره‌جك درجه‌ده تصویر ایله موزون سوز سویلمك ایکن اوسوزلرك هیچ برنده بوخاصیت مشاهده اولنه‌میور.

قدمانك خوبان حقنده ذکر ایلدکلری اوصاف ایله موصوف بر شخص ذهناً تصور اولنسه متصوّر اوشخصی غول بیابانی ظنیله متوحش اولور.

لکن قدمانك او یولده سویلدکلری سوزلر دیوانلرندن چیقاریلوبده حکمیات واوصاف وتشبیهات حسنه ومناسبه‌یی جامع اولان سوزلری ابقا اولنسه خیالات وتصویرات ولطایف مقبوله‌جه اولان کمال واقتدارلری اوقویانلری اعجاب ایده‌جك درجه‌ده عالی کورینور.

هله مثنویاتجه کوسترد کلری اقتدار میداندهدکه خاقانینك حلیه‌سی، فضولینك مجنون وليلاسی، نابینك خیریه‌سی، شیخ غالبك حسن وعشقی، یحیی بکك کلشن رازی، ثابتك مثنویاتی کبی اثار ممدوحه‌جه مقاصدی افاته ایتمیه‌جك درجه‌ده انتخاب وتعدیل اجرا ایدلسه اثار مذکوره حقیقةً قدمامزك مثنویاتجه اقتدارینه دلیل اوله‌بیلور .

قدمای شعرامزك حکمیات وتشبیهات وتوصیفات مقبوله‌جه اقتدارلرینك نه درجه‌لرده عالی اولدیغنه بر نمونه اولمق اوزره بروجه آتی بعض اشعار منتخبه‌لرینی تبرکاً اشبو مقدمه‌یه ذیل ایده‌جکز. شو نمونه بك بیوك بر باغچه‌دن طوپلانمش بك کوچوك برچیچك دسته‌سی کبی‌در.

قدمای شعرامزك دیوانلرندن منتخب اثار منظومه

{ آلی }

او کلشندن نجه کلچین امید اوله همت کیم
که آندن مشام جانه هر دم بوی استغنا

{ بصیری بغدادی }

نه صانعسك كه صنعك سنك ایچندن آب ایدر پیدا
درخت خاردن کلغنچهٔ سیراب ایدر پیدا
نه کونه مستحیل امر ایسه ایجادك مراد ایتسه‌ك
کمال حکمتك فی الحال اکا اسباب ایدر پیدا

{ راغب پاشا }

قابل رنك اولمیان اولمز پذیرای جلا
اغبرار خاطر اکسیر مسرتدر بکا
رهنما لازم دکلدر اولمسون رهزن همان
خضره محتاج اولمامق محض هدایتدر بکا

{ رشدی }

هر ورق کوردم که اولمش سرّ معنیدن سبق
هر بن نخل کل اولدی شمدی بر مکتب بکا

{ روحیٔ بغدادی }

صاقن مزاجکه خوش کلمیاندن اولمه ملول
که مختلفدر ازلدن طبیعت اشیا
هدایت اولمیجق هیچ اولورمی ای روحی
وقوف علت ایجاد خلقت اشیا

{ اوقچی زاده شاهی }

بو آیتك سكا مضمونی رزقه ضامندر
اراد ربك ان یبلغا اشدهما

{ فضولی }

زهی ذاتك نهان واول نهاندن ماسوا پیدا
بحار صنعکه امواج پیدا قعر نا پیدا

کمال حکمتك اظهار قدرت قلمغه ایتمش
غبار تیره‌دن آیینهٔ گیتی نما پیدا
کهی طپراغه ایلر حکمتك بیك مهلقا پنهان
کهی صنعك قیلار طپراقدن بیك مهلقا پیدا

{ فهیم }

ای وجودك پرتوندندر عدیم اولمق بکا
واجب اولدی سایهٔ مهر قدیم اولمق بکا
جوهر ذاتکله قائم برعرضدر لامکان
ممتنعدر حیز علم علیم اولمق بکا
هر تجلیدن هیولی ایتدی بیك صورت قبول
چوقمیدر آیینهٔ طبع سلیم اولمق بکا

{ نابی } تمجیدندن

تعالی الله زهی دیوان طراز صورت ومعنی
که جسم لطفله روح مآلی ایلمش پیدا
قوروب برباركاه صنع لطف وقهردن ممزوج
ویروب اضداده آمیزش قومش نامن آنك دنیا
ویروب حق صریحك قبض وبسطك، محو واثباتك
عدالتخانهٔ حکمنده ایتمش جمله‌سن ارضا
زهی ذات الوهیت، مهمساز ربوبیت
که شهرستان صنعنده دکل برذره نابرجا
زهی عادل که ایلر چارسوی چار فصلنده

ترازوی دوکفه خدمتن سرما ایله کرما
زهی قابض که عالم قبضهٔ حکمنده مضطردر
زهی باسط که چکمش کائناته سفرهٔ نعما
شکوه قدرتی بالای ادراکات انسانی
وجوه حکمتی بیرون حدّ فهم استیفا
ترازوی تقابل وضع ایدوب بازار امکانه
نقیضینه توافقله تخالف ایلمش القا
تخالف صورتا مانع دکلدر وحدت اصله
اولور برشاخدن سرخ وسفید وخار وکل پیدا
اولور ظاهر طباعه نسبت انجق نفعله ضرّی
اکرچه نفع وضرّی محتوی مجموعهٔ اجزا
عجب وضع ایلمش بوکارکاه حکمت آمیزی
که کمتر صنعنی درك ایلینجه پیر اولور برنا
بنای انتظام دین ودنیایه ایدوب آلت
زبانه نطق ویرمش کوشه ویرمش قوت اصغا
هوای روحبخشا اولمیدی جلوهٔ رحمت
اولوردی خلق عالم یك نفسده جمله ناپیدا
اکر کیم اسم ستارك مددکار اولمسه لطفی
ایدردی اقتضا اوّل قدمده اولمغی رسوا

{ نابی }

اراده ایتسه برامرك تعلق فتحنه نابی
اکا اطراف نا مأمولدن اسباب اولور پیدا

{ نجاتی }

قسمت روز ازلدر ای نجاتی بیلمش اول
آشنا بیکانه و بیکانه اولمز آشنا

{ ندیم } برقصر وصفنده

زهی همتکه قویمش نوبهاری صورت قصره
زهی صنعت شباب ایامن ایتمش آب وش اجرا
یا بو حوض مصفا قارشوسنده قصر زیبانك
طوتار آینه برمحبوب رعنا پیشنه کویا
سراپا فیض حالت زیر وبالا باغ بربهجت
که اولمش زیری بالاسینه حیران، زیرینه بالا

{شیخ نیازی}

تجلی ایلر اول کاهی جمال وکه جلالتندن
برینك حاصلی جنت برندن ناراولور پیدا

احمدی

بی بقادر بو مجلس ای احباب
فاتقوا الله یا اولی الالباب

پرتو پاشا

تانی مالیهٔ اقبال اهل استقامتدر
خطوطك اعوجاجی خامه‌یی اتعابدندر هپ

{ حامی آمدی }

جنان رسمك دیار بكرده تصویر ایدر مهتاب
كنار دجله‌یی مانندجوی شیر ایدر مهتاب
كمالك نقص، نقصانك كمالی اولدیغن دربی
لسان حال ایله كامللره تقریر ایدر مهتاب
سواد جرم ایله كسمم امیدم نور رحمتدن
حجاب ظلمتی بر لحظه‌ده تنویر ایدر مهتاب

{ سامی }

یا درخسارکله بزم سینه کلشندر بوشب
روغن کلدن چراغ دیده روشندر بوشب

فضولی

كلك قدرت لوح سینه‌مده سنی ایلر رقم
ایلیوب محبوبلر مجموعه‌سندن انتخاب

مذاقی

وصال امیدین ایلر دل ده امكان وصلت یوق
نمایان قصروالای تمنا ، نردبان غائب
عجب هامون حیرتدر بیابان محبت كیم
فغان صد جرس پیدا ، وجود كاربان غائب

اسعد مخلص پاشا

قیمت وقدر حیات پدری بلمیانه
بیلدریر صکره زمانه نه ایمش قیمت اب

نابی

مراد ایدرسه مسبب بر آدمك كارین
یدآتشنی جستجو ایدر اسباب

شیخ نیازی

بو خرابی نیچه‌لر چالشدی معمور ایتمکه
بریانن تعمیر ایدرکن بریانی اولدی خراب

فاضل بك

دولت ایچون مجاهده جنت ایچون دعا
دکمز بورنج ومحنته دنیا و آخرت

لبیب آمدی

دست غوّاصان انصافه کیرر بر کون چیقار
بو مثلدرکه سن انسانیت ایت عمانه آت

نابی

ملك ایچنده ملكوتی کورمیم دیرسه‌ك اكر
لفظلده معنی‌یه باق، نافه‌ده بویی سیرایت
امتیازك سببن اصلدن استرسه‌ك اكر
خاکه باق دیدهٔ عبرتله سبویی سیرایت

نقطه‌دن دائره‌نك كردشن ايت استشهاد
تخمنك ضمنی كور جرم كدونی سير ايت

آداب عبوديتی اشجاردن اوكرن
عكسك بيله طاعت‌ور سجادهٔ آب ايت
آيينهٔ ادراككی پاك ايله سوادن
سلطانی كلور خانهٔ ناپاكه حجاب ايت

نظيف { پدر جامع الحروف

نه كمسه‌يه تشكی ونه آه وناله ايت
غدّار بی مروّتی حقه حواله ايت

والئ آمدی

اوكرن لسان عصری، رسوم زمانه‌يی
باق طبع ناسه وقته مناسب تكلم ايت

عزت ملا

بقای جسمكه بر چاره بول ای دهرئ غافل
سكا برلطفی وارمی اولمسه كون ومكان حادث

نابی

انكشت كره بستهٔ يأس اولمسی يكدر
ايتمكدن ايسه ذيل لئيما تشبث
ترخيص دخول ايتميجك صاحب ديوان
بی فائده در وعدهٔ دربانه تشبث

عفت

ای ایدن پروردکارك برّ واحسانك امید
بر شکسته سینه‌دن رفع ملال ایتدکمی هیچ

بصیری

مقلدی براقیرشکه‌‌ اختلاف ذوات
ایدر سفینه‌یی اغراق کثرت ملاح

نزهت

کاهی حصول کاره تلون معین اولور
نقشه اولور مدار سفید وسیاه وسرخ

بلیغ

دکلدر جلوه کاه ماسوا بحر دل عارف
درونندن ایدر هر جیفه‌یی دریای عمان رد

سروری

عاشقه کرم ستم اولمش، رقیبه نرم اویار
آتشی پنبه‌یله الفت ایتدیروب خوقویمش آد

شیخ غالب دده

نوردن تصویر قیلمش بر بلا فیاض کلّ
اول بلایه جان ویروب یار ستمخو قویمش آد

نابی

جسمدن روح وصدفدن در، شجردن میوه در
صانعك ای ظاهر پرستان لفظی معنادن مراد

والیٔ آمدی

معلوم اولور مشقت ایله قدری دولتك
اولمز حصول کام جهان بی تعب لذیذ

آگاه

نهفته در لب پرخنده سنده میوهٔ وصل
شکوفه نخل امیده ثمر علامتیدر

پاك گوهر بدگهردن دائما ممتاز اولور
لعل ویا قوتك یاننده کهربایه کیم باقار

گورن دیر روی آتشتابنی مائی لباس ایچره
نمایان معدن فیروزه ده لعل بدخشاندر

اسعد بغدادی

صحن گلشنده شکرخند اولدیغی بیجا دگل
غنچهٔ دمبسته یه لعلك تبسم اوگره در

باقی

عبرت گوزیله برك درختان سبزه باق
هشیار اولانه هر ورقی برجریده در

جوری

زهره سکر، خاره کل، جوره وفا اول دائما
عالم فانیده رسم زندکانی بویله‌در

جهدی جد جامع الحروف

تحصیل کمالاته ایدن عارفی تحریص
انظار مروتله اولان لطف وعطادر

حاذق ارضرومی

تشکی ایلمه نقصانیء ارزاقدن زیرا
تعرض میزبانه نان ایچون چوق بی حیالقدر
رضا کوسترمه‌مك احکام دولتخانهٔ دهره
مجرد خانهٔ غیره فضولی کتخدالقدر

حامیء آمدی

بیلور جلالت حقی خیام چرخی کورن
که شهریارك اولور قدری بارکاهی قدر

ممیزقول ذی‌الوجهینه بسدر مشرب قائل
اکر مداح اولورسه مدحدر ذمامدر ذمدر

اهل دل آرام ایدر هرقنده کیم رغبتلنور
کاه اولور غربت وطن، کاهی وطن غربتلنور

ریشهٔ غمدن تحاشی ایلمز ارباب دل
خامهٔ مو مویدار اولدقچه جمعیتلنور
پاك طینت کوشهٔ غربتده خور اولسونمی هیچ
کوهر آغوش صدفدن دوراولور قیمتلنور

کوکل شفا ومرض کیمدن اولدیغین بیلمش
نه هندبا طلب ایلر، نه رازیانه آرار

عارف حکمت بك

مسلم اولسه‌دخی دست اختیاره فعال
ینه موافق حکم قضا صدور ایلر

جبر اولمیوب ارادهٔ جزئیه اولسه‌ده
کیم فعلنی مخالف حکم قضا ایدر

خیالی

جهان آرا جهان ایچنده‌در آرایی بیلمزلر
او ماهیلر که دریا ایچره دز دریایی بیلمزلر

راشد

حسد قلب عدو لطف ایله زائل اولماز
سنکده مضمر اولان آتشه آب ایتمز اثر

راغب پاشا

بو فروعات تخالف که شئوناتکدر
اصله عودتده بو غوغا بوکشاکش باصیلور

ایلمز ایراث حسن آرایشی بد طینتك
زینت اولمز ماره اندامنده کی نقش ونکار
سو بسو سوق ایلیان هپ سائق تقدیردر
کیمسه نك دستنده یوق راغب زمام اختیار

لال اولور البت زبان خامهٔ پیچیده مو
قلجه غمدن طبع ارباب سخن علتلنور
کاشهٔ فغفورلبریز اولسه ده ویرمز صدا
ثروت افزایش بولنجه اغنیا خستلنور

حسنی بالاتر ایدر جامه دوشنجه چسبان
نوعروس سخنه رونقی تعبیر ویریر

امتیاز ثابت وسیاری مشکلدر خیال
ظن ایدر کشتی نشینان ساحل دریا یورور

بویله در راغب مکافات عمل کیم فی المثل
صورسه لر مغدورینی غدار کندین کوستریر

میان گفتگوده بدمنش ایهام ایدر قبحن
شجاعت عرض ایدرکن مرد قبطی سرقتن سویلر

رحمیٔ قریمی

آبستن صفا وکدردر لیال هپ
کون طوغمدن مشیمهٔ شبدن نه‌لر طوغار

روحیٔ بغدادی

خاك اول که خدا مرتبه‌کی ایلیه عالی
تاج سر عالمدر اوکیم خاك قدمدر

جهد ایله همان غیرانه باقیه کورکیم
بندن نه سکا فائده سندن نه بکا وار

بالدن کچ چکمیم دیرسەك مکسلردن بلا
یعنی نوش دهره آلدانمه بونوشك نیشی وار

ایسم اول کیم نیك وبد بیهوده خلق اولمش دکل
هر بریله چرخ دانشپرورك برایشی وار

اسیر جام اولان رنده حقارتله نظر قیلمه
که هر رند بلاکش کندی وادیسنده برجمدر

ریاضی

برقرار اوزره دکلدر کردش دولاب چرخ
بونی خاك ذاته ایندرسه آنی قالدیزیر

سامی

اتصاف ایلسه اخلاق حمیده‌یله کشی
ایدر افعالنه بی‌شبهه توافق تقدیر

روزن خانه‌یی سرماده کشاد ایتمکدر
سردیٔ بزم ادب خندهٔ بیجادندر

درویش شناسی

درونی آشنا اول طشره‌دن بیکانه صانسونلر
بو بر زیبا روشدر عاقل اول دیوانه صانسونلر

عاصم . چلبی زاده

بهره‌دار اولور نعمدن زینتی ترك ایلیان
نخل اولنجه بی‌شکوفه‌بار کندین کوستریر
قابلیتدر حصول مطلبك سرمایه‌سی
الده استعداد اولنجه کار کندین کوستریر

عزت ملا

رنك وحدت ذاته بالذات مخصوص اولمسه
روی دنیاده اولوردی هر کسك سیماسی بر

{ عزمیٔ آمدی }

کرچه اسباب ایله هر کس واصل مقصود اولور
نزده کوردك بی مسبب بر سبب موجود اولور

{ عطایی }

سوزه باشلارسه تبسم ایله اول غنچه دهن
درج یاقوتك ایچندن در وکوهر دوکیلور

{ عونی آمدی }

مردهٔ هجرك زیارت ایتسه اول روح روان
مرقد ایچره خاك اولان عظم رمیمه جان کلور

{ عینی }

توأم اولمش سورینه قحبه جهانك ماتمی
دخترین تزویج ایدن مادر هم آغلار، هم کولر

{ فضولی }

کمال حسن مشرب عاری اولمقدر تعرضندن
ریا اهلینه هم چوق اعتراض ایتمك ریادندر

کامیٔ قرامانی

کله کوش ایتدیرەمز یوق یره بلبل ایکلر
ورق مهرو وفایی کیم اوقور کیم دیکلر

سواد ممكنات آثار صنعى بى سخن سويلر
كتاب كائنات اسرار حقى بى دهن سويلر
سنك كوشكده استعداد يوق ادراكنه يوقسه
لب جوده كمال صنعى هر برك چمن سويلر

اولمه اى طبع حريص انبان كشاى اضطراب
كار وبارى آسياب عالمك نوبتله‌در

دشمن مغرورك اولمه سطوتندن ترسناك
پشه ويران ساز مغز نخوت نمرود اولور

{ نجاتى }

ذرّه آسا بن مذلت طپراغنده پايمال
كون كبى دلبر سپهر كبريا اوستنده‌در

{ نديم }

ايشتدم در صدف پيراهنن چاك ايليوب چيقمش
مكر اول دلبر سيمين بدن دريايه كيرمشدر

نزهت

برقطره آبه دوشسه ايدر كسب دائره
هر نقطه مستعد قبول كمال اولور

خدامه قصد لطفی اولنجه اکا برك
تحسین خدمت ایلدیکی بر بهانه‌در

—

خاطر مکدر اولسه عملدن قالور حواس
بیمار اهل خانه‌یه البت ملل ویریر

—

عرض ایتمه بی ملاحظه خلقه کلامکی
نا پخته اجتنا اولنان بار سخت اولور
کیتمز قلوب قاسیه‌دن نقش انفعال
سنك اوزره مرتسم اولان آثار سخت اولور

—

بیهوده اضطرابی قو لوح جبینکه
ایلر نه یازدی ایسه قضا وقدر ظهور

نظامی

دیشلرك کیم لب لعلك آره‌سندن کورینور
بکزه‌ر اول ژاله‌یه کیم لالهٔ حمرایه دوشر

{ نظم }

طاعت حقدن دلی غفلتدر آکاه ایتمیان
رهروی آلیقویان منزلدن اکثر خواب اولور

{ نفعی } ادرنه وصفنده

جویلرمی دور ایدن طرف چمنزارین یاخود
مائی پرواز ایله قطع اولمش یشیل خارا میدر

سبز وخرّم بر فضامی هر کنار جویبار
یا میان جوده عکس گنبد خضرامیدر

—

لطفله که برکولر یوز کوستریر کیم مرده‌دن
نوش داروی شکر خند لبندن جان بولوْر
خشمله که برنگاه ایلرکه تأثیرنده جان
نیش زهر آلود زخم خنجر وپیکان بولور

والیٔ آمدی

ینه عکس رخ دلبر دل پرتابه دوشمشدر
صانورسك پرتو مهدرکه روی آبه دوشمشدر
دوکلمش عارضك اوستنده کیسولرمیدر یوقسه
بنفشه سایه‌سیدر پرتو مهتابه دوشمشدر

—

نعمله خوان عالم سرتسر آراسته اما
تناول ایلیوب ذوق آله‌جق سنده دهن یوقدر

خواجه وحیی

بهانه جوی وصلت اولدیغم یاره طویورمشلر
نفاق ایتمشلر اما معنوی همت بیورمشلر

سنبلزاده وهبی

بیهوده نیچون شکوه ایدرسك که فلکدن
سن کبی او سرکشته ده محکوم قضادر

خلاق جهان قوللغه شايستەدر انجق
كندك كبى برشخصه تبصبص نه بلادر

{ ويسى }

تخالەلركه زيرلبكده دميدەدر
شول ژالەدركه غنچهٔ تردن چكيدەدر
خوان وصالى اجره لب لعل دلربا
پالودەدركه سكر ايله پرورىدەدر

{ شيخ الاسلام يحيى افندى }

رهكذار ياردن جمع ايلسونلر لطف ايدوب
اوستمه يحيى اودم كيم طپراغم ياران آثار

{ ابن كمال }

آلتون ايله ميزانده بركاسه دخى سنك
ثقلتده بر اولمق ايله قيمتده بر اولمز

{ حامىٔ آمدى }

ايكى مهپارەنك بر دلده عشقى دلنشين اولمز
مسلمدركه بر كوزده ايكى مردم مكين اولمز
بكا هيچ نفس امارەم كبى سوء قرين اولمز
او دزد كينه خونك كيمسه مكرندن امين اولمز
صدف آسا قبول فيضه استعداد لازمدر
كه هر موضعده نيسان قطرەسى درّ ثمين اولمز

{ راشد }

خاكسارئ هنر پيشەيى ذلت صانمه
پرتو مهر يره دوشسەده پامال اولمز

{راغب پاشا}

فیضی یوقدر نه‌قدر اولسه‌ده زیبا تقلید
کاغدن باغ مصوّر کل بویا ویرمز

{ رامی پاشا }

بز اول عاشقلرز کیم داغمز مرهم قبول ایتمز
او کلزارز که آتشدر کلی شبنم قبول ایتمز

{ رحمیٔ قریمی }

رشك حاسد خاطر دانایی غمکین ایلمز
صورت بد جبههٔ مرآتی پرچین ایلمز
ترش رویان حسد احسان ایله اولمز بشوش
تلخیٔ زهری مزاج قند شیرین ایلمز

—

جفای زخم چرخی چکمیان شهرتله کام آلمز
عقیق صاف کوهر شرحه‌دار اولمزسه نام آلمز

{ رشدی }

چاره یوق چالسه‌ك اکر باشکی طاشدن طاشه
سرنوشت ازلی قابل تغییر اولمز

{ رفیع }

حجاب ایتمه نه وار افتادکانه روی دل کوستر
جهانده ذره پرورلك شرفدر مهره عار اولمز

{ طالب }

چشم انصاف قدر کامله میزان اولمز

کشی نقصانی بیلمك قدر عرفان اولمز

{ عالی }

عنایت هرکیمه یوز طوتسه عصیانی حجاب اولمز
کونش طوغدقده زیرا پردهٔ ظلمت اولمز

{ عزت ملا }

بیلنمز قیمتی روشندلانك وقت فیضنده
کونش تا باتمدقجه ظلمت لیل آشکار اولمز

{ غازی فاضل }

باصدق ینه کافرلری لطف ایتدی خدامز
خار اولدی عدونك کوزینه تیر غزامز
تأییده نزول ایتدی بتون کوکده‌کی ارواح
امداده قیام ایلدی یردن شهدامز

{ فضولی }

جیفهٔ دنیا دکل کرکس کبی مطلوبمز
بربلوك عنقالرز قاف قناعت بکلرز

—

هرکیمك وار ایسه ذاتنده شرارت کفری
اصطلاحات علوم ایله مسلمان اولمز
کر قاره طاشی قزل قان ایله رنکین ایتسه‌ك
رنکی تغییر اولنور لعل بدخشان اولمز
ایلسه‌ك طوطی‌یه تعلیم ادای کلمات
سوزی انسان اولور اما اوزی انسان اولمز

{ فطنت خانم }

ایدوب صرف آب رویك، اومه لطف اهل دنائتدن
نه دکلو آب ویرسه‌ك نخل خشکه میوه‌دار اولمز

—

غم واندوه دوران صاف طبعانه کدر ویرمز
یوزی چرکین اولان آینه‌یه باقسه ضرر ویرمز

{ نابی }

ایدن هپ رنك وبوی باطنیدر جلوه ظاهرده
انکچون قشری هرساده درختك دارچین اولمز
سزای نام انسانی قلوب پاك کوهردر
بیاباده اولان هرسنك بی‌قیمت نکین اولمز
جهان عکس سرایا اولدیغن فهم ایلیان عارف
زواالندن ظلال عالمك اندوهکین اولمز

—

لطفله حاسد بدخواهه ندامت کلمز
تلخ اولان میوه‌یه سکرله حلاوت کلمز

—

دکلدر حسن مادرزاد محتاج زر وزیور
تکلف حسنه‌ده رهیاب اولورسه دلپسند اولمز

{ نجاتی }

هر ابراهیم عزت کعبه‌سنده
خلیل الله یاخود ادهم اولمز

{نزهت}

عیار ذاتی مردم زاده‌نك اصلا نهان اولمز
زر مسکوك محتاج محك امتحان اولمز

{نورس}

ایدرز معصیتی لطف اومارز مولادن
بز بو محنتکده‌ده خار اکرز کل بیچرز

{نیلی}

بعید اولمق کبی ارباب شهرتدن کمال اولمز
که نزدیك اولدقجه آفتابه مه هلال اولمز

{والیء آمدی}

قربیت کل بلبله‌ده خارده قالمز
هنکام طرب مسته‌ده هشیاره‌ده قالمز
البته اولور پازدهٔ جیش زمستان
بورونق وفر باغه‌ده ازهاره‌ده قالمز

{سنبلزاده وهبی}

ایدن هر کارینی میزان انصاف ایله سنجیده
بو بازار فناده سود کورمزسه زیان چکمز
کمال اربابی کسر قدر ایله بی اعتبار اولمز
زر خالص شکسته اولسه‌ده ناقص عیار اولمز
اولور آفاقه روشن عیب مرد کامل البته
که ماه ناتمام اوزره کلف پك آشکار اولمز

باقوب نقش نکینه شویله فهم ایتدم که عالمده
درونن شرحه شرحه ایتمیانلر نامدار اولمز

{ باقی }

دور الندن باقیا غم چکمه عالم بویله در
گل اسیر خار وخس، بلبل گرفتار قفس

{ فضولی }

طعنهٔ اهل ملامتدن نه مانع عاشقه
برق لامع دفعن ایلرمی هجوم خار وخس

{ آگاه }

بلبللری ده، گللری ده، خاری ده خود بین
سیر ایت بوجهان باغنی تماشایه دگرمش

{ خیالی }

بلایه مرد اولانلر صبر ایدر، نامرد صبر ایتمز
تمام اولسه عیاری ایتمز التونه زیان آتش

{ راغب پاشا }

دگل تدبیر ایله برکیمسه قادر محو اثباته
سطور نسخهٔ تقدیره کیمدر خامه اویدرمش

{ رخشانی }

قزارمش ترله یوب رخسارك ای مه تاب گوسترمش
خلیل آسا جمالك آتش ایچره آب گوسترمش

عزت ملا

بيك شيوه‌سى واردر بوزليخاى جهانك
اى يوسف حسن ايلمه زندانى فراموش

فضولى

دهر ايچنده برصنق ديوار كورسه‌ك اويله بيل
بر ساپان ماليكيدر كيم چرخ ويران ايلمش

فهيم

روح ويرمش ايكى ياقوته حكيم مقتدر
حسنك ايچره وضع ايدوب لعل سخنكودر ديمش

لبيب آمدى

او شوخك ساعد نرمنده كهنه داغ زنكينى
كل تصويردر كيم شال كشمير ايچره كوسترمش

نائلى

سه روزه دولت واقبال چرخه اولمه دلبسته
بوبر وفق مثلثدر نجه بازويه باغلانمش
صارلمش پايه‌نه دل عارضك كل كل كوروب ميدن
كياه رسته‌در كلدستهٔ خوشبويه باغلانمش

نجانى

نيلسون كلزارى عاشق اولمينجه كلعذار
بوستان جنته صورت ويرن ديدار ايمش

نزهت

ملایم طینتانك زائل اولمز برزمان غیظی
قالور خاکستر ایچره اولسه مخفی چوق زمان آتش
تعدّیده تهالك برطرفدر تیز طبعانه
نه بولسه مائل احراق اولور بی اختیار آتش

{نظیف} پدر جامع الحروف

دیر سیر ایدن اول روی عرقناکنی یارك
برك کلی کویاکه نسیم آبه دوشورمش

نظیم

او کیم درج لب لعلکده درّ ناب کوسترمش
نه ساحردر شررده قطره قطره آب کوسترمش
جمالك چشم ترده مانیء عشق ایلیوب تصویر
درون آبده خورشید عالمتاب کوسترمش
جمال باکمالی ایلمش هر ذرّه‌ده جولان
خدا هر ذرّه‌ده برمهر عالمتاب کوسترمش

—

دل که درد عشقنی جاننده پنهان ایلمش
صنع حق اول کوهری کاننده پنهان ایلمش

—

دهان نازکی کلزار عشوه غنچه‌سیدر
که برکی معجز حسنیله شعله‌دن بتمش

نورس

ایلیوب تجربه اشیایی بو بیتی صکره
ایتمش آویخته لوح فلکه بر درویش
چوپ بر آب فرو می‌نبرد حکمت چیست
شرم دارد زفرو بردن پرورده‌ٔ خویش

نزهت

مختلف اولسه نوله لذت وصل خوبان
اولدی هر میوه‌یه برگونه حلاوت مخصوص

فضولی

قیل صبا کوکلم پریشان اولدیغن جانانه عرض
صورت حالن بو ویران ملکك ایت سلطانه عرض
تنده جانم بر پرینکدر امانت صاقلارم
اول زماندن کیم امانت ایتدیلر سلطانه عرض

نابی

عقلك وار ایسه اصل کمانگیرنی فهم ایت
نه ناوکنه ایله نه پیکانه تعرّض

جوهر اصلیٔ ذاتیدر حقیقتدن مراد
صانمه انساندن فقط شکل وشمائلدر غرض
ایتمه‌دن وضع کتاب حکمت آمیز وجود
اکتساب علم وتحصیل مسائلدر غرض

نزهت

افتاده‌لرك خاطری مأمون كدردر
دزد ایلیه‌مز خانهٔ ویرانه تعرّض

نظیم

آفرینشدن سنك ذات شریفكدر مراد
كلمه‌دن شهر وجوده جستجویكدر غرض

عاشق پرستش ایلر ایكن حسن و آننه
اول طفل نازنینه دكلدی نماز فرض

بلیغ

خلعت جاهی بولور قامت استعدادك
جامه‌یی هپ بیچر اندامه مناسب خیاط

راشد

اختلاف كائناتی حكمته حمل ایله هپ
یوقسه تقدیر ایلمز برامرده حاشا غلط

نابی

سعی ایله نقش حكمتك ادراكه صانعك
بی صنع حق مشاهدهٔ ماسوا غلط

راشد

تكاپوسز كلان نعمتده واردر لذت دیكر
نه دكلو منعم اولسه آدم ایلر ارمغاندن حظ

فضولی

درجدر لعل روانبخشك، در شهوار لفظ
درجدن دزلر دوكرسك ايلسه‌ك اظهار لفظ

واصف

سیهكاران عجبمی ایتمسه روشنكهردن حظ
ایدرمی دزد شبرو روشنایئ قمردن حظ

سنبلزاده وهبی

كلام حقی هر كیمدن ایشتسه‌ك استماع ایت كیم
بوزلمز معنئ قرآن اولورسه بد صدا حافظ

فضولی

چكدیكم دنیا وعقبادن سنكچون اولدی فاش
طوغری دیرلر كلّ سرٍ جاوز الاثنین شاع
جان ودل برعمردر تیغكچون ایلرلر نزاع
كیرمدن تیغك سنك اورتایه فصل اولمز نزاع

راغب پاشا

تابش فكر رخیله اول مهك شب تا بسحر
كلبهٔ شوقمده روشن روغن كلدن چراغ

سامی

روشن دلان بربرینه فیض بخش اولور
آیینه بولدی الفت سیما بدن فروغ

نزهت

داغلردر دلده‌کی عشقی نمایان ایلین
خانه‌دن معلوم اولورمی اولمسه روزن چراغ

راغب پاشا

عالمده هر کس ایلر خودبخود دعوای زور
مرد میدان هنر معلوم اولور روز مصاف

آگاه

آغوشه چکر کاهربا کاهی کورنجه
معشوقنی بولمش اوده سیماسنه لایق

آلی

نار غم، نور صفا هپ برچراغك پرتوی
چشم عرفان ایله باقسه‌ك آره‌ده بیگانه یوق

بلیغ

الن اوزاندك کله کستاخانه
بلبلك خاطری یوقمی عاشق

جوانی

غنچه‌یه درج لب لعلك نصل بکزرسنك
غنچه‌نك زیراکه دندانك کبی لؤلوسی یوق

خیالی

ایستر ایسه‌ك آلمغه حکمت کتابندن سبق
خامهٔ قدرت نه یازمش صفحهٔ آثاره باق

جسم ترکیب غباریدر سن آندن فارغ اول
روح پاك اول، عالم تجریده کل، اسراره باق

طیار پاشا

ای قیلان هردم شکایت گردش ایامدن
کیمسه‌نك دوندرمکه کوکلنجه بر تدبیری یوق

فضولی

تماشای جمالندن نظر اهلینی منع ایتمه
نه سود اول خوب یوزدن کیم نظر قیلمز اکا عاشق

دور سرمست خراب غفلت ایتمش عالمی
بونجه سرمستك تماشاسینه بر هشیار یوق

کمال پاشای قدیم

دیمه عشق ایچره بکا کیم ایده ارشاد طریق
سن همان دوش یوله الله ولی التوفیق

لبیب آمدی

صرف ایلمه نقد دلی هر ساده قماشه
قیمت ویریلور هرکسه کالاسنه لایق

نابی

هنر بر خاطر ویرانی تعمیر ایتمه‌در یوقسه
دکلدر آدمیت نقش پرداز رواق اولمق

ذاتكده فرومايه‌لكك خلق بيلوركن
بى فائده‌در رفعت ايله محتشم اولمق

نعيم. تذكره‌جى

تعمير كعبه هدم صنمخانه ايش دكل
آچ ديدهٔ بصيرتى قلب حزينه باق

والئ آمدى

چوق جوره تحمل ايده‌مز خاطر رنجور
سله اوريلور هر كسه سياسنه لايق

حصول كام ايسه مقصودك ايلمه تعجيل
ايشك نتيجه‌سنه، وقتك اقتضاسنه باق

اسحق

تخمير ايدنجه طينتك استاد لم يزل
ايتمش فروغ نور ايله پرورده كردنك

اسعد بغدادى

كولركن طاتلى طاتلى كل كبى بيلمم نيچون بويله
شكر خند دهانك چاشنى سنج عتاب ايتدك

باقى

جمله تدبير پس پرده‌ده استادكدر
اختياريمى صانورسك حركاتن صورك

پرتو

یا مشربی، یا مطلبی، یا ثقالتی واردر
هر بزمه کلان کیمسه‌یی احبابی صاندك

حامیٔ آمدی

نادانه بار بیهده‌در جسم بی شعور
دنیایه صانکه سویلدیلر وار جنازه چك

رضائی

میان هاله‌ده سیر ایلدك بر ماه تابانی
باقارکن دلربایی روزن کاشانه‌دن کوردك

سامی

بی وجودان ایله الفت سبب رفعتدر
بر ایکی نقطه ایدر رتبه‌سن افزون رقمك
صحبت بی ادبان کوشه خراش دلدر
پرده‌سز سازده هیچ لطفی اولورمی نغمك

نه‌در سودی بوبازار فناده جلب اموالك
غنا ویرمز متاع مستعاری دوش دلالك
تحمل محنته سرمایهٔ امر معیشتدر
اولور نفعی فزون باری کران اولدقجه حمالك

عاصم. چلبی زاده

مه نو بدر اولور اما کلف کیتمز عذارندن
اولور بر وجه‌ایله عیبی نمایان اهل نقصانك

فضولی

تیز چکمزسك جفا تیغك بنی اولدرمکه
اولدورور آخر بنی بر کون بو اهمالك سنك

چوق عجبدر لعله کویالق نه معجزدر بو کیم
ایلر اظهار سخن لعل در افشانك سنك

بیلمدم بیهودمی جورکدن ایتدم اجتناب
تلخ شربتلردن اکراه ایلیان بیمار تك
خاطرك شاد ایلدك اهل وفا کوکلن ییقوب
بر عمارت یاپمغه بیك او ییقان معمار تك

وار امیدم کیم کوروب جولانکی اولسهم هلاك
کرد باد نعل پایك اورته جسمم اوزره خاك
اولدیکم منزلده دفنم قلمغه صانماك که لحد
یر کوروب غربتده احوالم کریبان ایتدی چاك
جورینك معتادی‌یم بیلمم نه در مهرو وفا
بیلمسه مهرو وفا رسمن جفا کارم نه باك
آه بیلمم نیلیم جانمده راحت قالمدی
کوزلرم نمناك وسینهم چاك، کوکلم دردناك
غیر نقشك محو قلمشدر فضولی سینه‌دن
ماله فی الدّهر مطلوب ومقصودٌ سواك

{فضولی}

قراروبدر تونون تك روزكارم اول زماندنكيم
تنم خاشاكنه اودلر اوروبدر برق هجرانك
ايشمدر سايه‌تك يردن يره يوز اورمق اول كوندن
كه باشمدن كيدوبدر سايهٔ قدّ خرامانك

دون كه فرصت دوشدی خاك دركهندن كام آلهم
نولدك ای كوز ياشی كوز آچماغه فرصت ويرمدك
كوز يوموب عالمدن استردم آچهم رخساريكه
جانم آلدك كوز يوموب آچنجه رخصت ويرمدك

{فطنت خانم}

بيلمدم ذوق وصالك چكمينجه فرقتك
اولمينجه خسته قدرين بيلمز آدم صحتك

خاكساری مايهٔ رفعت اولور روشن دله
آرتيرر كرد يتيمی قيمتن انجولرك

صاقن تلخ ايلمه وضع نمكله كيمسه‌نك عيشن
نوال سفرهٔ بزم جهانده لذت استرسه‌ك

{لبيب آمدی}

فتيل افروز بزم مقدمكدر داغلر دلده
بيوورای شهريار ملك دل سير ايت چراغانك

{نائلی}

مهر عصمتدن بیله عار ایلر اولسه ژالهپاش
اول حیاکلبرکنك پاکیٔ دامانن کورك

{نابی}

کلوکیر سلامتدر تردد حکم تقدیره
حکیمك شربت ناخوشکوارین بیمحابا چك

اظهار جنبش ایتمز ایدی پردهٔ خیال
معناسی اولمسهیدی وراسنده صورتك

صدد معناده یوقسه ساده نظمه کیم ایدر رغبت
نهدر بیروح نفعی مرغ تصویره پر و بالك
جهانك زحمتی ارباب حرصه عین راحتدر
دکل آسوده باره کیرمینجه پشتی حمالك

بیلدیلر ظاهر ایله باطنك آمیز شنی
رنکنی رنك اناسنده کورنلر مانك

ایلر شکسته بال وپرین غیرت خدا
نابی جناح غیر ایله پرواز ایدنلرك

زعم پندار جبلیسنی تأکید ایدرز
سفها قسمنه اظهار مدارات ایتسهك

{نديم}

نرم تن دلبرلرڭ آزارى ده شيرين اولور
لذتن تلخ ايلمز چين جبين پالوده نڭ

نازى رسم ايتمشده برقواره ايتمشدر خيال
ايشته اوصودر آتامش قدتك اولمش سنك

{نزهت}

ميل ايتمه تندخولق ايله سمت رفعته
اولمز ثباتى جوّ هواده شرارەنڭ

{نورس قديم}

موج خطردن اولمدى آسايشه مدار
تا يانته اوطورمشيدم ناخدالرڭ

{سيدوهبى}

دوستى زار وحزين، دشمنى شادان ايلر
صبر قيل ايامه بركيمسه يه اظهار الملك

بخشش نابمحل جوددن اولمز معدود
صفر معكوس ايله آرتارمى حسابى رقمڭ

{ويسى}

بزم اقبالنى تار ايلمسون ديرسه فلك
كشى ياقديغى چراغ اوستنه پروانه كرك

{ابن كمال}

نا اهل اولور معارض اهل

هر احمده بولنور ابوجهل

{اسماعيل حقى افندى}

نيلرسه‌ك ايله الده ايكن فرصتى قوه‌ه
الدهر لايساعد يوماً على الوصول

{فضولى}

اولسه استعداد عارف قابل ادراك وحى
امر حق ارسالنه هر ذره‌در بر جبرئيل
هر كسك تقديردن مقصودى اوز قدرنجه‌در
اهل عشق استر زلال وصلى، زاهد سلسبيل

{فهيم}

كوزينور آبده نيلوفر خورشيد كبى
قوسه‌ك اول سينهٔ آينه مثال اوستنه كل

{نابى}

تخم اولمينجه خاكنشين بولمز ارتفاع
اولماز جهانده كيمسه عزيز اولمدن ذليل

{نظمى}

لبلرك وقت تبسمده تماشا ايله
نجه زيبا يراشور عقد لآل اوستنه كل

{نفعى}

عقله مغرور اولمه افلاطون وقت اولسه‌ك اكر
بر اديب كاملى كوردكده طفل مكتب اول

{ابليغ}

مشابهتله دكل هر ايش اهلنه ياقشور
قدح اولورمى مجالسده شيشهٔ حجام

{راغب پاشا}

اهل تقليده مفيد اولمز اكر اولسه‌ده فيض
كل تصويرده طراوت نجه ويرسون شبنم

{طيار پاشا}

اولدى اوله‌جق اوليه‌جق اولمدى اصلا
عالمده نيچون يوق يره سعى وحذر ايتدم

{ظهور}

بر كيزلى معما اوقومشدى بكا غنچه
تاكه دهنك كوردم آنى ياد ايده كلدم

{عاصم چلبى زاده}

قبل فيضه كرمكار ايلر احسانن تمام
مهر ايلر ماه نوين البته نقصانن تمام

{فضولى}

وصل ايدوب تا صالسون اول ماهه مهرين هيچ كيم
كيمه ياسدم جور وظلمندن اكا داد ايلرم
بيلمشم بولمم وصالك ليك بو اميد ايله
كاه كاه اوز خاطر ناشادمى شاد ايلرم

چاره اولمدم لعل شيرينكدن اشك تلخده

تلخ گفتار كله آلدك جان شيرينم بنم

جانه ميلك وار ايسه حكم ايله تسليم ايليم
شاه سنسك، بن سنك بر بندهٔ فرمانكم

{قوسیٔ تبریزی}

كيمسه‌دن بن كوكلك تعميرين اميد ايلمم
بن بو ويران اولمشی ازبسكه ويران كورمشم

{اسعد مخلص پاشا}

زر كبی ارباب جاه اولسه‌يدی محتاج محك
بيلنوردی لايق سركار كيم عيار كيم

{نابی بر قصيده‌سندن}

كيمدر اول كيم می منصبله اوله شيرينكام
اكا خميازهٔ عزل اولميه آخر انجام

بزم اقبالده سرمست اولانك حالی بودر
كاه پيمانه چكر كاه خمار آلام

كله‌لی دهره نه مسموع ونه منظور اولدی
جلوهٔ شاهد كام اولديغی بر وفق مرام

كرچه كيم كشور ويرانهٔ قلبمده بنم
عزل ونصب ايلمز اجرای رسوم احكام

ايلك كم فرصتیٔ بدمنشاندن فرياد
كه ويرر وضعلری سردیٔ ديدن پيغام

قانی كندی قولكم ديو پرستشلر ايدن
ايلمز يولده مصادف اولیجق ردّ سلام

قانی اول ترك ادب دیو قعود ایلمیان
ایلمز شمدی مجالسده بولندقجه قیام
قنی كم زدكجه كمان وش خم ایدن قامتنی
زخم آچار تیر صفت شمدی صدور ایتسه كلام
كوهر كوش قبول ایلین ادنا سخنك
شمدی ایلر سخن سرد ایله قصد الزام
میم وش پای اوزادوب پاكی پشت اوزره یاتور
ایلین عزّت ایچون دال صفت قدّینی لام
نعمت جاهه ایدن دستنی سرپوش دعا
صكره ایلر دهنن كاسهٔ زهر دشنام
نردبانلرده بغل كیرلكه سرعت ایدن
نردبان اوزره ایدر سبقته شمدی اقدام
انفصال ایتمكه آماده كروه اتباع
عتق سوداسنه دلبسته جواری وغلام
كیتدی مصرف كبی (آمدشد) حاجتمندان
خانه‌دن یانی ایراد كبی چكدی انام
ماحصل طرفه پریشانلق ایمش حالت عزل
طوتمسون كیمسه‌لرك دركه نصبنده مقام

{نابی دیكر بر قصیده‌سندن}

ایتدی امر اهلنه تسلیم اماناتی خدا
نه اولور امر الهی دخی بوندن احكم
كشور وسلطنت اللهك امانتلریدر
كافل امر كرك اوله دیاننده علم

علم ایله عقل ایله در مصلحت دولت و دین
کور نه بیوردی حدیثده رسول اکرم
«قنغی سلطانه مراد ایتسه خدا خیر ویرر
اکا بر عقل ایله موصوف وزیر اعلم»
باق سلیمان کبی پیغمبر عالیشانك
دولتی اولمشیدی آصف ایله مستحکم
حضرت موسیٔ عمران کبی عالیجاهك
امرینه اولمشیدی حضرت هارون منضم

{نابی غزلیاتندن}

نسخهٔ نقص وکمال اولدیغنی بو عالم
کوسترر جرم قمرده کورینن بیش ایله کم

بنه هم جنس چکر بر برینك غیرتنی
زخم مقراضه اورر سوزن انکچون مرهم

پسته محتاجدر البته بلندان جهان
تشنه‌در آب چه زمزمه قندیل حرم

مجازاتنده خوب وزشتك ایتمز ذرّه‌جه تقصیر
عجب صورتنمای عدلدر آیینهٔ عالم

کیمی وارستهٔ درد اکلادمسه بزم عالمده
آنی بندن بتر دلریشتر، اندوهکین بولدم

{نحیفی}

کوز کوردی کوکل سودی سنی ای یوزی ماهم
قربانك اوله‌م وارمی بنم بونده کناهم

{نفعی} بر قصیده‌سندن

سخن اولدرکه بلا واسطهٔ طبع سلیم
اوله مقبول دل نادره سنجان فهیم
عقد کوهر کبی منظوم اوله طبعه وارد
چکمیه ناظم اولان زحمت قید تنظیم
سلك تسبیح در عارف باللّه کبی
اوله بر کوهر اسرار خداوند علیم
کیم اوقورسه ایده فیض نفسی دنیایه
نشر آثار دم نطق مسیحا وکلیم
بویله بر معجزه پرداز محل کویه سزا
اولسه کر مجلس عرفان الهیده ندیم
سوزمیدر اول که چب وارست دوشوب مضمونی
نیجه معنای درستی بوزه بر لفظ سقیم
چکه مضمونی فهم ایتمه‌ده بر نکته شناس
نه‌قدر دقت ایدرسه او قدر رنج الیم
کندی فهم ایتمه‌ده بیك فکر ایله بر نکته‌سنی
نطقی عاجز قاله یارانه ایدنجه تفهیم

{نورس}

ویرمین صورت ادباره سجود
ایده‌مز خلقه توجهده قیام

طوتمسه ارقه‌سنی محرابه
خلقك اقبالنی کورمزدی امام

{واصف}

برك کل تزله دهنکدن تری سیلدم
بر کاکلی دلبند ایله ورد تری سیلدم
افتادهٔ هجرك اوله‌لی ای بت بیداد
ویردم نه قرار آهه نه چشم تری سیلدم
سنده ستم وجوری اونوت بعدازین ای شوخ
بن لوح ضمیرمده اولان مضمری سیلدم

چونکه دوکمزسك نم اشکك بنمچون سودیکم
باری قو ویر حالمه کندیمه کندم اغلایم

{آکاه}

فلکده بی تکلف کوکب اقبال انکدر کیم
چیقه هر صبح دم بر مهر تابان جامه خوابندن

شو دکلو اولمشم آینه وش لبریز حیرتکیم
سن آغوشمده مست جلوه‌سك بن بی‌خبر سندن

هر کسك باغ جهان ایچنده بر دلخواهی وار
کلدن افزون حظ ایدر مخمور برك تاکدن

غنچهٔ عصمت ایدی انجق کریبان کیر اولان
بوقسه یوسف صانمه بیلمزدی زلیخا قیمتن

{آلی}

شاهبازم اوج استغنا ایدی جولانگهك
شمدی بر زاغ سیهکاره شکار اولمق نه‌دن

هپ سؤال ایتدم غرض بر جلوهٔ جانان ایمش
زائر بیت الحرمدن، ساکن بتخانه‌دن

{باقی}

ماورای پردهٔ اسراره بولمز کیمسه راه
حضرت حقدر بیلن انجق حقیقت نیدیکن

سنی صید ایلمزلرمی کورسك وقتی کلسونده
اوچارسك ای همای اوج نخوت کرچه بوکسکدن

{پرتو}

شکوه ایتمز خار جورکدن بری ای غنچه فم
بیك دهان کلطراز آچسه‌ك تمده یاره‌دن

لذتن کورسونمی زرین کاخده آسایشك
خفته زیر خاکده امثال واقرانن کورن

{بصیری}

طورزکن دوست دشمندن خطادر چاره‌جو اولمق
محبه دوست دردی خوش کلور دشمن دواسندن

جلوهٔ نقش خیال یاره ثقلتدر دیو

خواب كلمز ديدهٔ بيدارمه انديشه‌دن

{بهائی}

هم ياقارسك برق شمشير ستمله عالمی
هم ينه ديرسك سركوی‌ده فرياد اولمسون

{جوری}

درد ايله قالمق حيات جاودانيدر بكا
تك طبيب بدمنش منتله درمان ايتمسون

{حالتی}

عشق ايلدی كريان وفراق ايتدی ياشم خون
صكره كان استادين اولور صنعتی افزون

{حامیٔ آمدی}

ويرمك استرسه‌ك جهانده نام مانند نكين
مركزكده كوستر استحكام مانند نكين
كج نمادر ظاهراً اما چيقار اثاری راست
لوح دلده (نقش اولان) ارقام مانند نكين
كوهرك پاك ايسه آثارك ايله نامك يورر
سن همان خانه‌كده قيل آرام مانند نكين
هم چقار نقشك بياضه هم اولور رويك سياه
ايتمه رازك هركسه اعلان مانند نكين
ال كيری، يوز قاره‌سيدر حاميا تحصيلمز
اولمشز فرضا كه صاحب نام مانند نكين

كندين مثال مه كورهمز بر نفس تمام

ایلیدن کان عطیه و احسانی بکلین

{عارف حکمت بك}

کنف تقلید اولورمی مایه‌بخش فیض روحانی
همان تحسین صنعتدر غرض تصویر مانیدن
قناعت مسندنده حله پوش استراحتدر
چکن دست امیدی دامن فکر امانیدن

ایا پرتو فروز جاه دولت اعتراض ایتمه
وجود نار اولور سرعتله زائل التهابندن

{ذکائی}

یاپلسون تربهٔ قبرم گذرگاهنده اول شاهك
کلوب کچدکجه صورسك حالمی خاك مزارمدن

{راشد آمدی}

فرمان بر ایتمش امرینه برشاه حسن آنی
دل کشورنده حسنی سراپا روان ایکن

{راشد قدیم}

هجوم ذلت ادبار رفعته کوره‌در
اولور نزولی کرانك شدید بالادن

ایدر صوت جرس راه طلبده دعوت رهزن
هله دنیاده یوقدر آدمه شهرت قدر دشمن

ایلرمی دل صافی حوادث متکدر
کلز کدر آیینه‌یه اشکال وصوردن

{راغب پاشا}

بیتابیٔ تهالك ایله یولده قالدی هپ
سرمنزل مرامه (وقتسز) شتاب ایدن

هوای نفسدن سرمایهٔ عزتدر استغنا
عزیز اولمزدی یوسف چکمسه دامن زلیخادن

انتساب اهل دولت خاکیده ایلر عزیز
زائل اولمز صیت عزت کاسهٔ فغفوردن

مقید اعتبار آلمز، تشابه رنك وبو ویرمز
اولورمی زیور دستار رغبت سنبل خرمن

{رحمیٔ قریمی}

هنر اعدایی طاتلی دیل ایله تسخیمدر یوقسه
نه‌در فرقی زبان جانکزانك نیش کژدمدن

الی قالسه نوله هرقدردانك طاشلر التنده
نمایاندر بومبحث کفهٔ سنك ترازودن

بکا اوضاع ناشایستهٔ کردون کدر ویرمز
تأثر حاصل اولمز بحرده چرکاب بدبودن

{رحیقی}

عشق هادی طورمسون کیتسون کوکلدن صبر وهوش
غیره بر قالمز سرای دلده سلطان وار ایکن
عاشق دلتشنه ال چکمز لبکدن بیلمش اول
استمز برکیمسه اولمک آب حیوان وار ایکن

{سامی}

ویرزمی فیض کامل سود طبع نقص بنانه
تهیدر دستی آخر طاشسه کوهرلر ترازودن

آنده وار امید بهبودی بو مرهم ناپذیر
زخم کلک بد سخن افزون تردر تیردن

تیره طبعی زشت خو تر جیح ایدر (بی کینه‌دن)
سنک خارا خوب اولور زنکی‌یه صاف آینه‌دن

{سلطان سلیمان}

بی‌وفا یارک محبی جورنی معذور طوت
یارسز قالور جهانده عیبسز یار استین

{شهری}

اولمسون وارسته پیچ وتاب غمدن کینه‌خو
مار سرمادیده‌یه مولی کونش کوسترمسون

{ضمیری}

دل پر سوزی ایتسون تازه تازه داغلر تزیین

نهال شعله‌در کلزار حسرتده چیچك ویرسون

{عارف}

بر کومش صوییدر اول سینه و کردن کویا
عکس مه کبی ایدر چهره‌سی آنده لمعان

{عارف سلیمان بك}

اضطراب حال بادئ سکونت اولدیغی
طفل ایکن معلوم اولوردی جنبش کهواره‌دن

{عزت علی پاشا}

مکر دشمندن حذر یوقدر دله ناکام ایکن
شرحه‌دن فص نکین آزاده‌در بی نام ایکن

{عزت ملا}

لون کونا کون اشیا چشمنه یکرنکدر
رونمادر مذهب ارباب وحدت کوردن

چرخ غافلدر ورای پردهٔ اسراردن
عکس امید ایتمك خطا آیینهٔ تصویردن

{عزمئ آمدی}

اعتراضی قو بوزلدی کلشن عالم دیو
اشبو باغ بی بقانك باغبانی سنمیسك

قباب دهره شان ومنزلتله صغمیان غافل
کرفتار نشیمنکاه ماروموراولور بر کون

{نفعی}

مضطربدر دائم ارباب هنردن جاهلان
جبهه‌سی بد صورتلك پرچین اولور آیینه‌دن

{شیخ غالب}

طبایع مختلفدر نشئهٔ فیض الهیده
بر اولمز ساغر می چشمه سار آب کوهردن

{فضولی برقصیده‌سندن}

ای سموم سطوتك تأثیری نیران جحیم
وی سحاب رحمتك سیرابی فردوس برین
قدرتك كلزارینه برسبزه (سدر المنتهی)
حکمتك شمعینه بر پروانه جبریل امین
صنعتك ایوانده برقندیل دور آسمان
صنعتك دیباجه‌سندن برورق روی زمین
خاکدن هرذره تأییدکله برجسم لطیف
آبدن هرقطره توفیقکله بردر ثمین
اول عمیم الفیض منعم سلك که فیض شاملك
رزق تقسیمنده قلمز امتیاز کفر ودین
اقتضای حکمتك اظهار قدرت قلمغه
اختلاف طبع ایله اضدادی ایتمش همنشین

عشق اودی یاقدی بنی یانمده طورمه ای کوکل
بر طوتشمش آتشم قرب وجوارمدن صاقین

—

دوست، بی پرواء فلك بی رحم، دوران بی سکون
دردچوق، همدرد یوق، دشمن قوی، طالع زبون
یلده برك لاله‌تك تمکین دانش بی ثبات
صوده عکس سروتك تأثیر دولت واژگون

—

کوز دوکر اسراف ایله خونابه لعلن کویا
کیم جکر داغنده اول لعلن بولوبدر معدنن

{فطنت خانم}

اولان برچیده دامن باغ دهرك برك وبارندن
اولور آزاده چون سروسهی باد خزانندن

{فهیم}

ساده قلب اول کیم قضا نیرنك نقش فیض ایدر
هرشکسته پارهٔ مرآت قلب ساده‌دن
ایلمش شمع جمالك آتش افروز حیا
عارض پرتابك آب شعله آمیز ایلین

{لبیب آمدی}

کمال اربابی آرایشله اصلا افتخار ایتمز
ذکادر حرمتی مصحفلرك جلد مطلادن
ملایم طینته ظالملرك ظلمی مقرردر
که پنبه آتش ایله سودمند اولمز مدارادن

مجرد شکل ایله تقلیده کلمز پاك جوهرلر
ظهور ایلرمی کاه سیف صارم موج دریادن

{مسعود لطفی افندی آمدی}

اتمك جدل مغالطه‌در سرّ وحدته
لطفی بو کائنات اکا برهاندر بتون

{اسعد مخلص پاشا}

برخسته تا امید ایسه باقمز طبیب اولان
تا قابلانی تربیه ایتمز لبیب اولان

{منطق}

سایه‌سن درویش بی برك ونوادن دور ایدن
صاقلاسون آرایش تابوته نخل قامتن

{منیف}

قزارير بر زنکه کرمدن ارباب نفاق
نقد مغشوشك اولور قلبی بدید آتشدن

{بر قصیده سندن}

خامهٔ امر کن اولدقده رقم سنج یکون
جمله‌سی اولدی بهم بستهٔ احکام شئون
پرده پیرای مظاهر اولوب استاد ازل
جلوه ریز اولدی پیاپی صور کونا کون
منفصل کرچه‌که پیوند تصاویر ظهور
متصل یکدکره لیك تماشیل بطون

چشم باریك نگاهه کورینور هپ یکرنك
بونقوش عجب آمیختهٔ بوقلمون
سربسر دادهٔ دست احدیتدر هپ
یك بیك سلسلهٔ نسبت انشای قرون
سبحه کردان ریاضتکدهٔ قدرتدر
ریشهٔ ساق درخت، انملهٔ دست غصون
اولدی بو ششدر عبرتده قضا وقدرك
قبضهٔ بسط وکشادنده جهان زار وزبون
جمله برجای حکمدر بو بساط ترتیب
حدذاتنده دکلدر بریسی پرده برون

{نابی}

ایدرسه پایکی آزرده دست خاری نه‌در
شکایت ایلمه‌نك وجهی باغبانندن

علو استرسه‌ك اول فواره آب آتشین اولمه
فشك نابود اولور بالایه شدتله صعودندن

اول شعبده‌نك ظاهر آثارینه ناظر
سن پرده‌لرك سر وراسن نه بیلورسك
عین سرو بیکدن آقار آب لطافت
دریای ملاحتده شنادیمی کاورسك

صحن فرداده دكلدر تشنه تر قالمق بعيد
جويبار ممكناتك بيلميانلر مقسمن

اولسه خلقك رزقی حاصل ورزش تدبيردن
كودكان بی زبان محروم اولوردی شيردن
خيردر بيدارلقدن خواب او بی‌ادراكه كيم
عجزی وازدر واقعات عالمی تعبيردن

ضرب سكه ايله ثروتی [illegible] دار اشتهار
مستعد عز ايدر [illegible] تناول ايتديكن
برنوادن بردرخت بارور ايلر ظهور
خاك ايدر تكثير دور چرخ تقليل ايتديكن
اولديغن آكلر بو عالم برمعمای غريب
فهم ايدن استادينك تركيب وتحليل ايتديكن

اولمز كسسته رنج نشيب وفرازدن
[illegible] سايه صاحبنده انقياد ايدن
آسوده‌لك اميدين ايدر ظال عصردن
عصرك دوام دولتنه اعتماد ايدن

﴿نحيفی﴾

آغاردی موی ريش وسر كوكل دنيايه قانمزسك
صباح اولدی دخی سن خواب غفلتدن اويانمزسك

{ندیم}

بیلور بازارینی گرم ایتمه‌نك رسمن نه کافردر
تاور هم بزمه تنها هم پشیمان گوسترر کندین

—

عاقبت گوکلم اسیر ایتدك او گیسولرله سن
هی نه جادوسك که آتش باغلادك مولرله سن

{نزهت}

سعی ایت مسودات گناهی بیاضه چك
دست قضا جریدهٔ عمرك دوشورمه‌دن

—

ایتمه هر صیت وصدای دولته مائل دلك
خوشدر آواز طبل دیرلر مثلدر دوردن
خواهش لطف ایلمك کم مایکان عصردن
نور امید ایتمه‌در عینیله چشم کوردن

{نفعی برخانه وصفنده}

مولویدر صان اوشادروان سر گردان کیم
هم دونر هم اشکنی ایلر صفاسندن روان
زرکلاهیله یاخود بر دلبر رقاصدر
بر آیاغ اوزره سماع ایتمکده دامن درمیان

{نوعی}

دل صفحه‌سینه باقدم اطرافی خیلی مشروح
بیلدم بو نسخه چقمش بر ذوفنون الندن

زاهده محراب مسجد عارفه ابروی یار
جلوه‌گردر پرتو نور خدا هرگوشه‌دن

{واحدی}

زرد اولسه نوله قاشلرك ای رخلری كلگون
سر سوره‌لری مصحفك اكثر اولور التون

{والیٔ آمدی}

دیرلر بكا جانانه‌سن آل والی رقیبك
جانن بیله آلیردم اگر كلسه المدن

{سلطان ولد}

بن بیلمز ایدم كزلی عیان هپ سن ایمش‌سك
جانلرده وتنلرده نهان هپ سن ایمش‌سك
عالمده نشان استر ایدم بن سكا سندن
بیلدم كه دو عالمده نشان هپ سن ایمش‌سك

{سنبلزاده وهبی}

عاقله لایقمی فردایی فراموش ایلمك
فكر شنبه طفلك ایلركن تباه آدینه‌سن

{ویسی}

كیدر خواب تغافل دیده‌لردن دور اولور بر گون
بو مجلس بویله قالمز مستلر مخمور اولور بر گون

{عارف حکمت بك}

مقدار قابلیت اولور مورد فیوض
هر جامی وسعتنجه لبالب ایدر سبو

{فضولی مدح نبویدن}

صاچمه ای کوز اشکدن کوکلمده‌کی اودلاره صو
کیم بو دکلی طوتشان اودلاره قلمز چاره صو
وهمله سویلر دل مجروح پیکان سوزین
احتیاط ایله ایچر هر کیمده اولسه یاره صو
صویه ویرسون باغبان کلزاری زحمت چکمسون
برکل آچلمز یوزك تك ویرسه بیك کلزاره صو
بن لبك مشتاقی‌یم، زهاد کوثر طالبی
نیته کیم مستمی ایچمك خوش کلور هشیاره صو
طینت پاکینی روشن قلمش اهل عالمه
اقتدا ایتمش طریق احمد مختاره صو
سید نوع بشر، دریای دُرّ اصطفا
کیم سپویدر معجزاتی آتش اشراره صو
قلمق ایچون تازه کلزار نبوت رونقن
معجزندن ایلمش اظهار سنك خاره صو
حیرت ایله پارمقن دیشلر کیم ایتسه استماع
پارمغندن ویردیکن شدت کونی انصاره صو
یا حبیب الله یا خیر البشر مشتاقکم
اویله کیم لب تشنه‌لر یارب دیار همواره صو

بيم دوزخ نار غم حالمش دل سوزانه
وار اميدم ابر احسانك سپه اول تازه صو
اومديغم اولدركه روز حشر محروم اولميم
چشمهٔ وصلك ويره بن تشنهٔ ديداره صو

{نادری}

آلمش زمانه قوس قزحدن الينه داس
همواره كشتزار وجودى ايدر درو

{آگاه}

هر چه تاريكده دوشمه بى بصيرتلر كبى
يا درونده مه كنعان اوله يا اولميه
منت خشلك اى طبيب بى مروت تابكى
مرهمك زخم دله درمان اوله يا اولميه

—

سايه‌وش بيلمم نه دوشمش اوشوخلك پاينه
كاشكى بركره خاك رهگذارمدر ديسه

{ابن كمال}

چشم پر اشك اوزره تاب آتسه رخك عكسى نوله
رسمدر قنديلده آتش يانار آب اوستنه
صفحهٔ خدكده دل ايلر خيال خط وخال
كورنجه ديوانه‌در كيم نقش اوزر آب اوستنه
حقهٔ ياقوتدر چشمم طولو درّ وگهر
ايلرك عكس ايده‌ليدن اشك خوناب اوستنه

کوکله عشقك دوشوب ناراجه کتدی عقل وصبر
لاجرم یغما اولور اود دوشسه اسباب اوستنه
عارضی آینه‌سنده عکس رخسارم بنم
صانکه برك خزاندر کیم دوشر آب اوستنه

{احمد پاشا}

سایه‌م ضیا ویریردی چون مهر کوکده آیه
بردم مصاحب اولسه‌م سن شوخ مهلقایه
اوّل اومار ایدم کیم سایه‌کده خوش کچیدم
آخر بوروشن اولدی اولمز کونشده سایه
زلفك شبنده ویردم دل حسنکه کورن دیر
مغربده برقلندر آینه صونمش آیه
دل روشن اولمز احمد عشق اودی اولمینجه
بی روزن اولسه خانه محتاج اولور ضیایه

{امیرك}

چهرهٔ زردم بنم خالك در دلدارده
طپراغه دوشمش خزان یاپراغیدر کلزارده

{امین}

ارباب کمالك یری ویرانهٔ غمدر
خاك اوزره دوشر میوه اکر پخته اولنجه

{باقی}

دانه دانه اول عرقلر طرهٔ پرتابده
قطره قطره ژاله‌لردر سنبل سیرابده

آغزلك ايچره ای لطافت كانى اول زبان
قرمزى كل ياپراغيدر غنچهٔ سيرابده
كوز وصالك كيجه‌سى شوق درون عاشقك
سير دريا خوب اولور جانا شب مهتابده
ژاله‌لردر لالهٔ سيرابه دوشمش دير كورن
درّ دندانك خيالى چشم پرخونابده
چون تب عشقيله يارك باقيا سوزان دكل
بو حرارتلر نه‌در خورشيد عالمتابده

باطل هميشه باطل و بيهوده‌در ولى
مشكل بودركه صورت حقدن ظهور ايده

غم دكل كلسه دله باقى پيابى درد وغم
اكسك اولمز تكيه‌در مهمان مهمان اوستنه

عذارك يادى بر رنكين لطيفه
دهانك بحثى برشيرين حكايه

{بليغ}

ايلشمز كورپكمده يار قارشو دانهٔ اشكم
كونش طوغدقده شبنم قطره‌سى طورمز ثبات اوزره

فلك بالاطوتار بيمغزى ارباب معارفدن
حباب اوستنده‌در دريانك اما كوهر التنده

{تاجی}

كوز ياشلی كوكل زلف پريشانلر ایچنده
قالدم قراكو كيجه‌ده بارانلر ايچنده

{ثابت}

اوچار ابرو ايله باق مطلع دلجوی جانانه
مربع وفق دولتدركه قونمش روی جانانه

—

مرآت ایچنده عكسك هپ روحه بكزدرلر
ملحد حلوله ذاهب، زنديق اتحاده

—

اكر سودای خال عارضكله اشكبار اولسه‌م
زميندن حبة السودا بتر هر دانه دوشدكجه

{جعفر چلبی}

ابلری اوستنه دوشسه سايهٔ زلفی نوله
زينت ايچون قور بنفشه دسته‌سن جام اوستنه

{حامئ آمدی}

كاهيجه لطف ايتكه جور كدن اوله آزرده دل
بوقسه ای آفت اولور عادت ستمكشلك بزه
چرخ آيردی جنت كوی دلارادن بزی
بعد ازين طاووس وش دوشمز منقشلك بزه

{حشمت}

تمام اقبال ایدر انسانی القا جای ادباره
اولور افتادهٔ خاك سیه میوه کالنده

{خاکی}

خلاف موقعنه وضع اولنسه بر کوهر
نقیصه کوهرهمی یوقسه وضع ایدنلرینه

{خیالی}

عرنه نقشن کیم وجود ایوانه چکمش قضا
خامهٔ تقدیره باق طعن ایلمه نقاشنه

{خیری}

حائل اولمز اشك چشم اول مهلقانك عکسنه
پرده اولمز آب، مهر پرضیانك عکسنه
دیدهٔ روشنگهرده پستدر جاه بلند
قیل نظر آیینه‌ده طاق سمانك عکسنه
مه کبی سر منزل مقصودینی البت بولور
اویدوران رفتارینی دور زمانك عکسنه

{ذکائی}

منوردر کوکل نور هویتدن که حکمتله
افاضه ایلدی شمس حقیقت عین اعیانه

{راشد}

دولت دنیا ایله عاقل اولورمی شادکام
آدمه ویرمز فرح کنجینه بولسه خوابده

{راغب پاشا}

قالدی نقش خاتم لعلك دل غم پیشه‌ده
غنچهٔ تر در قو آچلسون درون شیشه‌ده
ایلسون تاراج دل که چین ابرو که نگاه
ایکی شیر اولماز مثلدر سودیکم بر بیشه‌ده
اولمدم رهیاب سرّ کاکل خمدرخمك
چوق کلید مشکلی ایتدم کشاد اندیشه‌ده
ایتدی شیرین‌کاریٔ فرهادی نقش بیستون
سرنوشتن کیم قضا رسم ایلمشدی تیشه‌ده
جمع اولان کرد لبکده قهر وشکر خنده‌یی
نیش ایله جدواره تشبیه ایلدم بر ریشه‌ده
خرقه پوش خانقاه بی نیازیدر کوکل
ایلمم راغب مدارا شیخده درویشه‌ده

دراز ایتمه نیازك قامتن اولمه کران سایه
کلور فیض خدا کلدکده بی میزان واندازه

می کلکونه رونق بخش اولور شفافیٔ مینا
ویرر رنکین ادایی طبع نازك تازه مضمونه
کیمك کیم چشم ادراکی مقامندن اولور بسته
فلکده عالمی دور ایتسه بکزر اسب طاحونه

ويردى جانه بيدارى صباح حشره‌دك اى مه
اوله‌يدى هيئت وصلك مصور جامه خواب اوزره
تنزل ايتمدكجه جوهر اولمز قطرۀ نيسان
بولور روشن ضميران رفعتى اولدقجه افكنده

{رضايى}

عشق رونق ويردى روى بيمثالك نقشنه
باعث اولورمش هوا آب زلالك نقشنه

{شرف خانم}

يوق مدخلى هيچ بخت سياهك بيلورم بن
سن سنك بنى بو حاله قويان آه كوكل آه

{عارفى احمد پاشا}

ايتمز طريق حقده اولان خلقه سرفرو
اكمز مناره قامتنى باد اسرسه‌ده

{عاصم. چلبى زاده}

نيك وبد هر وصف اولور برذاته نسبتله كمال
طوغريلق ناوكده خوشدر اكريلك شمشيرده

{عزت ملا}

بيك بلبلى نالندۀ خار ستم ايلر
برغنچه‌يى كولدرمه مراد ايتسه زمانه

{غزالى}

ضرر دهردن حذرناك اول
اعتماد ايتمه نفع ترياقه

{فضولى}

باشده هر توى عشق اودندن برتوتوندر كيم چقار
چرخ كينن باشم بلا بزمنده بكزر مجمره

{فطنت خانم}

هواى بى بقاى دهر بوقدر قلب انورده
حباب ايتمز ظهور آب صفا بخشاى كوهرده
نه ممكن صاقلامق دلده خيال خال مشكيننك
شميم عنبر سارا نهان اولسونمى اخكرده
صاقين نو دولتان عصردن همت خيال ايتمه
عبثدر كوهر اميد ايلمك بحر مصورده
لب خويكرده سندن سير ايدوب دندانى يارك
قياس ايتدم درشهواردر درج مجوهرده

{لا آلى}

كوهرك وارمى قيمتى كانده
دربهاسن بولورمى عمانده

{لبيب آمدى}

قزاردر رونى جام شراب آهسته آهسته
ويرر تفاحه رنكى آفتاب آهسته آهسته

معارف عرض ایدنلر بیشعور انسان نادانه
گلاب افشانه بکزر جیفهٔ بدبوی حیوانه
جهول علم و عرفانه کمالات عرضی عینیله
باقلسه مصحف اهدا ایلمکدر کافرستانه

—

برکیمسه دکل سرّ قدردن آکاه
مانع ده ومعطی ده جناب الله
لازمسه ده اسبابه توسل ایتمم
لاحول ولاقوة الا بالله

{ مسعود لطفی افندیٔ آمدی }

غنای نفسه مالك اولمدقجه ار غنی اولمز
حقیقتده کدادر مالك اولسه معدن سیمه

—

دوکوب زلفك یوزه پنهان قلمه رخلرك لطف ایت
چیق ای مهر امیدم چیق ورای پردهٔ شبدن

{ مقالی }

بوجسم ناتوانمده کورینن مویلر صانمه
چمنلردرکه بتمش جابجا کهنه مزار اوزره
نه جانب کیم قدم باصدك یوزم اول یرده فرش اولسون
نه یر کیم سایه صالدك خاك اولەم اول رهگذار اوزره
مقالی طعن اعدادن نه غم ارباب عرفانه
آتارلر طاشی البته درخت میوەدار اوزره

{ منيب }

محو اولمينجه چركك سوا قلب اولورمى صاف
صفوت كلورمى برصويه تا كيم طورلمسه

{ نابى }

كجنهادان راست طبعان ايله ايتمز امتزاج
اتحادى اولمز انكچون كمانك تير ايله

—

بيلورلر اهل دنيانك نه كونه اولديغن مردود
كورنلر حالنى حلوافروشانك مكسلرله

—

تقديره اعتراضدن آيا نه فرقى وار
مهمانلرك معارضه‌سى ميزبان ايله
انسان اودركه برسوز اوله اكه بنديا
حيوان اودركه باغلايه‌لر ريسمان ايله

—

الدن كلان ازاريكى هيچ ايلمه تقصير
هنكام غرورك سكا پاينده قالورسه

—

مانع صفوت دكلدر كاسه‌ده غم سينه‌يه
حسن وقبحندن نه عارض صورتك آيينه‌يه

—

جامى كف ساقيده شكست اولمسى يكدر
اول باده‌كه كيفيت منت وار ايچنده

بر آینه‌دن کیم کورنور عیب شکافی
اول مصاحبت شرکه شوت وار خجلده

—

بیلور حقیقتی بر نقطه اولدیغن علمك
نقوش کونی کورن نقطهٔ سویداده

—

اول مطالبك حصولنه لعنتکه طالبی
لازم کله مراجعت ایتمك عدوسنه
اول میکه نشئه‌سنده اوله بوی امتنان
سنك قضا طوقنمسی یکدر سبوسنه

—

کلور شوقه کسل نیل وصال یاردن صکره
اولور عارض کراناق صائمه افطاردن صکره
دکلدر ذاته مائل خلق مال و جاهه‌در رغبت
درخت اطرافنی کیمسه طولاشمز باردن صکره
کنات ایتسه‌ك ینه عیب شکاف کاسه باقیدر
اولور قصد نوازش بی‌ثمك آزاردن صکره
ظهور نعمت بی انتظارك قدری ضایعدر
بیلور قدرین بولانلر کوشش بسیاردن صکره
فراموش ایله هیچ عتاب یاری عفوی یاد ایله
بدر بنی کناهك وقتی استغفاردن صکره

—

کیتدی دندان، کلدی نعمت، اولدی ضایع لذتی
دولت اقبال ایتسه اما نابهنکام اولمسه

—

{ نديم قديم }

زلف مشكينك اولور خاكه مكر نكهت فشان
سايه‌وش افتاده‌لر يولكده پست اولمش يينه
صبحدم كلكشت باغ ايتمشدر اول خورشيد تاب
رنك رويى كللرين كوردم شكست اولمش يينه

{ نديم }

كورندكجه اوسيمايى قبادن سينهٔ صافك
دونر آيينه اوزره مهرهٔ سيمابه جان تنده

—

دل پرنالهٔ عاشقده خيال رويك
نقش كاشن كبيدر كاسهٔ فغفور اوزره

{ نزهت }

سخت دللر قهر ايله هر خدمته معتاد اولور
آهنى اشكال كونا كونه قورلر نار ايله

—

شجر بارورك قوردى درونندە اولور
كيمسه واقف اولەمز دولتنك آفتنه

—

استقامت اضطراب طبع ايله اولمز عيان
آب بى آرامده سير ايت عصانك عكسنى

{نظیف پدر جامع الحروف}

غبطه بخش اولمش ایکن گلشنده رخسارڭ گله
روغن گل سورمه کفران نعمتدر کاکله
آغلادقجه بن نوله گولسه او گل رو ای نظیف
بویله‌در عادتکه بلبل اغلایه گللر گوله

{نوعی}

تن زورقن دوشورمه گرداب اضطرابه
صبر ایت گوڭلم که قالمز بو روزگار بویله

{یحیی شیخ الاسلام}

گیجه پروانه‌لرله بزمی گرما گرم ایدی شمعك
سحر گوردم نه شمع مجلس آرا وار، نه پروانه

{ابن کمال}

چیقمسون آهم اودی اغزمی آچدرمه بنم
یاقمسون سوز درونم سنی سویلتمه بنی

{ابو السعود}

گیتدی ایام شباب الدن دم وصلت گبی
گلدی هنگام مشیب ایردی شب فرقت گبی
گردش افلاك طی ایتدی سجل عمرمی
شول سطوری محو اولوب ابتر قالان حجت گبی
چوکدی بنیاد بدن بوزلدی تمثال جسد
دیر دیوارنده پر پر محو اولان صورت گبی

بر زمان ایدی که باغ وراغه ایتدکجه کذر
کوزینوردی هر کناری کلشن جنت کبی
شمدی اول حالانك اولدی هر بری خواب وخیال
عالم رؤیاده ادراك اولنان حالت کبی

{امة الله خانم}

دست تدبیر ایله چاك اولسونمی دامان فراق
آفتاب حسنکه حیران ایدن سن سك بنی

{باقی}

یابلدی بحث لعلك، وصف خالك باغ رضوانه
صوین کوثر، نباتن نیشکر، خاکن عبیر ایتدی
جهانده باشمه سلطان ایکن آزاده وفارغ
بنی هپ قید زلفك بوینی باغلی براسیر ایتدی

—

باقی یندمی ایچمکه آند ایچدی دیمشلر
دیوانه‌میدر باده طوررکن ایچه آندی

{دفتردار بهجت}

کیمی کوردك غرض اجراسنه دوشمشلردن
ایشنك اولی سعد آخری نوروز اولدی

{جلال چلبی}

خلاق جهان عالمه قیلدقده تجلی
هر کیمسه‌یی برحال ایله قیلمش متسلی

{جنابی}

وجهی وار قصد ایلسم مجرّکاه الفت اتمکی
کورمه‌مك یکدر کوروب دیوانه اولمقدن سنی

{ابراهیم حقی} معرفتنامه صاحبی

طمعسز آدمك خلق جهان هپ اقرباسیدر
طمعسز اولسیدم هپ بکا خال وعم اولمزدی

{عارف حکمت بك}

تجارب بولمدن مرآت حسن صورت حالی
دکل شایان نکاه رغبته برشیخصك احوالی
لبالب عشوه اولسون لعل نابك عشوه هنکامی
ویرمزمی نشئه یاقوت اولسه‌ده پیمانهٔ خالی

{خاقانی}

ختن آهوسی ایسه طوتمز افاضل مقبول
برغزالك كه ارازلدن اوله صیادی

{راسم}

هنوز آثاری ایله یاد ایدرلر صورتا باقسه‌ك
نه اسکندر نه‌ده آیینهٔ کیتی نما قالدی

{راغب پاشا}

رونق اولمز سخنه حسن ادادن غیری
وارمی سنك وكهرك فرقی صفادن غیری

جد وسعی ایتمکده یوق بزدن قصور اما چه سود
دوشمیور بر وفق خواهش مدعالردن بری
تا خدادن شرطهٔ توفیق همراه اولمسه
ساحل امیدی کورمز ناخدالردن بری
شویله سرشار رحیق وحدت اولدم راغبا
یاره ایلردم اشارت صورسه‌لر بندن بنی

{سامی}

وحدتی سیر ایده‌من احول نکاه اشتباه
هستیٔ اشیای کوناکون بر کویا ایکی

{سلطان سلیمان}

خلق ایچنده معتبر بر نسنه یوق دولت کبی
اولمیه دولت جهانده بر نفس صحت کبی

{سلطان سلیم ثانی}

عاشق صادقده دل بردر اولورمی یار ایکی
هیچ بر تخت اوزره ممکنمی اوله خنکار ایکی

{شرف خانم}

افندم چکمسون معمار لطفك نافله زحمت
بنم ویرانه کوکلم غیری آباد اولمه‌دن قالدی

{شعوری}

ایتدیکی دعوایه قادر اولمه‌در شرط هنر

آدمی رسوای ایدر اثباته عجز قدرتی

{ضمیری}

بو نوبهارده انجق آچلدی داغ درون
کشاد غنچهٔ دل قالدی بر بهاره دخی

{طالب}

دور اولان کوزدن کوکلدن دور اولور بی اشتباه
بو مثل ظاهردر ایتسهك درمیان آیینه‌یی

{عاطف}

اول یوتل‌ده صکره چالش سنده یو تمغه
بازیچه‌کاه عالمك اوکرن قمارینی

{عزت بك}

کوه تمکین کباره دیمه حاجتکی هیچ
اوده فریادیکه فریاد ایدر طاغ کبی

{فاروق}

میل ایلمه اول یاره که اغیار الی دکمش
پژمرده اولان کلده لطافت بولنورمی
مرهون غم حسرت اولان خاطر آچلمز
مدیون اولان آدمده شطارت بولنورمی

{فصیح دده}

کیجه‌لر عزم ایتدیکم اول ماهه سایه‌م خوفیدر
برطریق ایله قبول ایتمز محبت شرکتی

{ فضولی }

رخك اوزره خم ابروکی کورمك استرم اما
ولی دشوار اولور کون وار ایکن کورمك یکی آیی

—

دکلدم بن سکا مائل سن ایتدك عشقمی زائل
بکا طعن ایلین غافل سنی کورسه اوتانمزمی

—

تا که بر دم باصه ناگه باشم اوزره بر قدم
ای مصور رهکذاری اوزره چك تمثالمی
هیچ کیم یوقدرکه نالهمدن شکایت ایلمز
شکر کیم چوقدر سکا عرض ایلین احوالمی

—

هر کورن عیب ایتدی آب دیدهٔ کریانمی
ایلدم تحقیق کورمش کیمسه یوق جانانمی

—

سیمتنلردن کلان طاشلاری ییغمش چوزهمه
عشق معمور ایلمك استر یقلمش کوکلی

—

آدمیدن چوق اولور ظاهر پری وشلر ولی
آز اولور واقع پری وشلرده سن تك آدمی

زهر قهرك ایچمهدن وار ایسه قصدك قتلم ایت
آب حیوان ایچسم اولدرمك اولور مشکل بنی

اویمش جنونه کوکلم دیر قاشکده بو
نه اعتبار اکا کیم سچمز قرادن آغی

{کلیم}

نسیم روحبخش اسدی، درخت مرده جان بولدی
اولانلر حشری منکر سیره کلسون صحن کلزاری

{لبیب آمدی}

یاناشسه غبغب حوری جنت غبغب یاره
کورن دیر صنع مولی اورتەدن بولمش بر المایی

{مسعود لطفی افندیء آمدی}

عرش رحماندر تجلیکاه سبحاندر کوکل
آنده سلطان ایلمك لایقمی مردم زادەیی

{اسعد مخلص پاشا}

خاق عالم بالطبع حب وطن مجبوریدر
بیك كلستانه دكشمز بوم بر ویرانەیی

{حضرت مولانای رومی}

سکا اول دوست ایچون دوشمنز جفا ایتمك تحمل قیل
کلك دیدارینه عاشق کرك خوش کوره هر خاری
عجب حدنجه مولانا سوزی ترکیجه نظم ایلر
کلامندن اولور معلوم کشینك کندی مقداری

{نابی}

یچوردی چاشنیکیر فلك اول دکلو وقتن کیم

نوال آرزو میدانه کلدی، اشتها کیتدی

بو پند عاقله بسدرکه خلق سویلرلر
زمان ایله بو سرای کهن فلانك ایدی

{نادری}

تن پر آب وتابك زیر پیراهنده سلطانم
کونشدر کیم بیاض ابرك ایچنده برق اورر نوری
کورن اول ساعد سیمینی نعل سرخ ایله پرپر
صانور زرین قدحلرله مزین شمع کافوری

یوزم سورسم عجبمی اول خط نوخیز سلطانم
مناسبدر زر اندود ایلمك خط همایونی

{نثاری}

پریشان ایله زلفك کردن بلور کون اوزره
شب تاریك ایدر افزون فروغ شمع کافوری

{ندیم} برقصر وصفنده

ای عالم مثالك سیاح هوشیاری
هیچ قصر صورتنده کوردکمی نوبهاری
ابرولرین زراندود ایتمش عروس فیضك
مشاطهٔ کمال کلك خجسته کاری
باق اول زمین خوب ودلجوی مشکبویه
سیر ایت او سقف پاك پرنقش وپرنکاری
کویا ایدوب طبیعت کوی زمینی تسطیح

تبت آشاغه ایتمش چین وختن یوقاری
اول دکلو ساحه‌سنده فیض ونشاط وار کیم
اولسیدی کر زمانك آسایش وقاری
دیردم‌که کلمش آنده طرح اقامت ایتمش
جمشید کامکارك ایام خوشکواری

شعله سرو آسا چیقار خاکمدن اول یرلرده کیم
پایمال توسن آتشخرام ایتدك بنی

{ نزهت }

کندی عیبن کورمکه آینه غیرك عیبیدر
خلقه طعن ایتمه هله برکره وار کور سن سنی

اولمز خموش شکوه کوکل بی‌حصول کام
یول آخر اولمینجه کسلمز درا سسی
هپ بی‌مآلدر سخنی سرسریلرك
شایان استماع دکل آسیا سسی

{ نظیم }

خیره‌چشم ایتدی بنی برق رخی طوتمش مکر
مهره قارشی اول مه نامهربان آینه‌یی

چشم عبرت بین ایله باق اول صنم تصویرینه
نقشنی سیر ایت تصور ایلیوب نقاشنی

{ نفعی } برقصر وصفنده

تعالی الله زهی قصر بلند ایوان حلـکاری
ید بیضای قدرتدر مگر کیم دست معماری
صانورلر برکل زردوزدر برنطع خاراده
رخامنده کورنلر عکس خورشید پرانواری
فضاسی خلوت دل کبی پرانوار روحانی
هواسی عالم جان کبی کرد تیره‌دن عاری

{بهار وصفنده}

نسیم اول دکلو نازك طرح ایدر آب اوزره امواجی
که لوح سینه استاد ایده‌مز اویله قلمکاری
صانور تمغای زریندر کورن برمائی خاراده
میان آبه دوشمش عکس خورشید پرانواری
چراغ حسنی انکار ایدنلر روز روشنده
سمنزار ایچره کورسونلر فروغ شمع کلناری
دونر کیمخا سینه جابجا زرین سبز اوزره
دوکلدکجه کل زرد اوستنه بادامك ازهاری
قونوب چنك ایدیجك بلبل نهال کلبن سبزی
کومش تلدن دوزر ابر بهاری آکه اوتاری

حسن پاکنده لطافت اوقدر کیم کویا
سینه‌سی آینه‌در، آینه‌دان پیرهنی
ویرمز اول پیرهن وسینه صفاسینی بنه
دوکسه کر صفحهٔ کل اوزره صبا یاسمینی

﴿ وصاف عبدالله افندی ﴾

بیلنمز عارفك فوتندن اول قدر آثاری
محلّتِ خاك ایله منجیده در حسن خرد شمدی

﴿ سید وهبی ﴾

مستغنیٔ ارشاد اولور ارباب حقیقت
سکان حرم نیلر ایمش قبله نمایی

﴿ شیخ الاسلام یحیی افندی ﴾

ایریشور کعبهٔ مقصوده قالمز راه محنتده
اکا کیم پرتو نور جمالك رهنمون اولدی

تتمهٔ مقدمه

ایشته قدمای شعرامزك اقتدار ادبیلری نه قدر عالی اولدیغنه بالاده‌کی نمونه‌لر دلیل کافیدر. مبالغات وتشبیهات مردوده التزام ایتملمش اولسه‌لر ایدی بوکونکی کونده ادبیات شعریه‌مز دنیاده موجود اولان اقوامك جمله‌سنه غبطه‌بخش اوله‌جق بر درجه‌ده بولنور ایدی .

حیفا که بو کمالك . بو قتدارك الیومك قسمی حسیات انسانیه‌یی بحق تهییج ایده‌میه‌جك بر یولده شعر سویلمکه صرف اولنمش وادبیات نثریه‌مز دخی بویله مناسبتسزلکلرله طولمشدر .

مع مافیه مشاهیر ادبای جدیده‌مز بر وقتدن بری نظم ونثرجه طرز قدیمی تعدیل واصلاح ایله آثار ادبیه‌مزك مقبول عموم

اوله جق بر صورتده تحویلنی آرزو ایلدکلرندن آز وقتده ادبیاتجه بین الاقوام یوکسك بر موقع احراز ایده جکمز مأمولدر .

ادبای جدیده مزك آثار منتخبه لرندن بر نمونه دخی اشبو کتابمزك خاتمه سنه ذیل صورتیله درج ایتمك تصورنده یز .

کتابمزك مقدمه سی بوراده ختام بولمغله بوندن صکره ـ مجموعنه علم بلاغت دینیلن ـ معانی و بیان وبدیع علملرندن بحث ایده جکز ؛ انشاءالله تعالی .

برنجی باب

علم معانی بیاننده‌در

مقدمه

(علم معانی) لفظك مقتضای حال مطابقتنی بیلدیرن احوالدن بحث ایدر .

بعضلری دیرکه «کلامك ترکیبنده برطاقم خاصه‌لر بولنورکه بلغا اوخاصه‌لره یا سلیقه ، یاخود الفتــه دوام ایله کسب وقوف ایدر . بوخاصه‌لرك بعضلری ذوقی وبعضلری استحسانی اولوب بعضلری‌ده لوازم اصلیه‌نك معانیســندن معدوددر. علم معانی او خاصــه‌لرك یکدیکرینه تطبیقنده خطادن احتراز ایچون مقاملرك وجوه وتفاوتنی بیلدیریر» .

علم معانینــك مبادیسی مســائل نحویه ولغویه وموضوعی تراکیب خبریه وطلبیه ، مســائلی کلامك مقتضای حاله تطبیقنی کوسترن قواعد ، دلائلی کلام بلغــانك استقراسی وغایتی کلامی مقتضای حاله‌تطبیق ایدن اصول اقتدادر .

مقتضای حالدن مراد هرافاده‌نك جوهرینه یاقیشان‌حالیدر: مثلا برکاتب برتبریکنامه یازه‌جق اولســه اوتبریکنامه‌ده تسعید وتهنیته وتعزیه نامه یازســه تسلیته متعلق الفاظك انتخــابی لازم

کلور. هرلفظك مقتضای حاله تطبیقی اولفظك مقصوده ومادهیه کوره کتیرلمسیدر. تبریکنامهده تعزیهیه، تعزیهنامهده تبریکه متعلق لفظلری یازمق دوکون وبیرام کونلرینه مخصوص اولان نمایشی یأس وماتم کونلرنده ، یأس وماتمه مخصوص نمایشی دوکون وبیرام کونلرنده کوسترمکه بکزر. بوایسه مقتضای حاله مطابقت ومناسبت قبول ایتمز.

خلوصه متعلق مواد سائره دخی مخاطب ومصلحتك حال وشانی ومرسل‌الیهك حائزاولهجغی مزیت تقدیریهنك درجاتی نظر دقت واعتنایه آلنهرق اکا کوره یازلمسنی مقتضای حاله رعایت اقتضا ایدر.

خلوصك غیری اولان مصالحجهده مرسل‌الیهك احوالیله مصلحتك درجهٔ اهمیتی کوزهدیلهرك الفاظ وکلامك مقامه توفیقی لازم کلور. بومحثلرجه مقدمهٔ کتابده بردرجهیه قدر افادات مقتضیه درج اولنمشدر.

(کلام) برسوزه دینیلیرکه حاوی اولهجغی کلمهلرك نسبتی تام واوسوزی ایشیدن مخاطب استفاده ایچون بشقه کلمهیه انتظاردن مستغنی اوله. بوصورتله کلمهلردن بریسنك ثبوتاً ویا سلباً دیکرینه نسبت اولنمهسنه (اسناد) دینیلور. شو کلمهلردن نسبتی حاوی اولان کلمهیه (مسند) وکندیسی ایچون نسبتك مفهومی ثابت ویا منفی اولان کلمهیه (مسندالیه) اطلاق اولنور.

مثلا : «چیچك آچمشدر» کلامندهکی «آچمشدر» لفظی «آچمق» نسبتی حاوی اولمغله «مسند» وکندیسی ایچون

بو نسبتك مفهومی ثابت اولان «چیچك» لفظی «مسندالیه» در. «چیچك آچامشدر» كلامی. منفی‌یه مثال اوله‌بیلور.

(خبر) صدق وكذبه احتمالی اولان سوزدر.

نسبت ثبوتیه ویانسبت سلبیه اوچ زمانك، برینه مقترن اولدیغی حالده خارجه تعلق ایدرایسه مدلولی ایستر خارجه مطابق، ایستر غیر مطابق اولسون [١] بوكا (جملهٔ خبریه) دینیلیر.

خارجه نسبت ثبوتیه‌سی اولان كلامه مثال: «پوسته گلمشدر» وخارجه نسبت سلبیه‌سی اولان سوزه مثال: «پوسته گلمامشدر» جملهٔ خبریه‌لریدر. بوجمله‌لرك مدلوللری ایستر كرچك اولسون، ایستر یالان، مادامكه افاده‌جه خارجه نسبتلری واردر ایكیسیده جملهٔ خبریه‌در.

كلامده‌كی نسبت خارجه متعلق اولمیوب‌ده كندی نفسیله قائم اولورایسه بوكا (انشا) دینیلور: «مستقیم اول»، «مرتكب اولمه» كلاملری كبی‌كه بوسوزلر برمخاطبه امر ونهیدن عبارت اولمغله هربرنده‌كی نسبت كندی نفسیله قائم وخارجه غیر متعلقدر.

كلمه‌لر یا مفرد، یاجمله اولور.

(جمله) ذكر اولندیغی اوزره بریسنك دیكرینه اسنادی اولان كلمه‌لردن مركب برعباره‌در. شوعباره ایستر «زیدقائمدر»

---

[١] (خارجه مطابق) كرچك و (غیرمطابق) یالان دیمكدر.

كبي افادهٔ تامه‌يي حاوی اولسون ، ايستر «اكربكا اكرام ايدر ايسه» كبي افادهٔ تامه‌يي حاوی اولمسون، ايكی تقديرجه‌ده جمله عد اولنور . لكن افادهٔ تامه‌يي حاوی اولميان عباره‌يه كلام دينيله‌مز . بناءً عليه كلام ايله جمله آره‌سنده عموم وخصوص مطلق بولنور .

مفرد ياعمده، ياخود فضله اولور.

(عمده) كلامك ركنلرندن معدود كلمه‌در . مسنداليه ومسندك هربری كلامك ركنی اولمغله عمده‌در . مسند فعل ومعنای فعلی حاوی بركلمه اولديغی تقديرده متعلقاتندن اولان لفظلرك هربری اركان كلامدن خارج اوله‌جغندن فضله عد اولنور .

افادهٔ مقصوده‌جه بعضاً قصروتخصيص وقوعبولور. بونكده مقتضای حاله تطبيق قواعد مخصوصه‌يه تابعدر.

كلامك خارجه نسبتی اولان قسمی خبر اولديغی كبي خارجه نسبتی اولميان قسمی‌ده انشا اولديغی يوقاريده بيان‌اولنمش ايدی. علم معانی مباحثنك برطاقمی خاصةً انشايه متعلقدر .

جمله‌لر تعدد ايلديكی حالده بعضاً يكديكری اوزرينه عطف اولنور. بعضاً عطف اولنمز. لسان معانيده عطفه (وصل) ، عطف اولنمامغه (فصل) اطلاق ايديلور. شوبحث پك اهميتلی اولديغندن علمای بلاغتك بعضلری بلاغت « بومبحثدن عبارتدر» ديديلر. بومبحثده قواعد مخصوصه‌يه تابعدر.

مقصودينی افاده ايدن كيمسه ياهركس بيننده متعارف اولان

عبـاره ایله ادای مرام ایدر ، یا او عبارەدن آز ویاخود زیاده سـوزلرله افادەده بولنور . بومبحثجەده علم معـانیده قواعد لازمه مندرجدر .

شو بحثلرك جملەسی بروجه آتی سکز فصلده بیان اولنەجقدر ان شاءالله تعالی.

برنجی فصل

احوال اسناد خبری بیانندەدر

(اسناد خبری) بر کلمەنك، یاخود بر کلمه مجراسـنده جریان ایدن کلمەلرك[١] بشقه بر کلمەیه، یاخود کلمەلره [٢] بروجه ایله ضم اولنمسـیدرکه اوکلمەلری حاوی اولان جمله — کلمەلردن برینك مفهومی دیکری ایچون ثابت، یاخود دیکرندن منفی اولەجق درجەده — برحکمی مفید اوله [٣] .

هر بر مخبره لازمدرکه افادەسنی — مقصودینی ادایه کفایت ایدەجك مقداردن — زیاده الفاظ ایله ترکیب ایتمیه.

بر مخبر بر مخاطبه بر خبر ویرسـه مخبرك اعتقادینه کوره مخاطب وجوه آتیەدن خالی اولەمز .

---

[١] « اوماهیلرکه دریا ایچرەدر » کلمەلری کبی .

[٢] « دریایی بیلمزلر » کبی .

[٣] یعنی خبر ویریلان شی « کرچکدر »، «یاخوددکلدر» حکملرندن برینی افاده ایده .

(١) مخاطبك ذهنی شبهه وانكاردن خالی بولنور. بوصورتجه خبره (ابتدائی) دیرلر.

(٢) مخاطبك ذهنی خبرك طوغری اولمسنده شبهه‌لی بولنور. بوتقدیرجه خبره (طلبی) اطلاق ایدرلر.

(٣) مخاطب خبرك مدلولنی انكار ایدر. بوحالده خبره (انكاری) دیرلر.

(٤) مخاطب خبری انكارده اصرار كوستر. بوصورتجه خبره (اصراری) تسمیه اولنور.

خبر ابتدائی ایسه حاوی اوله‌جغی عباره‌نك اطلاق اوزره ایراد اولنمسی لازم كلور.

مثلا: بركیمسه‌نك دیار غربتده برقرنداشی بولنوب‌ده او كیمسه قرنداشنه مشتاق ومنتظر اولدیغی حالده قرنداشنك غربتدن كلدیكنی كورن بركیمسه او كیمسه‌نك یانه كیده‌رك خبر ویرمك ایسته‌سه «قرنداشك غربتدكلدی»، یاخود «كلمشدر» دیمسی كافیدر. بویله‌موقعده الفاظ تأكیدیه‌یه لزوم كوریله‌مز.

خبر طلبی اولدیغی تقدیرده اطلاق اوزره كتیرلمسی جائز ایسه‌ده الفاظ تأكیده‌دن بریسیله كتیرلمسی دها كوزل اولور.

مثلا: بیان ایتدیكمز خبری ویرن كیمسه مخاطبك ذهننده اینانمغه شبهه حس ایدر [٤] او كیمسه [٥] «كلمشدر»

---

[٤] یعنی مخبر خبرویردكده مخاطب «عجبا» كبی برسوزله خبرك صحتنده شبهه‌سنی كوسترایسه.

[٥] یعنی مخبر.

دیه‌رك تأکیددن عاری اولمق اوزره سوزنی تکرار ایده‌بیلور. لکن «صحیحاً کلمشدر» کبی الفاظ تأکیدیه‌دن بریسیله خبرینی تأکید ایتمسی مستحسندر.

خبر انکاری اولدیغی حالده تأکیدایله کتیرلمسی واجبدر.

مثلا: مبحوث عنه اولان خبرك مخبری مخاطبك اوخبره اینانمدیغنی کورر ایسه [٦] او کیمسه «حقیقةً» ویاخود «صحیحاً» کبی الفاظ تأکیدیه‌دن بریسیله اومخاطبه قرنداشنك کلدیکنی خبر ویرمسی واجب اولور.

خبر اصراری اولدیغی صورتده قسم ایله ده کتیریله‌بیلور.

مثلا: خبرمذکوری ویرن کیمسه، مخاطبك اوخبری انکارده اصرارینی کورر ایسه [٧] «والله قرنداشك کلمشدر» دیه‌رك قسم ایله خبر ویرر.

کلامی وجوه مذکوره اوزره اخراج ایتمك آنی مخاطبك ظاهر حالنه کوره افاده ایلمکدر. مخاطبك ظاهر حالنه رعایتله ویریلان خبر اوخبری مقتضای حاله تطبیق دیمك اولوب خبر- برعلت ونکته‌دن خالی اولدیغی حالده- ظاهر حاله موافق اولمز ایسه مقتضای حاله‌ده مطابق اوله‌مز.

هرکیم برکیمسه‌یه برخبر ویرمك استسه ابتداء امرده

[٦] یعنی مخاطب «قرنداشمك کلدیکنه اینانمم» کبی سوزله انکارینی کوسترر ایسه.

[٧] یعنی مخاطب «خیر. قرنداشمك کلدیکنه اینانمم. کلمامشدر» کبی برسوزله انکارده اصرارینی کوسترر ایسه.

« مخاطبك ذهنی خالیدر » اعتقادنده اوله‌جنی طبیعیدر . مخاطبك ترددینی ویاانکارینی حس ایتمدکجه ویاخود برعلت ونکته‌یه مبنی اولمدقجه ظاهره مخالف سوزسویلرایسه اوسوزی مقتضای حاله توفیق ایتمامش اولور .

اشعارجه خیالات شاعرانه مستعمل اولدیغندن « شاعر سازینی برمخاطبه قارشو سویلیور » کبی تصور اولنور .

کشتیء امیدمی ساحلرس کام ایتمیان
روزکارا کسکلکیدر (روزکارا کسکلکی)

بیتنده اولدیغی کبی . شاعر کویا « بنم کامیاب اولمغه استحقاقم وارایکن نه چاره‌که زمان مساعده ایتمیور » دیمش ومخاطبده « خیر اویله اولاملی . بلکه حصول مقصدده مانع اوله‌جق قصورکدن اوتوری محروم قالمش اوللیسك » دیه تردد ویا انکار کوسترمش‌ده شاعر ذکر اولندیغی اوزره سوزینی تأکید ایده‌رك « بنم قصورم یوقدر . انجق زمان واقبال مساعده ایتمدیکندن حصول مقصده مصادف اوله‌میورم » دیمکی قصد ایتمشدر .

کیفیت مستقبله‌یی اخبارجه‌ده قاعده بویله‌در .

برکون (البت) یاد ایدرسك عاشق دیرینه‌یی
چوق آرار بولمزسك ای آشوب دوران (بیلمش اول)

بیتنده اولدیغی کبی .

نزهتك .

ارباب غیظدن نوله ایتسه ضرر ظهور
(البته) طبع ناردن ایلر شرر ظهور

بیتك ایکنجی مصراعنده‌کی (البته) لفظی الفاظ تأکیدیه‌دن اولوب مآل مصراع تمثیل طریقیله برخبردن عبارت اولدیغی حالده (البته) لفظنده هیچ برعلت ونکته موجوددکلدر. آتشك طبیعتندن شررظهورینی تصدیقده تردد وانکارده‌ده محل ومناسبت یوقدر . بناءً علیه مصراع مذکورك حاوی اولدیغی کلامك ترکیبی مقتضای حاله مطابق کوریله‌مز . تأکیدسز اولمق اوزره:

باشلارسه نار یانغنه ایلر شرر ظهور

طرزنده نظم اولنمش اولسه ایدی ، مقتضای حاله مطابق اولور ایدی .

بلیغك

آنمیدر شعله ویرن عارض پاککده دیدم
دیدی اول مغبچهٔ باده فروش (آندریا)

وبشقه برشاعرك

مخزن گوهر عشق اولدی درونم جانا
نه صانورسك دل شوریده‌یی (دریا دریا)

بیتلرنده‌کی تاکیدلر برر منکر خیالی قارشو سویلنمش سوزلر اولوب هم مقتضای حاله موافق هم‌ده کوزلدر .

یاندی طوتشدی آتش عشقکله کوکلمز
ظالم اینانمیورسه‌ك (اینان) سویلرم سکا

بیتی دخی کوزلدر .

عزت ملانك

والله چوروك ، اخری بالله چوروکدر
آل دیکلر ایسه‌ك ایشته سوزك صاغنی بندن

بیتی هم تأکید ، هم‌ده قسم ایله ویریلان خبرلردندر .

نباتیٔ ایرانینك

منی اولدردی اول ملك پیکر
(منی اولدردی) اول پری‌زاده
منی اولدرمه ای اجـل بردم
قوبراز یالوارم اوجـلاده

نظمنده‌کی تأکید آهنك اعتباریله پك کوزلدر. کویا اجل امان ویرمکسزین جاننی آلمق استمش ، کندیسی‌ده « سن کلمزدن مقدم بنی معشوقم اولدرمشدر) دیمکله اجلی ایناندیره‌مامشدر « باری میدار ویر. صوك نفسـده اکا یالواروب شـفای صدر حاصل ایده‌یم‌ده اندن‌صکره ایکنجی دفعه‌اولمق اوزره سن‌ده بنی اولدر» دیر کبی مخـاطب خیـالی اتخاذ ایلدیکی اجله قارشو مخبر صفتنده بولنمسی تخیلات موهومه‌دن ایسه‌ده مقتضای حاله توافق ایدر .

خلوصه متعلق مکتوبلرده استعمال اولنان (حقیقةً) ذات عالیلرینه خلوصم بردرجه‌ده درکه (اصلاً وقطعاً) زوال وتغیر قبول ایتمز» کبی عباره‌لر شاعرلرك قوللاندقلری الفاظ لاابالیانه نوعندن ومکاتبه‌جه مقتضای حاله تطبیق‌اولنه‌میه‌جق سوزلردندر. زیرا بویله عباره‌لری حاوی مکتوبی یازان برشخصك مرسـل

الیه ایله بینلرنده ـ طرفینجه مصدق ـ مناسبت خالصانه وار ایسه تأکیدی شامل اویله سوزلر جدیاتدن عد اولنه‌مز .

مناسبت یوقسه اویله عباره‌لر اکاذیب منشیانه‌دن معدود اولور. لکن احبابك بری دیکرندن مناسبت خالصانه‌یه مغایر بر حال حس ایدوب‌ده تحریراً، یاخود بشقه درلو معامله ایله اساساً تردد ویا مواخذه کوسترسه اومثللو عباره‌لره مناسبتی قابل ومقتضای حاله موافق عد اولنور .

مصالحجه‌ده مخابره بویله‌در . مثلا برقضا قائممقامی آمری بولنان برسنجاق متصرفنك ویردیکی بر امر قانونی‌یی معذرت مقبوله‌یه مستند اولمقسزین اجرا ایتمدیکی ایچون او متصرف مرجعنه مراجعت کوسترسه «شو ماده‌یه دائر فلان قضاسی قائممقامی فلان، طرفمزدن ویریلن امری معذرت مقبوله کوسترمکسزین موقع اجرایه قومدیغندن محاکمه التنه النمسنی استیذان ایدرم» دیه‌جك یرده «طرفمزدن (قانون دائره‌سنده) امر ویرلمشکن (هیچ بردرلو) معذرت مقبوله و (مشروعه) یه مستند (ومبنی) اولمقسزین (صحیحاً وحقیقةً مخالفت تامه ابراز ایله امر قانونی‌یی موقع اجرایه وضع ایتمدیکندن محاکمه التنه النمسنی (لزوم قطعی وقوی اوزرینه) استیذان ایدرم» کبی الفاظ شدیده ومؤکده یازلمسی هم مقتضای حاله مغایر، همده شبهه‌یی داعی اولور .

بر آمر محاکمه‌سی کندی ریاستی التنده‌کی محکمه‌یه عائد برمأمورك احوالنی اطلاق اوزره مافوقنه خالصانه اخبار ایله

محاكمه‌سنی استیذان ایتمیوب‌ده اویله مناسبتسز الفاظ تأکیدیه وحشویات ایله اخبار ایتمسی مقتضای حاله تطبیق اولنه‌میه‌جغندن بشقه اصحاب وجدان وانصاف نظرنده ریاسته تعلق ایدن صلاحیت قانونیه‌سنی بیله اخلال ایتمش کورینور .

برمخبر برکیمسه‌یه برخبر ویرمکی قصد ایتسه مقصدی یا مخاطبجه مجهول اولان برحکمی اکا بیلدرمکدن، یاخود مخاطبجه معلوم اولان برحکمه کندیسی واقف اولدیغنی اکا اکلاتمقدن عبارت بولنور .

اول حکمه (فائدهٔ خبر) و مخبرك ـ مخاطبجه معلوم اولان اویله برحکمه ـ کندوسنك وقوفنی بیلدرمسنه (لازم فائدهٔ خبر) دینلور .

امثلهٔ مذکوره‌نك هپسنده فائدهٔ خبر موجوددر . لازم فائدهٔ خبر موجود دکلدر .

مخاطبك معلومی اولان برحکم ـ بعض علت ونکته‌یه مبنی ظاهر حاله مخالف اوله‌رق ـ کندوسنه سویلنه‌بیلور . مثلا : برکیمسه برمحله کیدوب‌ده برشخصدن آنی مکتوم طوتسه او شخص او کیمسه‌یه (سن فلان محله کیتدك) دیدکده بویله افاده‌دن مقصدی (کیتدیککه وقوفم وار) دیمك اولور. بومثالده هم فائدهٔ خبر، هم‌ده لازم فائدهٔ خبر موجوددر . فائدهٔ خبر او خبرك مخاطبجه ذاتاً معلومی اولان حکمی، لازم فائدهٔ خبر اوحکمك مدلولنه مخبرك وقوفیدر .

علی‌الاطلاق خبرلرك هپسنده ـ مخاطبجه حکم کرك مجهول

اولسون ، کرك معلوم ــ فائدهٔ خبر بولنور . لکن خبرك حکمی مخاطبجه ذاتاً معلوم اولمدقجه لازم فائدهٔ خبر بولنه‌مز . بناءً علیه فائدهٔ خبرله لازم فائدهٔ خبر بیننــده عموم وخصوص مطلق واردر .

بعضاً برحکمه واقف اولان برکیمسه جاهل منزله‌سنه تنزیل ایله اوحکم کندوســنه خبر ویریلور . مثلا برکمســه « قمارك حرام اولدیغنی بیلوبده قمار اوینایان برکیمسه‌یه «قمار حرامدر» دیه خبر ویرسه « قمارك حرام اولدیغنی بیلدیکك حالده علمکله عمل ایتمیوب اوینایورسك » دیمکی مراد ایتمش اولور .

بویله یرلرده نکته برنصیحت وثوابه خدمتدن وامر بالمعروف ونهی عن المنکری التزامدن عبارتدر .

بعضاً سائل اولمیان برکیمسه سائل مقامنده طوتیلوب کندوسنه وبرشی خبرویریلور . مثلا : برکورلتی ایشیدن برکیمسه او کورلتی محلندن کلان برشخصه باقدقده ــ « شـو کورلتی نه‌در » دیه صورمقسزین ــ او شخص او کیمســه‌یه « ایکی آدم بری بریله منــازعه ایدیور » دیمسی کبی . بونده مخبرك حالا مخاطبدن سؤاله میل کورمسی اویله خبر ویرمکی موجب اولور .

سائل اولمیانی ســائل مقامنه قویوب اکابرشی خبر ویرمك بعضاً تهدید ایچون دخی التزام اولنور . مثلا: زقاقده یارامزلق ایدن برمکتب چوجغنه ــ ســؤال وقوعبولمقسزین وخبره میل کورلمکسزین «خواجه‌ك کلیور » دینلمسی کبی .

تبشــیر وتنبیه مثللو محللرده دخی بوصورت اکثریاً التزام

اولنور. بويله يرلرده اويله خبرلر هر نه‌قدر مقتضای ظاهره موافق دکلسه‌ده مقتضای حاله مطابقدر .

برمخاطب برشیئه واقف ایکن انکاره متعلق اماره کوسترسه منکر عد ایدیله‌رك الفاظ تأکیدیه‌دن بریسنك التزامیله اوشی کندوسنه خبر ویریله بیلور . مثلا: برکیمسه التون اولدیغنی بیلدیکی برسبیکه‌یه یاقوب سبیکه‌نك متقالی التمش غروش قیمتنده ایکن لغرض بیلمزلنه‌رك « درهمی اوچ غروش دکر » دیسه او کیمسه « التوندر التون » دینله‌رك خبر تأکید ایله کتیر-یلورکه «التون اولدیغنی بیلورکن بیلمزلنوب اویله سویلیورسك» دیمك اولور .

قواعد مذکوره مثبت اولان ماده‌لرجه نصل جریان ایدر ایسه منفی اولان ماده‌لرجه‌ده اویله‌جریان ایدر .

بدیهیاتدن اولان احکامجه مخاطب منکر بیله اولسه تأکید ایله خبر ویرلمکه لزوم کوریله‌مز . مثلا: برکیمسه برمخاطبه « برایکینك یاریسیدر » دیسه تاکیدله ـ بلکه صورت مطاقه‌ده بیله ـ جوابه لزوم یوقدر . زیرا بونده هیچ برنکته وعلت تصور اولنومیوب کوستریلان انکار مغالطه‌دن عبارت کورینور»

(اسناد) ایکی قسمدر . بری حقیقت عقلیه ، دیکری مجاز عقلی .

(حقیقت عقلیه) برفعلی فاعل حقیقیسنه اسناد ایتمکدر . « شوباغچه‌لری ، شوتارلالری جناب حق یشیللتدی « ؛ » شو قوناغی معمار وعمله یاپدی » کبی .

برشخص طبیعینك (شوباغچه‌لری طبیعت یشیلتدی) سوزنده کی (طبیعته اسناد) ـ کندی اعتقادینه کوره ـ حقیقت عقلیه نوعندن معدوددر.

کذلك مخبرجه معلوم و مخاطبجه مجهول اولان هربر ماده حقنده مخاطبه ویریلان خبرلرده‌کی اسناد حقیقت عقلیه‌در. (احمد افندی خانه‌سنده‌در)، (حسن بك دون بکا کلدی) کبی.

فعل فاعل ایچون بنا قلنمش اولدیغی حالده فاعله، مفعول ایچون بنا قلنمش ایسه مفعوله اسنادی هپ حقیقت عقلیه قسمندن اولمغله بویله یرده مجاز جریان ایتمز.

شوفصلده بومحله قدر سبقت ایدن مثاللرك جمله‌سی بوقبیلدن صاییلور.

(مجاز عقلی) فعلی حقیقتنه اسناددن دوندوره‌جك برقرینه‌نك وجودی اوزرینه ملابس [۱] اولدیغی بر شیئه اسناد ایتمکدر. ذکر اولنان قرینه بعض مقامده قرائن عقلیه‌دن وبعض محلده قرائن عادیه‌دن، بعضاً دخی قرائن لفظیه‌دن معدود اولور. وفعلك ملابسی فاعل، مفعول‌به، مصدر، زمان، مکان، سبب کبی ملابسات مختلفه‌دن بری اوله بیلور.

فعل، فاعل ایچون بنا قلنمش ایکن مفعول بهه، مفعول ایچون مبنی ایسه فاعله اسناد اولندیغی حالده بواسناد، مجازی اولور.

(مطبعهٔ عامره)، (ضربخانهٔ عامره) کبی عباره‌لرده‌کی اسناد

---

[۱] مناسب دیمکدر.

مفعول ایچون بنـا قلنمش اولان فعلك فاعله و (حوضه صو طولمشدر) ، (كوزلرمه یاش طولمشدر) مثللی سوزلرده‌كی اسناد فاعل ایچون بنا قلنمش اولان فعلك مفعول‌بهه اسنادی قیلنندر. برنجی مثال (مطبعهٔ معموره) ، ایكنجی مثال (ضربخانهٔ معموره) مقامنده اولوب اوچنجی مثالده‌كی (حوض) مملو و (صو) ممتلی؛ دردنجی مثالده (كوز) مملو و (یاش) ممتلی اولمغـله اویله ایراد اولنملری مجازیدر.

(دولت امر ایتـدی) دینیله‌جك یرده (دولتك امریدر) سوزی مجازاً فعلك مصدره ، (فلان ذاتك كوندوزی صائم ، كیجه‌سی قائمدر) كلامی زمانه ، (چای آقدی) عباره‌سی مكانه اسناد اولندیغنه مثال اولوب شو مثاللرده‌كی قرینه‌لرك هربری قرائن عقلیه‌دندر.

(مشیر پاشا حضرتلری بر كوزل قوناق یاپدی) مثالنده‌كی اسناد مجازی ، فعلك سببه اسنادی قیلندن وفقط (مشیر پاشـا حضرتلری) عنوانیله معروف اكابردن بر ذاتك معمـارلق ایدوب‌ده كندی الیله قوناق یاپمسی عادته توافق ایده‌میه‌جكندن بونده‌كی قرینه قرائن عادیه‌دندر.

(قوماندان پاشـا حضرتلری دشمنك یوز بیك موجودلو اردوسنی بوزدی) سوزنده‌كی اسناد مجازی، فعلك سببه اسنادی نوعندن معدود اولوب فقط برذاتك یالكز باشنه یوز بیك عسكره مقاومتله غلبه ایتمسی تصدیقات عقلیه دائره‌سندن خارج وقومانـ دان پاشالرك دشمن اردولرینه قارشو بالذات سلاح استعمالیله

حرب ایتمه‌جکی و کندولری قوماندا ایله اکتفا ایدرك عسکر حرب ایده‌جکی دخی عادتاً معلوم اولمسنه نظراً بونده‌کی قرینه هم قرائن عقلیه، همده قرائن عادیه‌دندر .

بر مؤمنك « طبیعت نه کوزل شو باغچه‌لری یشیللتدی » سوزنده‌کی طبیعتدن مراد « طبیعت بهار » اولوب بهارموسمنك طبیعتی اغاجلرك یشیللنمسنه سبب اولمغله شومثالده‌کی اسناد مجازاً فعلك سببه اسنادی قبیلندن وقرینه قرائن عقلیه‌دندر .

کویا طبیعت ایتمش کوی زمینی تسطیح
تبت اشاغه ایتمش چین و ختن یوقاری

بیتنده‌کی طبیعتدن مراد (طبیعت موقع) اولوب بونده‌کی اسناد دخی مجازی‌در .

فاعل حقیقی جناب حق اولدیغنی معتقد اولان برذاتك « الله تعالی حضرتلرینك قدرتی بیوکدر . موسم شتا اغاجلری قوریدر . فصل بهار اغاجلره صو کتیرر » سوزنده‌کی اسناد کذلك فعلك سببه اسنادی قبیلندن و اغاجلره یبوست ورطوبت ویرن جناب حق اولدیغنی قائلك بیلدیکنه و معتقد اولدیغنه « الله تعالی حضرتلرینك قدرتی بیوکدر » سوزی قرائن لفظیه‌دندر .

بوفصلده‌کی اسناد مجازیده الفاظك موضوع لهاسندن خارج معانی‌یه تعلق ایدر جهت اولمیوب مجاز یالکز فعلك صورت اسنادنده‌در . الفاظك موضوع لهاسی خارجنده مجازاً استعمالنه

تعلق ایده‌جك بحث علم بیانه عائد مباحثدن معدود اولدیغندن بونك ایچون ایکنجی بابده تفصیلات کافیه درج ایده‌جکز . انشاالله تعالی .

ایکنجی فصل

مسند الیهك احوالی بیانده‌در

اجمال

کلامك اخراجنده مسند الیهه عارض اوله‌جق احوال آتیده کوستریلان اموردن عبارتدر .

(١) کلامده ذکر اولنمیوب ترك اولنمسی
(٢) ذکر اولنمسی
(٣) تعریفی وتنکیری
(٤) صورت توصیفی
(٥) وجوه متعدده ایله تعقیبی
(٦) کلامده صورت تقدیم وتأخیری
(٧) مقتضای ظاهره مخالف ایرادی

اشبو تعداد اولنان احوالدن هر بریسی ایچون مقامات مختلفه اولمغله مقامات مذکوره‌یی وجه آتی اوزره تفصیل ایده‌جکز .

تفصیل

- ١ -

مسند الیهك کلامده ترکی

بعض مواقعده مسند ایله ظاهر حالك کوستره‌جکی اقتضا اوزرینه کلامده ذکر اولنمیوب ترك اولنور .

مواقع مزبوره‌نك (١) نجیسی مسند الیهه دلالت ایده‌جك قرینه‌نك بولندیغی مقامدر. بویله محلده ذکری عبث اوله‌جغندن ترك ایدیلور.

مثال

برکیمسه برخسته‌یه «نصل‌سن» دیدکده «خسته» دیو جواب المسی کبی. سائلجه سؤالك سبقتی قرینه اولدیغی مخاطب بیلدیکی ایچون مسند الیه اولان (بن) لفظنی جواب مذکورده ذکر ایتمکه لزوم کورمز.

(٢) سامعك ذهنی اویانق اولوب اولدیغنی اکلامق مراد اولنان موقعدر.

مثال

برکیمسه برکمسنه‌یه «برکوزل آت صاتیلق دوشورر ایسه‌ك بنم ایچون آل» دیمش اولوبده براز وقت صکره اول کمسنه اول کیمسه‌یه تصادف ایلدکده «هله باقه‌یم سوزمدن مراد اولدیغی آت اولدیغنه ذهنی انتقال ایدرمی» ملاحظه‌سیله مسند الیه اولان «آت» لفظنی ترك ایدرك «الندی» دیمسی کبی.

(٣) سامعك ذهننده‌کی اویانقلق نه‌درجه‌ده اولدیغنی اکلامق مراد اولنان موقعدر. بویله موقعده سؤال ومذاکره‌کبی قرینهٔ لفظیه سبقت ایتمش اولمامق وفقط سائل طرفندن قرینهٔ عقلیه کوسترلملیدر.

مثال

برکیمسه رفیقیله برلکده برکوزل باغچه‌ده ایکن «شو باغچه‌یك

كوزلدر » دیه‌جك یرده مسند الیه اولان (شـو باغچه) لفظی لسانه المیوب رفیقنك كوره‌جكی بر صورتله اغاجلره، چیچكلره باقدقدن صكره « پك كوزلدر » دیمسی كبی .

(٤) تعظیم موقعیدر .

مثال

بر مستدعی رجاسنی صدر اعظمه عرض ایتمسـنی برذاتدن التماس ایدوبده صكره او ذات ایله كورشدكده مستدعی « نصل اولدی » دیمسنه جواباً اوذات «صدراعظم رجاكی قبول بیوردی» دیه‌جك یرده مسند الیه اولان (صدراعظم) لفظنی تعظیماً ذكر ایتمیوب « قبول بیوردی » دیمسی كبی .

(٥) تحقیر موقعیدر .

مثال

حضار ایچنده رعایته شایان ذواته قارشو بركیمسه‌نك بی‌ادبانه اوطوردیغنی كورن برذات دیكر بریسنه خطاباً « هله باق نصل اوطوره‌یور » دیه‌رك اول كیمسه‌نك مسند الیه اولان اسـمنی تحقیراً لسانه‌المامسی كبی .

(٦) استماعندن مخاطبك قلبنـده تأثر ارتامسی ملاحظه اولنه‌جق مقامدر .

مثال

بركیمسه برمرجع مخصوصدن حاجتنك حصولنه مسـاعده انتظار و امیـدنده ایكن ــ او مرجعدن كلان وتسهیله واسـطه

اولان - برشخص انکله ملاقی اولدقده « مقصودك حصل اولمدی » دیه‌جك یرده « اولمدی » دیمسی کبی .

(٧) لدی‌الحاجه مسند الیه « سوز سنك حقنده دکل ایدی » دیو انکار ایتمك ملاحظه اولندیغی موقع‌در .

مثال

حضار ایچنده شایان تقبیح برکیمسه بولنوبده بینلرنده ذهناً ویا مذاکرةً قرینهٔ انتقال موجود اولان ایکی شخصدن بریسی دیکرینه اول کیمسه حقنده « فلان کیمسه پك احمقدر » دیه‌جك یرده قرینهٔ مذکوره اوزرینه مسند الیهی ترك ایله « پك احمق » دیمسی کبی .

(٨) مسندك مسندالیهه مخصوصیت وبشقه‌سنه عدم صلاحیتنی کوستره‌جك مقامدر .

مثال

« جناب‌حق (فعال لمایرید وخالق لمایشاء) در » دیه‌جك یرده « (فعال لمایرید وخالق لمایشاء) در » دیمسی کبی .

(٩) مسندك مسند الیهه مخصوص اولدیغنی ادعا موقعی‌در .

مثال

« عاشقانه ومؤثرانه شعرسویلمك شعرایه خصیصهٔ عمومیه‌در » دینلدکده برکیمسه‌نك « خیر. شعرایه خصیصهٔ عمومیه دکلدر » یالکز فضولی‌یه مخصوص‌در » دیمسی کبی .

(١٠) مسند الیهك ذكریله فرصت فوت اوله‌جغی ملاحظه اولنان موقع‌در .

مثال

برخرسزی تعقیب ایدن بركیمسه اوخرسزك طوتلمسنده راست كلانلردن استعانه ایچون « شوقاچان خرسزدر. طوتیكز» دیه‌جك یرده مسند الیه اولان (شوقاچان) لفظنی ترك ایله مسندك ذكریله بالا كتفا « خرسز » دیمسی كبی .

(١١) مسندالیهك اسمنی حاضر بولنانلردن صاقلامق استنلان مقام‌در .

مثال

حضار ایچنده بولنان برذاتك كزلیجه كورمسنی استدیكی بركیمسه‌نك كلدیكنی برمخبر « كلدی » دیمكله اوذاته خبر ویرمسی كبی .

(١٢) مدح موقعی‌در .

« نه كوزل ادم‌در » كبی .

(١٣) ذم موقعی‌در .

« نه فنا ادم‌در » كبی .

(١٤) ترحم موقعی‌در .

« پك بیچاره ادم‌در » كبی .

(١٥) استعمال شایعه اتباع اولنان موقع‌در .

« ایش تصادفی بویله اولدی » دیه‌جك یرده « تصادفی بویله اولدی » دینلدیكی كبی .

- ۲ -

مسند الیهك ذکری

مسند الیهك کلامده ذکر اولنمسی آتیده بیان اولنه‌جق مقاملرده جریان ایدر .

(۱) اصل اولدیغی ایچون ذکری عبث اولمیان هربرمحلده ذکر اولنه بیلور .

(۲) قرینه موجود اولوبده ترکی لازم کلان محل . مقام تبرك اولدیغی تقدیرده ذکر اولنمسی کوزل اولور .

مثال

برسائل « حضرت پیغمبر صلی الله تعالی علیه وسلم افندمز قچ یاشنده ایکن اخرتی تشریف بیوردیلر »دیسه‌سؤال‌حکمنجه قرینهٔ لفظیه موجود اولدیغی‌ایچون « التمش اوچ یاشنده ایکن » دیمك دخی کافی اوله‌بیلورایسه‌ده تبرکاً مسند الیه‌اولان (حضرت پیغمبر) لفظ شریفنك الفاظ متبرکهٔ سائره ایله برابر ذکریله « حضرت پیغمبر صلی الله تعالی علیه وسلم افندمز التمش اوچ یاشنده ایکن اخرتی تشریف بیوردیلر » دینلمسی کبی .

(۳) سامعك غباوتنه تنبیه مراداولنان‌موقعده ذکراولنور .

مثال

برکیمسه (احمد افندی) نامنده برآدمك کلمسنه منتظر اولوبده کلدیکنی خبر ویره‌جك اولان برمخبر قرینهٔ موجوده اوزرینه «کلدی » دیمکله اکتفا ایده بیلور ایسه‌ده اول کیمسه‌نك غباوتی جهتیله « کلدی » لفظیله کیمك کلدیکنه ذهنی‌انتقال

ایده‌میه‌جکنی مخبر بیلدیکی حالده « احمد افندی کلدی » دیه‌رك مسند الیهی ذکر ایدر .

(٤) تعظیم موقعنده ذکر ایدیلور .

مثال

برسائل « دولت علیهٔ عثمانیه نه تاریخده تشکل ایتدی » دیسه مخاطب « التی یوز طقسان طقوز تاریخنده » دیمکله اکتفا ایده‌بیلور ایسه‌ده تعظیم ایچون « دولت علیهٔ عثمانیه التی یوز طقسان طقوز تاریخنده تشکل ایلدی » دیه‌رك مسند الیه اولان (دولت علیهٔ عثمانیه) یی ذکر ایدر .

(٥) تحقیر موقعنده ذکر اولنور .

مثال

برسائل « هلاکو کیمدر » دیسه « هلاکو برظالمدر » دیه جواب ویرلمسی کبی .

(٦) قائل مسند الیهی ذکر ایتمکله تلذذ ایلدیکی موقعده ذکر ایده بیلور . فضولینك

کرچه جاناندن دل شیدا ایچون کام استرم

صورسه (جانان) بیلمزم کام دل شیداندر

بیتنده اولدیغی کبی . شو بیتك ایکنجی مصراعی « صورسه بندن بیلمزم کام دل شیدا ندر » صورتیله اولمق لازم کلور ایکن تلذذ ایچون (جانان) لفظنی تکرارا ذکر ایتمشدر .

(٧) بسط کلامه وسیله عد اولنه‌جق مقامده ذکر اولنه‌بیلور .

مثال

بر آمر — ضم معاش ایچون عرض استدعایه وسیله ارایان — بر مأموره « وقتیله معاش اله بیلیورمی‌سن » دیدکده اول مأمور « اله بیلیورم » دیسه جواب، کافی اوله بیلورسه‌ده جوابی بسط کلامه وسیله عد ایله « معاشم وقتیله النه‌یور . لکن معاشم اداره‌مه کافی دکلدر. ضمنی. استرحام ایده‌جکم» دیمسی کبی.

(٨) افتخار موقعنده ذکر اولنور .

مثال

برکیمسه برعثمانلی‌یه « متبوعك هانکی دولتدر » دیسه « دولت علیهٔ عثمانیه‌در » دیمسی جواب کافی اوله بیلور ایسه‌ده افتخاراً « متبوعم دولت علیهٔ عثمانیه‌در » دیه جواب ویرمسی کبی.

(٩) تعجب موقعنده ذکر اولنور .

مثال

« فلان افندی حلم ایله معروف ایکن فلان کیمسه‌یی بغیر حق دوکمشدر » دینلدکده « فلان افندیمی دوکمشدر . نقدر عجیب شی ؟ اوذات برکیمسه‌یه بر فسکه بیله اورمز ظن ایدر ایدم » دینلمسی کبی .

– ٣ –

مسند الیهك تعریف وتنکیری

(تعریف) برحقیقت داخلنده بولنان اشخاص واشیادن بریسنی بشقه‌لرندن تمییزه صالح اوله‌جق بروجه مخصوص ایله

ذکر ایتمکدرکه سامع انی ایشتدکده ـ ذهنی بشقه‌لرینه انتقال ایتمکسزین درحال ـ طانیمش اولور . بوصورتله ایراد اولنان مسند الیه (معرفه) عد اولنور .

(تنکیر) برحقیقت داخلنده بولنان اشخاص واشیادن بریسنی وجوه تمییزدن عاری اولمق اوزره ذکر ایتمکدرکه سامع انی ایشتدکده ـ صورت مخصوصه‌ده تمییزینه مقتدر اوله‌میوب ـ ذهنی بشقه‌لرینه‌ده انتقال ایدر. بووجهله ایراد اولنان مسندالیه (نکره) صاییلور .

(مسند الیه) التی صورتله تعریف اولنور .

(١) اضمار ایله تعریف‌در . بوصورت ضمیر عد اولنان لفظلرك بریسیله حاصل اولور .

(٢) علمیت ایله تعریف‌در . مسند الیهك ذاتنه مخصوص اولان اسم ایله ذکر اولنمسی‌در . لقب ایله تعریف دخی بونوعدندر .

(٣) صله ایله تعریف‌در . برشخصی ، یاخود برشیئی ـ کندوسنی طانتدره‌جق ـ احوال مخصوصه‌سنك بریسیله ذکر ایتمکدر .

(٤) اشارت ایله تعریف‌در . اسماء اشارت اولان لفظلرك بریسیله مسند الیهك ذکر ایدلمسی‌در .

(٥) معهودیت صورتیله تعریف‌درکه یا سامعك ومخاطبك ذهنلرنده ویا بحسب العرف خارجده معهود اولور .

(٦) اضافتله تعریف‌در. بوصورت مسندالیهی ـ کندوسنی

طانتدره‌جق ـ برشخص معروفه ویا برشیء معلومه اضافه ایله ذکر ایتمکدر .

بناءً علی ذلك ذکر اولنان التی صورتدن بریسنی حاوی اولان مسند الیه (معرفه) و بونلردن عاری اولان مسند الیه (نکره) عد اولنور .

مثلا (کیمسه) و (برکیمسه) لفظلری وجوه مذکوره‌دن عاری اولدیغندن نکره‌در . (اول کیمسه) . (شوکیمسه) لفظلرینك برنجیسی اضمار و ایکنجیسی اسم اشارتله معرف اولدیغندن (معرفه) در .

تعریفدن هربر صورتله مخصوص مواقع مختلفه اولمغله مواقع مذکوره‌یی آتیده ایضاحات لازمه ایله برابر تفصیل وتمثیل ایده‌جکز .

(اضمار ایله تعریف)

مسندالیهك حکماً ذکری سبقت ایتدیکی ایچون اوچ مقامده اضمار ایله تعریفی جریان ایدر .

(١) تکلم مقامی‌در .

لسانمزجه مقام تکلفده (متکلم وحده) اولان کیمسه (بن) و (متکلم مع الغیر) اولان کیمسه (بز) ضمیرلرینی استعمال ایدر .

برنجیسنه مثال

قصدك اکر تجسس حال فقیر ایسه
ایل سویلمز صحیحنی بن سویلرم سکا

« عالى افندى حقيقةً عالى‌در »، « خيرالله افنـدى مسماسى اسمنه مطـابق بر ذاتدر »، « صـالح اغا مسمى بالنقيض‌در » « ابوالفضل هوسـكاران معـارف باباسى‌در »، « ابوالبخل‌دن كيم خير كوره بيلور » كبى .

صله ايله تعريف

صله معناسنى حاوى اولان الفاظ لسـانمزده (اوذات‌كه) (اول بركيمسه‌كه)، (اوشى‌كه)، (اول‌كه) ، (اول برشى‌كه) (شول برشى‌كه)، (شول كيمسـه‌كه)، (اويله بركمسـه‌كه) مثللو تعبيرلردر .

اكثريا بولفظلرك مدلوللرينه دلالت ايده‌جك بشقه تعبيرلر دخى استعمال اولنور . (بكا سـويليان) ، (سكا غدر ايدن) (بكا نصيحت ايدن)، (كيدن)، (كلان)، (بزى بكنميـانلر) (كنديلرينى مدح ايدنلر) كبى .

مسند اليهك صله ايله تعريفى مقامات آتيه‌ده جريان ايدر .

(١) مخاطبك بركيمسه‌يى بيلمسى احوال مخصوصه‌سـندن بريسيله تعريفه محتاج اولان موقع‌در .

« اول ذات‌كه دونكى كون بزمـله برابر ايدى بيـوك بر عالم‌در » كبى .

(٢) اسمنك تصريحنده استهجان كوريان موقع‌در .

« سبيليندن چيقان شى آبدستى بوزار » كبى .

(٣) زيادۀ توصيف مراد اولنان مقام‌در .

شول عرق کیم اول کل اندامك یناغندن چیقار
سلسبیلك عینی در فردوس باغندن چیقار

بیتنده اولدیغی کبی .

(٤) وجه خبرك بناسنی ایما مراد اولنان موقع‌در .

کیم‌که مکرزن دنیایه زبون اولمز ایسه
رزمگاه فلکه مرد کلور مرد کیدر

بیتنده اولدیغی کبی .

(٥) مخاطبه خطاسنی تنبیه مقامی‌در .

جهان‌که عالم عبرتدر اشبو غفلتی قو
ایدر مصائبه پامال بر بهانه‌سنی

بیتنده اولدیغی کبی .

(٦) مسند الیهك شاننه تعظیم مقامی‌در .

اول‌که امر کن ایله عالمی ایجاد ایتدی
شو بیوك قبهٔ مشهوده‌یی قلدی انشا

بیتنده اولدیغی کبی .

(٧) غیرك شاننه تعظیم مقامی‌در .

تابع فرمان ایدر حکمینه جمله عالمی
مرتضی‌حکمنه هر کیم تابع فرمان اولور

بیتنده اولدیغی کبی .

اشارت ایله تعریف

مسند الیهك اشارتله تعریفی یوقاروده بیان اولندیغی اوزره اسماء اشارته مخصوص اولان لفظلردن بریسیله ذکر اولنمسی‌در .

لسانمزجه اسماء اشارت عد اولنان الفاظ مفرد حالنده قريبه (بو)، (شو) ومتوسطله بعيده (او) لفظلرندن وتثنيه وجمع حالنده قريبه (بونلر)، (شونلر) ومتوسطله بعيده (اونلر) لفظلرندن عبارتدر .

نه‌حدی وارکه لاله‌بحث ايده رخسار دلبرله
بوورد كلشن حسن وملاحتدر اوباغی‌در[١]

بيتنك مصراع ثانيسنده‌كی (بو) مفردجه اشارت قريبه و (او) اشارت بعيده مثالدر .

و « بونلر جهلا ، اونلر بدلادر » سوزنده‌كی (بونلر) جمعده قريبه و (اونلر) بعيده اشارته مثالدر .

مسند اليهك اشارت ايله تعريفی آتيده بيان اولنه‌جق مقاملرده جريان ايدر .

(١) زيادهٔ تميز مراد اولنان مقامدر . نابی نك
بوخاكك پرتوندن اولدی ديجور عدم زائل
عمادن اچدی موجودات چشمن توتيادر بو
بيتنك ايكنجی مصراعنده‌كی (بو) كبی .

(٢) سامعك غباوتنه‌تعريض موقعی‌در . ينه نابی‌نك
صاقن ترك ادبدن كوی محبوب خدادر بو
نظركاه الهيدر مقام مصطفادر بو
بيتنده‌كی (بو)لر ايكيسيده تعريضه مثالدركه مخاطبه تعريضا « بومقام نه مقامدر اولديغنی اكلامديغك ايچون آدابه توافق ايتميه‌جك برحالده بولنه‌يورسن » ديمكی مراد ايتمشدر .

[١] لاله‌نك مشهوديتی اعتباريله‌در .

(٣) بیان حال موقعیدر .

هانی وقتی ایله برناز براقدك دلیمه
ایشته بوآتش اودرسونمدی حالاطوتشور

بیتنده اولدیغی کبی .

(٤) تحقیر موقعیدر .

ایناتمه هرنه سویلرسه سکا هپ بی حقیقتدر
نیجه ساده‌دلی اغفال ایدن افسانه خواندربو

بیتنده اولدیغی کبی .

(٥) مسندك مشار الیه عقیبنده‌کی اوصافه لیاقتی بیان موقعیدر .

بواول حکمت شناس علامهٔ فضل آشنادر کیم
یاننده طفل ابجد خوانه بکزر بوعلی سینا

بیتنده اولدیغی کبی .

معهودیت ایله تعریف

یوقاروده کوستردیکی وجهله معهودیتله معرف اولان مسند الیه یاسامعك ومخاطبك ذهنلرنده معهود اولور یاخود سامع ومخاطبك ذهنلرنده معروف اولمیوب بحسب العرف خارجده مشهود اولور . لسان عربیده برنجی موقعده لام عهد ذهنی. ایکنجی موقعده لام عهد خارجی مستعملدر . ترکیده بعضاً او موقعلرده (معهود) وبعضاً (کندوسی) و (کندولری). (سنك کی)، (بنمکی) مثللی لفظلر استعمال ایدیلور . بعضاً دخی معروفیت خصوصیه‌سی جهتیله علی الاطلاق

ذكر اولنور . بر دائره‌نك رئيسی ويا برخانه‌نك بيوكی اودائره واوخانه‌جه معروف اولديغی ايچون حد ذاتنده نكره اولان (افندی) لفظی او دائره واوخانه خلقنجه ـ ذكر اولنديغی آنده ـ كندی رئيسلری و بيوكلری اولان افندی اولديغی درحال معلوم اولور . بناءً عليه لفظ مذكور اطلاق اوزره ذكر اولنسه بيله اويله موقعلرده نكره عد اولنميوب معرفه صاييلور .

مسند اليهك (معهوديت) صورتيله تعريفی آتيده بيان اولنه‌جق مقاملرده جريان ايدر .

(١) خارجده معهود اولان برشيئه اشارت اولنه‌جق مقامدر .

« سنك كی نمكی كبی دكل » مثللی

(٢) نفس حقيقته اشارت موقعی‌در .

« اركك قاريدن خيرلی‌در » كبی .

شو مثالده « اركك جنسی قاری جنسندن خيرلی‌در » ديمك اولور .

(٣) ذهنده معهوديت جهتيله واحد ايچون تعريف مقامی‌در . حقيقتله معرف اولان مسنداليه ذهنده معهوديتی جهتيله بعضاً حقيقتدن برفرد ايچون كتيريلور .

« چارسو اچلدی » كبی كه چارسو متعدد اولديغی حالده اويله ديلكدن مراد خارجده غير معهود و ذهنده معهود اولان چارسو اولور .

(٤) عهد صورتنك استغراقی افاده موقعی اولوب بوده ايكی درلودر . بريسی حقيقی ، ديكر عرفی .

حقیقیه مثال

« جناب حقجه کزلی. اشکاره هرشی معلومدر » عباره‌سی‌در بونده استغراق علی الاطلاق اولمغله « علم الهیدن خارج هیچ برشی یوقدر » دیمك اولور .

عرفیه مثال

والی پاشانك امریله قیوجیلرك هپسی طوپلاندی » سوزیدر . بواستغراق دنیاده نقدر قیوجی وار ایسه جمله‌سنه شامل اوله‌میوب یالکز والینك زیر اداره‌سنده بولنان ولایتده‌کی قیوجیلرك جمله‌سنه شامل اوله‌جغی عرفاً بیلنور .

اضافت ایله تعریف

مسند الیهك ذهن سامعده احضارینه اك قصه یول اضافتله تعریفیدر . « بنم بابام کتدی ». « سنك اوغلك کلدی »، « سلیمان بکك قرنداشی یازدی » کبی.

مسند الیهك (نکره) اوله‌رق کتیرلسی آتیده بیان اولنه‌جق مقاملرده التزام اولنور .

(۱) تعظیم موقعی‌در .

برلطفی وارکه هرکیم اولورسه ایدر اسیر
برجودی وارکه مردهٔ فقره ویرر حیات

بیتنده اولان (برلطفی) و (برجودی) لفظلری کبی‌که بونلرك هربریسی مسند الیه حقنده تعظیم وسائینی حاویدر .

(٢) تفخيم موقعیدر .

بر دردە ایتدی کیم بنی بردرد مبتلا
یانمدن العیاذ ایله ایلر کذر بلا

بیتندەکی « بردرد » کبی که بلك بیوك درد دیمکدر .

(٣) تکثیر موقعیدر .

« فلانك دوەسی و قیونی وار کبی که « چوق دوەسی، چوق قیونی وار » دیمکدر .

(٤) هم تعظیم، همدە تکثیر موقعیدر .

« سنی تکذیب ایتدیلر ایسە سندن مقدمکیلردە تکذیب اولندیلر » کبی . « سندن مقدمکیلرینی دهازیادە تکذیب ایلمش اولدقلری حالدە کاذبلرك تکذیبلرندن انلرك شانلرینە خلل کلمدیکی کبی سنك شانکدە اصلا برخلل کلمز » دیمکدر .

(٥) تحقیر موقعیدر .

برآتم وارکە مجموعۀ اسقام وعلل
موی اندامی قدر عیب تندە درکار

بیتندە اولدیغی کبی .

(٦) ذم موقعیدر .

برحالی وارکە اوغلانەدك نفرت ایتدرر
برطبعی وارکە دشمن ایدر خیرخواهی

بیتندە اولدیغی کبی .

مسند الیهك توصیفی

مسند الیهك توصیفی ذکر اولنەجق وصفك کندوسنی اچق کوستریجی ومعناسنی کشف ایدیجی اولمسی ایچوندر .

« قرمزی کل »، « یشیل چادر » کبی .

وصف بعضاً مسند الیهك مدحنی شامل اولور .

« ذات شریف »، « وزیر صادق » کبی .

بعضاً دخی ذمی مشعر اولور .

« شخص دنی »، « عالم غیر عامل » کبی .

بعضاًده جالب ترحم اولەجق برصورتی مشتمل بولنور .

« زواللی ادم »، « بیچارە ادم » کبی .

موصوف بروصفك ذاتاً معناسنی متضمن اولدیغی حالدە بیلە بعض موقعدە وصف تأکید صورتیلە ایراد اولنور .

« اوچیجی قوش »، « قنادلی قوش »، « کشنەییجی آت » « صبیٔ غیر بالغ » کبی .

چوق یردە مسند الیهك توصیفی صلە طریقیلە جریان ایدر .

آتمش شکیب وصبری سووب سن ستمکری
صبر ایت بلای عشقە دیو باکە پند ایدن

و

بیتابیٔ تهالك ایلە یولدە قالدی هپ
سر منزل مرامە وقتسز شتاب ایدن

بیتلرندە اولدیغی کبی .

مسند اليهه جمله طرزنده ايراد اولنەجق وصفجه ادات ربط اولان (كه) ويا (كيم) لفظلرندن بريسى قوللانيلوركه بوده صله طريقيله توصيف ديمكدر .

اودملركه كوكل خرم ايدى بزم وصالكده
اقدم دملر اول دملر زمانلر اول زمانلردى

بيتنده و

اولدى دريا خيز اواتشخانه كيم كوكلدر اول

مصراعنده اولديغى كبى .

– ٥ –

مسند اليهك وجوه متعدده ايله تعقيبى

مسند اليهك (تاكيد) ايله تعقيبى آتيده بيان اولنەجق مواقعده جريان ايدر .

(١) تقرير موقعىدر .

مثال

برسامع مسند اليهى استماعده غفلت وياخود مسموعنى بشقەسنه حمل ايلدكده تأكيد طريقيله تكرار اولنەرق « فلان سويلدى فلان » ديلديكى كبى .

(٢) مجاز توهمنى دفع مراد اولنان محلدر .

مثال

برامير بركيمسەيى اليله دوكمش اولديغنى حكايه ايدن بر

کمسنه « امیر فلانی دوکدی » دیسه سامع ـ مضروبی دوکن امیرك ادملری اولدیغنی ظن و ـ سوزی مجازه حمل ایتمامك ملاحظه‌سیله « امیر دوکدی امیر » یاخود « امیربالذات دوکدی » دیمسی کبی .

(٣) سهوك توهمنی ازاله مراد اولنان مقامدر .

مثال

زیدك کلدیکنی خبر ویرن برکیمسه « زید کلدی » دیدکده سامع بلکه کلان عمرو ایکن مخبر سهواً اویله سویلدی توهمنه ذاهب اولور ملاحظه‌سیله « زید کلدی زید » دیو مسند الیهی تأکید ایدر .

(٤) عدم شمول توهمنی ازاله موقعیدر .

مثال

زیدك اوغللرینك هپسی کلدیکنی بیان ایچون « زیدك اوغللری کلدی » دینلسه سامع بلکه اوغللرندن بعضیلری کلدیکنی و بعضیلری کلمدیکنی ظن ایدر ملاحظه‌سیله « زیدك اوغللرینك هپسی کلدی » دیو تأکید ایله ایراد اولنور .

مسند الیه ایضاح مراد اولندیغی حالده کندوسنه مخصوص اولان اسمی بالتصریح (عطف بیان) ایله تعقیب اولنور .

« سنك دوستك محمد بك بکا کلدی » کبی .

افاده‌نك زیادهٔ تقریری مراد اولنور ایسه (بدل) ایله تعقیب ایدیلور .

« بكا قرنداشك كلدى . قرنداشك ديديكم عمر افندى‌در ـ صالح افندى دكل» «وزيدصويولدى. صويولدى ديديكم اثوابيدر ـ دريسى دكل »، « قلم افنديلرى كلديلر . كلديلر ديديكم چوغيدر هپسى دكل » كبى .

مسنداليهك (عطف) صورتيله تعقيبى آتيده بيان اولنه‌جق مواقعده جريان ايدر .

(١) اختصـار ايله برابر تفصيلى مراد اولنان موقع‌در ـ

مثال

« بكا هم سليمان افندى، همده على افندى كلدى» دنيله‌جك يرده « بكا سليمان وعلى افنديلر كلديلر » دنيلمسى كبى .

(٢) مسند اليهك اختصـار تام صورتنك التزاميله تفصيلى مراد اولنديغى موقع‌در .

مثال

« بكا سليمان افندى كلدى . اندن صكره على افندى كلدى » دنيله‌جك يرده « بكا سليمان افنديدن صكره على افندى كلدى » دينلمسى كبى . و برجماعتك افراد معلومه‌سنى برر برر تعداد ايله مثـلا « بكا فلان كلـدى ... فلان كلدى ... كلدى ... خالد كلدى » دينـله‌جك يرده « جمـاعت خالده وارنجه بكا كلدى » دينلمسى كبى‌كه شو ايكى مثالده واقع (صكره) و (وارنجه) لفظلرندن برنجيسى لسان‌عربيده (ثم) وديكرى (حتى) مقامنده دركه هربريسى حرف عاطفه عد اولنور .

(٣) سامعی خطادن ثوابه رد موقعیدر .

« بکا کلان حسن افندیدر . احمد افندی دکلدر » کبی .

بوصورت قصر مبحثنه متعلق اولدیغندن مبحث مذکورده تفصیل اولنه‌جقدر انشالله تعالی .

(٤) حکمک بشقه‌سنه صرفی مراد اولنان مقامدر .

« بکا احمد افندی کلدی بلکه حسن افندی کلدی » کبی .

(٥) شك موقعیدر .

« بکا احمد افندی یاخود حسن افندی کلدی ایدی » کبی .

- ٦ -

مسند الیهك تقدیم وتأخیری

مسند الیهك کلامده ذکری اهم اولدیغی ایچون تقدیمی دخی اهمدر . بو اهمیتك اسبابی پك چوق ایسه‌ده باشلوجه‌لری آتیده تفصیل اولنور .

(١) مسند الیهك اصل اولمسیدر .

بناءً علیه مسندك تقدیمنی مقام اقتضا ایتمدکجه کلامده بو اصلدن عدولی اقتضا ایده‌جك برشی بولنه‌مز .

(٢) خبرك ذهن سامعده یر طوتمسی مقصدیدر .

هر برمبتداده خبر ایچون برتشویق جدید موجود اوله‌جغندن شوقدن صکره ایشیدیله‌جك خبر سامعك ذهننده بالطبع یرلشور بناءً علی ذلك مبتدا اولان مسند الیهك تقدیمنده بو اهمیت دخی بدیهیدر مثلا

دانه دانه اول عرقلر طرهٔ پرتابده
قطره قطره ژالەلردر سنبل سیرابده

بیتندەکی (دانه دانه اول عرقلر) برکلمه مقامنده جریان ایدن مسند الیه ومبتدا اولوب برقائل ابتدا بونی ذکر ایتدکده اول عرقلرك نه اولدیغنی بیلمکه سامعك ذهننده درحال برشوق حاصل اولور . وبوشوق اوزرینه سامع سامعهٔ دقتنی عطف ایدر. قائل اومبتدانك خبری اولان (قطره قطره ژالەلردر) سوزینی سویلمسیله برابر شوق مذکوردن ناشی اشبو خبر اول آنده سامعك ذهننده یرلشوب قالور .

(٣) تعجیل مسرت مقصدیدر .

بومقصد اسمدن حسن تفاؤل موقعنده وخیر خواهك لهنده برمقامه مقارنت ایدر . « سعادت سنك اوکدەدر » کبی.

(٤) تعجیل مسائت مقصدیدر .

بومقصد تطیر وتشاؤم موقعنده و بدخواه علیهنده برموقعه مقارن اولور . « نحوست سنك اوکدەدر » کبی .

بعضاً دخی تأسف موقعنده بولنور . « قباحت بنم طالعمده در » کبی . بعضاً ده اعتراف قصور و اعتذار موقعنده جریان ایدر . « قصور بندەدر » مثللی .

(٥) ایهام مقصدیدر . یعنی خاطردن زائل اولمدیغنی بیان موقعیدر. « برذات فاضل قوناقدەدر » کبی که مسندالیهك تقدیم ذکری تقدم شرفنی مشعر اولدیغندن تعظیمی ایهام ایتمش اولور.

(٦) استلذاذ مقصديدر. «قوناقدهسودیکم فلاندر» دنیله‌جك یرده «سودیکم فلان قوناقده‌در» دنیلمسی کبی.

بونلردن بشقه مسند الیهك تقدیمنده تعریض وتحقیر کبی اسباب سائره دخی بولنور.

شیخ عبدالقاهر دیرکه «بعض کره خبر فعلینك مسند الیهه قصر وتخصیصنی افاده ایچون مسند الیه مسند اوزرینه تقدم ایدر».

مثال

«آمرمز سن دکل‌سن بشقه برذاتدر» دنیله‌جك یرده «سن برم آمرمز دکل‌سن» دنیلدیکی کبی.

شیخ عبدالقاهرك بیان ایلدیکی وجه لسان عربیده مسند الیهك ـ بشقه واسطه توسط ایتمکسزین طوغریدن طوغری‌یه ـ حرف نفیدن صکره وقوعیله مشروطدر. (ما انا قلت هذا) کبی. لکن بوصورتك جریانی بزجه شیوهٔ لسانه موافق دوشمیه‌جکندن معنای نفی، فعلده واقع ومسند الیه ایله فعلك اراسنده چوق کره برمفعول، متوسط بولنور.

مثال

خبرك فعله تخصیصنی ارائه ایچون «بنم سویلدیکم بودکل ایدی. شو ایدی» دنیله‌جك یرده «بن بونی سویلمدم» دنیلدیکی کبی.

شو بحثجه كتب معانيده بعض تفصيلات مندرج ايسه‌ده لسانمزجه استعماله صالح اولمديغندن ايرادندن صرف نظر ايدلدی.

قاعدۀ مذكوره اكثريا خبر فعليده بشقه‌سنك مشاركتنی زعم ايدن كمسه‌يی رد مقصديله بطريق التخصيص استعمال اولنور.

مثال

« سنك مصلحتكه بندن بشقه‌سی چالشمدی » دنيله‌جك يرده « بن سنك مصلحتكه چالشدم » دنيلديكی كبی.

مخاطب خبر فعليجه بشقه‌سنك انفرادينی اعتقاد ايدر ايسه مسند اليهك تقديميله برابر تأكيده التزام اولنور.

مثال

« بن بوايشی كوردم . بندن بشقه هيچ بركيمسه مشاركت ايتمدی » ياخود « انجق بن بوايشی كوردم » كبی.

بعض كره سامعك ذهننده حكمه تقويت ويرمك ايچون نفيه مربوط اولمقسزين بويولده افاده التزام اولنور.

مثال

« شوذات احسان ايدر » كبی. بوتقديرجه « بشقه‌سی احسان ايتمز » مثللی بر معنا مقصود اولمديغندن مسند اليهك تقديمی خبرك مسند اليهه تخصيصی ايچون اولمز.

« سن بنم ايشيمه چالشمدك » مثللو منفی اولان فعللرجه‌ده مسند اليهك تقديمی حقنده‌كی اعتبار غير منفی اولان فعللر كبی‌در.

افادات مذکوره معرفه اولان مسند الیهه متعلقدر .

مسند الیه نکره اولدیغی تقدیرده تقدیمی جنس نکره نک افرادندن برفردك فعله تخصیصنی افاده ایدر .

مثال

« بکا کلان برارکك ایدی . قاری دکل ایدی ». یاخود « بر ارکك ایدی . ایکی ارکك دکل ایدی » دنیله جك یرده « بر ارکك بکا کلدی » دنیلدیکی کبی .

(هر). (هیچ بر) لفظلرینك هر بریسی لسان ترکیده ادات سور اولوب برنجیسی اکثریاً موجبه وسالبهٔ کلیه‌ده وایکنجیسی هروقت سالبهٔ کلیه‌ده استعمال اولنور . ایکیسیده هرنه صورتله استعمال اولنورایسه اولنسون : مسند الیهه مقرون اولور ایسه اومقوله ادات سور ایله مسور اولان مسند الیه هرحالده مسند اوزرینه تقدیم ایدیلور .

« هرکس بویله سویلدی »، « هرکس بویله سویلمیور »، « هیچ برکیمسه بویله سویلمدی » مثاللرنده اولدیغی کبی .

موجبهٔ جزئیه ایچون مستعمل اولان (بعض) لفظی مسند الیهه مضاف اولدیغی حالده استعمال اولنور ایسه استعماله تعلق ایدن قاعده موجبهٔ کلیه‌ده اولدیغی کبیدر .

« بعض کاتب جاهلدر »، « بعض علما غیرعاملدر » کاتبلرك بعضیلری (یاخود) بعضیسی « جاهلدر »، « اصنافك بعضیسی منصف دکلدر » مثاللرنده اولدیغی کبی .

لسان ترکیده مستعمل (برطاقم) ، (براز) ، (برقاچ) لفظلریده موجبهٔ جزئیه‌در .

مسند الیهك (تأخیری) مقامه تابع اولدیغندن مقام، مسندك تقدیمنی اقتضا ایدر ایسه مسند الیه تأخیر اولنور . لسان عربیده شو مقام متعدد ایسه‌ده لسانمزده یالکز اشعارده ضرورت وزن وقافیه‌دن بشقه مسند الیهك تأخیرینی موجب اوله‌جق مقام یوقدر.

بدایت فصلدن بومحله قدر مسند الیهك بیان اولنان احوالی مقتضای ظاهردر .

- ٧ -

کلامك مقتضای ظاهره مخالف اخراجی

بعض مواقعده مسند الیه تفصیلات مذکوره دائره‌سندن خارج ومقتضای ظاهره مخالف اوله‌رق ایراد اولنور . مواقع مذکوره‌نك باشلوجه‌لرینی آتیده بیان ایده‌جکز .

(١) مظهر کتیریله‌جك یرده ضمیر ایله کتیرلمسیدر .

مسند الیه شو موقعده مظهر اوله‌رق کتیرلسه سامعك قلبنده مابعدینی استماعه شوق حاصل اولمیه‌جغی ومضمر کتیرلدکده سامع معناسنی فهم ایده‌میه‌جکندن آنی تعقیب ایده‌جك لفظی ایشتمك ایچون بر شوق جدیده مصادف اوله‌جغی جهتله کلامده حسن تأثیر وتلقی‌یه میل طبیعی حاصل اولور . بناءً علیه کلام، سامعك ذهننده یرلشور .

مثال

« حق بکا بندن قریب، امابن‌اندن پك‌بعید» دنیله‌جك یرده
« اول‌بکا بندن قریب. اما بن اندن پك بعید » دنیلمسی کبی .

(٢) ضمیر ایله کتیریله‌جك یرده مظهر کتیرلمسی‌در .

شومقامده مسند الیهك کمال تمیزی وحکم بدیعه تعلق ایده‌جك اقتدار مخصوصی ارائه ایدیلور .

صنعی‌در برصانعك اشبو پرند نیلکون
نقشی‌در برنقشبندك بومصنع پرنیان

بیتنده اولدیغی کبی . مصراع اولده « اشبو پرند نیلکون » تعبیرنی حاوی مسند الیه اسم اشارتله معرف ومظهر اولمق اوزره مسبوق بالبیان ایکن مصراع ثانیده « بومصنع پرنیان » تعبیرینی شامل اولان مسند الیهك اسم اشارتله معرف وظاهر کتیرلمسنه احتیاج اولمیوب مصراع ثانینك « هرکورن برنقشبندك نقشی‌در اول‌دیرهمان » ترتیبنی مقتضای ظاهر ایجاب ایدر ایدی. لکن مسند الیهك کمال‌تمیزینی ومسندك کندوسنه کمال اختصاصنی ارائه‌ایده‌جك بویله موقعده اوصورتله مضمر کتیرلمسی مقتضای ظاهره موافق اولسه بیله مقتضای حالدن وحسن تأثیری ایجاب ایتدیره‌جك شیوهٔ افاده‌دن تباعد ایده‌جکی جهتله مقتضای حال اسم اشارتله معرف ومظهر کتیرلمسنی موجب اولمش و اویله ایراد اولنمشدر .

(٣) تهکم یعنی استهزا موقعی‌در .

مثال

فضـولی اولمز ایمش محنت و فراقه مفید
بوذوق ذکری‌که بروقت یاره همدم ایدم

کبی . مصراع اول تکلم مقامنده بطریق التجرید خطابه ومصراع ثانی مصراع اوله نسبتله خطاب اولمق لازمکلورکن اومقامده تکلمه مثال اوله‌بیلور . (وقس علی هذا) .

محررات ومخابراتده مخاطبه ومرسل‌الیهه قارشو قوللانیلان « ذات عالیلری » « طرف سامیلرینه » کبی تعبیرلر خطاب یرنده غیبته مثالدر .

(٩) « بونی سن سویلمش‌سن » دیه‌جك یرده « سز سویلمش‌سکز » ، « بن یازدم » یرنده « بز یازدق » مثللی تعبیرلرك برنجی صورتی تعظیم و ایکنجیسی انأیتـدن احتراز موقعلرنده قوللانیلور .

(١٠) برسائل مقصدی اولان سؤالی دیکر برسؤال مقامنه تنزیل ایله منتظر اولدیغی جواب حقنده مسامحه اختیار و یشقه صورتله جواب اعطاسیده مقتضای ظاهره مخالف برمقامدر .

مثال

« برسائل کواکبك اجزاء‌مادیه وجوهریه‌سنی وبعد ومسافه کبی فن هیئته‌متعلق مسائلنی اکلامق‌مقصدیله « اشبو یلدزلر‌ندر »

دیو سؤال ایتسه اصل جوابندن صرف نظرله « یلدزلرك هر بریسی جناب حقك برصنع بدیعی‌در » دینلکله اکتفا اولنمسی کبی. بوجوابدن مقصد صورت مختصره‌ده جوابك اعطاسی ودفعةً سائله تفهیمی ممکن اولمدیغی ایچون یالکز قدرت الهیه‌نك مختصراً بیانیله اکتفادر .

(١١) برماده‌نك حصولی تحقق وقوعه مقرون اولدیغنی بیان مقصدی اوزرینه مستقبل صیغه‌سی یرنده ماضی صیغه‌سیله افادهٔ حال موقعی‌در .

مثال

« حصولنه انتظار اولنان برمصلحتك حصول‌پذیراوله‌جغنه شبهه قالمامشدر » دینله‌جك یرده « او ایش اولدی بتدی » دینلدیکی کبی .

(١٢) قلب موقعی‌درکه اجزای کلامدن بریسنك دیکرینه قلب اولنمسی‌در .

مثال

« صویی آته عرض ایتدم » دینله‌جك یرده « آتی صویه عرض ایتدم » دینامسی کبی .

اوچنجی فصل

مسندك احوالی بیانندەدر

کلامك اخراجنده مسنده عارض اولەجق احوال آتیـده ذکر اولنەجق اموردن عبارتدر.

اجمال

(١) مسندك کلامده ترك اولنمسی .
(٢) ذکر اولنمسی .
(٣) مسندك فعل، یاخود اسم اولەرق ایراد ایدلمسی .
(٤) مسندك تنکیر وتعریفی .

تفصیل

- ١ -

مسندك کلامده ترك اولنمسی

مسند دخی ـ مسند الیه کبی محذوف اولدیغنه دلالت ایدەجك قرینه بولنور ایسـه ـ عبثدن احترازاً و اختصـاراً کلامده ذکر اولنمیوب ترك اولنور .

مثال

« شو یازی‌یی کیم یازدی » دیو وقوعبولان سؤاله جواباً « بن یازدم » دینەجك یرده «بن» لفظیله بالاکتفا مسند اولان (یازدم) لفظنك ترك اولنمسی کبی .

ایکی جمله‌یی حاوی اولان بر عباره‌نك بعضاً جملهٔ اولاسندن وبعضاً جملهٔ ثانیه‌سندن اختصار ایچون مسند الیه حذف اولنور.

جملهٔ اولادن حذفنه مثال

کل سنبله، سنبل کل رعنایه مناسب

مصراعنده‌کی جملهٔ ثانیه‌ده واقع (مناسب) لفظی ایله بالاکتفا برنجی جمله‌دن حذف اولندیغی کبی .

جملهٔ ثانیه‌دن حذفنه مثال

تملو اشکمدن زمین مملو اوتمدن آسمان

مصراعنده اسماندن صکره‌کی (مملو) لفظی کبی .

بعضاً برعباره‌ده تکرردن احترازاً جمل متعدده‌نك صوك کیسنده واقع (مسند) ایله بالاکتفا دیکر جمله‌لرده‌کی مسندلرك هپسی حذف اولنور .

زن مرده، جوان پیره، کمان تیرینه محتاج

مصراعنده اولدیغی کبی .

برکلامده مفسر موجود اولور ایسه مسندك ذکری عبث اوله‌جغندن ترکی مناسب اولور .

مثال

« بوایش نه ایله حصوله کلیور » دیو وقوعبولان سؤاله

جواباً «بوایش همتکزله حصوله کلور» دینله جك یرده هم مسند الیهك همده مسندك حذفیله « همتکزله » دینلمسی کبی .

- ٢ -

مسندك کلامده ذکر اولنمسی

مسند دخی ـ مسند الیه کبی ـ کلامده اصل اولدیغی ایچون ذکری عبث اولمیان هر بر محلده ذکر اولنور . بونکله برابر ترك اولنه جق موقعلرده حذفنه دلالت ایده جك قرینه ده ضعف کورینور ایسه احتیاطه رعایت مراد اولنان مواقعده وتبریك ، تعظیم، تهدید، افتخار قصد ایدیلان یرلرده ذکری لازمدر .

ضعف قرینه یه مثال

برذات « شو یازویی یازان کیم اولدیغنی اوکرنده بکا خبر ویر » دیو برکمسه یه سویلیوبده اول کیمسه تحقیق ایله براز وقت کچدکدن صکره اوذاتك یانه واروب « نوری افندی » دیه جك اولسه توصیه نك سبقتی قرینه سیله یازویی یازان نوری افندی اولدیغی اکلاشیله بیلور ایسه ده توصیه ایله افاده ارهسنده وقتك مروری قرینه یی ضعیف دوشوره جکندن « تحقیقنی توصیه ایلدیککز یازویی نوری افندی یازمشدر » دیه رك مسند اولان (یازمشدر) لفظنی ذکر ایتمسی کبی .

تبرکه مثال

« یرلری، کوکلری کیم یاراتدی » سؤالنه « الله » دیوجواب

ویرلمسی کافی ایکن تبرکاً « عالی یوقدن وار ایدن الله تعالی وتقدس حضرتلری یاراتدی » دینلمسی کبی .

تعظیمه مثال

« شو جامعی کیم یاپدردی » سؤالنه « فاتح سلطان محمدخان » دینلمسی جواب کافی ایکن « استانبولك فاتحی سلطان محمد خان حضرتلری یاپدردی » دینلمسی کبی .

تهدیده مثال

برشروبی دوکن کیمسه‌یی مؤاخذه نیتیله تحری ایدن برکمسه اول کیمسه‌یه تصادفله « شو آدمی کیم دوکدی » دیدکده ضارب « بن » دیمسی کافی ایکن « نه یاپه بیلورسن ؛ ایشته بن دوکدم » دیمسی کبی .

افتخاره مثال

برشقی‌یی دردست ایدن برکیمسه‌یه « بونی کیم طوتدی » دینلدکده اوکیمسه « بن » دیمسی کافی ایکن افتخاراً « بن طوتدم » دیمسی کبی .

- ٣ -

مسندك فعل، یاخود اسم اوله‌رق ایرادی

مسند فعل اولور ایسه تجددی و اسم اولور ایسه ثبوتی افاده ایده‌جکندن تجدد ویا ثبوتك تعینی مراد اولنان محللرده

حذفنه قرينه موجود اولديغی حالده حذف اولنمیوب ذكر اولنور .

مسندك تجددی افاده ایله برابر ازمنهٔ ثلثه‌دن بریسیله ده تقییدی مراد ایدلدیکی تقدیرده فعل اولمق اوزره ایراد ایدیلیور .

اجزاء زمان اولان ماضی ومستقبل وحالك اجتماعی ممكن اولمیه‌جغندن زمان . مفهوم فعلك اجزاسندن وزمان ایچون تجدد ایسه امور طبیعیه‌دندر . بناءً علی ذلك فعل هم اوچ زمانك بریسیله تقییدی ، همده تجددی افاده ایدر .

مثال

« بن سنی كوردكجه ممنون اولورم » كلامی كبی كه شو كلامده (ممنون اولورم) فعلی هم زمان استقبال ایله مقید ، همده تجددی مفیددر .

اوچ زمانك بریسیله مسند تقیید وتجددی مراد اولنمدیغی تقدیرده اسم اوله‌رق كتیرلسی لازم كلور كه قید تجدددن خالی اولمسی دوام وثبوتی افاده ایدر .

مثال

« كیمن دینلان شی بزم قلبمزله هیچ بر وقت مألوف دكلدر » كبی كه مراد قلبك كیندن ماعدا مباعدتده دوام وثبوتیدر .

هر بر كلامده اولان حكمك قیود ایله ازدیادی فائده‌نك تزایدینی موجب اوله‌جغندن فائده‌نك تزیید وتربیه‌سی ایچون

فعل. مفاعیل خمسه‌دن وزمان و مکان وحال وتمیز و استثنادن بریسیله تقیید ایدیلور .

مثال

« فلان کیمسه قرآنی بر سنه ظرفنده فلان بلده‌ده حفظ ایدی » کلامنده اولدیغی کبی که بومثالده (حفظ ایدی) فعلی زمان ومکان و مفعول فیه ایله مقیددر .

فعل بعض اعتباراته مبنی شرط ایله تقیید اولنور .

لسانمزده شرطك ادواتی (وقتا که). اکر). (اولسه ایدی) لفظلری اولوب الفاظ مذکوره‌نك برنجیسی لسان عربیده مستعمل (اذا). ایکنجیسی (ان). اوچنجیسی (لو) مقامنده‌در.

(اکر) لفظی حاوی اولان کلام مقام تکلمده ایراد اولنور. ایسه لفظ مذکوری (ایسه‌م)، (اولسه‌م)، (اولمسه‌م) لفظلرندن ویا (کلسه‌م)، (کیتسه‌م) کبی اولفظلرك اخواتندن بریسی، مقام خطابده ایراد اولندیغی تقدیرده (ایسه‌ك) (اولسه‌ك). (اولمسه‌ك) لفظلرندن ویا اخواتندن بریسی ومقام غیبتده (اولسه). (ایسه). (اونسه) الفاظندن. یاخود بونلرك اخواتندن بریسی تعقیب ایدر. مقام، مقام جمع ایسه (اولسه‌لر). (اولسه‌ق). (اولسه‌کز) مثللو جمعی حاوی برلفظ ایراد اولنور.

چوق کره‌ده شو الفاظك بریسی موجود اولسه (اکر) لفظی حذف ایدیلور. مثلا: « اکر سن بکا اکرام ایدرایسه‌ك

بنده سکا اکرام ایدرم » دینەجك یرده اکر لفظی ترك ایله «سن بکا اکرام ایدر ایسەك بنده سکا اکرام ایدرم » دینلور .

کلامده (اکر) لفظیله ادوات رابطەدن معدود الفاظ مذکورەنك هر بریسی جزانك حکمی ایچون قید عد اولنور. بناءً علیه « اکر سن بکا کلور ایسەك سکا اکرام ایدرم » کلامی « بکا کلەجکك وقت سکا اکرام ایدرم » منزلەسنده اولدیغنه نظراً شو قید ایله کلام، کرك خبریت وکرك انشائیتجه بولندیغی طرز افاده دائرەسندن خارجه چیقماز . بلکه ـ « اکر سن بکا کلور ایسەك سکا اکرام ایدرم » کلامنده اولدیغی کبی ـ جزا خبر ایسه جمله، جملهٔ خبریهٔ شرطیه و ـ « اکر زید سکا کلسه بنده اکا اکرام ایتمك بورجم اولسون » کلامنده اولدیغی مثللو ـ انشا ایسه جمله ، جملهٔ انشائیهٔ شرطیه اولور .

(وقتا که) و (اکر) لفظلری استقبالده شرط ایچون موضوع اولوب (اکر) لفظی شرطك عدم وقوعنی جزمده اصل اولدیغندن هر وقت استقبالده مستعملدر .

بللور کبی کردنکه صبر ایدەمزدم
صارقندیلق ایلردم اکر پرچمك اولسەم

کبی .

(وقتا که) لفظی شرطك وقوعنی جزمده اصل اولدیغی جهتله (اکر) موقعنده استعمالی نادردر .

وقتا که سنی کورسم افکارم اولور مختل

کبی .

لکن لفظ مذکورك ماضیده استعمالی پك غالیدر .

وقتا که سنی کوردم افتادهٔ عشق اولدم

کبی .

(اکر) لفظی بعض کره تجاهل طریقیله شرطك وقوعنی جزم مقامنده استعمال اولنور .

مثال

افندیسنك خانه درونندده اولدیغنی بیلن بر خدمتکاره « افندی قوناقده‌می‌در » دیو سؤال اولندقده خدمتکارك « باقه‌یم اکر قوناقده ایسه سکا خبر ویررم » دیمسی کبی .

شرطك وقوعی مخاطبجه مجزوم دکل ایسه مخاطبك اعتقادینه نظراً (اکر) لفظی ماضیده استعمال ایدیلور .

مثال

سنك صادق اولدیغك سنجه معلوم اولان برماده‌دن طولایی مخاطب سنی تکذیب ایلدیکی حالده « اکر بنی تکذیب ایتمیوب‌ده تصدیق ایتدك ایسه نه یاپه‌جقسن » سویلیشك کبی .

شرطك وقوعنی بیلن بر کیمسه مقتضای علمی ایله عمل ایتمدیکی تقدیرده جاهل منزله‌سنه تنزیل ایدیله‌رك (اکر) لفظی ماضیده استعمال اولنه بیلور .

مثال

باباسنه اذیت ایدن برکیمسه‌یه خطاباً « اکر شو آدم سنك

باباڭ اولدی ایسه الكدن اذیته تصادف ایتمك ایچون اولمدی یا كناهدر كندوسنه اذیت ایتمه » دینلمسی كبی .

مخاطبی توبیخ مقامنده‌دخی (اكر) لفظی ماضیده استعمال اولنور .

مثال

« اكر مناهی ارتكاب ایتدڭ ایسه فلاح بوله‌مزسن » دنیلمسی كبی .

بعضاً شرط ایله متصف اولمیانلر متصف اولانلر اوزرینه تغلیب ایدیلور .

مثال

برجمعیت ایچنده بولنانلرڭ چوغی مطیع و بعضیلری غیر مطیع اولدیغی حالده هپسنه خطاباً « اكر سز بویله اطاعت دائره‌سندن خارج بولنور ایسه‌كز تأدیب وتنكیل اولنورسكز » دنیلمسی كبی .

استطراد

تغلیب لسان عربیده یاجمع یاخود تثنیه صورتیله جریان ایدر. جمع صورتیله جریان ایدركن مذكر ومؤنث اولانلرڭ مجموعاً توصیفنده صفت. مذكر اوله‌رق ایراد اولنور . مثلا درونده چوغی نسوان وبعضیلری ذكور اولان برجمعیتڭ سؤاللرندن حكایه اولنوركن ذكور جهتی بالتغلیب « سئلوا كذا وكذا » دنیلور . فرقان كریمده واقع (وكان من القانتین) و (بل انتم قوم تجهلون) نظم كریملری بوقبیلدندر .

کذلك باباليرنك ويامقتدالرينك اسملريني تغليب ايله اولاد واتباع حقلرندهاستعمال اولنان (مهالبه).(مناذره).(اشاعره) تعبيرلري دخي انواع تغليبدن معدوددر .

چوق کرده تثنيه طريقله ايکي اسمك بريسي ديکرينه تغليب ايله ذکر اولنور .

(عمرين) کبي .

بعضا براسمده اولميان ايکيصاحبك‌ده بريسي ديکرينه تغليب ايله استعمال ايديلور . (حسنين) کبي که بريسي حضرت حسن وديکري‌حضرت حسين افندمزدر .و (احوصان) کبي‌که بريسي احوص بن‌جعفر ، ديکري عمر بن‌الاحوص‌در .

مزدوج اولان ايکي ذاتده مذکر مؤنث اوزرينه تغليب ايديلور . (والدين) ، (ابوين) ، (زوجين) کبي .

چوق شي دخي واردرکه مناسبت اوزرينه بريسي ديکرينه بالتغليب تثنيه صورتيله شهرت ويرمشلردر . مثاللري .

(قمرين) شمس وقمر

(مشرقين) مشرق ومغرب

(بصرتان) بصره وکوفه

(عراقين) عراق عرب وعراق عجم

(فراتين) فرات ودجله

تغليب مبحثنك تفصيلي امام سيوطينك مزهرنده وسائر مفصلاتده مندرجدر .

ادوات شرطيه‌دن (اولسه‌ايدى)، (اولسه‌ايدم)، (اولسه ايدك) لفظلريله بونلرك اخواتى اولان (كتسه‌ايدى) ، (كلسه ايدى) ، (اولسه ايدى) مثللى الفاظ ماضيده شرط ايچون استعمال اولنورلر .

آكاه

ممنونى ايدم رغبتم اولسه يدى بمده
اغيار قدر عزتم اولسه يدى بمده

يحيى

جانى جانانه تمام ايلردى واصل جامه خواب
اولمسه يدى جانه تن جانانه پيراهن حجاب

فضولى

غم كوكلمى ايتمسه يدى بى تاب
كوز پرده‌سى اولمسه يدى خوناب
غفلت خالندن ايريلوردم
البته كيم اولديغك بيلوردم

رومى

اكر صو سپمسه يدى دمبدم انديشهٔ وصلت
نه‌دل قوردى نه‌جان ياندر مدق تاب غم فرقت

بيتلرنده اولديغى كبى .

- ٤ -

مسندك تنکیر وتعریفی

تعریف حصره دلالت ایده جکندن بو دلالتك موجود اولمدیغنی ارائه یعنی عدم حصری اراده موقعنده مسند ، نکره اوله‌رق ایراد اولنور ، « زیدکاتب وعمرو شاعردر » کبی .

تفخیم وتحقیر موقعلرنده‌ده مسند نکره اولمق اوزره کتیریلور .

تفخیمه مثال : « بختیارلق هنرور ایچوندر » وتحقیره مثال « فلان برشی دکلدر » کلاملری کبی .

سامعه حکماً معلوم اولان برامری افاده مقامنده مسند معرفه اوله‌رق کتیریلور . « زیدسنك قرنداشکدر » ، « عمرو شوکیدن کیمسه‌در » ، « شو باغچه او باغچه درکه سکا وصف ایتمشیدم » کبی‌که برنجی مثال اضافت ، ایکنجی صفت ، اوچنجی صله‌ایله مسندی تعریفدر .

کچنلر ده سنی آماج تیر غمزه ایتمشدی
کوکل خاطر نشانك اولسون اول قاشی کماندر بو

بیتنده مسندهم صفت همده ضمیر غائبله تعریف اولنمشدر .

دردنجی فصل

متعلقات فعل بياننده در

فعل متعدينك فاعل ايله اختلاطی نصل ايسه مفعول ايله ده اويله‌در . زيرا برفعل متعدی فاعلدن صدور ايتدكده مفعوله تجاوز ايتمش اولور .

متكلم بعضاً « برحرب واقع اولدی » . « برقوناق ياپلدی » كبی فاعله ومفعوله تعلق اوليان برفعلدن خبر ويرر . بويله خبرلرده فاعل ومفعول ملاحظه اولنمز . بعضاً دخی فاعلی مراد وبرفعل صناعی ايراد ايدر .

اكر فعل ، متعدی اولور ايسه متكلم حدوث ايدن شيئك خبرينی فاعلده قصد ايتميوب مفعولده قصد ايله فعلی مفعول ايچون بنا ايدر . بعض كره‌ده مفعولی ذكر ايتمكسزين اخبار ايله فاعلی قصد ايلر .

شو بحث ايكی نوعدر .

(برنجيسی) معنانك اثباتی ، ياخود نفيی — عموم وخصوص اعتبار اولنمقسزين وفعله محل وقوع كوسترلمكسزين — علی الاطلاق فاعل ايچون قصد اولنور . بوصورتله ايراد اولنان فعل ، متعدی بيله اولسه — سامع اخباردن غرضك كيمه تعلق ايتديكنی توهم ايتامك ايچون — لازم كبی عد ايديله‌رك تعدی معناسنه اعتبار اولنمز . و — چونكه مقدر اولان برشی ذكر اولنمش كبی اوله جغندن — بويله محلده مفعول ، مقدر دخی اولەمز .

شو برنجی نوع ایکی قسمدر. برنجی قسم متعدی اولان فعل، لازم منزله‌سنه بالتنزیل - بر مفعول مخصوصه تعلق ایتدرلمکسزین - صورت مطلقه‌ده ایراد وقرینه دلالتیله مفعول مخصوصه تعلق ایده‌جك فعلدن کنایه قلنور.

مثال

«حاسدلریکه داغدرون اچان شی خلقك سنده فضیلت کورمسی‌در» دینله‌جك یرده «سکا حسد ایدنلری یاندران هر کورنك رؤیتی‌در» دنیلمسی کبی. بومثالده‌کی (رؤیت) فعلی. متعدی ایکن - عبارده‌ده هیچ بر مفعوله تعلق ایتدرلمکسزین - فعل لازم مقامنده قوللانلمش ومفعول مخصوص اولان (فضیلت)دن کنایه صورتیله ایراد ایدلمشدر.

ایکنجی قسم فعلك بر صورت مجرده‌ده فاعله اثبات ویا اندن نفی اولندیغی مقامدر. شومقامده مفعول ملاحظه اولنمیوب مقصد یالکز فعلك فاعله اسنادی اولدیغندن فعل متعدی، فعل لازم منزله‌سنه تنزیل اولنور.

مثال

«فلان افندی بر منشی‌درکه یازدیغی شی هم اغلادر. هم کولدرر» کلامنده اولدیغی کبی. بو مثالده واقع (اغلادر) و (کولدرر) فعللرینك ایکیسیده متعدی اولوب مراد، یالکز فعلك فاعلنه اسنادی اولدیغندن «کیمی اغلاده‌جغی. کیمی کولدره‌جکی» مثللو مفعوله تعلق ملاحظه اولنمز.

(ایکنجی نوع) مفعولدن صرف نظر اولنمیوب مقصود. انجق مفعول اولدیغی حالده حسب القرینه مقدر اعتبار وذکرندن صرف انظار ایدیلور. بوحذفدن غرضده امور متعدده اولمغله باشلوجه‌لرینی وجه آتی اوزره بیان ایده‌جکز.

(١) مراد اولنان شیئك غیرینه سامعك توهمنی دفع مقامنده‌در.

مثال

«بچاق اتی کموکه قدر کسدی» دینله‌جك یرده «بچاق کموکه قدر کسدی» دینلمسی کبی. بو مثالده مفعول مقدر اولان (اتی) لفظی ذکر اولنسه بچاق یالکز اتی کسوب کموکه ایشلمدیکی توهم اولنور، مفعول محذوف اولدیغی حالده بو توهمه محل قالمز.

(٢) فعلك وقوعنی بیانده اعتنا کوسترمك ایچون مفعولك اولاً حذفی وثانیاً ذکری لازم کلان مقامده‌در.

مثال

«هر نقدر نظیرك ارادق ایسه‌ده نظیرك بوله‌مدق» دینله‌جك یرده «هر نقدر ارادق ایسه‌ده نظیرك بوله‌مدق» دنیلمسی کبی.

بزم شیوۀ لسانمزجه بو صورت کثرت اوزره جاری اولیوب کثرت استعمال اولاً ذکر وصکره حذف اولنمقده‌در. «هر نقدر نظیرك ارادق ایسه‌ده بوله‌مدق» کبی.

(٣) مخاطبه قارشو مفعولك ذکرندن تأدب اولنه‌جق موقعده‌در.

مثال

«نظیرك ارامادق. زیرا ارایه‌جق اولسه‌ق بیله نظیرك بوله‌میه‌جغمزی بیلورز» دینله‌جك یرده «ارامادق. زیرا ارایه‌جق اولسه‌ق بیله نظیرك بوله‌میه‌جغمزی بیلورز» دینلمسی کبی. بو مثالده مخاطبه کمال رعایت جهتیله وهله «نظیرك ارامادق» دینلمسی خوش کوزیله‌مز.

لکن « اراماذق» دیه کلامه بدأ ایله مثالده کوسترلدیکی اوزره کلامك ترتیبنده اولان استعمالك ادیبانه اوله‌جغی بدیهیدر.

(٤) مقصدك تعلق مفعوله اولدیغنه دلالت ایده‌جك قرینه بولندیغی حالده اختصار مراد اولنان مقامده‌در.

مثال

«بنده پك کوزل یازو ایله یازلمش بر مصحف شریف واردر» سویلیان بر کیمسه‌یه خطاباً «او مصحف شریفی تبرکاً زیارت ایده‌یم» دینله‌جك یرده «تبرکاً زیارت ایده‌یم» دینلمسی کبی.

(٥) مفعولك ذکرنده استهجان کورینان مقامده‌در.

مثال

عفتدن بحث اثناسنده «هیچ بر وقت عورت محلنه باقمامشم» دینله‌جك یرده «هیچ بر وقت باقمامشم» دینلمسی کبی.

(٦) فاصله‌یه رعایت موقعنده‌در.

مثال

«اول ذات نه کیمسه‌یی دوکر، نه‌ده سوکر» دینلمسی کبی.

(٧) تعمیم افاده موقعنده‌در.

«صلاح حال هرکسی فنالقدن منع ایدر» دینله‌جك یرده «صلاح حال فنالقدن منع ایدر» دینلمسی کبی.

(٨) مفعولك اسمنی حضاردن اخفا مراد اولنان مقامده‌در.

مثال

بر ذات بر کیمسه‌یی کوروب برسوز سویلمسنی بر کمسنه‌یه توصیه

ايتمش اولسه اول كمسنه «فلانى كوروب ديديكك سوزى كندوسنه سويلدم» ديه‌جك يرده حضاردن اسمنى كتم ايله «كوروب سويلدم» ديمسى كبى.

(٩) لدى‌الحاجه سوز اكا متعلق اولديغى انكار مراد اولنان موقع‌در. «فلانك انسانيتسز اولديغى بيلورم» دينه‌جك يرده «انسانيتسز اولديغى بيلورم» دينلمسى كبى.

فعل ومتعلقات فعل بينلرنده‌كى تقدم وتأخر، يا الفاظك دلالتى جهتيله‌دركه تقديمى لازم كلان لفظ تأخير وتأخيرى لازم اولان كلمه تقديم اولنديغى حالده معناجه تغير حاصل اولور. ياخود حسب‌الذكر درجهٔ تقدمده كسب اختصاص ايدركه حق تقدمى اولان بر لفظ تأخر ايدر ايسه معناى مقصوده خلل كلور. مثلا مبتداده حق تقدم اولديغندن «زيد عالمدر» دينلديكى وقت «زيد جاهل دكلدر» ديمك اولوب مبتدا تأخير اولنوبده «زيددر عالم» دينلور ايسه «عالم اولان زيددر بشقه‌سى دكلدر» ديمك اولور.

تقدم وتأخر مقتضاى استعماللرى اولان لفظلرك هر بريسى بركونه سبب ونكته‌يه مبنى اولمديغى حالده كندى مقام مخصوصنده ذكر اولنمقله كلام بلاغت كسب ايدر.

لسانمزجه «شوجمعيت ايچنده زيدى طانيدم» سوزى تعيينجه خطايى رد و«سوزى سكا سويلرم» مثللو تخصيص مراد اولنان محللرده بالطبع مفعول فعل اوزرينه تقدم ايدر.

لسان عربيده فعل، فاعل ومفعل اوزرينه، مبدا خبر اوزرينه، عامل ظرف اوزرينه. ياخود حال ويا استثنا اوزرينه تقديم اولنوب

تخصیص مراد اولندیغی حالده اکثرنده برعکس اولنور. لسانمزك شیوه سی ایسه قواعد عربیه‌یه موافق اولمدیغندن ترکجه‌ده تعیین و تخصیص مقصود اولمیان کافهٔ مواقعده فعل هر وقت متعلقاتندن صکره ذکر اولنور. اشعارجه تقدم وتأخر وزن وقیه‌نك کوستره‌جکی اقتضایه تابعدر.

بشنجی فصل

قصر بیاننده‌در

(قصر) برشیئ دیکر بر شیئه تخصیص ایتمکدر. بو ایکی شیئك برنجیسنه (مقصور) ، ایکنجیسنه (مقصور علیه) دینلور .

لسانمزده مستعمل قصر ادواتی انجق، یالکز، بشقه، بلکه، اوزکه و عربیدن مأخوذ غیر، الا، ماعدا لفظلریدر. ادوات ترکیه‌نك صورت استعماللری معلومدر. (غیر) اخرینه بریا علاوه ایدیله‌رك (غیری) دیه استعمال اولنور. بیت آتیده اولدیغی کبی .

آجیان یوق بکا کندی یورکمدن غیری
اغلایان یوق بکا اوزمردمکمدن غیری

(الا) لفظی عربیده استثنایه مخصوص اولدیغی مثللی لسانمزجه‌ده استثنا موقعنده قوللانیلیر . شو بیتده اولدیغی کبی .

عشقه دوشدم ایلدم قطع تعلق غیردن
کوزلرم دنیاده کورمز کیمسه‌یی الاسنی

لسانمزده

دهرده احوال خلقی کوسترر اینه یوق
صورت واندامی رؤیت ایتدررمر آت وار

و

انفعالم ستم یاره در اغیاره دکل
عقدهٔ خاطرم اول غنچه یه در خاطره دکل

بیتلرنده اولدیغی نفی واثبات صورتیله و

نیلدم بیلمم که حقنده نه تقصیر ایلدم
ایتمدی جانان بکا شفقت رقیبه ایلدی

بیتنده اولدیغی مثللو بر فعل منفی یی بر فعل مثبت تعقیبیله ده قصر ارائه اولنور.

بعضاً دخی مقصور علیهك کلامده تقدیمیله قصر کوستریلور. «بنم سکا خیرخواه» مثالنده اولدیغی کبی که «سنك خیر خواهك یالکز بنم» دیمکدر.

مقصور علیهك تقدیمیله اولان قصر ذوقی و دیکرلری وضعی در.

قصر یا حقیقی ، یاغیر حقیقی اولور .

(قصر حقیقی) مقصور. مقصور علیهك ماعداسنه تجاوز ایتامك اوزره حقیقةً بر شیئك بر شیئه تخصیصی در . « انجق سعادت مقبول اولانلر ایچوندر » کلامنده اولدیغی کبی .

(قصر غیر حقیقی) بشقه برشیئه اضافتله اولان تخصیص در . بوکا (قصر اضافی) دینلور. «مه نخشب دکل وهبی مه کنعاندر یوسف» کبی.

قصر کرك حقیقی اولسون، کرك غیر حقیقی : ایکیسنده ده یا موصوف صفتی اوزرینه قصر ایدیلور. یاخود صفت موصوفی اوزرینه تخصیص اولنور.

موصوفك صفت اوزرینه قصری اوموصوفك اوصفتدن بشقه بر صفته تجاوز ایتامك اوزره تخصیصی اولدیغندن اوصفتده بشقه موصوفکده بولنمسی جائز اوله بیلور . صفتك موصوفه قصری اوصفتك بشقه بر موصوفه تجاوز ایتامك اوزره تخصیصی اولمقله اوموصوف ایچون بشقه صفتلرنده بولنمسی جائز اولور .

قصر حقیقی ایکی قسمدر .

(١) ذکر اولندیغی اوزره موصوفك حقیقةً صفتی اوزرینه قصریدر. موصوف حقیقةً صفت اوزرینه قصر ایدیلور ایسه صفات سائره‌نك اوموصوفدن کلیاً نفیی لازم کله‌جکندن قصرك شو قسمی محالاتدن معدوددر.

مثال

برذاتك یالکز کتابتدن بشقه بر صفتله متصف اولمدیغی مراد ایدیلوبده « فلان انجق کاتب در » دینلدیکی وقت موصوف اولان اوذات صفتی اولان کتابت اوزرینه قصر وقیام وقعوده وارنجه کافهٔ صفات اندن نفی ایدلمش اولور. بوایسه ممکن اوله‌مز . زیرا دنیاده برشی یوقدرکه برصفته قصر اولنوبده صفات سائره‌نك آندن نفیی ممکن اوله.

(٢) کذلك ذکر اولندیغی اوزره صفتك حقیقةً موصوف اوزرینه قصریدر . شو قسمده استعمال پك چوقدر . « قوناقده یالکز فلان ذات واردر » کبی .

قصر حقیقینك بوایکنجی قسمی ایله بعضاً مبالغه قصد اولنوب مقصود علیهدن بشقه‌لریده موجود اولسه فضل وشرف کبی اسباب رجحاندن ناشی مقصور علیهه بالاعتبار دیکرلرینه اهمیت ویرلمز . « شهرده یالکز محمود افندی واردر » کبی . بوکا (قصر ادعائی) دینلور.

(قصر اضافی) اوچ قسمدر .

(١) قصر افراددر . (قصر افراد) مخاطبك ذهننده‌کی شرکت اعتقادینی قطع صورتیله ایراد اولنان قصردر .

قصر افراد ایکی درلودر .

(برنجیسی) مخاطب برشیئك ایکی صفتله موصوف اولدیغی

اعتقادنده ایکن متکلم اوشیئی بر صفته قصر ایتمسی در. مثلا : مخاطب بر ذاتك هم کاتب. همده شاعر اولدیغنی اعتقـاد ایدرکن متکلمك «اوذات انجـق کاتب » دیه‌رك موصوف اولان ذاتی یالکز کتـابت صفتنه تخصیص ایلمسی کبی

(ایکنجـی) مخاطب بر صفتك ایکی شیده اشتراك اوزره موجود اولدیغنی معتقد ایکن متکلم اوصفتی یالکز بریسنه قصر ایتمسی در . مثلا : مخاطب هم احمد افندینك، همده محمود افندینك کاتب اولدیغنی اعتقاد ایدرکن متکلم « کاتب انجق احمد افندی در » دیه‌رك صفت کتابتی یالکز احمد افندی‌یه تخصیص ایلمسی کبی

(٢) قصر قلب در . (قصر قلب) مخاطبك اعتقادنده‌کی حکمه مغایر تخصیصده بولنمقدر .

قصر قلب دخی ایکی درلودر .

(برنجیسی) مخاطب ایکی شیدن بریسنك بر صفتله موصوف بولندیغی اعتقادنده اولوب ده متکلم اول ایکی شیدن مخاطبك معتقد اولدیغی حکمه مغایر بریسنی موصوف اتخـاذ واوصفته تخصیص ایتمسی در . مثلا : مخاطب محمود افندی ایله احمد افندیدن محمود افندینك عالم اولدیغنی اعتقـاد ایدرکن متکلم « عالم انجق احمد افندی در » دیه‌رك متکلمك اعتقادینه موافق اولمیان ذاتی علم صفتنه تخصیص ایلمسی کبی

(ایکنجیسی)مخاطب ایکی صفتدن بریسنك بر موصوفده بولندیغی اعتقادنده ایکن متکلم اول ایکی صفتدن مخاطبك اعتقادنده‌کی حکمه مغایر بر صفتی موصوفه تخصیص ایتمسی در . مثلا : مخاطب بر ذاتك علم وجهل صفتلرندن جهل صفتیله موصوف اولدیغنی معتقد بولندیغی

حالده متکلم « اوذات انجق عالمدر » دیه‌رك مخاطبك اعتقادینه موافق اولمیان علم صفتنی اکا تخصیص ایلمسی کبی

(۳) قصر تعییندر . (قصر تعیین) مخاطبك ترددینی ازاله ایچون ایراد اولنه‌جق قصردر .

قصر تعییننده ایکی درلودر .

(برنجیسی) ایکی شیئك بریسی برصفتله موصوف اولدیغنی مخاطب اعتقاد ایدوب فقط موصوف اولان هانکی بریسی اولدیغنده تردد ایلدیکی صورتده متکلم شو ایکی شیدن بریسی تعیین طریقیله صفته قصر ایتمسیدر . مثلا : احمد افندی ایله محمود افندیدن بریسنك عالم اولدیغنی مخاطب اعتقاد وهانکی بریسی ایدوکنی تعیینده تردد ایلدکده متکلم « انجق عالم احمد افندیدر » دیه‌رك قصراً تعیین ایلمسی کبی .

(ایکنجیسی) ایکی صفتدن بریسیله برشیئك موصوف اولدیغنی مخاطب اعتقاد وصفتی تعیینده تردد ایلدیکی تقدیرده متکلم اوایکی صفتدن بریسنی تعیین طریقیله موصوفه تخصیص ایتمسیدر . مثلا : مخاطب برذاتده شعر وکتابت صفتلرندن بریسنك بولندیغنی معتقد وفقط هانکی بریسنی تعیین ایتمکده متردد ایکن متکلم « او ذات انجق کاتب در » دیه‌رك کتابت صفتنی اکا تخصیص ایتمسی کبی .

(قصر افراد) جه موصوصوفك صفت اوزرینه قصرنده اولان شرط ایکی صفتك بر موصوفده اجتماعنده مخاطبك اعتقادی تجویز وسامعك تخیلی ممکن اوله‌جق درجه‌ده صفتلرك منافاتدن سالم اولمسیدر . مثلا : شعر وکتابت صفتلرینك ایکیسیده برموصوفده مجتمع اوبیله‌جکندن مخاطب برذاتك هم کاتب . همده شاعر اولدیغی اعتقادنده بولنه‌بیلور .

بناءً علیه متکلم اوذاتی بو ایکی صفتدن بریسنه تخصیص ایله « فلان انجق کاتبدر» . یاخود «انجق شاعردر» دیو قصر ایتمسی صحیح اولور .

(قصر قلب) جه موصوفك صفت اوزرینه قصرنده اولان شرط، قصر افرادك عکسیدرکه اجتماعلرنده سامعجه امکان تخیل اولنه میه جق صورتده صفتلرك اراسنده منافات بولنمسیدر . مثلا : قیام ایله قعود ، علم ایله جهل ، بیاض ایله سیاه ، طاتلی ایله اجی کبی صفتلر ارالرنده منافات اولوب بونلردن هر ایکیسنك بر موصوفده اجتماعی تخیل اولنه میه جغندن هیچ بر مخاطب بونلرك شرکت اوزره اجتماعنه معتقد اولهمز . بناءً علیه ایکیسندن بریسنك وجودینی اعتقاد ایلدکده سامع قلب طریقیله دیکرینی تخصیص ایده بیلور .

(قصر تعیین) جه موصوفك صفت اوزرینه قصری کرك قصر افرادك ، کرك قصر قلبك هر بریسنه صالح اولان مثاللرده جریان ایدر . مثلا : «فلان کاتب میدر . شاعر میدر» ، «عالم میدر . جاهل میدر» ، « قائم میدر ، قاعد میدر» کبی سوزلرك هانکی بریسی اولسه مخاطب اعتقادده تردد کوستره بیلور . سامع دخی موصوفده امکانسزلق تخیل ایده مز . فقط قصر تعیینجه شرط مخصوص صفتلرك اجتماعنده مناسبت اولمسی . یاخود بریسی دیکرینك نقیضی بولنمسیدر . بویله مناسبت ومنافات اولمدیغی حالده «فلان عالم میدر . بیاض میدر» . «قاعد میدر ، جاهل میدر» . کبی تخیلنده مناسبت اولمیان محللرده قصر تعیین جریان ایتمز .

التنجی فصل

انشا بیانندهدر

(انشا) شو بابك مقدمه سنده تعریف اولنمشدر . انشا اکر وقت

طلبده غیر حاصل برشیئك حصولنی استدعایه تعلق ایدر ایسه (طلبی) وایتمز ایسه (غیرطلبی) تسمیه اولنور .

انشاء طلبی

انشاء طلبی بش نوع در .

(۱) تمنی در . (تمنی) برشیئك حصولی كرك ممكن اولسون كرك ممتنع : اوشی حقنده تحسر كوسترمكدر . «كاشكی كنجلكم كیرویه دونه ایدی » و « كاشكی اوذات بزمله برابر بولنه ایدی» كبی .

اكر ارزو وحصولنه انتظار اولنسان برشیئه تعلق ایدر ایسه بوكا (ترجی) دینلوركه انشاء طلبی دائره سندن چیقوب غیرطلبی دائره سنه داخل اولور .

لسانمزده تمنی ایچون قوللانیلان ادوات: كاشكی . نوله ایدی . باری ، تك لفظلری در . تحسرك شدتنده (نوله ایدی) اداتی (آه نوله ایدی) صورتیله استعمال اولنور . (كاشكی) لفظی فارسی لساندن مأخوذدر .

ادوات مذكوره نك هر بریسی فعل تمنیدن مقدم كتیریلور . فقط اشعارده هیچ بركونه ضرورت شعریه اولمسه بیله تأخیر اولنه بیلیر .

بن سكا دل ویرمیه یدم كاشكی

یاخود

كاشكی دل ویرمیه یدم بن سكا

مصراعلرنده اولدیغی كبی .

تمنی موقعنده استعمال اولنه جق افعال ، لسانمزجه (حكایهٔ فعل التزامی) و(حكایهٔ شرطی) و(روایت التزامی) ایچون مستعمل اولان فعللردر .

حكایهٔ فعل التزامی یه مخصوص الفاظ تمنی موقعنده استعمال اولنور ایسه ادات تمنی ایله استعمالماری واجبدر . «كاشكی كنجلكم برده كیرویه دونه ایدی» كبی .

حکایهٔ شرطی‌یه مخصوص اولان الفاظ تمنیده قوللانیلیر ایسه ادات تمنی مقدر اولسه‌ده بأس یوقدر . « کاشکی بنده او کونلری کورسه ایدم » یرنده « بنده او کونلری کورسه ایدم » دینلمسی کبی .

لکن روایت التزامی‌یه مخصوص اولان افعالده معنای تمنی موجود اولدیغندن « کاشکی بنده اورایه کلملی ایمشم » دینلوبده ادات تمنی استعماله لزوم اولمامغله « بنده اورایه کلملی ایمشم » دینلملسی کافیدر .

(نوله ایدی) اداتی . اکثریا (ایدی) لفظنك همزه‌سی حذف و (نوله) لفظنده‌کی لامك (ایدی) ده‌کی برنجی یایه وصلیله تلفظ اولنور . بو تقدیرجه (نوله) لفظنك اخرنده‌کی (ه) حرفی بالطبع تلفظده ساقط اولور ایسه‌ده تحریرده ترك واثباتنك ایکیسیده جائزدر . حکایهٔ فعل التزامی وحکایهٔ فعل شرطی‌یه مخصوص الفاظك اخرلرنده‌کی (ایدی) واخواتنجه‌ده بو صورت جاریدر « نوله‌یدی سنی کورمیه‌یدم »، نولیدی سنی کورمییدم»، «او کونلری کورسه‌ایدم»، «او کونلری کورسیدم» کبی.

(کاشکی) ، (باری) ، لفظلری فعلك کرك وقوعنی وکرك عدم وقوعنی تمنیده متساوی الاستعمال درلر .

تمده روح اوله یدی کاشکی کیفیت مستی
خبردار اولمیه یدم تاحیات مستعارمدن

و

آتش عشقك حقیقتیك تحمل‌سوز ایمش
اولمییدم کاشکی سن بیوفایه اشنا

و

حقمده‌کی تغافلنه صبر ایدر ایدم
اغیاره باری ایتمامش اولسه‌یدی التفات

و

ایلمز غمخانه‌می تشریفه رغبت اول پری
بارى برساده سلامیله اوله‌یدم شادکام

بیتلرنده اولدیغى کبى .

(نوله‌یدى) اداتى فعلك عدم وقوعنى تمنیده کثیر الاستعمالدر .

وداع ایلر ایکن باقدى دیدى حسرتله اول مهرو
نوله‌یدى اولمیه یدى بینمزده الفت اولدن

بیتنده اولدیغى کبى .

بعضاً فعلك وقوعنى تمنیده دخى قوللانیلیر .

آجیردى چکدم دردایمه
نوله‌یدى حالیمى جانان صوره‌یدى

بیتنده اولدیغى کبى .

(تك) اداتى (تاکه) دن مخففدر . فعلك وقوعنى تمنیده کثیر الاستعمال در . « تك زلفنى کوره‌یدم بختم سیاه اوله‌یدى » کبى.

بعضاً دخى فعلك عدم وقوعنى تمنیده استعمال ایدیلور .

نعمت بیلور ایدم بکا هر بر جفاسنى
تك ایتمیه یدى لطفنه اغیارى اشنا

بیتنده اولدیغى کبى .

بعضاً حال ماضینك تذکرى صورتیله ادات تمنى استعمال اولنمقسزین کلامده تحسر وتمنى کوستریلور .

مثال

بن اغلادقچه اول ایدر ایدى وصالى عد
دملر اودملر ایدى زمان اول زمان ایدى

حکایهٔ فعل التزامی صورتیله تحسر و تمنی کوستریلور لکن بعضاً ادات تمنی مقدر اعتبار ایله کلامده حذف اولنور. «اوکونلر اوزون اوله ایدی» کبی.

ادات استفهامی حاوی اولان کلام تمنی موقعنده استعمال اولنوبده متمنانك مفقود اولدیغنه جزم حاصل اولور ایسه اویله کلامك استفهامه حملی جائز اولمیوب مجازاً تمنی نوعندن عد اولنمسی لازم کلور. «یارب بزه برار بولنوب همت ایدرمی» کبی.

(۲) استفهام در. (استفهام) وقت سؤالده سائلجه مجهول وبیلنمسی مطلوب اولان برشیئك اوکرنلمسی ایچون سؤالدن عبارتدر.

لساننزده استفهام ایچون مستعمل اولان ادوات: کیم، نه، نصل، نیجه. قنغی، هانکی. قانی، هانی. نیر، قنده. قاچ، می لفظلری در.

کیم — ذوی العقولدن سؤال ایچون موضوع در. «شو کیم در»، «بو ماده یی کیمدن اوکرنهلم»، «شو قضانك قائمقامی کیم اوله یور» کبی.

نه — ذوی العقولك غیری اولان هر شیدن سؤال ایچون مستعمل در. «نه یاپیورسن»، «نه اوکرنه بیلدك»، «نه دن بویله اولدی»، «اسمك ندر»، «نه تحقیق ایتدك»، «شو لفظك معناسی ندر» کبی. «نه در»، «نه قدر» مثللی یرلرده اکثریا (نه) لفظنك اخرندهکی (ه) حرفی یازوده ترك ایله «ندر»، «نقدر»، «نه لازم» املاسنده یازیلور.

نصل — لفظی (نه اصل) دن مخفف اولوب ماهیت، کیفیت وفعلدن سؤال ایچون مستعملدر. «بو ماده نك حقیقتی نصل در»، «خسته نك بوکون مزاجی نصل در»، «فلان مصلحت نصل اولدی» کبی.

نیجه — شو لفظك استعمالیده نصل کبی در.

قنغی — اشخاص واعیان وزمان ومکان وانواعجه تردد وقوعنده

ذهندن شو ترددی ازاله ایچـون سؤاله موضوعدر. لفظ مذکورك محررات ومؤلفاتجه استعمالی قدیم اولوب بین العوام بونك یرنده (هانکی) وبعض بلادده (هانقی) لفظی قوللانیلیر. لسان رسمیمزده حالا (قنغی) لفظی مستعمل‌در. ادبیات جدیده‌مزده (هانکی) لفظی استعمال اولنه‌یور.

قنی — لفظی تحری اشخاص واشیاده استعمال اولنور «قانی او آدم نره‌یه کیتدی» کبی. بعضاً دخی ندرت ویا فقدانه تصادف ایدن اشخاص واحوال وسائره‌نك تذکیرنده قوللانیلیر. «قانی اوکونلر». «قانی او همتلی ادملر». «قانی او همت» کبی. بعضاً دخی رونق واعتباری زائل اولان برحال ویا وقتك تذکیرنده استعمال ایدیلور.

قانی کندی قولکم دیو بر ستشلر ایدن
ایلمز یولده دوچار اولسه بیله ردسلام
قانی اول ترك ادب دیو قعود ایلمیان
ایلمز شمدی مجالسده بولندقجه قیـام

قنی اول دملر که استغنا ایدردك بلبله
شمدی ای گل زاغلر ایتمکده استهزاسنی

بیتلرنده اولدیغی کبی.

لفظ مذکور من القدیم عوام لساننده (هانی) صورتیله مستعمل اولدیغی حالده ادبای جدیده‌مز بروقتدن برو لسان ادبیاتده دخی (هانی) لفظنی استعمال ایده‌یورلر.

نه‌زمان، نه‌وقت — لفظلرینك هربریسی وقت وزماندن سؤاله مخصوص‌در.

نیر — لفظی (نه‌مقوله‌یر) لفظندن مخفف اولوب مکاندن سؤال ایچون مستعمل‌در. «نیرده قالدی»، «نیرده‌سن»، «نیردن کلیورسن»

« نیره کیده‌یورسن » کبی . بولفظك اخرینه اکثریا استعمالده بر (ه) حرفی علاوه اولنور . « نیره‌ده براقدك »، «نیره‌دن کلیور»، «نیره‌ده قالدی اوهرجایی اومهپاره عجب » کبی .

قنده — (نیره‌ده) موقعنده مستعمل در. « قنده در قنده او ظالم اوستمکار عجب » و

قنده لعلك ارایه‌رق کتدی
شمدی بیلمم که‌قنده‌در کوکلم

کبی

قاچ — کمیت و مقداردن سؤال ایچون موضوع در . «قاچ کون اوله‌یور » ، «آیك قاچیدر » ، « قاچ غروش‌در » کبی .

می — اداتی لسانمزجه لسان عربیده مستعمل (همزهٔ استفهام) و (هل) موقعلرنده قوللانیلیر. هانکی کلمه‌نك اخرینه لاحق اولور ایسه اوکلمه‌نك حاوی‌اولدیغی معنانك وقوع و یا عدم وقوعنه تعلق ایدر.

امثله	سؤال
حسن افندیمی کلیور	مسند الیهدن
پوسته کلشمی	مسنددن
واپور قالقدی می	فعلدن
احمد افندی می بونی یازدی	فاعلدن
جامعه‌می کیده‌یور	مکاندن
چوقدنمی استانبولده‌سن	زماندن
شو عسکرمی‌در	ذوی العقولدن
شو قیون‌می‌در	ذوی العقولك غیرندن

شو طاشمی‌در جماداتدن
مزاجك‌می منحرف اولدی کیفیتدن

سائر ادوات استفهامك هر بری برصورتله مقیددر. لکن (می) اداتی عربینك همزهٔ استفهامی کبی حراولدیغندن هرشیده استعمال اولنه‌بیلور.

استفهام – که ذهنده برصورتك حصولنی استمکدر – بوصورت یا ایکی شیئك بیننده برنسبت تامه‌یه مستند اولور. یاخود او نسبتدن خالی بولنور. برنجیسنك حصولنه (تصدیق). ایکنجیسنه (تصور) اطلاق اولنور.

استفهام یا فقط تصوری. یاخود یالکز تصدیقی طلب ایچون اولور.

یالکز تصدیقی طلب ایچون اولان استفهامدن سائلك مرادی ذهنده مسؤل عنهه تعلق ایده‌جك ثبوت ونفی بیننده تردده تصادف ایدن بر وقوفك ثبوت ونفیدن برینه اسناد وتعیینی استمکدر. «یاغمورمی یاغیور» کبی.

بو موقعده «یاغمورمی یاغیور قارمی» دینله‌مز. زیرا برنجی مثالده‌کی سؤالدن مقصد «یاغمور یاخود قاردن هانکیسی یاغیور» دیو اوکرنمك اولمیوب مراد یالکز یاغمورلك یاغوب یاغمدیغنی یعنی ثبوت ونفیدن برشیده هانکیسی بولندیغنی اکلامقدر. ایکنجی مثال ایسه برشیده ثبوت ونفی استفهامه متعلق اولمیوب ثبوت ونفیدن هر برینك ایکی شیدن هانکی بریسنه نسبت اولنه‌جغنی اوکرنمك طلبنی حاوی اولمغله بوصورت تصوری طلب ایچون اولور.

شو افاده‌دن آکلاشیله‌جغی وجهله تصوری طلبه متعلق استفهام مسئول عنهك برشیده نه ثبوت، نه‌ده نفینه تعلق ایدر.

« شو آدم کیمدر » ، « فلان نره ده در » ، « بو کون آیك قچیدر » کبی سوزلرده ثبوت و نفیدن بریسنك اوکرنلمسنه دائر مقصد اولمدیغندن بونلر دخی تصوری طلبدن عبارتدر .

چوق کره ادوات استفهامی حاوی سوزلردن مقام وقرینه حکمنجه استفهامه مناسبت و تعلق اولمیان معنالر تولد ایدر .

امثله

(تمجید خدا)

نه دائره در بو دور افلاك | نه ضابطه در بو مرکز خاك
جسمه عرضی کیم ایتدی قائم | ناره نه دن اولدی نور لازم
هر خلقته کرچه بر سبب وار | آیا سببی کیم ایتدی اظهار
فکر ایله ده کورنه در بو اسلوب | نه صانعه در بو صنع منسوب

فضولی

(تمجید و ادراك حکمت الهیه ده اظهار عجز)

اشیا نجه اندن اولسون آکاه | القدرة و البقاء لله

فضولی

(رحمت الهیه یه یقین و اظهار امید)

نور رحمت نه یه کولدرمیه روی سیهم
تکرینك مغفرتندندر بیوکمی کنهم
بی نهایه کرمی عالمی شاملمی دکل
یوقسه عالمده قولی عالمه داخلمی دکل
قولنك ضعفنه نسبت چوغیسه نقصانی
یا انك قهرینه غالبمی دکل احسانی

لبیبی

(تصحیح فکری طلب مقصدیله مؤاخذه)

شرح ایله بکا که چرخ نتدی اندن نه جفا ظهوره یتدی
نه‌ك وارایدی کیم الکدن آلدی نه مرتبه‌دن آشاغی صالدی

فضولی

(تنجیم)

نائل اوله بیلدیکمز شو آزاجق عمر، نه ظلمت ایچنده ، نه قدر مهالك میاننده کذر ایدیور .
احمد مدحت افندی

(تصویر محال)

بر سایه‌در احتشام دنیا توقیف اولنورمی سایه آیا

عبدالحق حامد بك

(تعجب)

نکوکل بیلمم نه شمعك پرتو افروز اولدی نورندن
که فانوس خیال سینه‌یه صغمز سروروندن

آکاه

(تذکیر وعد)

اوغرار ایسه‌ك ستانبوله لطف ایله ای صبا
اول یاره صور اونوتدیمی وعد و صالنی

جودت پاشا

(استبطا)

شب هجران یانار جانم دوکر قان چشم کریانم
اویاردی خلقی افغانم قرا بختم اویانمزمی

فضولی

(توبیخ)

نیچون اوزیکه زیان ایدرسك نخشی آدیکی یمان ایدرسك

نیچون سکا طعنه ایده بدکور ناموسه تعلق ایشمیدر بو
نه‌ننك ایله ایده‌لم دخی لاف بز دیمه‌یه‌لم سن ایله انصاف
فضولی.

(لوم و اعتراض)

کویا که جیب و دامنمی پرکل ایلدك
ای باغبان نه‌در بو قدر امتنان بکا
فیضیٔ قدیم

(تهدید)

طوب کیم سکا قیمدم من زار بندن اولو بر مدبرك وار
نیلرسن اکر اتاك ایشتسه قهر ایله سکا سیاست ایتسه
فضولی.

(اظهار عجز)

نصل بیان ایده‌یم؟ تماشای حسن دهر آشوب کبی طاتلی برحزن ایراث ایدر ایدی که تعریف قبول ایتمز.
کمال بك

(تأسف)

نه فائده‌سی وارکه ادبیات صحیحه نه اولدیغنی بیلمیه‌رك واویولده‌کی احتیاجی تقدیر وکندیلرینه برمسلك دخی تعیین ایتمیه‌رك برطرفدن پیدا و برطرفدن نابود اولان موقوت رساله‌لر ــ همان عمومنده جدیتدن بر اثر اولمدیغی ایچون ــ بالطبع مظهر رغبت اوله‌میورلر.
اکرم بك

(تحقیر)

ایشته شو مظلومك تنی باق الکه‌لنمش دامنی
انسانلق صاندك دشمنی
کمال بك

(التماس)

ای نونهال عشوه بهاریه سمتنه
برسنبی هواده خرامن اولورمیسك
شناسی

(غفلتله تنبیه)

مکرمی یامهانمی اولورسك عیان اولور
برکون کمورکه انجمن امتحان اولور

(ناصحانه تکدیر)

کلام تاخ ایله همجنسك ایلمه تسمیم
یبلان دیومی طوغوردی افندی آنه‌سنی

(ضلالت اوزرینه تنبیه)

راه امل وصله کیدرسك تك وتنها
عاشق بو یوله بویله دلیلسز کیدیلورمی

(مافاته حزن کوسترمك)

ناحکام ایلدی فراقك بنی چقارمی خطردن اوطاتلی دیللر
صرمه صاچلر یایلدیمی زمینه ضبط ایده‌مدیمی قوقلادیغم سنبللر
عاکف پاشا

(اظهار تأثر)

بختم نه سیاه ایمش که بیلمم حالمله دکشدی حال عالم
کمال بك

(مخاطبی اعترافه حمل)

اذهان نورسیدکان ایچون بیاغی برسم مهلك درجه‌سنده مضر
اولان مندرجات مردوده ومستکرهه‌سیله بررساله ادبیه‌یه ـ هرزمان

اوقودیغی شیده بر فائدهٔ جدیه آرایان ـ اکثریت ارباب مطالعه رغبت ایتمزسه معذور دکلیدر . اکرم بك

(مخاطبی انکاره حمل)

آتشین بر صتمه ارغوانی اقشه ایله دونادمش اولان مزین بر یتاق اوزرنده قیورانان خسته‌یی عجبا آحاد ناسك عادی دوشکلری اوزرنده یاتانلردن دها تیزمی براقور . احمدمدحت افندی

(تذکیر ماضی ومخاطبی اعترافه حمل)

مملکتك اوته‌سنده بریسنده سرنکون اولان اوبیوك بیوك مرمر ستونلر جابجا سرفروبردهٔ سکون اولان شو خاك پاکده حکمفرما اولمش بر مدنیت و معموریت عظیمه‌نك وجودینی بیلدیریر شاهد ناطق دکلمی . سری پاشا

(۳) امردر . (امر) بر ایش ایشلمکی طلبدر .

« بکله » کبی . یاخود امر حاضر اولور . « باقسون » « کلسون » . « کیتسون » کبی .

ذکر اولندیغی اوزره معنای طلبی حاوی اولان کلمه یا استعلا طریقیله بیوکدن کوچوکه سویلنیلور « بر صو کتیر » کبی . یاخود کوچوکدن بیوکه تضرع طریقیله سویلنیلور « یارب کناهلرمی مغفرت بیور » . « جناب حق جمله‌مزی توفیقات الهیه‌سنه مظهر بیورسون » کبی . ویا اقران بیننده برندن دیکرینه سویلنیلور « یارین باغچه‌یه کیده‌جکز سزده بیورکز . اخواندن فلان ذاتده بیورسون » کبی .

امر . کرك حاضره اولسون کرك غائبه . عندالاستعمال موقع و مقامه کوره برر معنی تولید ایدر . شو مقام ایسه پك چوق

اولدیغندن بعضلری آتیده کوستریلور .

امثله

(موقع دعا وتضرع)

یارب کرم ایت که خواروزارم درکاهه بسی امیدوارم

فضولی

(پادشاهه دعا)

ایلسون مولی سنی هر بر کدورتدن مصون

دهرك آب رو بیسك عبدالحمید خان چوق یشا

(عرض انقیاد)

زمانه منتظر اقتضای امر کدر

سوزك نه ایسه یوروت بویروغك نه ایسه بیور

فضولی

(تشویق)

سیر قیل کورکیم کلستانك نه آب وتابی وار

هر طرف بیلك سر و سرسبز و کل سیرابی وار

فضولی

(اباحه)

آچ بسمله‌یله ایچ صوبی خان احمده ایله دعا

وهبی

(تنبیه)

یکسان نظر ایت مرتبهٔ اوج وحضیضه

نه عزت ایله شاد نه ذلتله حزین اول

نفیم

﴿ تحذير ﴾

عزم ايتمه‌دهیم آه كبی عرش مراده

پر آتشم ای عشق چکل رهگذرمدن

كمال بك

﴿ استغنا ﴾

عاقبت هر نشئه‌سندن برخمار ایلر ظهور

سویلیك ساقی‌یه چالسون باشنه پیمانه‌یی

﴿ تشجیع ﴾

اهل بطالانك سوزین ترویج ایدن آدمیدر

آدم اول ایسترسه خصم اولسون بتون عالم سكا

معلم ناجی افندی

﴿ اختیار ﴾

حال ماضیدن قیاس ایت پرتوا مستقبلك

بویله دنیای دنی غمخوارینك وای حالنه

پرتو

﴿ اظهار كین ﴾

انتقـام آلمز ایسـه‌م تیغ زبانمله اكر

شاعریت بكا هر وجه ایله بهتان اولسون

نفعی

﴿ ادب ﴾

عقله مغرور اولمه افلاطون وقت اولسه‌ك اكر

بر ادیب كاملی كوردكده طفل مكتب اول

نفعی

(مؤاخذهٔ دقیقه)

عرض ایلدکجه عاشق لعل مذاب چشمن
آچ حقهٔ دهـانك سن درناب کوستر
نشاطی

(لوم)

سن اولدك جوریکه ای دلشکن محزون بن محزون
فلك کولسون سونسون شمدی سن محزون بن محزون
کمال بك

(تحقیر و تکدیر)

زاهد کنـار روزنهٔ جامدن چکل
بیلمزمیسك که دختر رز محرمك دکل

(اظهار فتور)

برازسن دکله ده بن سویلیم برکره انصاف ایت
اولور بزم ادبده کفتکو ای خامه نوبتـله
حامیٔ آمدی

(یأس)

بن کشتهٔ عشق اولدم صحتله همان رشدی
اول شوخ ستم پیشه شمدن کیروصاغ اولسون
رشدی

(تأثیر حمیتمندانه)

برکون اول قورتارك ننك اسارتدن نی
الك بیوك خصمم حیاتمدر رفیقان اولدرك
معلم ناجی افندی

(احتقار)

عاشقدن اویله‌هیچ ایدیلیرمی فرار طور
افتاده بر پیاده‌یم ای شهسوار طور
معلم ناجی افندی

(تخییر)

کرك دوکسون ، کرك سوکسون ، کرك درکاهدن سورسون
وصال یاری بر کره طلبکار اولمامز وار در
سامی

(تسویه)

ایستر اولدرجور ایله ایستر اوزاقدن دیش بیله
بن سنکله بعدازین الفت دکل بیلمم بیله
سکا کیم دیرلر سؤال عیب اولمسون نامك نه‌در
واصف

(تهدید)

ای رقیب سك نهاد ارتق حیا ایتمزمیسك

(اعتذار)

سن هله برده سرکویینه یارك وارده کور
مجلس وصالکده کرینن اولدیغم معذور طوت
بر طبیعتدر که قالمش غم زماننـدن بکا
اکرم بك

(امتنان)

بر قوناق صاحبنك مسافرین ویا مدعوینه «شو طعام پك کوزل پشمش
بیورکز» ، طعام ایتمیورسکز . پك لذتلی اولمش . بر لقمه دها
بیورکز» دیمسی کبی .

(تمنی)

اوزاندی لیلهٔ حسرت یتش ای شمس تبریزی

پرتو پاشا

(ذ) نهیدر . (نهی) بر ایشك ایشلنمامسنی طلبدر . بوده یا «باقمه» «سویلمه» كبی نهی حاضر . یاخود «باقمسون» «سویلمسون» كبی نهی غائب اولور . هر ایكیسیده بعضاً دعا موقعنده قوللانیلیر .

مثال

عقباده ویررسك بیلورم حله وسندس

دنیاده ده محصور حصیر ایلمه یارب

عزت ملا

بعضاً دخی بددعا موقعنده قوللانیلیر

مثال

اولمسون وارسته پیچ وتاب غمدن كینه جو

مار سرمادیده‌یه مولی كونش كوسترمسون

شهری

چوق یرلرده امر حاضر وامر غائبده اولدیغی كبی نهی حاضر ونهی غائبدن دخی مقامه كوره معنی تولد ایدر .

امثله

(ارشاد ایچون)

نیلرسك ایله الده ایكن فرصتی قومه

الدهر لایساعد یوماً علی الوصول

اسماعیل حقی

﴿ بیان تأثیر ﴾

تقریر ایده‌مم سوز دل ودرد درونم
سویلتمه بنی خاطر زارمده کدروار
جودت پاشا

﴿ بیان عاقبت ﴾

هم چقار نقشك بیاضه، هم اولور رویك سیاه
ایتمه رازك کیمسه‌یه اعلام مانند نکین
حامی

﴿ نیاز معترضانه ﴾

یاصوب لجمه نگاه لطف قل ارباب حاجاته
بیوت رهگذارك ملجأ اهل رجادر هب
پرتو

(استفهام)

زیر وبالاسی نوره غرق اولمش وادیٔ ایمن اولمسون کورینن
معلم ناجی افندی

﴿ تشجیع ﴾

ارباب طعنك ایتمه نظر گفتکوسنه شیر التفات ایدرمی کلابك غلوسنه
نابی

﴿ احتراز ﴾

بر سوز یاپارلر ایتدیکمز ذوق وصلتی
الله صاقلاسون بونی حساد ایشتمسون
سلیمان فهیم

(٥) ندادر. (ندا) مخاطبك اقبالنی یعنی منادانك یوز دوندرمسنی

طلب ایتمکدر . شو طلب ایچون استعمال اولنسان ادواتك هر بری « سنی چاغیریورم » دیمك مقامنه قائم در .

لساننزده ادوات ندا: ای، یا، ایا، آ، به، هی، به هی ادواتندن عبارتدر که موقع نداده هر برینك صورت استعمالی معلومدر . بونلردن بشقه نداده جاری بر قاعده دخی واردر که منادایه دلالت ایدن لفظك آخرینه بر (الف) الحاقی در. «خداوندا» «کریما». «نابیا» کبی.

بعضاً حرف ندا مقدر اعتبار ومنادایه دال اولان لفظ ادات ندادن تجرید ایدیلور : « دوستلر بن شاشمشم حال دل دیوانه‌دن » مصراعنده اولدیغی کبی .

ادوات ندا بعضاً مدلول وموضوع لهاسنه مناسبت قبول ایتمیه‌جك بر معناده استعمال اولنور .

امثله

(اغرا)

« ای مظلوم » دینلمسی کبی. بوندن مراد ندا اولمیوب مظلومی شکایته ترغیب وتحریض در .

(اختصاص)

« بن بو ایشی ایشلدم ای حسن افندی » کبی .. بوندن منادینك مرادی ندا اولمیوب فعلی نفسنه تخصیص در .

(تحسر)

ذی روح اولمیان شیلره متحسرانه ندادر .

مثال

ای لوحهٔ یار توجه بخشا بیك کرده ایاسه‌م تماشا

طویمز سکاچشم گریه معتاد باقدقجه اولور ودادی مزداد

معلم ناجی افندی

﴿ تمجید ﴾

ای یوجه طاغلر! سزه بویله طرح اساس استوار ایدن. سر کنزی بلوطلره قدر اعلا ایدن کیمدر. اکرم بك

ای روح مدهوش! طالمش اولدیغك خواب گران غفلتدن ارتق بیدار اول. سنی احاطه ایدن شو تماشاگاه شکوهه عطف نظر دقت ایله.

اکرم بك

﴿ تحزن ﴾

ای خرابه مطاف آهمسك مرکز حیرت نگاهمسك
منزل آخرین ماهمسك جسم جانانه مدفن اولمشسك

معلم ناجی افندی

انشاء غیر طلبی

اوچ نوعدر .

(١) ترجی‌در . (ترجی) اومق ومأمول ایتمك معناسنه‌در . شو مأمولی حاوی ایراد اولنه‌جق جمله‌لرده : احتمال که ، محتمل که ، مأمول که ، اومولورکه ، اومارمکه لفظلری قوللانیلیر . (ان شاء الله) ، (الله کریم) ترکیبلری ده مقام ترجیده استعمالی معلوم و بیاندن مستغنی‌در .

(٢) تعجب‌در (تعجب) غرابتی حاوی اموردن انسانه حاصل اولان برحالدر . حال تعجب : زهی . نه . نه گوزل . نه فنا . عجایب کبی لفظلرله گوستریلور .

مثال

زهی ذاتك نهان واول نهاندن ماسوا پیدا
بحار صنعكه امواج پیدا قعر نا پیدا

فضولی

نه صانعسك كه صنعك سنك ایچندن آب ایدر پیدا
درخت خاردن كلغنجهٔ سیراب ایدر پیدا

(سبحان الله). (ماشاءالله) تركیبلرنده تعجب مقامنده قوللانیلیر. مثلا شباطده دیاربكرده بادم اغاجلری چیچك ویردیكنی كورن كیمسه حكمت الهیه‌یی مع التقدیر تعجب اظهاریله «سبحان الله» دیر. ومع التحسین تعجبی جالب اوله‌جق شیلر كورلدكده «ماشاءالله» دینلور.

(۳) انشا موقعنده استعمال اولنان خبرلردر. آلش ویرشده بایع ومشتری بیننده جریان ایدن «صاتدم». «آلدم» كلمه‌لری كبی. شو لفظلر الفاظ اخباریه‌دن ایسه‌ده قائلری بیننده استعماللری عقد بیعدن عبارت اولمغله بیع بو لفظلرله منعقد اولور.

ادب مقامنده قوللانیلان الفاظ دخی بوقسمدن معدوددر. مثلا بر كوله افندیسنه «بكا باق» دیه‌جك یرده ادباً اویله سویلمیوب «افندمز اكر یوزیكزی بنده‌كزه چویروب باقار ایسه‌كز نصل چالشمقده اولدیغمی كوررسكز» دیمسی كبی.

تحقق وقوعه مقرون امورجه‌ده الفاظ خبریه موقع انشاده قوللانیلیر. مثلا هنوز حصوله كلمامش اولان بر ایشك حصولی محقق اولدیغی مراد اولنه‌رق «او ایش اولدی بتدی» دینلمسی كبی.

بعضاً تفاؤل و تصدیق طلبده ترغیب موقعلرندده انشاجه لفظا

خبر قوللانیلیر . مثلا « سعی ایت که بیوك آدم اوله‌سك » دینه‌جك یرده « سعی ایتدك ایسه بیوك آدم اولورسك »، « بکا شونی احسان ایت» دینه‌جك یرده « شونی بکا احسان ایدرسك» دینلمسی کبی.

یدنجی فصل

وصل وفصل بیاننده‌در

(وصل) جمله‌لردن بعضیسنك بعضیسی اوزرینه حروف عاطفه‌دن بر حرف ایله عطف اولنمسی و(فصل) عطف اولنمامسی‌در.

لسانمزده مستعمل ادوات عطف وجوه آتیه اوزره‌در.

اجمال

واو ــ حرفی عربیدن مأخوذ ولسانمزده مستعملدر. هیچ بر کونه ترتیب ملاحظه اولنمقسزین معطوف ایله معطوف علیهی جمع ایدر. « زید کلدی. عمرو کلدی، بکر کلدی » دینه‌جك یرده «زید وعمرو وبکر کلدیلر » دینلور.

صکره ــ عربیده مستعمل (ثم) مقامنده‌در. تراخی ومهلت ایچون استعمال اولنوب مابعدینی حکمده ماقبلنه تشریك ایدر. «زید کلدی. صکره عمرو کلدی» کبی. لفظ مذکور ایکی حکمی جمع دخی ایده‌بیلور. « زید ، صکره عمرو کلدی» مثللی.

تا که ــ عربیده مستعمل (حتی) مقامنده‌در. تدریج ایچون استعمال اولنور. « مستنطق سویلتدی تا که اقرار ایتدردی » کبی.

حتی ــ عربیدن مأخوذاً لسانمزده مستعمل حرف عطفدر . تا که لفظی کبی تدریج ایچون استعمال اولنور. «او قدر سویلندی که حتی سویلنمدن سسی بیله طوتلدی» مثللی.

تا ـ حرفی لسانمزده مستعمل حروف عاطفه‌دن اولوب بوده (تاكه) لفظی كبی تدرج ایچون قوللانیلور. «مستنطق استنطاقه باشلادی تا اقرار ایتدیرنجه‌یه قدر دوام ایتدی» كبی.

یا ـ حرفی عربیده مستعمل (اما) مقامنده‌در. شك وتردید موقعنده قوللانیلیر. مدخولنی تعقیب ایدن كلمه و یا جمله‌ٔ ثانیه‌ده تكرار ایدیلور. صفوتك

آب رویك دوكمه هر نخل پلیدك پاینه
میوهٔ مطلب یا اولماز یا اولور عالم بو یا

بیتنده اولدیغی كبی.

بعضاً دخی مدخولنی تعقیب ایدن جمله ویا كلمه‌ده (یاخود) لفظی بولندیریلور. سلطان سلیمان حضرتلرینك

یا محو ایت لوح عصیاندن بو عبد پر قصور اسمن
چقار یارب یاخود اسماء حسنادن غفور اسمن

مناجاتنده اولدیغی كبی.

اما ـ حرفی دخی عربیدن مأخوذاً لسانمزده مستعملدر.

وسیله جوی وصلت اولدیغم یاره طویورمشلر
نفاق ایتمشلر اما معنوی همت بیورمشلر

بیتنده اولدیغی كبی.

بلكه ـ عربیده مستعمل (بل) حرفندن مأخوذ و (كه) اداتنه مربوط اوله‌رق اضراب موقعنده قوللانیلیر. حكمی معطوف علیهدن معطوفه نقل ایدر. «بن كنجه‌یه قدر عودت ایتمامش ایدی. بلكه شمدی‌یه قدر عودت ایتدی» كبی.

ده ـ لسانمزه مخصوص ادوات عطفدن اولوب (دخی) مقامنده مستعملدر. بعضاً استعمالجه تخصص ایدر.

دخی ـ صورت استعمالی معلومدر.

یاخود ـ حروف عاطفهٔ عربیه‌دن (او) مقامنده اولمق اوزره لسانمزده مستعملدر، تردید ایچون استعمال اولنور. «یا سن گل، یاخود بن گله‌یم» کبی.

یوقسه ـ حروف عاطفهٔ عربیه‌دن (ام منقطعه) مقامنده اولمق اوزره لسانمزه مخصوص ادواتدندر. (می) ادات استفهامندن آیرلمز «گلورمی یوقسه گلمزمی» کبی.

لكن، لیكن، لیك، ولی ـ ادواتنك برنجیسی عربیدن مأخوذ، دیگرلری اندن مولد ومحرف اولمق اوزره لسانمزده مستعملدر.

هپسی استدراك ایچون قوللانیلوب هر بری ایهاملی گورینان جمله‌دن ایهامی ازاله مقصدیله ایراد اولنان جمله‌اوزرینه داخل اولور.

نه، برده، هم، همده ـ لفظلری‌ده لسانمزه مخصوص ادوات عطفدندرلر.

تفصیل

ایکنجی جمله‌نك برنجی جمله‌یه حکمده تشریکی قصد اولنور ایسه ـ مفرد مفرد اوزرینه عطف اولندیغی کبی ـ جمله‌ده جمله اوزرینه عطف اولنور. بر جمله‌یی دیگر جمله اوزرینه عطف ایتمك بینلرنده جهت جامعه‌نك وجودیله مشروطدر.

(جهت جمعه) ایکی شی بیننده علاقه‌درکه یا عقلی، یا وهمی، یاخود خیالی اولور.

(جهت جامعهٔ عقلیه) عقلك قوهٔ متفکره‌ده جمع ایده‌جکی اشیا بینده‌کی علاقهٔ حقیقیه‌در و انواعی اوچدرکه برنجیسی تماثل، ایکنجیسی تضاد، اوچنجیسی تضایف‌در.

(تماثل) نوعده اتحاد درکه نوعاً متحد اولان اشیانك مشخصات خارجیه‌لرندن صرف نظر اولنسه آره‌لرنده‌کی تعددی عقل قوهٔ متفکره‌دن رفع ایدر.

مثلا: زید، عمرو، بکر انسانیتجه متحد اولدقلرندن بونلرك شکل، سیما، اوصافدن عبارت اولان مشخصات خارجیه‌لرندن صرف نظر ایدلسه عقل قوهٔ متفکره‌ده یالکز نوعیتلرینه انحصار ایدن انسانیتلرینی ابقا ایدر.

مثال

«زید یازی یازیور ایدی وعمرو غزل تنظیم ایدیور ایدی بکرده ترکی چاغریور ایدی» کبی. شو مثالده (زید یازی یازیور ایدی) جمله‌سی معطوف علیها وعمرو وبکرك داخل اولدقلری جمله‌لرك هر بری معطوف اولوب زید، عمرو، بکر آره‌لرنده تماثل بولندیغی کبی یازمق. تنظیم ایتمك. ترکی چاغرمق افعالنك نوعیت اصلیه‌سی فعل حکایه اولمسیله افعال مذکوره حقیقتده متحد اولدیغندن بونلر آره‌لرنده‌ده تماثل معنوی موجوددر.

چیچك لفظی کذلك انسان لفظی کبی افراد کثیره‌یی حاوی بر حقیقته وضع ایدلمش براسم جنس اولدیغندن شو حقیقتك حاوی اولدیغی انواعه منسوب چیچکلر آره‌لرنده تماثل بولنور.

مثال

« بنفشهٔ مجمره گردانك بوی عطر آمیزندن دماغ بهار معطر وگل خندانك كون كبی طلوعندن چشم نركس مور ». (بك اسكی برمقالهدن) .

مثال مذكورده مندرج بنفشه وگل آرهلرنده تماثل موجود اولمغله جملهٔ ثانیهنك جملهٔ اولایه عطفی موافق قاعده در .

دیگر مثال

« بربندهكه سلطان شوق ونشاطك زلف عنبر بوینه دلبسته وهر بر دل افكندهكه شاهد ذوق و صفانك كاكل دلاویز تعلقنه پیوسته اوله بهر حال انك خوان تلخ آلود انفصالدن وایهسی نوالهٔ درد هجران و دست ساقیٔ بزم معلای رغد وعیشدن حصهسی جرعهٔ حرماندر » (اسكی برمكتوبدن).

شو مثالده « بربندهكه ــ پیوسته اوله » جملهلرینی ایچندهكی (بربنده ایله دل افكنده). (سلطان ایله شاهد) . (شوق ایله ذوق) . (نشاط ایله صفا). (زلف ایله كاكل). (دلبسته ایله پیوسته) و(انك ــ حرماندر)، جملهلرینی درونندهكی (خوان تلخ آلود ایله دست ساقی)؛ (وایهسی ایله حصهسی). (درد هجران ایله جرعهٔ حرمان) آرهلرنده تماثلات معنویه وخیالیه موجود اولمغله عطفلری پك كوزلدر .

(تضاد ایكی شی بیننده ضدیتدر. « بیاض ایله سیاه » . « طاتلی ایله آجی » . « علم ایله جهل » كبی .

مثال

« علما هر وقت عالی وجاهل هر وقت سافلدر » مثالندهكی ایكی

جمله‌دن برنجیسنك حاوی اولدیغی الفاظدن عالم ایله دیگر جمله‌ده‌کی جاهل بیننده و کذلك جملهٔ اولاده‌کی عالی ایله جملهٔ ثانیه‌ده‌کی سافل ارەسنده تضاد موجود در .

(تضایف) ایکی شی بیننده برعلاقه‌درکه اوشیلردن هیچ بری دیگرینه نسبت اولنمدقجه تعقل اولنه‌مز .

مثلا : « بابا ایله اوغل » بیننده تضایف اولوب برنجیسنك حائز اولدیغی ابوت دیگرینك وجودینه علت وایکنجیسی بو علتدن نشأت ایتمش برمعلول اولمغله طرفین ارەسنده متقرر اولان نسبت اوزرینه هانکی بری تعقل اولنسه دیگرینك تعقلی انی تعقیب ایدر .

مثال

«بنفشه‌زار حروفی قرین‌مدنظر وشواهد معانیسی مرآت خاطرده جلوه‌گر اولدقده عندلیب ناطقه ــ ازکجا میرسی ای هدهد فرخنده قدم ــ نغمه‌سیله متغنی و مرغ جان ــ آفرین بر قلمی بادکه این نقش نکاشت ــ ترانه‌سیله مترنم اولوب مطلع اعلاسی ناز پرورد دلارانی ومقطع زیباسی هم آغوش آشنائی اولمغین » . (قدمادن موقوفاتی محمد افندینك جوابنامه‌سنده مندرج برمکتوب وصفنده‌در) .

مثال مذکورده‌ده الفاظدن کنایه اولان حروف ایله معانی و مطلع ایله مقطع ارەلرنده تضایف اولمغله عطفلر پك کوزلدر . عندلیب ایله مرغ جان بیننده شبه تماثل واردر . شبه تماثل اشاغیده تعریف اولنه‌جقدر .

(جهت جامعهٔ وهمیه) وهمك قوهٔ متفکره‌ده جمع ایده‌جکی اشـیا

بينده‌كی علاقهٔ موهومه اولوب بوده اوچ نوعدر كه برنجيسی شبه تماثل ، ايكنجيسی شبه تضاد ، اوچنجيسی شبه تضايفدر.

(شبه تماثل) ايكی شی بينده عقلك قوه متفكره‌ده تضاد ديو ويرديكی حكمه وهمك تماثل ذهابنده بولنمسندن نشأت ايدر برجهت جامعه‌در.

مثلا : عقل سياه ايله بياض بينده تضاد اولديغنه قوهٔ متفكره‌ده حكم ويرديكی كبی صاری رنكی دخی سياه كبی كندی باشنه بر رنك اولديغندن عقل صاری ايله بياض بينده‌ده تضاد اولديغنه حكم ويرر . وهم ايسه صاری‌يی بياضه بكزر برصورتده بولمسيله برابر ايكيسنی بر نوعدن عد ايدرك بينلرنده تماثل بولنديغنه ذاهب اولور. وهمك ذهابی حقيقته توافق ايتميه‌جكندن بوصورته (شبه تماثل) تسميه ايدلمشدر.

مثال

« ايكی شی خاصيت احراقی شاملدركه بو ايكی شيئك بری آتش سوزان و ديكری حقارت اخواندر » عباره‌سنده اولديغی كبی. شو مثالده‌كی اتش ايله حقارت بينده شبه تماثل واردر .

ديكری مثال

« شكر خواب وحدتده غنوده‌وبالين سعادت ونظافتده خوابيده اولان مزاج نزاكت امتزاجلری فيضياب نسيم استقصا وسايه‌نشين مروحهٔ استنبا قلنور». (كانئ قديم)

شو مثال حقيقت صورتيله نظر فكره تقريب اولنسه شكر خواب ايله بالين سعادت بينده بركونه شبه تماثل كورينور. لكن بو كلامك مرتبی قوهٔ وهميه اوليوب قوهٔ عقليه اولديغندن استعاره وكنايه

نقطه‌لرندن نظر اولندیغی تقدیرده تماثل کورینور. استعارات و کنایات شاعرانه و منشیانه ایله ترتیب اولنه‌جق ابیات و فقراتك جمله‌سنده جهات جامعه اعتباره مربوطدر. مثلا « حمامده بر ارسلان وار ایدی وانسانی قورقودیور ایدی » عبارەسنده‌کی برنجی جمله‌نك حاوی اولدیغی ارسلان جملهٔ ثانیه‌ده‌کی انسان ایله برحقیقته تابع و بینلرنده تماثل واقع در . استعاره‌یه اعتبار اولنمق لازم کلوركن استعاره‌دن صرف نظرله حقیقت اعتباری نقطه‌سندن باقلسه ارسلان نوعاً بشقه وانسان بشقه حقیقته تابع اولمغله ارەلرنده عقلاً تضاد بولنور. وهمه عرض اولنور ایسه ارسلانی حمامده بولمسیله انسان حقیقتنه ادخال ایدرك بینلرنده تماثله ذاهب اولورکه بو تماثل لفظ اعتباریله حقیقی اولەمدیغندن شبه تماثل دیو موسوم اولور .

(شبه تضاد) عقل متماثل دیو حکم ایتدیکی ایکی شیئه وهمك تضاده ذاهب اولمسندن تولد ایدر بر جهت جامعه‌در .

مثلا: ارض ایله زهره‌نك بری بزم نظرمزجه انحطاطده دیکری ارتفاعده اولوب بینلرنده تماثل اولان ایکی پورتقالك بری یرده ، دیکری رافده بولنمقله ارەلرنده‌کی تماثل تضاده منقلب اولمیه‌جغی کبی بینلرنده انحطاط وارتفاع کورینان ایکی کره ارەسنده‌ده عقلاً تماثل کورینور. لکن وهم بریسنك اقسام فلکدن قیاس ایله کوك. دیکرینك یر اولمسنه نظراً ارەلرنده تضاد بولندیغنه ذاهب اولور. وهمك بوذهابی اوزرینه اولایله شیلر بیننده‌کی جهت جامعه‌یه حقیقةً تضاد دینله‌میه‌جکندن (شبه تضاد) اطلاق ایدلمشدر .

مثال

« کوك بلوطلردن خالی و بغایت صاف ویرده‌کی چمنستان ضیای آفتاب ایله شفاف ایدی . کویا که آسمان زمینه وزمین آسمانه عکس ایدیور ایدی » عباره‌سنده‌کی جملهٔ معطوفه ومعطوف علیها اره‌لرنده شبه تضاد موجوددر .

(شبه تضایف) ایکی شیئك بیننده عقلاً کوستردیکی تضادی وهم تضایف منزله‌سنه تنزیل ایتمسندن نمایان اوله‌جق برجهت جامعه‌درکه بریسنك خاطره کلسنی متعاقب حسب المناسبه دیکرینکده کلسنی وهم نسبت طبیعیه ارامقسزین ـ بینلرنده تضایفك وجودینه حمل ایدر .

مثلا : طاتلی ایله آجی بیننده عقلاً تضاد موجود و بریسنك وجودی دیکرینك وجودینه غیر موقوف ایکن وهم علاقهٔ نسبیه‌یی نظر اعتباره آلیوب « طاتلی » دینلدیکی کبی « آجی » خاطره کلسنی بینلرنده تضایفك وجودینه ویرر . تضاده تعلق ایده‌جك مثال وهمه نظراً شبه تضایفه مثال اوله‌بیلور .

(جهت جامعهٔ خیالیه) ایکی شیئك یاخود اشیانك تصورلرندن خیالده متقارن اولان صورتدر . بوصورت عادت . زمان ، مکان ، معاشرت ، الفت کبی احوال متنوعه ایله مختلفدر . زیرا بعض شی برشخصك خاطرینه کلدکده دیکر برشی دخی کلورکه بشقه بریسنك ذهننده بوتوارده مناسبت بولنمز . چوق کره ایکی امر بیننده‌کی جامع خیالی برقومه مخصوص اولورده دیکر قومده تخیل اولنمز .

مثال

برباغچه‌ده عشرت وچالغی کبی شیلرله اکلنمکی عادت ایتمش اولان

بر احباب جمعیتندن هانکی برینك یانnde او باغچه ذکر اولنسه ذهن عقب خاطرینه زاهد . ساقی . حافظ . احباب کبی شیلر کلور . کذلك باغچه‌لردن میوه دوشیروب صاتمق ویاره قزانمقله مألوف اولانلردن هانکی برینك یاننده باغچه ذکر ایدلسه درحال میوه‌نك انواعی . صاتمسی . بهاسندن پاره قازانمسی خاطرینه خطور ایدر . خیمه‌نشین بدوی عربان ایچنده « چایر » ذکر اولنسه دوه‌لر . قاطرجیلرك یانلرنده ذکر ایدلسه استرلر ، اشکجیلرك یانلرنده سویلنسه حمارلر خاطرلرینه کلور . هرصنفه برطاقم اشیانك مخصوصیتی جهتیله هرصنعت اهلنك فکرنده کندی کارینه مخصوص آلات وادواتدن هانکی بری خاطرینه کلسه دیکرینك خاطرسیده آنی تعقیب ایدر .

اشته جهت جامعهٔ خیاله بویله خاطرلرجه حسب الاعتیاد خاطره ورود ایتمکده اشتراك کوسترن شیلر بیننده‌کی علاقهٔ عادیه‌در .

بالاده تعداداولنان جهت جامعهٔ عقلیه ووهمیه وخیالیه‌دن هانکی برجهت هانکی جمله بیننده موجود اولور ایسه او جمله‌لرك ایکنجیسی برنجیسی اوزرینه عطف اولنور . جهت جامعه بولنمز ایسه عطف اولنه‌مز .

جهات مذکوره‌نك وجودیله برابر جمله‌لر بیننده اسمیت وانواع فعلیتجه تناسبك وجودی ومع مافیه معطوف ومعطوف علیه اراسنده مناسبت سائرهٔ معنویه دخی لازمدر . وصل و فصل بحثلرنده امور مذکوره‌یه رعایت بلاغت ولطافتی مؤدی اولور .

مثال

« دشمنلرمز بزه غدر ایتمك استیورلر وبزم حقمزده هر درلو

تجـاوز وتعدی یه دوام ایدیورلر » عبـارەسنده ایکی جمله موجود
وایکنجیسی و او عاطفه ایله برنجیسنك اوزرینـه معطوفدر . برنجی
جمله دشمنلرك تجاوز وتعدیلرندن باحث اولدیغندن ارەلرنده تمـاثل
موجود ومع مافیه ایکیسیده جمل فعلیهٔ خبریەدن معدوددر .

« دشمنلرمز بزەغدر ایتمك استیورلر. بز کندیلرینی منتقم حقیقی یه
حواله ایتمشز »عبارەسنك حاوی اولدیغی جملهٔ اولادەکی (غدر ایتمك)
سوزی دشمنلرك مطابی عد اولنوب جملهٔ ثانیەدەکی (بز کندولرینی ـ
ایتمشز) قولی اومطلبدن معدود و بناءً علیه ایکی جمله بیننده جهت
جامعه موجود اولمدیغی کبی (استیورلر) فعلی ایله(ایتمشز) فعلی ارەسنده
تناسب ده اولمدیغندن جملهٔ ثانیەنك جملهٔ اولایه عطفی جائز اولمز .

واو عاطفه ایله برجملەنك دیکر جمله اوزرینه عطفی ایکی جملەنی
برحکمده جمع ایتمك‌در. حکملرده اتحاد قصد اولنمدیغی حالده واوایله
عطف اولنەمز .

مثال

« انوری افندی حلبدن استانبوله کلدی. ادهم افندی ازتق حلبه
کیتمکدن صرف نظر ایتدی» عبارەسندکی جملهٔ اولانك حاوی اولدیغی
حکم انوری افندینك استـانبوله کلمسی . جملهٔ ثانیـەدەکی حکم ایسه
ادهم افندینك حلبه کیتمسنه حاجت قالمامسی اولوب ایکی جملەنك حکملری
بیننده اتحـادی موجب جهت اولمدیغندن بوراده حروف عاطفەدن
(ده). یاخود(دخی) لفظلرینك هربری جملهٔ ثانیەده ایراد اولنەبیلور
ایسەده (ده) اداتیله عطف اولنمق (دخی) ایله عطفدن کوزلدر.

« احمد بك ترفیع رتبه ایتدی ، سلیمان بك ترفیع رتبه ایتدی »

عمر بك ترفيع رتبه ايتدی » جمله‌لرينك حكملری شايان توحيد اولديغندن واو عاطفه ايله « احمد وسليمان و عمر بكلر ترفيع رتبه ايتديلر » دينيله‌رك اولوجه ايله حكملر توحيد واوچنك (بك) عنوانيله (ايتدی) فعلی جمع ايديلور .

« احمد بك ترفيع رتبه ايتدی ، سليمان بك مجيدی نشانی الدی ، عمر بك فلان سنجاغه متصرف اولدی » جمله‌لری شايان توحيد وجمع اولمديغندن ارەلرينه واو عاطفه ترقيم . ياخود واو عاطفه‌نك مقدر اولديغنه قرينه اولمق ايچون ویرکول اشارتی وضع اولنور . لكن لسانمزك شيوه‌سنه دها زياده ياقيشان صورت جمل مذكوره‌جه « احمد بك ترفيع رتبه ايتدی . سليمان بكده مجيدی نشانی آلدی وعمر بك فلان سنجاغه متصرف اولدی » طرزنده عطفه رعايت ايتمكدر .

حكملردن بری ثبوت ، ديكری نفی معناسنی شامل اولور ايسه حكملرده اختلاف حاصل اوله‌جغندن عطفلری جائز اولەمز .

مثال

« عمر افندی بكا كلدی . عارف افندی كلمدی » عباره‌سی بوكنده اولمغله شو عباره‌ده‌كی جملهٔ ثانيه جملهٔ اولايه عطف اولنوب « وعارف افندی كلمدی » دينەمز .

جمله‌لرك بری معنای ماضی‌يی ، ديكری معنای مستقبلی حاوی ايسه كذلك واو ايله عطفلری جائز اولەمز .

مثال

عمر افندی بكا كلدی . عارف افندی كله‌جكدر » عباره‌سنده

اولدیغی کبی . شو عبارەلردەکی جملەلرك حکملری شایان توحید اولمیوب یالکز معناً ربطلرندە برمناسبت موجود اولدیغندن (دە) اداتیلە برینك مآلی دیکرینە ربط اولنور .

چوق یرلردە (دە) ایلە (دخی) اداتلرینك موقع استعمالری برلشور .

مثال

« سن سویلدیککی کبی بندە سویلدم » ؛ یاخود « سن سویلدیکك کبی بندخی سویلدم » .

بعض مواقعدە هر بری استعمالجە تخصص ایدر .

مثال

« عشقکە دوشدم اونوتدم دردیدە درمانیدە » مصراعندەکی (دردیدە درمانیدە) یرندە (دردی دخی درمانی دخی) دینلەمیەجکی کبی « دخی کیمدن امید صدق ایدرسك نایابیلمم » مصراعندەکی (دخی) قالدیریلدبدە یرینە (دە) قونیلەمز .

بر عبارەنك حاوی اولدیغی ایکی جملەنك بری جملهٔ خبریە ، دیکری جملهٔ انشائیە اولور ایسە بینلرندە عطف جریان ایتمز .

مثال

« بن سزە کلەمیەجکم . سن بزە کل » سوزندە اولدیغی کبی جملهٔ اولی جملهٔ خبریە . دیکری جملهٔ انشائیە اولدیغندن بلا عطف ایراد اولنمشدر . عطف ایدیلوبدە « بن سزە کلەمیەجکم وسن بزە کل » ، یاخود « سندە بزە کل » دینلەمز . لکن جملهٔ ثانیەدەکی امر حاضر

یرنده نهی حضر اولسه معناسی جمله اولاده‌کی معنای نفی ایله مناسب قبول ایده‌جکندن (ده) لفظیله عطف اولنه‌بیلور. «بن سزه گلمیه‌جکم سنده بزه گلمه» کبی.

جمله‌لرك بری خبریه، دیکری انشائیه اولوبده جملهٔ انشائیه تأویل طریقیله جملهٔ خبریه‌یه توفیق اولنه‌بیلور ایسه جملهٔ ثانیه‌نك عطفی جائز اولور.

مثال

«فلانی دوکدیکمی کوردك یا سنده یازامزلق ایتمه» عباره‌سنده اولدیغی کبی. شو مثالده‌کی جملهٔ اولی خبریه. دیکری انشائیه ایسه‌ده عباره «فلانی دوکدیکمی کوردك یا یازامزلق ایدرایسه‌ك سنی ده‌دوکرم» تقدیرنده اولدیغندن (ده) اداتیله عطف اولنمسی لازم کلور.

بعضاً جملهٔ اولی موجود اولمدیغی حالده بر جمله ادات عطف ایله ایراد اولنور وبویله یرلرده جملهٔ اولی مقدر عد اولنور.

مثال

«سندخی کچمه نصیب انتقامکدن رقیب» مصراعنده اولدیغی کبی. شو سوز «الندن کلانی بنم حقمده اجرا ایتدك. سندخی نصیب انتقامکدن کچمه» دیمکدرکه جملهٔ اولی مقدردر.

مفردك مفرد اوزرینه عطفنده واو عاطفه چوق کره مقدر اعتبار اولنه‌میه‌جغندن تکرر حالنده مقدر اولدیغنه قرینه اولان ویرکول اشارتی وضع و (واو) حذف اولنه‌بیلور. لکن جمله‌لر کرك ایکیدن عبارت اولسون، کرك دها زیاده تعدد ایتسون جمله‌سنده

واو عاطفه مقدر اعتبار ایدیله‌رك لفظاً و تحریراً حذف اولنه‌بیلور . بو تقدیرجه هر جمله ارەسنه یا ویرکول اشارتی قونیلور ، یاخود ایکی اوچ نقطه قدر فاصله ویریلور . و قرائت اولنورکن دخی هر جمله بیننده برایکی ثانیه مقداری سکوت فاصله‌سی اعطا اولنور . و او عاطفه‌نك مقدر اعتبار ایله لفظاً و تحریراً چوق یرلرده حذف اولنمسی من القدیم کرك عربی ، کرك فارسی و ترکی لسانلرنده جاری‌در . فرمانلرده « مدبرامور الجمهور بالفکر الثاقب متمم مهام الانام بالرأی الصائب ممهد بنیان الدولة والاقبال مشید ارکان السعادة والاجلال» یازلدیغی کبی .

ترکجه‌یه مثال

الهی ! بن سنی نه‌دیل‌ایله اوکه‌یم‌که دیلم حقیقتك بحرنده برقطره . الهی ! بن سنی نه وجودله وصف ایده‌یم‌که وجودم مهرك شعاعنده برذره . هرعقل دراك جلالك ادرا کنده خیره . هر رای تابناك‌جمالك وضفنده‌تیره . اصحاب متون وشروح‌عزتك حوالیسنده متلاشی . ارباب قلوب وکشوف جبروتك حرمنده بر بلوك بیکانه وناشی

(تضرعات سنان پاشادن)

قدما اکثریا جملت تعددنده واو عاطفه‌یی مقدر اعتبار ایتدکلری کبی مثال مذکورده کوسترلدیکی اوزره ادات خبریده مقدر اعتبار ایدرلر ایدی .

دیکر مثال

فاتحهٔ عنوانی آیت کریمهٔ (هوالحق المبین) خاتمهٔ تاریخی (والعاقبة

للمتقين) غایت مضمونی (ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم) (فضولی - بر مکتوبندن)

بر عبارەنك حاوی اولدیغی ایکی جملەنك هر بری مقول قول واقع اولور ایسه جملۀ ثانیەنك جملۀ اولایه عطفی جائز اولەمز.

مثال

« دیدم براتمك مضمونی نیچون صورت بولمز. دیدیلر زوائددر حصولی ممکن اولمز ». (فضولی)

(هم) لفظی ایله عطف اولنان جملەلرجه نفس مذکور معطوف علیه اولان جملەده بولنمق لازم کلوب جملۀ معطوفه اووزرنده یا تکرار اولنور. یاخود (همده) لفظی بولندیریلور.

مثال

«هم عارف افندی هم عمر افندی کلدی». یاخود « هم عارف افندی همده عمر افندی کلدی » کبی.

ایکی جملەنك ایکیسیده کرك خبریه اولسون. کرك انشائیه ایکنجینك معناسنده تعاقب اولدیغی حالده واو عطفه ایله عطفنده لطافت اولمز.

مثال

« اسماعیل افندی کلدی ابراهیم بك کیتدی ». « حسن بك کلسون خیری افندی کیتسون » کبی. شو مثالردن هر برینك حاوی اولدیغی ایکی جمله اراسنده واوه مناسبت یوقدر. بویله یرلرده ادات عطف اولمامسیده جائز ایسەده ادوات عطفدن

(صكره) لفظنده استعمال اولنه‌رق «اسماعيل افندی كلدی صكره ابراهيم بك كتدی»، «حسن بك كلسون صكره خيری افندی كتسون» كبی.

ايكی جمله‌نك هر بريسی مسند اليهك برنوع فعلنی حاوی ايسه شو فعللردن هر بريسی ديكرينك كرك ملائمی كرك مباينی اولسون واو عاطفه ايله جملهٔ ثانيه جملهٔ اولايه عطف اولنه بيلور.

مثال

«احمد افندی كلدی وكتابی كتيردی»، ياخود «احمد افندی كلدی وكتدی» كبی. لكن برنجی مثالده واو عاطفه كتيرمكدن ايسه «احمد افندی هم كلدی همده كتابی كتيردی»، ايكنجيسنده «احمد افندی كلدی ينه كتدی» دينلمسی شيوهٔ لسانمزه دها زياده ياقيشور.

ايكی جمله‌يی حاوی اولان برعباره‌نك ايكنجی جمله‌سی برنجيسنی تأكيد ايدر، ياخود اندن بدل صورتنده كورينور ايسه عطف جائز اولميوب ارالری فصل اولنور.

مثال

«شو غزل پك سليسدر. سلاستی بر درجه‌در كه اوقونديغی وقت آب زلال جريان ايديور كبی برحال حس اولنه‌يور» عباره‌سنده‌كی «شو غزل پك سليسدر» سوزی جملهٔ اولی ومابعدی جملهٔ ثانيه‌در. جملهٔ ثانيه سلاستی توضيح صورتيله مؤكد اولديغندن عطفاً ايرادی جائز اولەمز.

«بنی ادم كيت بوراده طورمه» سوزی هم تأكيده همده جملهٔ انشائيه‌يه مثالدركه (بوراده طورمه) جملهٔ ثانيه‌سی جملهٔ اولاده‌كی (كيت) امرينی مؤكددر. بونده دخی عطف جائز دكل.

« کتبه‌نك هیسی بکا کلدی اللردن بعضلری کالدی » عبارەسنده‌کی جملهٔ ثانیه جملهٔ اولادن بدل اولدیغندن کذلك عطف ایله ایراد اولنه‌مز.

ایکی جمله‌یی حاوی برعباره‌نك برنجی جمله‌سنده‌کی مسندالیه (که) ادات رابطه‌سنه مربوط اولور ایسه جملهٔ ثانیه بلاعطف ایراد اولنور.

مثال

« مبشرکه مژده کتیردی کتیردیکی مژده ایله هپمزی ممنون ایتدی » کبی. جملهٔ اولاده بولنان (که) لفظی قالدرلسه عطف ایدلمسی لازمکلور « مبشر مژده کتیردی وکتیردیکی مژده ایله هپمزی ممنون ایتدی » کبی.

سکزنجی فصل

ایجاز واطناب ومساوات بیاننده‌در

مقصودك عبارهٔ متعارفه ایله اداسنه (مساواة) دینور. استعمال اولنه‌جق کلامك الفاظی عبارهٔ متعارفه‌دن نقصان ایسه عباره (ایجاز) وزیاده ایسه (اطناب) تسمیه اولنور.

عبارهٔ متعارفه‌دن مراد اهل عرفك [*] محاورات ومعاملات عمومیه‌ده قوللاندقلری عباره‌لردر.

اهل عرف سوزلرنده مقتضای حاله رعایت ایتمدکلرندن بونلرك سوزلری نظر بلاغتجه ممدوح کوریله‌مز. لکن غرضلری الفاظك وضعیت طبیعیه‌سنه کوره معانئ اصلیه‌نك اداسندن عبارت اولدیغندن مذموم دخی عد اولنه‌مز.

ایجازده مدار نظر الفاظ اولمیوب معانی ایسه‌ده الفاظ حقنده‌ده

[*] اهل عرف اوساط ناس یعنی اورطه صنفده اولان خلقدر.

اوصاف حسنه‌دن تجرید ایدیله‌جك درجه‌ده اهمال اولنمق لازم کلمز. زیرا معنی برمحبوب جالب القلوب‌درکه محسنات ذاتیه‌یی شامل اولمقله برابر لباسی اولان الفاظ دخی کوزل انتخاب اولنور ایسه لطافتی درجهٔ علیاده کورینور.

الفاظك معانی‌یه تعلق ودلالتنده یکدیکره نسبتله مساوات اولمیوب بعضیسی لفظجه قلیل اولدیغی حالده کثرت معنایی شاملی اولور. بعضیسیده لفظك کثرتیله برابر معناسنده قلت بولنور. ایجاز ایسه کثیرالمعنی اولان لفظك انتخابنده در.

الفاظ نقوده تشبیه اولنمق لازم کلسه لفظی چوق و معناسی آز اولان کلام سکهٔ نحاسیه و قلت وکثرتجه تفاوته نظراً متالك و سیم مسکوکات کبی اولوب لفظی آز ومعناسی چوق کلام آلتون کبی‌در. بر صورت فوق‌العاده‌ده اولان بلیغك انتخاب ایده‌جکی الفاظدن ترتیب ایلیه‌جکی کلام ایسه قیمتجه ایرانی دخی چوق برلانته الماسنه معادل اولورکه الماسك حجمی قیمتجه مساوی اوله‌جغی مسکوکاته نسبتله نصل مشاهده اولنور ایسه کلامك عال العالی دخی مادوننده‌کی اقسام متفاوته‌یه نسبتله اویله کورینور. بناءً علیه نقود و مجوهرات انتخاب واستعمالك ایدنلرك انتخاب و استعمالی ثروته متوقف اولدیغی کبی کلامجه‌ده الفاظك اویولده انتخابی منتخبات معلوماتجه ثروت وصناعه‌سنه و بونکله برابر جودت طبیعت و ذوقده سلامتله فطانت ودرایته وشعائر انسانیه وآداب مایه‌جه مکمل تربیه‌یه متوقفدر.

علمای بلاغتدن بعض ذوات « بری ایجاز ، دیکری تطویل اولمق اوزره کلامك ایکی قسم اولمسنه ذاهب اولوب اشعار ومکاتباتنه

ایجازه رعایت لازم ایسه‌ده خطبه‌لر ومأموریت امرلری وفتوحاته دائر بشارتنامه‌لر کبی عموم حضورنده اوقونه‌جق شیلرجه تطویل اختیار اولنمیوبده ایجازه رعایت اولنه‌دیغی تقدیرده مقصد عمومیجه دائرهٔ استفاده‌دن تباعد و اوقونان شیئك مندرجاتی موقع تأثیردن سقوط ایدر» دیدیلر . بعض بلغا شو رأیه معترض بولنه‌رق «خطب و اوامر ومکتوبات عمومیه‌جه عامه‌نك حرفیاً استفاده ایتملری مقصدی التزام اولنور ایسه هر شیئك اوساط وادانیٔ ناس اره‌سنده مستعمل الفاظ مبتذله ایله یازلمسی لازم کلور. عموم ایسه حضورلرنده اوقونه‌جق شی نه یولده یازیلورسه یازلسون دفعةً اوقونمقله مندرجاتنی فهم وضبطه مقتدر اوله‌میه‌جغی معلوم اولدیغندن خطب وسائرهٔ مذکوره‌نك الفاظ مبتذله ایله طولدرلمسنه لزوم ومجبوریت یوقدر» دیدیلر .

واقعا اومقوله مکتوباتك هربری عاشق غریب و کور اوغلی حکایه‌نامه‌لری کبی سراپا الفاظ مبتذله ایله یازلسه بیله — بالدفعات مشاهده اولنمش اولدیغی وجهله — عامه ایچنده بك چوق آدم بولنورکه اوکارنده اوقونان شیلر اوقوندقدنصکره برده آغزدن مفهوم وخلاصه‌سی تعریف اولنمدقجه مندرجاتنی آکلامیوب بعدالقرائه «شو اوقونان شی نه‌دن عبارت ایدی» دیو اکلامش اولانلردن سؤال ایله اوکرنورلر. حتی ولایتلرده والیلر وسائر سرکارده بولنانلر مأموریت امرلرینی واوامر سائره‌یی عموم حضورنده اوقوتدقدنصکره برآچیق نطق ایرادیله امردن مقصد ومزایاسنی اولدیغنی تعریف ایدرکن بیله حضار ایچنده مقصد ودقیق افده‌یی آکلامیانلرده بولنور . بناءً علیه بین العوام تداول ایدن الفاظ مبتذله‌یی لسان رسمی وادبی‌یه

آنغه لزوم یوغیسه‌ده عموم حضورنده اوقونه‌جق شیلرك كلام موجز ایله ایرادی دخی مناسب اولمدیغندن لسان رسمی وادبی‌یه یاقشه‌جق الفاظ ایله ایراد واطناب مقبوله رعایتله ادا اولنمسی مقتضای حاله موافق اولور .

تحریسی لازم واعتماده شایان اولان معانی‌یه دلالت ایده‌جك الفاظك تركیبنده رعایت اولنه‌جق حال برطوغری یوله سلوكدن عبارتدركه مقصوده كفایت ایده‌جك الفاظ ایله ادای مرام ممكن ایكن فائدهٔ زائده اولمیان الفاظ التزامنه لزوم ومناسبت كوریلمز . مقصودك اداسنده قوللانیله‌جق الفاظ عبارهٔ متعارفه‌دن آز ایسه (ایجاز) وچوق ایسه (اطناب) دردیمشدك . علمای بلاغت ایجازده مستعمل لفظك وافی واطنابده زیاده ایدیله‌جك لفظك فائدهٔ زائده‌یی حاوی اولمسنی ایجاز واطنابك تعریفلرینه درج ایتمشلردر .

عبارهٔ متعارفه‌دن نقصان الفاظی حاوی كلام مقصودی اداءیه وافی دكل ایسه (ایجاز مخل) وزیاده الفاظی شامل بولنان كلام فائده‌دن خالی ایسه (اطناب ممل) تسمیه قلنور .

ایجاز مخله مثال

« حماقت كوزلكیسنده یشامق عقل كولكه‌سنده یشامقدن خیرلودر » كلامی كبی . بوندن مراد « انسان احمق اولوبده تأثر وجدانی موجب اوله‌جق ادراكدن بی نصیب اولمق عقل ایله ادراك مزیتنه نائل اولوبده تحمل اولنه‌میه‌جق شیلری بالمشاهده متأثر ومتورم اولمقدن خیرلودر » صورتی اولدیغی حالده مثال مذكوردن بوصورت آكلاشیلامز .

(اطناب ممل) اطلاق اولنان کلام بر لزومسز لفظی یا حشو مفسدی یاخود حشو غیر مفسدی شامل اولور .

لزومسز لفظی حاوی کلامه مثال

« فلان ذاتك ویردیکی سوز کذب ودروغدن عبارت ایمش » کبی . کذب ودروغك ایکیسیده بر معنایه اولدیغی حالده بوراده دروغك ذکرنده هیچ بر لزوم یوقدر .

کذلك هر بر عبارهده کرك ضرورت شعر کرك سجع کبی اسبابدن ناشی هیچ بر کونه لزوم وفائدهٔ زائدهٔسی مفید اولمیان الفاظ مرادفهنك عطف طریقیله کلامده ذکر اولنمسی (اطناب ممل) قسمندن معدوددر . اسحاب .

اول قدر اولمش رخك صاف ولطیف ای مهلقا
ماحصل رنك عرض بارکران اولمش سکا

بیتندهکی (ولطیف) بو قبیلدن و(ماحصل) دخی بی لزوم الفاظ زائدهدندر .

معنایی افساد ایدن حشوه مثال

« اولوم اولمسه ایدی سماحت وصبر وشجاعتك فضیلتی اولمز ایدی » کبی . خلودك بذل اموالجه احتیاطی موجب اولهجغی بدیهی ایکن بوراده سماحتك ذکری (حشو مفسد) عد اولنور .

حشو غیر مفسده مثال

« بن بوکون ایله بوکوندن مقدم اولان دونکی کونك وقوعاتی بیلیورم . بوکوندن صکره کلهجك یارینکی کون نه اولهجغنی بیلمم » . بو مثالده واقع (بوکوندن مقدم اولان) و (بوکوندن صکره کلهجك)

ويزيندن صكره (كى كون) هپ حشو زائد وفقط معنايى غيرمفسددر.

(مساواة) اوساط ناس بيننده متعارف اولان سوزلر اولديغى بوقاروده سويلمشدك. بو سوزلر الفاظك وضعيت طبيعيه‌سنه كوره معانئ اصليه‌نك اداسندن عبارت اولوب نه فائده‌لى وفائده‌سز برلفظ زائدى حاوى. نه‌ده ماوضع لهنك خارجنده بر فائدهٔ معنويه‌يى شامل بولنور.

امثله

آشنالق بيلميانلردن قياس ايتمك بزى
اشنايه اشنا بيكانه‌يه بيكانه‌يز.
روحى.

حددن زياده ايتمه تغافل نيازمه
جانا مثلدر عاشقى چوق ناز اوصاندرر
فنى

دوشدم بلاى عشقه خردمند عصرايكن
ايل شمدى بندن آلديغى پندى بكا ويرر
فضولى

بيتلرينك مندرج اولدقلرى الفاظ كبى.

(ايجاز) ايكى نوعدر. برى ايجاز قصر. ديكرى ايجاز حذف.

(ايجاز قصر) اختصارى لفظك حذفندن نشأت ايتماش اولان ايجازدر.

ضروب امثال ايله حكمى اولان فقره‌لر كرك منثور كرك منظوم اولسون لفظلرى آز. معنالرى چوق سوزلر اولديغندن بونلرك هر برى ايجاز قصردر.

امثلهٔ منثوره

غریب دوستی اولمیان در. قرنداش قرنداشك آینه‌سی‌در.
هر مقالك بر مقامی وار. هر كونك بر آقشامی وار.
هر زمانك رجالی وار. صبر آجی ایسه‌ده صوكی طاتلی‌در.
معرفتك ابتداسی تجربه‌در. وقت نقددر.
خائن قورقولی در. بلا سوزه مؤكل‌در.
بشقه‌سنك كوله‌سی سنك كبی حردر. سكوت سلامتدر.
چوق سوز وار كه قلیجدن كسكین‌در. چوق سویلیان
چوق یاكیلور.
یالان درد، طوغری شفادر.
یالان، آغز باصوریدر.
تجربه ایتمدیكك كیمسه‌یی نه مدح، نه‌ده ذم ایت.
انا بابا تربیه‌سی كورمیانی زمان تربیه ایدر.

امثلهٔ منظومه

اگاه	وقف برسوزدركه دیرلر آشنادن چوق نه وار
ابراهیم حقی	طمعسز آدمك خالق جهان هپ اقرباسی‌در
اكرم بك	سكا وجدانك الویرمزمی استشهاد لازمسه
امری	كلی یوق بوستانده نیلرسك
بلیغ	ابر نیساندن صدف دردانه افعی سم قاپار
»	ایچنده خانه‌نك بر صاحب اولدقجه خراب اولمز
جودت پاشا	شانهٔ زلف سخندر اعتراض

جودت پاشا .	دورك صفا و نشئه‌سی دکمز خمارینه
حامی	معاش ایتمش نهاری حق بزه لیلی لباس ایتمش
خاتمی	تیز رفتار اولانك پاینه دامن طولاشور .
راشد مورخ	سکوتن مرد دانا خصمنی الزام ایچون صاقلر
»	اولور نزولی کرانك شدید بالادن
راغب پاشا	صورسه‌لر مغدورینی غدار کندین کوستر ر
»	شجاعت عرض ایدرکن مرد قبطی سرقتن سویلر
»	مرد میدان هنر معلوم اولور روز مصاف
»	اولورمی زیور دستار رغبت‌سنبل‌خرمن
رحمی	کون طوغمه‌دن مشیمهٔ شبدن نه‌لر طوغار
روحیٔ بغدادی	خاك اول که خدا مرتبه‌کی ایلیه عالی
سامی	رهنمای مسالك تحقیق‌در حیرت بکا
»	معدن حسنك دکل یاقوت ایله الماسی بر
سلطان سلیمان	یارسز قالیر جهانده عیبسز یار استیان
»	اولمیه دولت جهانده برنفس صحت کبی
سید وهبی	آدمه کندی ایاغی ایله دولت کلمز
شناسی	آجیمیز کسدیکی پارمق شرعك
»	تکیه‌یی بکلیان البته ایچر چورباتی
»	نقل وتقریره کوره دعوانی شیخ الاسلام ویرر فتوانی
شهری	مار سرمادیده‌یه مولی کونش کوسترمسون
طالب	کشی نقصانی بیلمك قدر عرفان اولمز

عاصم الده استعداد اولنجه کار کندین کوستررِ
عارف بولمز یمزدر اکثری ارباب عفتك
عزت ملا قناعت اهلنك دولاب ارزاقنده موش اولمز
فائز آه دل بابلی کاهده خارده ده قالمز
فهمی شفایاب اولمیان بیاره صحتدر هلاك اولمق
فضولی مستعد درد اولانلر قابل درمان اولور
فطنت خانم اولمینجه خسته قدرین بیلمز آدم صحتك
کرامی خاکك افندی التیده وار اوستی وارایسه
کمال بك فداکارك قالور اذکاری دائم قلب ملتده
» یره دوشمکله جوهر ساقط اولمز قدر و قیمتدن
» طورر احکام نصرت اتحاد قلب ملتده
» چقار آثار رحمت اختلاف رأی امتدن
» فلکده بخت اوتانسون بی نصیب ارباب همتدن
لبیب آمدی بو مثلدر که سن انسانیت ایت عمانه آت
مقالی اتارلر طاشی البته درخت میوه‌دار اوزره
نائلی ایدر هر تیشه‌کار آرزو بربیستون پیدا
» کیمیای قابلیت جوهرندن بالایدر
نفعی هر سینه که وار وسعنه چسبان غمی واردر
» بز بومیدانك نیچه چابکسوارین کورمشز
» بیاباندە اولان هر سنك بیقیمت نکین اولمز
» معلوم اولور احوالی نهارك سحرندن
» مستعد عز ایدر استاد تذلیل ایتدیکن

نابی درخت اطرافی کیمسه طولاشمز باردن صکره
» شیر التفات ایدرمی کلابك غلوسنه
نزهت آهنی اشکال کونا کونه قورلر نار ایله
نورس وقت اولورکیم اقبح شی احسن موجوداولور
والیٔ امدی باق طبع ناسه وقته مناسب تکلم ایت
» سله اوریلور هرکسه سیماسنه لایق
ویسی کشی یاقدیغی چراغ اوستنه پروانه کرك

امثلهٔ مذکوره‌یی حاوی اقوال منثوره ومنظومه حکمیاتیله برابر شرح ایدلسه برکتاب تشکل ایدر .

ادبای قدیمه وجدیده‌مزك آثارنده اومقوله اقوال پك چوق اولمغله امثلهٔ مذکوره پك کوچك برنمونه‌در .

(ایجاز حذف)ده برجمله‌نك برجزء مضافی ، یاموصوف ، یاصفت ، یاشرط ، یا جواب شرط محذوف اولور .

جمله‌نك جزء مضافنك حذفنه مثال

« بو ایشی قریه‌یه صور » کبی که اهالیٔ قریه‌یه صورد یمکدر .

حذف موصوفه مثال

لعل یار اغزنده اما واپسین اولمش نفس
عاشق بیماری کوردم جان ویروب جان آلمه‌ده
ندیم

حذف صفته مثال

« اوکیم مظلومه مرحمت ایتمز دوشرسه کندوسنه آجیان بولنمز »

کلامنده « اوظانم کیم » دینیله‌جك یرده « اوکیم » دینلدیکی کبی .

شرطك حذفنه مثال

«یارین بزه کلور ایسه‌ڭ سکا اکرام ایدرم» دینیله‌جك یرده « یارین بزه کل سکا اکرام ایدرم » دینلمسی کبی .

شرطك جوابی یا مجرد اختصاره رعایت . یاخود وصفات احاطه ایده‌میه‌جکی برشی اولدیغنه دلالت ایچون ویا سامعك نفسی هر ممکن اولان مذهبه کیتمك ایچون حذف اولنور .

برنجیسنه مثال

بین الاحباب « بوکون تنزه ایچون مسیره‌یه کیده بیلورمی‌یز » . دیین برکیمسه‌یه «هوا مساعد اولور ایسه کیده بیلورز» دینله‌جك یرده « هوا مساعد اولور ایسه » دینلمسی کبی .

ایکنجیسنه اوچنجیسنه مثال

فنالق ایدن برشخصه خطاباً « اگر حکومت شوحالکه واقف اولور ایسه » دینلمسی کبی .

بونلردن بشقه مسند الیهك . مسندك . مفعولات دخی اقتضایه کوره حذفلریله کلام اختصار اولنه بیلورکه کیفیتلری ومثاللری فصول سابقه‌ده ذکر اولندی .

بعضاً برجمله‌ٔ مسببه اختصاراً حذف اولنوب یالکز سببك ذکریله اکتفا ایدیلور .

مثال

« فلان ذات قاچ کون درکه کورنمیور . عجبانه ایچوندر» دیو سؤال

ایدنه جواباً «خسته اولدیغی ایچوندر» دینلمسی کبی.

یاخود سبب محذوف اولور.

مثال

«فلان ذات فلان محلده بربیوك حقارته تصادف ایتدی. صکره کندوسنی کورهمدم. عجبا نصل اولدی» دینلمسنه جواباً «کدرندن خستهلندی» دینیلهجك یرده «خستهلندی» دینلمسی کبی.

محذوف بعضاً جملهدن عبارت اولهجغی کبی بعضاً دخی جملهدن زیادهاولور. بونلرك هپسی عبارهده ایجازی التزام وکلامی تنقیح اومغلههانکی عبارهده لفظ ویاجملهنك دلالتیله بر کلامدن ویامفصل برعبارهدن بعض الفاظ واجزانك ویاجملهلرك حذفندهمقصد فوت اولمزایسهحذف. مقبول وصواب عد اولنور.

الفاظ واجزاء زائدهیی حاوی عبارهیهمثال

«علم اخلاق انسان ایچون هر درلو تهذیب اخلاقه وهر شخصك بویولده التزام ایدهجکی مقصدی طالب اولانلره تسهیله کافلدر».

عبارهٔ مذکورهده حذف ایله ایجاز

«علم اخلاق تهذیب اخلاقه وبومقصدی تسهیله کافل در».

دیکر مثال

علوم آلیه، اوامر ونواهیٔ شریعتی وشریعته وتهذیب اخلاقه متعلق فوائدی شامل وکافل دکلدر. تزیین الفاظ ومعانی یه و تحسین عباره ایله امور دنیویهنك تسهیلنه متعلق مسائل وقواعدی حاویدر. بوعلملردن اصلاح وجدان واعتقاده تعلق ایدهجك فائده کوریلهمز، بناءً علیه علوم آلیه عالملری شریعت و عقاید علملرینه و تهذیب

اخلاق موجب اوله جق تربیهٔ ملیه و مؤثره دائرسنه انتساب ایتدكلری حالده جهالتك مقتضی اوله جغی سیئات یالکز علوم آلیه ایله زائل اوله مز .

اختصار و ایجاز

اصلاح نفس وتهذیب اخلاق علوم آلیه ایله ممکن اوله میوب شریعت وعقایدکبی علوم عالیه وتهذیب اخلاق موجب اوله جق تربیهٔ ملیه ومؤثره ایله حاصل اولور .

کوریلیورکه ایجازصورتنه تحویل وحذف زوائدایله تعدیل ایدیلان شو عبارهٔ اخیره مقدمکی عبارهٔ مفصله ده مندرج فوائدی تامیله شاملدر .

ابن الیرك المثل السائرده کلام موجز ایچون ایراد ایلدیکی امثله دن بری طاهر بن حسینك عیسی بن ماهانه غلبه سنی حاوی مأمون خلیفه یه یازدیغی مکتوب درکه ترجمه سی وجه آتی اوزره در .

« عیسی بن ماهانك باشی قارشومده ، خاتمی المده ، عسکری تحت امرمده در . »

بو مکتوب غرض مفصلی نه درجه ده اخصر عباره ایله حاوی اولدیغی بدیهی در .

بعض مقاصد استیفاسی ایچون امام فخر رازی حضرتلرینك معاصری بولنان ملوکدن برینه یازدیغی مکتوب ایجاز حقنده حقیقه برمثال بلاغت اشتمال اولمغله هم اصلی .همده ترجمه سی وجه آتی اوزره در .

اصل مکتوب

رفعت قصتی الی الله . ان احسنت فهو المحسن و انت المشکور و ان منعت فهو المانع وانت المعذور .

ترجمه‌سی

« قصه‌می الاهه رفع ایتدم . احسان ایتدك ایسه محسن اودر ، سن مشکورسك . منع ایتدك ایسه مانع اودر ، سن معذورسك » .

امری اعظام وتأکید و معلومات نافعه‌یه متعلق مقاله‌لری تشریح موقعلرنده (اطناب) مرغوبدر .

تأکیده مثال

« کوزمله کوردم . قولاغمله ایشتدم . اباغمله چکندم . کندی آغزمله طاتدم » کبی . کورمك کوزه ، ایشتمك قولاغه ، طوتمق اله ، چکنمك اباغه ، طاتمق اغزه مخصوص اولدیغی حالده « کوردم ، ایشتدم . طوتدم . طاتدم » دینلمیوبده بویله سویلنمسی الفاظ زائده التزام اولندیغی ظننی جالب اولور ایسه‌ده اعظام اولنان و وصولی عزیز اولان شیلرجه مطلب حاصل اولدقده نیل وحصوله دلالت ایچون اویله تأکید صورتی التزام اولنور .

ابن اثیر ابوعباده البحتری‌نك آتیده محرر ایکی بیتی مثال کتیرمشدر . اصلی عربیده مثال اولدیغی کبی ترجمه‌سی دخی لسانمزجه مثال لطیف اولدیغندن آتیده درج اولنور .

تأمل من خلال السجف وانظر
بعینك ما شربت و من سقانی
تجد شمس الضحی تدنو بشمس
الی من الرحیق الخسروانی

انال : دوشون و پرده آره‌سندن باقده کوزکله کورکه ایچدیکم

ندر. بكا ساقيلك ايدن كيمدر. باقديغك حالده بولورسك (كورورسك) كه مجلس خسروانيده كونش كبی پارلاق بر ساقی پادشاهه مخصوص اولان وكونش كبی براق اولان شراب صافی ايله بكا يقين كليور.

بومجلسده حضور، وجودی عزيز عد اولنه‌جق حاللردن وساقی او صفتله موصوف خوبلردن اولديغندن شاعر كمال انبساط وابتهاجندن «باقده كوزكله كور» ديور.

معلومات نافعه

عقول كثيره‌نك اتحادندن حصوله كله‌جك معرفت استعداد حقيقی خارجنده بر قوت زائده اعضا ايدەمز. انسانك قوای حواسی مصادر مستقله‌دن منبعثدر. او قواده اشتراكك وجودی ممكناتدن تصور اولنه‌مز. مثلا بر مسافه‌نك بعدينی بر كوز نقدر كورر ايسه عيون متعدده دخی او قدر كوره‌بيلور. كذلك بر عقله نسبتله عادی وديكر عقله نسبته فوق العاده اولان بر حقيقتك ادراكنده شو ايكی عقلك اشتراكی اقتدار عادی‌يی اقتدار فوق العاده درجه‌سنه ترفيع ايده‌مز. قوهٔ باصره‌لرده تفاوت اولديغی كبی عقولده دخی تفاوت مسلمدر. بناءً عليه حقايق اشيانك هر نقدر نهايتنه عقولك اتصال امكان احتمالی يوغيسه‌ده بزم بيله‌بيلمه‌مز وبيله‌جكمز شيلرك فوقنده‌ده لايعد ولايحصی حقايقك وجودنده امتناع قبول اولنه‌مز. اعصار و تجارب واشتغالات تزايد وترقی ايتدكجه اكتشافاتكده او نسبتده تزايدی طبيعيدر.

(شو عباره‌نك اطناب مقبول درجه‌سنه ابلاغی)

عقول كثيره‌نك اتحادندن حصوله كله‌جك معرفت بر شخصه متعلق

اولان استعداد طبیعینك موجب اوله‌جغی ادراك فوقنده‌كی اشیانك حقایقنی تحصیله استعداد حقیقی خارجنده برقوت زائده اعطا ایده‌مز. زیرا حق تعالی حضرتلری هركس ایچون ادراكدن حالنه مناسب بر درجه تقدیر بیوردی. اودرجه‌نك اتحاد عقول ایله تزایدی ممكن دكلدر. انسانك قوای حواسی مصادر مستقله‌دن منبعثدر. اوقواده اشتراكك وجودی ممكناتدن تصور اولنه‌مز. بناءً علیه شواشتراكك تقویهٔ عقل وادراك ایچون فائده‌سی یوقدر. مثلا برمسافه‌نك بعدی حقیقت حالده یوز خطوه اولسه بركوزك كوره‌جكی یوز خطوه اولدیغی كبی ایكی كوزك كوره‌جكیده یوز خطوه‌در. عیونك تكثری بعدی تكثیرایده‌مز. فوق العاده اولان ایشلرجه اشتراك عیوندن فائده اولمدیغی كبی اشتراك عقولدن دخی اوشركتده داخل اولان افراد عقولك استعداد حقیقیلری خارجنده برقوته ترقیلری ممكناتدن دكلدر. زیرا برعقله نسبتله عادی ودیكر عقله نسبتله فوق العاده اولان برحقیقتك ادراكنده شوایكی عقلك اشتراكی اقتدار عادی‌یی اقتدار فوق العاده درجه‌سنه ترفیع ایده‌مز . برجمعیت هلالی كورمك برلكده نظر ایتسه‌لر ایچلرندن قوهٔ باصره‌لرنده حدت اولانلر كوره بیلورلر. دیكرلری كوره‌مزلر. كورنلرك ایسه رؤیتلری قوهٔ باصره‌لرینك حدتلرندن اوتوریدر. بشقه كوزلرله اجتماعدن اوتوری دكلدر. قوهٔ باصره‌لرده تفاوت اولدیغی كبی عقولده دخی تفاوت مسلمدر. بعضلرینك قوهٔ مدركه‌لرینك یتشه‌میه‌جكی حقیقته بعضیسنك قوهٔ مدركه‌سی یتشور ایسه‌ده یتشمیان یتشندن حسب الاشتراك اخذ قوت ایده‌مز. انجق قوتی زیاده اولانك كشفیاتندن امثالیله برابر استفاده ایده‌بیلور. بناءً علیه حقایق اشیانك هرنقدر نهایتنه عقولك اتصال ایتمك احتمالی یوغیسه‌ده بیله‌یكمز وبیله‌جكمز شیلرك فوقنده

لایعد ولایحصی حقایقك وجودلرنده امتناع قبول اولنه‌مز . اعصار وتجارب واشتغالات تزاید وترقی ایتدکجه اکتشافلرده اونسبتده تزایدی طبیعی در . برقاچ عصر اول کلانلرك خاطرلرینه کلمامش اولان شیلرك میدانده ناموجود اولدقلری وقتلرده امکانینده مفقود دکل ایدی . انجق اووقتلر ترقی فکریه‌یه خدمت ایدنلر صکره‌دن ظهور ایدن موجدلرك بولدقلری شیلری ادراك درجه‌سنه وارمدقلرندن مخترعات اخیره‌یی بوله‌مامشلر ایدی . بوندن صکره‌ده بولنه‌جق شیلرك شمدی عدم وجودلری امکان وجودلرینی مفقود عد ایتدیره‌مز .

ایکنجی باب

علم بیانه دائردر

مقدمه

(علم بیان) برملکه درکه متکلم قصد ایلدیکی برمعنایی ـ دلالتده بعضیسی بعضیسندن دهاواضح اولان ـ مختلف طریقلرله ایراد ایتمکه اوملکه ایله مقتدر اولور .

لفظك ماوضع لهنه دلالتی اوچ درلودر .

(۱) مطابقت صورتیله درکه ماوضع لهنك تمامنه دلالتی در .

« انسان » لفظنك موضوع لهی اولان حیوان ناطقك تمامنه دلالتی کبی . بوکا (دلالت مطابقیه) دینلور .

(۲) تضمن صورتیله درکه ماوضع لهنك جزءلری اولدیغی حالده هر برجزئنه بشقه بشقه دلالتی در .

« انسان » لفظنك حیوانه بشقه ، ناطقه بشقه‌جه دلالتی کبی بوکا (دلالت تضمنیه) اطلاق اولنور .

(٣) التزام صورتیله ماوضع لهنك خارجنده برمعنایه دلالتیدر . « انسان » لفظنك ضاحکه ویاعمورك نباتاته دلالتی کبی . بوکاده (دلالت التزامیه) دینلور .

شو اوچ درلو دلالتك برنجیسنه (وضعیه) ، دیکرلرینه (عقلیه) تسمیه ایدیلور ،

دلالت التزامیه‌جه لفظك موضوع لهی ایله معنای خارجیسی بیننده لزوم ذهنی بولنملیدرکه اولفظ ذکر اولندقده یا درحال ویاخود تأملدن صکره اومعنی ذهنه توارد ایده . لزوم ذهنی عرفه ویا عرفك غیرینه مستند برسببله اعتقاد مخاطبك اثبات ایده‌جکی بردرجه‌ده اولمسی کافیدر .

برمعنانی دلالتجه مختلف طریقلرله کتیرمك وضعیتله حاصل اوله‌مز زیرا برمعنایه موضوع الفاظك اومعنایه وضعی سامعجه معلوم اولدیغی حالده معنای مذکور اولفظلردن هانکی بریسیله کتیرلسه دلالتجه وضوحده سامعه‌کوره بریسنك دیکرندن فرقی آکلاشیله‌مز . والفاظك وضعیتی سامعجه معلوم اولمدیغی حالده اکا کوره الفاظ مذکوره‌نك هیچ برندن او معنی بیلنه‌مز .

مثلا « فلانك یناغی کلدر » دیدیکك وقت سامع بوسوزك حاوی اولدیغی لفظلرك معنالرینه وهیئت ترکیبیه‌نك صورت وضعنه واقف ایسه یناغك قرمزیلقده کله بکزه‌دیکنی اکلار . بناءً علیه بو معنایی اکا تفهیم ایچون او کلامدن آچیق برصورتله دلالت مطابقیه‌یه مستند کلام بولنه‌مز . چونکه « فلانك یناغی کلدر » ترکیبنده‌کی کله‌لردن بریننك

برينه مرادف اولان ديكر كلمه‌لردن هانكى برى قونيلورسه قونلسون بونلرك معنالرينه وقوفى حالنده‌ده سامعك اكلايه‌جغى معنى تركيب مذكوردن اكلاديغى معنادن عبارتدر. استفاده‌سنده نه زياده نه‌ده نقصان بولنور. اكر الفاظ مترادفه‌نك معنالرينه وقوفى يوغيسه هيچ برندن بر شى اكلايه‌مز.

برلفظ ماوضع لهنك غيرنده قوللانيلور ايكن ماوضع لهنك مراد اولنمسنه مانع اوله‌جق برقرينه بولنور ايسه او صورتده استعمالى (مجاز)، بولنمز ايسه (كنايه) اولور.

(مجاز) يا تشبيهى حاوى اولور، يا اولمز.

تشبيهى حاوى ايسه (استعاره)، دكل ايسه (مجاز مرسل) اولور.

كرك بونلر، كرك طرق افاده‌يه متعلق سائر مباحث لازمه آتيده تفصيل اولنه‌جقدر. انشاء الله تعالى.

برنجى فصل

تشبيه بيانده در

اجمال

(١) تشبيهك تعريف واركانى.

(٢) ادوات تشبيهه متعلق معلومات.

(٣) وجه شبه و اقسام مختلفه‌سى

(٤) مشبه ومشبه به واقسام مختلفه‌سى

(٥) تشابه.

(٦) تشبيهدن غرض.

(٧) بعض ملاحظات.

تفصیل

— ١ —

تشبیهك تعریف و ارکانی

بعض بلغا « تشبیه . کیفیتده قوت و ضعفجه مختلف ایکی شیده موجود بر صفتك اشتراکی جهتیله او شیلرك ادناسنی اعلاسنه بکزتمکدر » دیدیلر .

تلخیصده « تشبیه . برامرك بشقه برامره معناجه اشتراکی اوزره متکلمك دلالتی در » دیو تعریف اولنمشدر . بوراده مقصد برامرك معناده بشقه برامره دلالتده بروجهله اشتراکی در که استعارهٔ تحقیقیه واستعاره بالکنایه وتجرید صورتیله اولمیه . مثلا : « حمامده برارسلان کوردم » کلامنده استعارهٔ تحقیقیه . « اولوم طرنقلرینی ایلشدردی » کلامنده استعاره بالکنایه ، « فلانی ارسلان کوردم » کلامنده تجرید اولوب بونلرك اوچنده ده برامرك معناده بشقه برامره اشتراك جهتیله دلالتی موجوددر . لکن هیچ بریسنه علم بیان اصطلاحنجه تشبیه دینلمز . تلخیصده‌کی تعریفجه « زید ارسلان در » کلامی تشبیهده داخل اولور .

خزانة الادبده رمانی‌یه نسبت اولان تعریف آتی کوزلدر .

(تشبیه حقیقی) نفسلرنده متفق ایکی شیئك برینی دیکرینه بکزتمکدر . بونده « نیلك صویی فراتك صویی کبی در » کلامنده اولدیغی مثللو یاجوهر جوهره . یا « بناتده‌کی قرمزیلق کلده‌کی قرمزیلق کبی در » تشبیهی مثللو عرض عرضه . یاخود « زبرجد زمرده بکزر » کلامنده اولدیغی جسم جسمه تشبیه اولنور .

(تشبیه مجازی) بالذات مختلف ایکی شیئی بر مشترك معناده جمع ایتمکدر. تشبیه مجازیدن مراد مبالغه‌در . «حاتم بولوط کبی‌در». «عنتره ارسلان کبی‌در» مثللو. حاتم ایله بولوط بیننده‌کی معنای مشترك سخاوت و عنتره ایله ارسلان بیننده‌کی معنای مشترك شجاعت اولوب اشبو معنالرك هر بری مشبه ایله مشبه بهده موجود وجه شبهدن عبارتدر .

تشبیهك ارکانی درتدر. (۱) ادات تشبیه . (۲) وجه‌شبه . (۳) مشبه، (٤) مشبه به .

— ۲ —

ادوات تشبیهه متعلق معلومات

لسانمزده مستعمل ادوات تشبیه (کبی)، (صانکه) ، (نته‌کیم مثللو الفاظ متعدده‌دن عبارتدر . الفاظ عربیه‌دن (مثل) . (مثال). (کان). الفاظ فرسیه‌دن (کویا) . (مانند). (آسا) . (وش) کبی لفظلر دخی لسانمزده قوللانیلیر. هر برینك صورت ایراد واستعمالی تعریف وایضاحدن مستغنی در .

بعضاً « بکزر » . « قیاس ایتدم » . « ظن ایدرسك که» مثللو بر فعل ایرادیله‌ده تشبیه ادا اولنور .

ادات ایله ایراد اولنان تشبیهه (مرسل) واداتی مذکور اولمیان تشبیهه (مؤکد) دینلور .

تشبیه مرسلك مثالی « فلانك یناقلری کل کبی‌در» . تشبیه مؤکدك مثال « فلانك یناقلری کل در » کلامی‌در .

تشبیه مؤکدی حاوی کلام بش نوعدر .

(۱) مشبه و مشبه بهك مبتدا وخبر واقع اولدیغی موقع‌در. «زید ارسلان‌در» کبی .

(۲) مشبه مبداء مفرد ، مشبه‌به مضاف ومضاف الیهدن مرکب جملهٔ خبریه واقع اولان موقعدر .

« زید شو موقعك ارسلانیدر » کبی .

(۳) مبتدا وخبرك ایکیسیده جمله اولان موقعدر .

« برنجی الای میدان حربه ایندیکی وقت دشمن اردوسنك کوزینه طاغدن بربیوك پارچه قوپمشده یوارلنوب اوزرلرینه کلیور کوروندی » کبی .

(٤) مشبه ومشبه‌به فعل وفاعل صورتنده بولنان محلدر .

« اغلایجی کوز مافی الضمیردن خبر ویرر » کبی .

شو درت محلده ادات تشبیه مشبه‌به اولان مفرد ویا جمله‌نك آخرنده تقدیر اولنور . فقط برنجی ، ایکنجی نوعلرده ادات خبر ، اوچنجیده مشبه بهی حاوی اولان عباره‌نك آخرنده‌کی فعلدن مقدم تقدیر اولنور . مثالمزده (کوروندی) لفظندن اول (کبی) لفظنك تقدیری مثالی . دردنجیده مشبه‌به اولان عباره‌ده‌کی فعلدن صکره ادات خبره مربوط اولدیغی حالده کتیریلور . مثالمزده تقدیری (خبر ویرر کبیدر) صورتیله جریان ایدر .

(۵) ضرب مثل صورتیله تشبیه ایراد اولنان موقعدر .

«فلان شخص بنی ذم ایدر ایمش وارسونده ایتسون . ایت دکنزی یالامقله دکنز مردار اولمز » کبی .

شو نوعجه ادات تشابهك تقدیری عباره‌نك طرز آخره تحویلیله قابل مناسبت اولور . مثالمزده ادات تشبیه تقدیر اولنسه عباره‌نك « ایت دکنزی یالامقله دکنز مردار اولمیه‌جغی کبی فلانك بنی ذم

ایتمسندنده بكا ضرر كلز » طرزینه تحویلی لازم كلور .

خزانة الادبده عمدهٔ ابن رشیقدن نقل ایله ایراد اولنان كلامده تمثیل واستعاره اقسام تشبیهدن معدود وفقط بونلرك اداتدن خالی اولدقلری كوسترلمشدر .

تلخیصده (تمثیل) وجه شبهی امور متعددهدن انتزاع ایدیلان تشبیه اولدیغی بیان اولنمشدر .

« نجم ثریانك اوزوم صالقمنه تشبیهی » كبی .

تشبیهی حاوی كلامده ادات تشبیهك كتیرلمامسی كتیرلمسندن زیاده بلیغ وموجز صاییلور .

ابلغ اولمسی مشبهك ادات تشبیه توسط ایتمكسزین مشبه قلنمسیدر . زیرا «زید ارسلاندر» دیدیكك وقت زیدی ارسلان عد ایتمش اولورسك . اوجز اولمسی اداتك محذوف اولمسندندر . ادات تشبیه كرك مذكور اولسون . كرك محذوف ایكی جهتجهده تشبیهی حاوی اولان كلامك مشبه حقنده فضیلتی بدیهیاتدندر . زیرا « زید ارسلاندر » دیدیكك وقت شهامت، شدت بطش، جرأت، اقدام، قوت قلب وشجاعت مجراسنده جریان ایدن نهقدر اوصاف وار ایسه هپسی ایله موصوف اولدیغی كوسترمش اولورسك . بو وصفلرك جملهسنی جامع برقیصه تعبیر ارادیغمز حالده زیدی ارسلان ایتمكدن بشقه تعبیر بولهمیز . چونكه بو صایدیغمز اوصافك هپسی ارسلانده بولنور .

— ٣ —

وجه شبه

(وجه شبه) مشبه و مشبهبه بیننده بر معنای مشترك دركه

طرفینه‌ده اختصاصی بولنور. بوکا (وجه تشبیه) دخی دیرلر.

کیفیت صورتیله وجه شبهك تقسیم وتعریفی

(وجه شبه) یاطرفینك حقیقتلرنده داخل، یا غیر داخل اولور.

(وجه شبه داخلی) مشبه و مشبه‌بهك ماهیتلرندن عبارتدر.

«کتاندن طوقونمش ایکی کوملك. یاخود بلوردن یاپلمش ایکی قدحك برینی دیکرینه تشبیهده، کوملکك ایکیسیده کتاندن منسوج. دیکرنده قدحك ایکیسیده بلوردن معمول اولمسی» وجه شبه داخلیدر.

(وجه شبه خارجی) یا حقیقی اولور، یاغیر حقیقی.

(خارجیٔ حقیقی) طرفینك ماهیتندن خارج و هر بریسیله قائم صفت حقیقیه‌در.

بوده یاصفت حسیه اولور، یاخود عقلیه.

(صفت حسیه) مشاعر دینلان حواس خمسه‌نك بریسیله ادراك اولنان کیفیت جسمانیه‌در.

«کوز ایله کوریلان الوان. اشکال. مقادیر. حرکات و بونلره متصل مرئیات»، «قولاق ایله ایشیدیله‌جك هر درلو اصوات»، «بورنه قوقله‌نه‌جق انواع روائح». «اغزله طادیله‌جق انواع طعوم». «لمس یعنی ظاهر بدندن هر برجزءك طوقنمسیله بیلنه‌جك حرارت، برودت. صلابت کبی انواع ملموسات» دن عبارتدرکه بونلرك هر بری طرفینك هر بریله قائم بر کیفیت جسمانیه‌در.

(صفت عقلیه) عقل ایله بیلنان کیفیت نفسانیه‌در .

صفت عقلیه موصوفده راسخ ، یاخود غیر راسخ اولور.

(صفت راسخهٔ عقلیه) هروقت موصوفده متمکن کیفیت نفسانیه‌در ،

« ذکا ، علم ، کتابت » کبی . بوکا (ملکه » دینلور .

(صفت غیر راسخهٔ عقلیه) هروقت موصوفده متمکن اولمیوب بعضاً حاصل ، بعضاً زائل اولان کیفیت نفسانیه‌در .

« سرور ، حزن ، غضب ، خجالت » کبی . بوکاده (حال) اطلاق ایدیلور .

(وجه شبه غیر حقیقی) طرفینك حقیقتندن خارج و ذاتلریله غیر قائم وجه شبه‌در .

بوده ایکی درلودر . بری اضافی ، دیکری وهمی .

(وجه شبه اضافی) طرفینك ذاتنده نه دائماً . نه‌ده موقتاً مقرر اولوب ایکیسنه متعلق برمعنای خارجیدن عبارتدر.

مثال

« دعوامده حقلی اولدیغمه دائر اتدیکی حجت کونش کبی در » . کلامنده اولدیغی مثالی . «کونش نصل ظلمتی ازاله ایدر ایسه بنم حجتم دخی شبهه‌یی اویله ازاله ایدر» دیمکدر. بصر ایله مرئیات ارهسنده ظلمت حجاب حائل اولدیغی کبی حقیقتله ادراك ارهسندده شبهه حجاب حائلدر. مرئیاتله بصر وحقیقتله ادراك ارهسنده‌کی حجاب حائل ایکی دائره بینده‌کی پرده‌یه بکزر، پرده دائره‌لرك ایکیسنه‌ده متعلق ایسه‌ده هیچ برینك ذاتنده مقرر دکلدر .

(وجه شبه وهمی) عقلك اعتبار ایتدیکی صورت وهمیه‌در .

«فلانك ديشى سيوريلكده غول ديشى كبى در» كلامنده اولديغى كبى وجه شبه سيوريلك اولوب غول ديشى و سيوريلكى موهوماتدن معدود در .

وجه شبهك كميت اعتباريله تقسيم وتعريفى

وجه شبه يا واحد ، يا مركب ، ياخود متعدد اولور.

(وجه شبه واحد) اعياندن بر عين ياخود معانيدن بر معنى كبى حقيقةً وحدتله متصف اولان وجه شبه‌در .

بوده يا حسى اولور ، يا عقلى .

(واحد حسى) مشبه ايله مشبه بهده موجود وحس ايله مشهود بر صفت مشتركه‌در .

« يناقله كالده‌كى قرمزيلق » كبى .

(واحد عقلى) طرفينده موجود وحس ايله غير مشهود بر صفت نفسانيه‌دن عبارتدر .

« فائده‌سى اولميان بر شيئى عدمه تشبيهده طرفين بيننده مشترك فائده‌سزلك » كبى .

(وجه شبه مركب) امور كثيره‌دن مركب بر هيئت متحده‌در كه او هيئتى تركيب ايدن امورك بعضيسى منفك اولسه تشبيه بوزيلور.

بوده يا حسى اولور ، يا عقلى .

(مركب حسى) امور حسيه‌دن تركب ايدن وجه شبه‌در .

مثال

«كونشك اوكنه كلان بولوطك كونشدن اقتباس و ابراز ايلديكى طونوقجه ضيا ايله متمزج اولديغى حالده خفيف موجه‌لر كوسترن

بر حوضه منعکس اولیشنی تاروپودی بری آچیق صاری ، دیکری آچیق مائی رنکده ایکی نوع ایپکدن منسوج وزمینه مفروش موجه‌لی برکمخایه تشبیهده‌کی وجه شبه » کبی .

بونده بولوط ، بولوطك شمسدن صورت اقتباسی ، حوضه عکس انداز اولمسی ، حوضك خفیف موجه‌لر کوسترمسی مشبه طرفنده و آچیق صاری ، آچیق مائی ایپکلر ، بونلرك بری تار ، دیکری پود اولمق اوزره ممتزجاً منسوجیتلری ، نسجدن صکره اوزرلرنده نمایان اولان موجه‌لر و شو صورتله نسجدن تشکل ایدن کمخانك زمینه مفروش بولنمسی مشبه‌به طرفنده واقع امور کثیره اولدیغندن شو امورك بعضیسی هیئت مرکبه‌سندن منفك اولسه تشبیه مختل اولور . سامینك

دکل اشکوفه‌لر اشجاردن ریزان اولان خاکه
لطافتله زمین آیینه‌در بو عکس اختردر

بیتی دخی بویله‌در .

مرکب حسینك بعضاً ایکی طرفنده‌کی هیئتك هر بری امور کثیره‌دن مرکب وبعضاً مفرد ، بعضاً مختلف اولور .

طرفینی مرکب اولان تشبیهده‌کی مرکب حسی آنفاً بیان اولنان ایکی مثالده مندرج وجه شبه‌لردر .

طرفینی مفرد اولان تشبیهده‌کی مرکب حسی یکدیکریله ممتزج اولیوب هر بری بشقه بشقه اولمق اوزره مجتمعاً بر هیئت متحده ابراز ایدن ضاقدر .

مثال

«لب دلبرده نسبت مخصوصه اوزره متفرقاً نمایان اولان تردانه‌لرینك صورت مجتمعه‌سنده‌کی نمایش ، لاله‌نك یاپراغی اوزرینه اونسبتده سقوط ایدن شبنم دانه‌لرینه تشبیهده‌کی وجه شبه » کبی .

برطرفی مرکب ، دیکر طرفی مفرد اولان تشبیهده‌کی مرکب حسی‌یه مثال نشاطینك .

خال سیه میان دو ابروی یارده شهباز حسنه‌ دکه پر آچمش شکار آرار

بیتنده‌کی وجه شبهدر .

مرکب حسینك بدایعدن معدود برنوعی وجه شبهك برهیئت بدیعه اولمسی درکه شو هیئت شکل ، جسم ، لون کبی وصفلری شامل اولمقله برابر فضاده اولەرق ترکیبنده برده حرکت بولنور .

مثال

«کونشی تتره‌ین الده‌کی مدور آیینه‌یه تشبیه» کبی . بونده پارلاقلغك انبساط و تموجندن . جسمك سرعتله حرکتندن برهیئت بدیعه کورینور . کویا او هیئت پارلاق ودکرمی برنمایشده اولمقله برابر اشعه‌سی یاییلوب اطرافدن دوکیله‌جك درجه‌یه کلور کلمز انبساطدن انقباضه تحول کوسترر . اشته وجه شبه اوصاف سائره ایله برابر شو نمایشی حاوی اولان هیئت بدیعه‌در .

مرکب حسینك برنوع بدیعیده اوصاف جسمدن هیچ برکونه وصفی شامل اولمیوب یالکز حرکات مختلفه‌یی حاوی برهیئت مرکبه‌در . برنجی نوعده‌کی ترکیب هم حرکت ، همده اوصاف سائره جسمیه‌دن

حاصل ایدی . بونده یالکز حرکات مختلفه‌دن حاصل در که جسمک هر جهته یعنی اجزاسنک بعضیسی صاغه . بعضیسی صوله . بعضیسی یوقاری یه . بعضیسی اشاغی یه حرکت کوسترمسی وهیئتك بو حرکات مختلفه‌دن مرکب کورنمسی در . زیرا حرکتلر بویله مختلف ومختلط اولمیوب مفرد اولور . بناءً علیه دکرمنك . اوقلرك حرکتلری بر جهته طوغری اولدیغندن مرکب عد اولنه‌مز .

مثال

بربرینه هجوم ایله قارشمش ایکی جمعیت محاربه‌نك بر واسع میدان حربده بعضلری بعضلرینی بر جهتده صاغدن صوله، بعضلریده دیکر جهتده صولدن صاغه . اوکدن ارقه‌یه . ارقه‌دن اوکه طوغری تعقیب ایدشلری . کیمیسنك یقیلوب ینه قیام ایله قوشمسی . کیمیسنك اوریلوب یره سرلمسیله دیکرلرینك چکنیوب برطرفدن دیکر طرفه کچمسی . ایچلرنده جهت جهت قلیجلرك یوقاری یه . اشاغی یه . قالقوب اینشلری . فارغیلرك صاغدن صوله صولدن صاغه ایشلیشلری ، کیمیسی بوزیلوب طرف طرف فرار ایله برطرفدن دخی بعض طرفه معاونت ایچون عسکرلرك قوشه‌رق ورود و التحاق ایتمسی : فورطنه‌دن حرکته کلان دکزلك امواج کثیره ومختلفه‌سنك قباروب چکلمسنده، طرف طرف یایلمسنده، ساحله اوروب کیرویه چکلمسنده متفرقاً موجه‌لر تشکیل وارائه‌سنه تشبیه ، کبی که کرك مشبهده . کرك مشبه بهده‌کی حرکات مذکوره هر جهته میل ایله اختلاف واختلاطه مصادف برهیئت مرئیه ومتحرکه

غير مضردهدن وطرفينه عائد وجه شبه شو هيئت بديعهدن عبارتدر .

(مركب عقلى) امور متعددۀ نفسانيهدن مركب وجه شبه در .

اسعد مخلص پاشانك

بر خسته نا اميد ايسه باقمز طبيت اولان

ناقابلانى تربيـه ايتمز لبيت اولان

بيتنده اولديغى كبى . شو بيتك مشـبهبه اولان مصراع اولندهكى وجه شبهلر خستهنك حالندن . صحتندهكى اميدسزلكدن، طبيبك تأثير تداويده يأسندن ومشـبه اولان مصراع ثانيدهكى وجه شـبهلر ناقابلك حالندن، تربيه قبولندهكى اميدسزلكدن، عاقلك تأثير تربيهده يأسندن مركب برر هيئت عقليهدر .

زمان نوجوانى غفلتى ايجـاب ايدر شـابه

اولور فصل بهارك صبحى بادى ثقلت خوابه

بيتيده بويلهدر .

وجه شبه امور متعددهدن انتزاع ايديلهجك يرده بعضيسندن اخذ وانتزاع ايديلور ايسه خطا ايدلمش اولور .

مثال

موعد وصلتده طوردقچه غم حرمان ايله

آكدرر دل موقع دجلودهكى ويرانهيى

بيتنده دل مشبه، ويرانه مشـبهبه، دلك حال خرابيله ويرانهنك حال خرابى وجه شبه ايسهده شو تشبيهده معناى مشترك عد اولنـان حال خرابك وجه شبه عديله اكتفا اولنمسى خطادر . زيرا تشبيهده

موقع دلجو موعد وصلتك . ویرانه حال حرمان ایله مغموم اولان دلك مشبهبهی اولدیغندن هرمشبهله مشبهبه بینندهکی وجه شبه اولمق لازمكلورکه مشبه طرفندهوجه شبهلردن مرکب برهیئت ودیکرطرفده کذلك اویله برهیئت ترکب ایدر .

راغب پاشانك

مقید اعتبار آلمز ، تشابه رنك وبو ویرمز
اولورمی زیور دستار رغبت سنبل خرمن

بیتندهکی تشبیهده دخی (مقید اعتبار المز) جملهسنك مشبه ، (تشابه رنك وبوویرمز) جملهسنك مشبهبه عدیله ایکیسی بینندهوجه شبه اولان (رغبته عدم لیاقت) معنای مشترکنك وجه شبه اتخاذیله اکتفا اولنمقده صواب یوقدر . مصراع ثانیدهکی وجه شبهلرك انتزاع ایدلمسی لازم در .

(وجه شبه متعدد) امور متعددهیی حاوی وجه شبهلر درکه شو وجهلرك بریسی منفك اولسه تشبیهه خلل کلیر .

بونوع یاحسی ، یا عقلی ، یامختلف اولور .

حسی یه مثال

« برمیوهنك برمیوهیه تشبیهنده رنك ، رایحه ، طعم » کبی .

ویسینك

نه زیبا بکزر اول محبوب دلجو باغ عالمده
اوطورسه شمعه ، طورسه نخله ، کتسه ماه تابانه

بیتیده بوقبیلدندر .

عقلی یه مثال

« برقوشك غرابه تشبیهنده حدت نظر، کمال حذر » کبی .

مختلفه مثال نابینك

جسمدن روح وصدفدندر، شجردن میوه‌در
صانماك ای ظاهر پرستان لفظی معنادن مراد

بیتنده اولدیغی کبی .

« انسانی شمسه تشبیهده وجه شبه اولان حسن طاعت ونباهت شان » دخی بو قبیلدندر .

بعضاً (وجه شبه) ضدینده اشتراك تصوریله تضاددن انتزاع ایدلدکدنصکره لطیفه ، یاخود استهزا صورتیله تناسب منزله‌سنه تنزیل ایدیلور .

مثال

قورقاق برکیمسه حقنده « فلان ارسلانه بر صورت عجیبه ده بکزدیور » ؛ بخیل حقنده « حاتمه نه عجیب بکزدیشی وار » دینلمسی کبی . برنجی مثالده مشبهده قورقاق ، مشبه بهده شجاعت وایکنجی مثالده مشبه‌بهده بخل ، مشبه‌بهده سخاوت اولدیغی حالده استهزا صورتیله ضدین ، متناسبین منزله‌سنه تنزیل اولنمشدر .

برزنجی‌یه « نه‌یه بکزدیه‌بیلورسك » دیو سؤال اولنمسنه زنجینك « آیه ، کونشه ، نوره ؛ باللوره » دیمسی وبر قورقاقه » «نصل سن» دینلدکده « ارسلان کبی » جوابی ویرمسی لطیفه‌یه محمول اولنغله ضدین ، متناسبین منزله‌سنه تنزیل ایدلمش اولور .

«صیجاق حوزانی اثیرکی اعزی یانان کیمسه بوز کبی صوغوق»
دیمکی تشبیه حصولی ایچون اعتدال مقصد ایدندیکی متانتیندن منزله سنده تنزل در .

« تشبیه‌ده وجه شبه مذکور اولور ایسه بوکا (تشبیه مفصل) ، اولمز ایسه (تشبیه مجمل) دینلور . مفصله مثال . شیخ الاسلام عارف حکمت بکك

ایدر گداخته ارباب جاهی میل هوا
مهب ریحده‌کی شمع شعله بار کبی

بیتی در . بونده (هوایه میل ایدن ارباب جاه) مشبه ، (مهب ریحده‌کی شمع شعله بار) مشبه به اولوب (اریمك) وجه شبه در که معناسی (گداخته) لفظنده موجوددر .

تشبیه مجملده بش صورت جریان ایدر .

(۱) وجه شبه ظاهر اولور که هرکس آکلار .

مثلا « فلان کیمسه حاتم کبی در » دیلدیکی وقت هرکس بیلور که وجه شبه سخاوت در .

(۲) وجه شبه خفی اولور که یالکز خواص آکلایه بیلور .

راغب پاشانك

پرتو حسنه اولور هر ذره مرآت ظهور
چشمهٔ مهر ایتمه‌ده اشراب بهجت ژاله‌دن

بیتنده اولدیغی کبی . بونده وجه شبه گوزللکده شهرته استعداد طبیعی در .

(۳) طرفیندن هیچ بریسنده وجه شبهی ایراد ایدن وصف مذکور اولمزه .

رخك کلدر ، صاچك سنبل ، دیشك دُر

مصراعنده اولدیغی کبی که رخله کلده‌کی وصف قرمزیلق . صاچ

ایله سنبلده‌کی وصف رائحهٔ طیبه نشری، دیشله درده‌کی وصف صفا اولدیغی حالده شو اوچ طاقم مشبه مشبه‌بهك هیچ برنده وصف ذکر اولنمامشدر.

(٤) یالکز مشبه‌بهك وجه شبهی کوسترن وصفی مذکور اولور. سعد الله پاشانك

طورمز کچرز چو ظل زائل   دهر ایسه مثال نهر سائل

بیتنده اولدیغی کبی.

برنجی مصراعده‌کی مشبه‌بهك وصفی اولان (زائل) وجه شبه اولان عدم بقایی اشعار ایدر. مصراع ثانیده‌کی (سائل) دخی تشبیه ثانینك وجه شبهنی مشعر وصفدر.

(٥) هم مشبهك، همده مشبه‌بهك وجه شبهی ایما ایده‌جك وصفلری مذکور اولور. کمال بکك

تابنده جمالی، طوری غمناك   مهتاب کوزل. هوا بوزلمش

بیتنده وجه شبهلری اشعار ایدن، (تابنده، کوزل) و (غمناك، بوزلمش) وصفلری کبی.

بعضاً وجه‌شبه برنده وجه شبهی مستلزم اولان بر شیئك تشبیهده ذکریله تسامح کوستریلور. رشید پاشانك

نیشکرمی عجبا مصر معانیده رشید
باق حلاوتده طبع باغادر خامه‌م

بیتنده اولدیغی کبی.

بونده وجه شبه (میل طبع) اولوب (حلاوتده) بونی مستلزمدر.

تشبیهده وجه‌شبه تدقیق نظره محتاج اولمقسزین ذهنه ورود ایدر ایسه

بو تشبیه (قریب مبتذل) ، تدقیق نظره محتاج اولور ایسه بوکاده ((بعید غریب)) دینلور .

قریب مبتذلده وجه شبهك ذهنده سهل الحضور اولمسی اوچ صورتله‌در .

(١) صورت اجمالیه‌ده بولنور .

صورت اجمالیه‌ده وجه شبهك ذهنه ورودی صورت تفصیلیه‌ده اولان وجه شبه کبی اولمدیغی معلومدر . زیرا مجمل درحال آکلاشیلور . مفصل ایسه بعدالتدقیق بیلنور .

صورت اجمالیه‌ده اولان تشبیهك مثالی « شو کتاب بر مجموعه کبیدر » کلامی‌در . بو کلام ذکر اولندیغی انده سامعك ذهنی وجه شبهك (فوائد کثیره) اولدیغنه بلا تردد انتقال ایدر .

صورت اجمالیه ایله صورت تفصیلیه‌نك تصویری بر باغچه‌نك حالیله کوستریله‌بیلور که باغچه‌ده اشجارك هیئت مجتمعه‌سنك نمایشی امر اجمالی و آغاجلرك انواع و مشتملاتی امر تفصیلی‌در . نظر ابتدا بر باغچه‌یه دوقندقده یالکز آغاجلرك هیئت مجتمعه‌سنه تصادف ایدر . هر بریسی نه آغاجی اولدیغنی ، داللرینی ، میوه‌لرینی برکورشده ذهن ادراك ایده‌مز . صورت اجمالیه بودر . نظر تکرار ایتدکجه آغاجلرك انواعی ، اغصانی میوه‌لری بیلنور . صورت تفصیلیه‌ده بودر .

(٢) مجمل اولمسه‌ده آز تفصیلی حاوی بولنور . بو صورتك مثالی « دیشلری انجویه تشبیه » در . بو تشبیهده مشبه‌به اولان انجونك بریسی حسی ، دیکری عقلی اولنق اوزره ایکی وصفی واردر که حسی اولان وصفی (صفا) ، وصف عقلیسی (کرانقیمت اولمسی) در . تشبیه‌جه صفانك مشبهه قرب مناسبتی دیکر وصفدن زیاده

اولدیغندن وجه‌شبه صفـادن عبـارت اولدیغی درحال سـامعك ذهنه ورود ایدر.

(۳) محسوسیتی تکرر ایتمش اولور. محسوسیتجه تکرر ایدن شیئك ذهنه ورودی تکرر ایتمیـاندن قولای اولدیغی معلوم در. مثلا : کونشك پارلاقلق، دکرمیلك، علو، جذب، نباهت کبی اوصاف کثیره‌سی اولدیغی حالده بو اوصافك هروقت حساً تمیز اولانلری پارلاقلق، برده دکرمیلك اولدیغنـدن «شمس آیینهٔ مجلا کبی‌در» دینلدیکی وقت سامعك ذهننه درحال پارلاقلق وبرده دکرمیلك وصفلری کلوب حساً تکرر ایتمیان اوصاف سائره ذهننه ورود ایتمز.

(بعیدغریب) وجه شبهی تدقیق نظره وتأمله محـتاج اولان تشبیه‌در. شوقسمده ایکی صورت بولنور.

(۱) تفصیلده کثرت درکه ملاحظه‌ده ذهنه توارد ایده‌جك امورك غلبه‌لکی جهتیله وجه شبهك تعیننده صعوبت کورینور.

مثال.

«شمسی دترك الده‌کی ایینه‌یه تشبیه» کبی. بونده‌کی امور، جسمك پارلاقلغی، دکرمیلکی، اطرافندن اشعه‌نك طـاشوب دوکیله‌جك درجه‌ده کورنمسیـله برابر چکیلور صورته رجوعی، طـالغه‌لی بر صورت کوسترشی، حرکت سریعه ومتصله ابراز ایدشی کبی تفصیلاتی حاوی برهیئت مرکبه‌در. بو تشبیهی ایشیدن کیمسه دقتله ملاحظه ایتمدکجه ذکر اولنان امورك وشو اموردن ترکب ایدن هیئتك تعیننه مقتدر اولهمز.

(۲) ذهنده مشبه‌بهك ندرت حضوریدر.

بوصورت يامشبه بهك ذهنده حضورينه تعلق ايده‌جك مناسبتك اوزاقلغندن . يا وهمى ، ياخود خيالى و يا عقلى اولمسندن ، ياخود محسوسنده قلت تكررندن نشئت ايدر .

مناسبتك اوزاقلغنه مثال

« باغچه‌لرده‌كى لاجوردى بنفشه‌نك كبريت طوتشوركن ابتدا كوك رنكيله قارشيلق اوله‌رق كوسترديكى علوه تشبيهى » كبى . بونده مشبه اولان (بنفشه) نك ذهنده حضوريله برابر مشبه به اولان (كبريتك ابتدا طوتشه‌سنده كوريلان علوينك) دخى ذهنه حضورنده بعد مناسبت بديهى‌در .

وهمى اولمسنه مثال

« خنجرك غول ديشنه تشبيهى » كبى . بوتشبيهده وجه شبه (سيوريلك) اولديغى حالده مشبه به اولان (غول ديشى) وهمى اولديغندن مشبه‌بك ذهنده نادرالحضور طاقمدن معدود اولديغى امور معلومه‌دندر .

خيال اولمسنه مثال

« لاله‌نك زبرجددن قارنيلر اوزرنده‌كى ياقوتدن بايراغه تشبيهى » كبى . بونده مشبه‌بك ذهنه حضورنده‌كى ندرت اولديغى بديهياتدندر .

عقلى اولمسنه مثال

خواجه تحسين افنديك

كتاب عالمك اوراقيدر ابعاد نامحدود

سطور حادثات دهردر اعصار نامعدود

باصامش دستگاه لوح محفوظ طبیعتده
مجسم لفظ معنیدار در عالمده هر موجوده

نظمنده‌کی تشبیهاتك هر بری برمثال بدیع در. (کتاب عالمك اوراقی) ابعاد نامحدوده، (سطور حادثات دهر) اعصار نامعدوده، (مجسم لفظ معنی‌دار) هر برموجوده مشبه‌به اولمغله مشبهلر ذکر اولنورکن مشبه‌بهلرك هیچ بری قولای ذهنه ورود ایدر شیلردن دکلدر .

حساً قلت تکرره مثال

«کونشك دترك الده‌کی آیینه‌یه تشبیهی» در. بونده مشبه‌به اولان (آیینه‌نك دترك الده‌کی تمایشی) هروقت کورلمش شیلردن اولمدیغندن محسوسیتجه قاتی جهتیله ذهنده حضوری پك نادردر .

کمال بکك جزمیده‌کی

بکزتسه بنی خطا دکلدی   بر کیمسه باقوبده عارفانه
زنجیرده ایکلین اسیرك   قوینده‌کی طفل ناتوانه

تشبیهی دخی بوقسمدن و بدایعك یوکسك جهتنده بولنان سوزلردن معدوددر . بونده مشبه‌به اولان (زنجیرده ایکلین اسیرك قوینده‌کی طفل ناتوان) بغایت نادر کوریلان شیلردن اولمغله مشبهك حین ذکرنده سهولتله ذهنه ورود ایدر مشبه‌بهلردن دکلدر .

(تشبیه بلیغ) بعید غریب قسمندن معدود اولان تشبیهلردر . قریب مبتذل عد اولنان تشبیهلر دکلدر .

زیرا معلوم درکه بالدفعات سویلنمش و ایشیدیلوب هرکسك قولاغنی طولدرمش اولان سوزلرده برتصرف جدید بولنمدقچه ایشیدلملرندن

لذت آلنه‌مز . قریب مبتذل نوعندن اولان تشبیهلر ایسه بوقبیلدن اولوب دائرهٔ استماع واستعمال عمومی‌یه دفعات کثیره ایله کیروب چقمش اولدیغندن غرابت حسنه وحسن تأثیر دائره‌سندن تباعد ایتمشدر . بك چوق وقتلردن برو استعمالی بین الادبا تعمم وتکثر ایلمش اولان «یناغك کله، لاله‌یه کونشه، آیه» . «زلفك عنبره، سنبله» بویك سروه» ، عرعره» ، «دوداغك غنچه‌یه ، لعله، مله، «قاشك هلاله» تشبیهلری کبی سوزلر هپ قریب مبتذل قسمنده داخل اولمغله شمدی استعماللرنده لذت وحسن تأثیر قالمامشدر .

(بعید غریب) نوعی بویله دکلدر. یکیدن اله کتیرلمسی استثلان نفیس برشیئه بکزرکه اله کلدکده نقدر فرح ، نقدر لذت حاصل اوله‌جغی معلومدر .

لکن قریب مبتذل اولان تشبیهده تصرف جدید اجرا اولنور ایسه تشبیه ابتذال دائره‌سندن چقوب غرابت حسنه دائره‌سنه داخل اولور . کمال بکك

مه روینه وارسه قارشی کلمش خورشیدده‌کی جلا بوزلمش

بیتنده اولدیغی کبی .

شو بیتده رویك ماهه تشبیهی قریب مبتذلدر . فقط مشبهده خورشیده رجحان کوستره‌جك برصورتده ایتا ایله برابر نقابلدن کسوفه متعلق برمسئلهٔ فنیه‌یه‌ده تلمیح کوسترلمسی اوقدر لطیف وماهرانه برتصرفدرکه بوتصرف تشبیهی قریب مبتذل دائره‌سنده چیقاروب بعید غریبك براوکسك درجه‌سنه وضع ایتمشدر . بلیغك

درخیال ایتدکجه کلبرك رخك بوچشم تر
شیشهٔ انبیق دلدن کل صویی تقطیر ایدر

بیتی دخی بو قبیلدندر . زیرا رخك كلبر كه تشبیهی قریب مبتذلدر . لكن مصراع ثانیده‌كی تصرف تشبیهی دائرهٔ ابتذالدن چیقاروب بعید غریب دائره‌سنه ادخال ایلمشدر . فضولینك

جلوهٔ عكس رخك آینه‌ده ای رشك حور
روشن ایتمش انی کیم خورشیددندر آیه‌نور

بیتنده‌كی رخك خورشیده اینه‌نك ماهه تشبیهی كذلك قریب مبتذلدر. لكن مصراع ثانیده‌كی تصرف اول‌قدر قوتلی دوشمشدر كه بیتك انشادینی اوچ بچق عصر زاده‌لرنده زمان كچمشكن مصمونی حالا بعید غریب دائره‌سندن چقمامشدر .

— ٤ —

مشبه ومشبه‌به

(مشبه) برشیئه بكزه دیلان برنسنه و مشبه‌به اوشی اولدیغی معلومدر . علمای بلاغتك بعضیلری « برشیئك برشیئه تشبیهندن مراد مشبهك كوزللكنی كوسترمك ایسه مشبه‌به مشبهدن كوزل و چركینلكنی كوسترمك ایسه مشبه‌به مشبهدن چركین . مقصود برشیئك ایضاحی ایسه مشبه‌به مشبهدن اوضح اولملی در » دیدیلر .

بعضیلری ده « تشبیهدن غرض مخاطبك ادراکنه کوره مشبهك تعریف وافهامی اولدیغندن واقعا کوزل شی کوزل شیئه . چركین چركینه وایضاحجه‌ده كشفی مراد ایدیلان شی آچیق برشیئه تشبیه اولنور ایسه‌ده هر وقت مشبه‌به‌ك مشبهدن اعلا اولمسی لازم كلمز » دیدیلر . برنجی قول مرجحدر .

مشبه ومشبه‌به‌جه وجود آتیه امور طبیعیه‌دندر .

(١) مشبه ومشبه‌بهك ایکیسیده حسی اولور . شو قسمك مواقع جریانی حواس خمسهٔ ظاهره‌در .

مبصراته مثال

درخشان اولدی کوردم بش هلال اوستنده برخورشید
مکر که پنجهٔ سیمینه اولمش مهپاره پیدا

امری

مسموعاته مثال

برصاعقهٔ مدهشه در پاطلادی کوکم
تضییق هوادن اچلان آه وفغانم

مشموماته مثال

مسك سویلرسه‌م سیاهك کردنه قلماك خطا
چون فضولی خسته‌یه اندن معطردر مشام

فضولی

مذوقاته مثال

امدور ایللره لعلن بزه دشنام ایلر
غیره حلوایدور عاشقه هجرانه سوکوش

یسری

ملموساته مثال

جور اودی یاقدی بنی یانمده طورمه‌ای کوکل
برطونشمش اشمه قرب وجوارمدن صاقن

فضولی

بیتلرنده اولدیغی کبی .

(۲) ایکیسیده عقلی اولور . بلیغك
دکلدر مرغ زیرك حیلهٔ صیاددن غافل
نوازش کورسه عاقل مکر دشمندن امین اولمز
بیتنده اولدیغی کبی .
(۳) مشبه عقلی ، مشبه‌به حسی اولور . شناسینك
معطردر خیالم چونکه انده صاقلی در یادك
او کل یاغی کبی کیم شیشهٔ بللوره قونمشدر
بیتنده اولدیغی کبی .
(٤) مشبه حسی، مشبه‌به عقلی اولور .
درون پیرهنده کزلنتجه سینهٔ صافك
کورن معنیٔ دلجو ظن ایدر لفظ لطیف ایچره
بیتنده اولدیغی کبی.
(٥) بر طرفی حسی ، دیکر طرفی خیالی اولور . اکرم بکك.
شراب نهرین آکدرر صورتك عکس لاله‌دن
طولار درون مرغزار طربله اه وناله‌دن.
نظمنده رنك لاله‌نك منعکس اولدیغی صویه مشبه‌به اولان (شراب
نهری) خیالی‌در.
(خیالی) عقلاً ممکن الوجود وعادةً ناموجود اولان شی‌در.
« طاشلری الماسدن، سقفی یاقوتدن قوناق » کبی.
(٦) بر طرفی حسی، دیکر طرفی وهمی اولور. فضولینك
ویرر جان تیغ خونریزك خیالیله عدو کویا
خیال تیغ خونریزك اجل مرغینه شهپردر

یتنده اولدیغی کبی. (اجل مرغنك شهپری) تعبیری (اولوم ارسلاننك پنچه‌سی) کبی وهمی‌در.

(وهمی) عقلاً وجودنده امکان کوریله‌میان شیدر. «قنادلی انسان»، «آتشدن ارسلان»، «اولوم طرنغی» کبی.

مشبه ومشبه‌بجه وجوه آتیه دخی جریان ایدر.

(١) صورت صورته بکزه‌دیلور.

امثله

کوپری باشنده بولنان سرعسکر چادریله یانی باشنه رکز اولنان علم اعظم سراپا قندیللرله دونادیلوب بری انجمیله اسمانه ودیکری شفق ایچنده هلاله بکزردی.

اول صحرا برکلستانه تشبیه اولنور ایسه چادرلر بید سر نکون وعلم اعظم نهال ارغوان اولوب کهقندیللر اوزرنده ژاله تصور اولنور.

(کمال بك ـ بر مکتوبندن)

دها بدر حالنده بولنان قرص ماهتابك حمرته مائل بر رنك ایله قره وبیاض بولوطلرایله نیم مستور اوله‌رق کنار افقدن شعشعه‌زای طلوع اولشی هنوز حمامدن چیقمش ـ چهره‌سی قزارمش ـ صاچلرینی اوموزلرندن اشاغی طارمه طاغین آتیویرمش قاردن دها بیاض، یاشمقدن دها انجه فوطه‌لره بورنمش ـ بر دلربانك آچیق صاچیق بر حالده حرمسرای استراحته چکیلشنه بکزه‌دیله‌بیلوردی.

(اکرم بك)

شو عباره‌لرده اولان تشبیهات لطیفه‌ده کرك مشبهلر کرك مشبه‌بهلر صورتدن عبارتدر.

(٢) معنی معنایه بکزه‌دیلور.

«زید ارسلان کبی‌در» تشبیهنده اولدیغی کبی. بونده زیدك صورتی ارسلانك صورتنه بکزه‌دلیوب تشبیه بینلرنده معنای مشترك اولان شجاعتده‌در. بایغك

سیه طبعان اولور روشندلانك دشمن جانی
که دزد تیره‌روزی دائما تکدیر ایدر مهتاب

بیتنده‌کی تشبیه دخی بویله‌در.

(٣) معنی صورته تشبیه اولنور.

مثال

«سوء اعمال سراب کبی درکه انی کورن عطشان صو ظن ایدر» تشبیهنده اولدیغی کبی. حامینك

کندین مثال مه کوره‌مز برنفس تمام
ایلدن کلان عطیه و احسانی بکلین

بیتیده بویله‌در. زیرا مشبه عطیه و احسان بکلینك حالی و مشبه به قمرك صورتی‌در.

(٤) صورت معنایه تشبیه اولنور.

«ظلمت لیلی ظالمه تشبیه» کبی. بونده مشبه‌اولان ظلمت، صورت ومشبه به ظالمده‌کی سیرت در.

مشبه و مشبه به‌ده وجوه آتیه دخی جریان ایدر.

(١) مشبه و مشبه بهك ایکیسیده مفرد اولور.

(٢) ایکیسیده مرکب اولور.

(٣) مشبه مفرد، مشبه به مرکب اولور.

(٤) مشبه مركب ، مشبه به مفرد اولور.

اشبو اقسام اربعه‌یه تعلق ایدن مثاللر مثالریله برابر (وجه شبه) مبحثنده مندرج اولدیغندن بوراده تکراریله تکثیر سواده لزوم کوریلمه‌دی .

تشبیهده طرفین متعدد اولور ایسه بوصورت یا ملفوف ، یاخود مفروق اولور .

(تشبیه ملفوف) مشبهلر ایراد اولندقدن صکره ترتیب وجه‌سیله مشبه بهلری ایراد اولنان تشبیه‌در . سامینك

کردن بللورك اوزره کویا بر شیشه‌ده
سنبل وشبو، کل‌تردر اوزلف وخال ورخ

بیتنده اولدیغی کبی .

(تشبیه مفروق) اولا برمشبه ومشبه بهی ، بعده دیکر مشبه ومشبه بهی ایراد ایدیلان تشبیه‌در. کمال بکك

میخانه کلستاندر . پیمانه کلفشاندر
ساقی نهال‌شوخی، مطرب هزار زاری

بیتنده اولدیغی کبی .

اکر مشبه متعدد ومشبه به غیرمتعدد اولور ایسه بوکا (تسویه) دینلور . رأفتك

رها بولمق نه ممکن سوزش محنتدن عشاقه
وصال‌آتش. فراق آتش. بلای انتظارآتش

بیتنده اولدیغی کبی .

مشبه به متعدد، مشبه غیر متعدد اولور ایسه بوکاده (تشبیه جمع) اطلاق اولنور. رحمینك

چنار و سرووش آزاده‌در دست تعرضدن
رهین دست وبرچیده طوتان دستیله دامان

بیتنده اولدیغی کبی.

— ٥ —

تشابه

وجه شبه‌جه مشبه ومشبه بهك ایکیسندن بریسنده زیاده ونقصان مراد اولنمیوبده مقصود یالکز بینلرینك جمعندن عبارت ایسه ایکیسنك بریسنی ترجیحدن احترازاً تشبیهدن صرف انظار ومشابهتی ایکی طرفده اعتبار ایتمك لازمکلورکه بوکا (تشابه) اطلاق ایدیلور.

بوصورتده طرفیندن هر بریسنده هم مشبه، همده مشبه به اولمق احتمالی بولنور. لبیب آمدینك

یناشسه غبغب حوریٔ جنت غبغب یاره
صانورسك صنع مولی اورطه‌دن بولمش برالمایی

بیتنده اولدیغی کبی. بو صورت ایکی شیئك بینی جمع در.

ایکی شیئك بینی جمعده ذکر اولندیغی وجهله تشابه کوزل اولدیغی کبی تشبیه دخی جائز اولور.

«غرهٔ فرسی یعنی آتك النده‌کی بیاضی صبحه وبالعکس صبحی غرهٔ فرسه تشبیه» کبی. بوده پارلاق بر شیئك کندوسندن زیاده برشیده ظهورینی افاده قصد اولندیغی وقتده جریان ایدر. بناءً علیه

مثال مذکورده غرهٔ فرسك ضیا و بوکبی صفت ممیزه ایله توصیفنده مبالغه قصد اولنماسی لازمدر . زیرا بونلردن بریسی وجه شبه عد ایدیلور ایسه غره‌یی مشبه ، صبحی مشبه به اتخاذ ایتمك لازم کلور . وصفدن مقصد مبالغه ایسه تشابهی التزامه مانع اولور .

تشابه بعضاً تردید صورتیله‌ده جریان ایدر . کمال بکك

اثار شفقدن می بویا دامن چرخه
سرپلدی جکرپاره‌لر آه سحرمدن

بیتنده اولدیغی کبی .

تشابه کرك لبیب آمدینك بیت مذکوری کبی تردیدن خالی ، کرك کمال بکك شو بیتی کبی تردیدی حاوی اولسون : تشبیب ویا تأثر نفسانی‌یی ارائه جهتلرینه متعلق اولدیغی حالده وجدانك حکمنه تبعیت امور طبیعیه‌دن اولدیغندن مبالغه قصد اولنماسی ضروری اولمغله لبیبك بیتنده التزام ایلدیکی علاقه‌نك معشوقه‌یه مربوطیت تامه‌سی جهتیله غبغبلرك تشابهنده مبالغه فرض اولنمسنده لطافت قالمز . ایکنجی بیتك حاوی اولدیغی تأثر نفسانی حال استغراقدن متولد اولمسیله حکم وجدان آنك مضموننیده لباس مبالغه‌دن تجرید ایدر . لکن تشابه تشبیبه مربوط اولان علاقهٔ وجدانیه وتلهفدن نشأت ایدن تأثر نفسانی جهتلرینه تعلق ایتمیوبده ستایش وتوصیف وتقدیر عادی کبی بر یولده جریان ایدر ایسه سوز ، تشابه دائره‌سندن تباعد وتشبیه دائره‌سنه دخول ایله مبالغه‌یه محمول اولور .

— ٦ —

تشبیهدن غرض

تشبیهدن غرض یا مشبهه تعلق ایدر، یا مشبه‌بهه. مشبهه تعلق ایدن غرض التی صورتله‌در.

(۱) مشبهك امكانی كوستر. فضولینك

خیال عارضك جولان ایدر بوچشم پر نمده
نته‌كیم موجلنمش صوده عكس آفتاب اوینار

بیتنده اولدیغی كبی. سامع مصراع اولی ایشتدكده خیال، ذاتاً بیوجود ایكن بوكا حركت اثباتیله چشم پرنمده جولانه وجود ویرمك نصل ممكن اولهجغنده تردد كوستر. ایكنجی مصراع او خاطره‌یی ازاله وامكانی ارائه ایدر.

(۲) مشبهك حال وصفتنی كوستر.

كل بر اشفته جوان، بلبل ایسه بر سرخوش

مصراعنده اولدیغی كبی.

(۳) مشبهك قوت ویا ضعفنی كوستر. نزهتك

كیتمز قلوب قاسیه‌دن نقش انفعال
سنك اوزره مرتسم اولان آثار سخت اولور

وفضولینك

دوران بكا قلم تك ضعفك قپوسن اچدی
تا قدمی غمكدن دوندردی ضعف، ناله

بیتنده اولدیغی كبی.

(٤) مشبهى سامعك ذهننده قرارلشدرر. اسعد مخلص پاشانك:

بكزر ارباب زيانك حالى اول كاشانه يه

ايچ يوزى ويران ديشى معمور شكلن كوسترر

بيتنده اولديغى كبى.

(٥) مشبهى سامعه زينتلى كوسترر. شناسينك:

زلفك دوشنجه كردن براقك اوستنه

بلور ايچنده سنبل سيرابى آكدرر

بيتنده اولديغى كبى.

(٦) مشبهى ظريف وطريف كوسترر. بوكا (استطراف) اطلاق ايدرلر. استطراف اوچ درلودر.

بريسى مشبه، حد ذاتنده عادةً ممتنع اولهجق درجهده بديع وغريب اولمقدر.

«ياتمغه باشلايان كوموردن ظهور ايدن علولى توتونى آلتون طالغهلى مسك درياسنه تشبيه» ده اولديغى كبى كه مشبه به قدرت بارى يه كوره ممكن ايسهده عادةً ممتنع در.

ايكنجيسى مشبهله بر لكده مشبه بهك ذهننده حضورى نادر اولمقدر.

«بنفشهيى كبريتك بدايت اشتعالنده ظهور ايدن علوينه تشبيه» ده اولديغى كبى.

اوچنجيسى ايكى طاقم مشبه ومشبه بهك هر طاقمنده طرفين ممكناتدن معدود ايكن ايكيسنك اجتماعنده مشبه طرفى كما كان ممكنات دائرهسنده قالوب مشبه به طرفى ممكنات دائرهسندن خروج وممتنع

دائره‌سنه دخول ایتمسی‌در. قوسیٔ تبریزینك

نور عینم آشنا دیرلر سنی اغیار ایله

طرفه‌کیم جان نقش دیوار ایله اولمش اشنا

بیتنده اولدیغی کبی. بونده ایکی طاقم مشبه ومشبه‌به واردر که بر طاقی مخاطبله جن. دیکری اغیار ایله نقش دیواردر. شو ایکی طاقمك ایکی طرفیده حد ذاتلرنده ممکناتدن ایکن مشبهلر بر طرفده، مشبه‌بهلر دیکر طرفده بعدالاجتماع مشبه طرفی ممکناتده قالوب مشبه‌به طرفی ممتنعات صره‌سنه کچمشدر. زیرا دیوارده‌کی نقشده جان اوله‌مز.

تشبیهدن مشبه‌به‌ه عائد غرض ایکی صورتله‌در.

(۱) تشبیه مشبه‌بهك اتم واکمل اولدیغنی ایهام ایدر. فطنت خانمك

رنك وبوده زلف جانانه مشبه اولمسه

کیم باقار کازار دهرك سنبل وشبوسنه

بیتنده اولدیغی کبی. قاعدهٔ اصلیه حکمنجه زلف مشبه سنبل وشبونك هر بری مشبه‌به اولوب سنبل وشبو رنك وبوده زلفدن اتم اولدیغی بدیهی در. زلفی انلره تشبیه ایده‌جك یرده آنلری زلفه تشبیه ایتمش ورنك وبوده زلفك سنبل وشبودن اتم اولدیغنی ادعا مقصدیله مشبهی مشبه‌به ومشبه‌بهی مشبه عد ایتمشدر. ندیمك

سینه‌سی دستنده‌کی پیمانه‌دن براق وصاف

رخلری دستنده‌کی صهبای تردن قرمزی

بیتیده بویله‌در. بوکا (تشبیه مقلوب) دینلورکه وجه شبهده ناقص اولان شی مشبه‌به قالوب اوشیئك اکمل واتم اولدیغی ادعا واعتبار اولنور.

(۲) مشبه‌بهك کمال اهتمامه لیاقتنی کوسترر.

« آب اولان کیمسه‌نك جوزکی بالاق وکوزل یوزی بالاقسه ودکرمیلک بوقده اتکه بکزتمسی » کبی . شو تشبیهدن او کیمسه‌نك غرض مقصودی تمث اولدیغی اکلاشیلور . بوکا (اظهار مطلوب) اطلاق ایدرلر .

تشبیه غرض اعتباریله یا (مقبول) یا (مردود) اولور .

(تشبیه مقبول) غرضك تشبیهی افادهیه وفا ایده‌جك درجه‌ده بولنمسی‌در . مثلا غرض مشبهك حالنی بیان ایسه مشبه‌به وجه شبهله پك معروف بولنمق ، غرض نفس اولان بر شیئی کامه الحاق اولندیغی قدر بزه مشبه بالك وجه شبهده اتم ، غرض مشبهك امکانی بیانه تعلق ایلدیکی حالده خاصه قارشو وجه شبه حکمی معروف ومسلم اولمق لازم کلور .

(تشبیه مردود) افادهٔ غرضده مقصودی ارائه‌یه کافی اولمیان تشبیه ناقصدر .

تشبیهك غرضه تعلق ایدن مباحثك امثله‌سی یوقاروده مذکور اولمغله بوصره‌ده تکراره لزوم کوریلمه‌دی .

— ۷ —

بعض ملاحظات

مبحث تشبیهده هر نقدر مشبه ومشبه‌به بیننده وجه شبه بولنسه بیله مقامه نسبتله مستهجن اولان شیلرك بر ممدوحه قارشی مشبه‌به اتخاذی معیباتدن معدوددر . مثلا : بر ذاتك سخاسی حقنده تشبیه ایراد اولنوبده «سخا بر قویوندرکه اجزاسی تقسیم اولندقده اتلرینك الك کوزل اولانلری سکاوبغرسقلری ، کموکاری بشقه‌لرینه حصه» .

اوق كبى ابرو جكرده تير مژكان آيدن

كوروب زلفكده كچلك جانب ابرويه يوزطوتدم
كوكل خورشيدى تحويل ايتدى قوسه برج عقربدن

دل موميان يارى خيال ايلمكده در
بيچاره شمدى فكر محال ايلمكده در

بيتلرنده اولديغى كبى .

شو مضمونلرك هر بريسى بر بديعهٔ حكمت كبى مصنع اولمسيله قدمانك علويت واديباتجه اقتدار ومهارتلرينه برهان اولديغى انكار اولنهمز . لكن فن نقطهٔ نظرندن باقلنجه مشبهلر ايله مشبه بهلر بينندهكى وجه شبهلرده مناسبت كورنهميور .

واقعا مثلا غمزهيى اوقه تشبيهده اوقك تأثيرى نظرهدهكى تأثير ايله معناى مشتركنده وشو معنى وجه شبه اعتبار اولنهبيلور ايسهده مقصد غمزهنك علاقهٔ وجدانى جانب اولهجق لطافته تعلق ايلديكى صورتده شو اعتبارده اومقصدده مناسبت قبول ايدهجك جهتى كورهمهيز. زلفك يلانه تشبيهى ايسه دها فنا .

شبهه يوقدركه قدما مناسبتدن بعيد كورينان بويله تشبيهلرده مضمونه متعلق تصرفده اقتدار كوسترمك مقصديله بويولده اتعاب ذهن ايتمشلردر.

وقتيله بزده قدمانى تقليد ومضمونده تصرف افكاريله اويله سوزلرده اتعاب ذهن ايتمشز. لكن شمدى ـ مادام كه فن دائرهسنده سوز سويلمك ايستهيورز ـ قدمانك علويت افكار وكمال اقتدارلريني تصديق ايله برابر تشبيهده فنا فائده ومناسبت آرامغده مجبورز .

كلامده تشبيهك فائدهسنى نظر دقته الق لازمدر. سن بر شيئى

برشیله کوزدیککك حالده مشبه بهك صورت . یاخود معناسیله کندی نفسکده برخیال اثبات ایتمش اولورسك . بو خیال ایسه کرك بر شیئه ترغیبده، کرك برشیدن تنفیرده پك مؤکد عد اولنور. تشبیهدن مراد نفسی مشبهه ترغیب ایسه زلفك یلان،عقرب کبی شیلره مشبه اعتبارنده شو رغبت حاصل اولمز . بلکه نفسکده یلان ، عقرب ، کبی بر طاقم قورقونج خیالات اثبات ایتمش اولورسك .

بناءً علیه کوزل شی کوزل شیئه، چرکین شی چرکینه بکزدلملیدرکه کوزله رغبت وچرکیندن نفرت حاصل اولسون. مثلا ساغری، شرابی کوزل شیلره تشبیه ایدویده .

نور ایلیوب تجسم صهبایه اولدی ساغر
آنك ایچنده صهبا کویا مذاب یاقوت

دیمش اولسهك شو تشبیهلرده قوهٔ متخیله‌نك رسم ایتدیکی صورتلر وجودی [illegible] شیلر ایکن اولا سنك کندی خیالکده کوزل صورتلر مرسم اولوب میل ورغبتك جلب ایدر. ثانیاً مخاطبك خیالنده صورت پذیر اوله‌رق آنکده رغبتنی جالب اولور .

شرابی . ساغری بردها طبعه خوش کلمه‌جك صورتلده ایراد تشبیه ایله‌لم .
« شراب احتجاجاً بر مریضك وجود معلولندن چیقمش قان ، ساغر اوقانك مملو اولدیغی سیشهٔ حجام » دیه‌لم .

بو تشبیهده شرابدن . ساغردن ایکرنه‌جك برر صورتدن بشقه برشی یوز کوستررمی . ؟

ایشته هرنوع تشبیهات بوفصلده مذکور اولان قواعده موافق ایسه فنی . دکل ایسه غیر فنی‌در .

ایکنجی فصل

حقیقت ومجاز بیاننده‌در

شو بابك مقدمه‌سنده کوسترلدیکی اوزره (حقیقت) لفظك ماوضع لهنده، (مجاز) ماوضع لهنك غیرنده استعمالی‌در.

(مجاز) (جازمن هذا الموضع الی هذا الموضع) کلامندن مأخوذدر. شو کلام بر مکاندن دیکر مکانه تخطی ایدن کیمسه حقنده ایراد اولنور.

(مجاز) لفظی (جواز)دن اسم مکاندر. تخطی وانتقال اولنان محل دیمکدر. شو معنی حکمنجه (مجاز) بر محلدن دیکر محله انتقالده مستعمل ایکن صکره بر لفظك معنای اصلیسندن دیکر معنایه نقلنده استعمال اولندی.

بر معنادن دیکر معنایه نقل اولنان لفظك برنجی معنی ایله ایکنجی معناسی بیننده وصلت بولنور ایسه بوکا (اتصال) دینلور. «زید ارسلاندر» کبی. زید انسان، ارسلان معروف حیوان ایکن بینلرنده‌کی صفت شجاعت، وصلت اولدیغندن زید انسانیتدن اسدیته عبور ایتدرلدی.

بعض کره بینلرنده وصلت اولمسنده عبور ایتدیریور. حکایه کتابلرنده «ارسلان شویله سویلدی». «تیلکی بویله دیدی» سوزلرنده اولدیغی کبی. بوکا (اتساع) دینلور.

مجازده ایکی صورت بولنور. بو ایکی صورتك هر بریسنده بر معنادن دیکر معنایه نقل موجود ایسه‌ده برنجیسنده‌کی نقل دوز محلدن دوز محله، دیکرنده دوز محلدن ضرب محله عبور دیمك اولوب

برنجیسنده صفتجه بینلرنده مشابهت موجود، دیکرنده مفقوددر. زیرا ارسلان ایله انسان بیننده شجاعتجه مشابهت وار ایسه‌ده صفتجه مشابهت یوقدر.

بعضیلری «کلامك هپسی حقیقتدر»، بعضیلریده «هپسی مجازدر» دیدیلر. بو مذهبك ایکیسیده طوغری دکلدر. حقیقت لغویه‌جه معنایه تعلق ایدن دلالت هر لفظك دلالت حقیقیه و ذاتیه‌سی درکه حقیقت لفظیه اصل لغتده موضوع اولدیغی معنادن عبارت اولور. مجاز ایسه معنانك وضع اصلیسنه تعلق ایتمیان بر لفظه نقلیدر.

معلومدرکه مخلوقاتك هر برینی کندوسنه دلالت ایده‌جك بر اسمه محتاجدرکه او اسم ایله بیلنه. زیرا نوع بشردن هر فردك دیکرینی ویا اشیادن بر شیئی آکلامسی ایچون اشخاص و اشیانك هر برینی ایچون بر اسمه احتیاج امور ضروریه‌دندر. شو ضرورت اوزرینه هر مسما ایچون وضع ایدلمش اولان اسم او مسمانك حقیقیدر. بو حقیقت وضع اصلی نقطه‌سندن قیدیریلوب بشقه نقطه‌یه نقل اولنور ایسه دائرهٔ حقیقتدن انفصال و دائرهٔ مجازه اتصال ایتمش اولور.

بز «کونش» دیدیکمز وقت شو بیوك، پارلاق یلدزی مراد ایدرز، «دکز» دیمش اولسه‌ق شو بیوك، شور صویی مراد ایدرز. چونکه کونشك شو پارلاق یلدزده، دکزك شو بیوك صوده استعمالی حقیقتدر. وضع اصلیلری بو صورتله استعمالی اقتضا ایدر. استعاره طریقیله «کونش» دیوبده کوزل یوزی، «دکز» دیوبده سخی کیمسه‌یی مراد ایتدیکمز حالده استعمالی موضع حقیقتدن ایریلوب مجازه متصل اولور.

هر مجاز ایچون حقیقت واردر. زیرا مجاز بر حقیقتدن دیکر بر معنایه نقل اولنمدقجه مجاز اولهمز. مجاز بر مکان اصلی اولیوب بر مکان اصلیدن منقول بر شیئه منقول الیه اولان مکان ثانیدر. فی الاصل بویله بر موضعده مستعمل ایکن صکره حقیقتنك غیری بر معنایه نقل اولندی. بناءً علیه هر بر مجاز ایچون بر حقیقت بولنمسی امور ضروریه‌دن معدود اولورکه او حقیقتدن حالا مجازیه نقل ایدلمش بولنسون. هر حقیقت ایچون ایسه مجاز اولمقده ضرورت یوقدر. زیرا چوق اسم واردرکه هیچ برینی ایچون حالت مجازیه بولنمز. اسماء اعلام کبی. بونلردن هر برینك وضعی ذواتك بر برندن فرقی ایچوندر. صفاتك فرقی ایچون دکلدر.

(مجاز) یا مفرد، یا مرکب اولور. مرکب استعاره بحثنده یازیله جقدر.

(مجاز مفرد) ماوضع لهنی ارادیه مانع اوله جق بر قرینه‌نك وجودیله ماوضع لهنك غیرنده استعمال اولنان کلمه‌در. لفظك مفهومی تعدد ایلدیکی صورتده اکر ایکی مفهوم اراسنه نقل حلول ایتمز ایسه او لفظه مشترك دینلور. نقل حلول ایدر ایسه نقلده مناسبت اولوب اولمدیغنه باقیلور. مناسبت یوق ایسه او لفظه (مرتجل) اطلاق ایدیلور. مناسبت اولدیغی حالده معنای اولك متروك اولوب اولمدیغنه نظر اولنور. متروك اولور ایسه (منقول) . اولمز ایسه معنای اولده (حقیقت) . ثانیده (مجاز) اولور .

مجازده نوعی معتبر اولان بر علاقه لازمدر . زیرا علاقه بولنمز ایسه او لفظ غلط وکنایه‌دن تمییز اولنه‌مز .

حقیقتله مجازك هر برینی لغوی ، شرعی ، عرفی خاص ، عرفی عام قسملرینه منقسم در .

لغوی یه مثال

« ارسلان » لفظی کبی . عرف لغته تابع اولان کیمسه بو لفظی حیوان معلومده استعمال ایدر ایسه (حقیقت لغویه). رجل شجاعده استعمال ایدر ایسه (مجاز لغوی) اولور .

استمال شرعی یه مثال

« صلوة » لفظی کبی . عرف شرع ایله مکلف بولنان کیمسه دعاده استعمال ایدر ایسه (مجاز) اولور .

عرفیٔ خاصه مثال

«فعل» لفظی کبی عرف نحوه تابع اولان کیمسه بو لفظی (ضرب)، (نصر)، (دوکدی) . (یازدم ایسه دی) کبی الفاظده استعمال ایدر ایسه حقیقت. حدث (یش) معناسنده استعمال ایدر ایسه مجاز اولور .

عرفیٔ عامه مثال

« دابه » لفظی کبی . بو لفظ عرف عامده قوائم اربعه‌سی اولان حیوانده مستعمل در. بونده استعمالی حقیقت وانسانده استعمالی مجازدر.

(مجاز) ایکی قسمدر . بریسی مجاز مرسل ؛ دیکری استعاره .

اکر علاقهٔ مصححه معنای مجازی ایله حقیقت بیننده مشابهتك غیر اولور ایسه (مجاز مرسل) بو لکه شکل ایسه (استعاره) در . بوتقدیرجه استعاره معنای اصلیسنه تشبیه اولنان معناده مستعمل لفظ اولمش اولور

چوق کره استعاره اسم مشبه‌به‌ك مشبهده استعمالی مفهومنه اطلاق ایدیلور . بوصورتده مشبه‌به (مستعار منه) ، مشبه (مستعار له) ؛ استعاره موقعنده استعمال اولنان لفظ (مستعار) ؛ اولور .

استعاره‌یه مثال

«ارسلان» لفظی‌در. بو لفظ عاریت اولمق اوزره مشبه‌به اولان حیوان معروفدن مشبه اولان شجیع کیمسه ایچون استعمال‌ش بر لباس کبی‌در.

استعاره‌یه تعلیق ایدن مباحث فصل مخصوصنده تفصیل ایدیله‌جکدر ان شاالله تعالی.

مجاز مرسلده ماوضع لهك غیری اولان معنانك نوعما موضوع له‌یه لزوم و اتصالی صحیح کوستره‌جك مناسبته (علاقهٔ مصححه) دینلور.

(علاقه) هم مشابهت. همده غیر مشابهتدن متولد اولور. علاقه‌نك تولدی مشابهتدن ایسه لفظك صورت استعمالی استعاره. مشابهتك غیریندن ایسه مجاز مرسل اولور. مجاز مرسله عائد علاقه‌لرك بعضیلرینی آتیده بیان ایده‌جکز.

(١) علتك ذکریله معلولی مراد ایتمکدر.

«نعمته یداطلاقی» کبی. نعمت ید ایله ظاهر اولدیغندن ید لفظنك نعمتده استعمالی علت فاعلیه اولور.

(٢) علاقهٔ مظهریتدر.

«ید لفظنك قدرتده استعمالی» کبی.

(٣) کلی ذکر ایله جزئی مراد ایتمکدر.

پارمغنك اوجنه دیکن باتان کیمسه‌نك «پارمغمه دیکن باتدی» دیمه‌سی کبی.

(٤) کل یرنده جزئی ذکر ایتمکدر.

«بزی کوزلیان واردر» دینیله‌جك یرده «اوزرمزده کوز واردر» دینلمسی کبی.

مسببی ذکر ایده‌جك یرده سببی ذکر ایتمكدر .

« بهار چیچکلری آچدی » کبی. بهار چیچکلرینی آچمسنه سبب اولوب مسبب جناب حقدر .

(٦) سبب ذکر اولنه‌جق یرده مسببك ذکر اولنمسیدر .

«رحمت یاغیور» کبی : رحمت مسبب . یاغمور سببدر.

(٧) محل ذکر اولنه‌جق یرده حال ذکر اولنمقدر .

«اعمال صالحه اصحابی ابدیاً رحمتده‌درلر» کبی. رحمتدن مراد جنتدر .

(٨) بر ضدك اسمنی استهزاء یاخود لطیفه طریقیله ضدینه اطلاق ایتمكدر .

« قورقاق کیمسه‌یه جسور وجسوره قورقاق » دینلمسی کبی .

(١٠) مجاور بولنان ایکی شیدن برینی دیکرینك یرنده ذکر ایتمكدر.

« حوض مملودر » کبی. حوض ممتلی . صو مملودر.

(١١) بر شیئی وصف سابقیله ذکر ایتمكدر .

« ازادلی بر کیمسه‌یه کوله » دینلمسی کبی .

(١٢) بر شیئی زمان مستقبلده تسمیه اولنه‌جغی بر اسم ایله ذکر ایتمكدر.

« اوزوم صوینه شیره اطلاقی » کبی .

مجاز مرسله عائد اولان علاقه‌لر چوقدر. هر ایکی شی بیننده علاقه موجود اولدقده برینك ذکریله دیکری اراده اولنه‌بیلور .

« صفتله موصوف » ، « لازمله ملزوم » ، « دال ایله مدلول » ، « مشبه‌ایله مشبه‌به » ، « عام‌ایله خاص» ، « مطلق ایله مقید » ، «ظرف ایله مظروف » کبی.

مجاز استعمالی یا لفظاً یا معناً لزومدن نشأت ایدر.

لفظ ایچون حقیقت یرنده مجاز استعمالی اسباب آتیه اوزرینه جاری‌در.

(١) حروفده تنافر بولنورده تلفظجه لسانه عسرت کلور.

(٢) بر لفظده حروف متنافر اولمسه‌ده ایکی لفظ ترکب ایدنجه ترکیبدن تنافر حاصل اولور.

(٣) بر لفظ نظماً وزنده ثقلت کوسترر.

(٤) مجاز استعمالنده صنایع بدیعیه‌جه لفظده حقیقت استعمالندن دها زیاده لطف کورینور.

معنی ایچون مجاز استعمالنك اسباب لزومی وجوه آتیه اوزرینه جاری‌در.

(١) مجازده تعظیم آکلاشیلور.

بر مجلس هیئتی تشکیل ایدن ذواتك تجمعنی بیان صددنده «مجلس تجمع ایتدی» دینلمسی کبی.

(٢) استهجاندن احترازاً حقیقت استعمالندن صرف نظر اولنور.

«تغوط» دینیله‌جك یرده «قضاء حاجت» دینلمسی کبی.

(٣) مجازده حقیقتدن زیاده حسن بیان کورینور.

«شجیع کیمسه» دینیله‌جك یرده «ارسلان» دینلمسی کبی.

(٤) مجازده لطف قصد اولنور.

بر کیمسه بر شیئی عالم یاخود تمامیله جاهل اولور ایسه آنك ایچون او شیئه تعلق ایده‌جك شوقك عدم وجودی امر طبیعی‌در. بلکه او شیئه بر جهتله واقف، دیکر جهتله غیر واقف ایسه نقصان

اولان وقوفك اثناء تفوق حاصل اولور. وحصول وقوف حصول ايدنجك صورتك وجودندن لذت وفقدانندن الم حصوله كلور.

شو حالده حقيقته تعبيرا رادنی ايهيمه كافی اولديغی حالده دغدغهٔ نفسانی حصولنی موجب اوله‌جغی بديهيدر. مجاز طريقيله تعبيرده او دغدغه‌نك زواليله برابر وقوف تام حاصل اولديغی حالده الك لطيف صورت مجاز ايرادنده‌در.

امام سيوطی ابن جنی‌يه عطفاً افاده ايله المزهرده دركه (لغتك چوغی ـ تأمل اولنجه ـ حقيقت دائره‌سندن خارج ومجاز دائره‌سنه داخل كورينور. مثلا «زيد قيام ايتدی» ديديكك وقت بو سوزده حقيقت يوقدر. زيرا قيام افعالدن بر جنس دركه من الازل الى الابد كائناتده قيامه صالح بولنمش ويا بولنه‌جق اولان شيلرك جميعسنه، حتی وهم داخلنده اولان قيامه قدر شاملدر. «زيد قيام ايتدی» سوزنده حقيقت اولسه جنس قيامك كافه‌سی آندن صدور ايتمش اولور. بو ايسه محالدر. بناءً عليه بوراده حقيقتك وجودی ممكن اولمديغندن چوغی آز موضعنه وضع قبيلندن ومجازدن معدود اولور.

«بو كون ارسلانه راست كلدم» سوزيده بويله‌در. زيرا دنياده ارسلان خلق اولنديغی كوندن نوعنك انقراضنه‌دن بو كوندن قدر حيوان خلق اولنمش واوله‌جق ايسه كافه‌سنه ارسلان دينلور. «بو كون ارسلانه راست كلدم» ديديكك سوزده حقيقت اولسه ارسلان نوعنك جميعسنه راست كلمش اولمقلغك لازم كلور. بو ايسه ممكن دكلدر.

«فلانی دوكدم» سوزيده بويله‌در. زيرا ضرب فعلی عموماً سندن صدور ايتدكجه سوزده حقيقت كورلمز. كذلك دوكيلان برعضو

بك بعض اعضاسی‌در. حقیقت فعل ایسه هپسنی دوکمکده‌در. حتی «فلانك باشنه اوردم» دینلمسنده بیله حقیقت یوقدر. زیرا ضرب باشنك بر یرینه ایسه اوده حقیقت دکلدر.

«کیجه کیتدی»، «کوندوز کلدی» سوزلریده بوقبیلدندر. زیرا کیجه کوندوز لفظلری من‌الازل الی‌الابد لیال ونهارك کافه‌سنه شاملدر.

ایشته بو سوزلرده وبوکبی هرنقدر سوز وار ایسه هیچ بریسنده حقیقت اولیوب موضع بعضده کلی استعمالدرکه هپسی مجازدر.

تاج‌الدین سبکی شرح منهاجده دیرکه «مجاز ایله حقیقت بیننده احتمال دوران ایتسه حقیقته تعلق ایدن احتمال ارجحدر»

فصاحت وبلاغت بابنده مجاز استعمالی حقیقت استعمالندن اولادر. زیرا بلغاجه قبول اولنمشدرکه کلام خطابینك فائده‌سی نفس سامعده تخییل وتصویر طریقیله غرض مقصودی اثباتدن عبارتدر. بدیهیدرکه «زید ارسلاندر» دیه سویلدیکمز سوزك «زید شجیعدر» سوزندن فرقی یوقدر. لکن کرك تخییل وتصویرده، کرك نفس سامعه تأثیرده غرض مقصودی اثباتجه شو ایکی سوز بیننده پك بیوك فرق وار. چونکه «زید شجیعدر» سوزمزدن سامع زیدك جرأتلی، مقدام اولمسندن بشقه بر شی تخییل ایتمز. «زید ارسلاندر» دیدیکمز وقت زید بو تخییل دائره‌سنده قالمیوب ارسلانك صورتی. هیئتی. بطش وقوتی. تصادف ایده‌جکی حیوانی پنجه‌سیله پاروب پرتمسی تخییل اولنور.

عبارهٔ مجازیه‌ده بر تأثیر عجیب بولنورکه بو تأثیر بعض احوالده سامعی حاق طبیعیسنك حکمی دائره‌سندن چیقاروب بشقه بر حکمه

اسير ايدر . سنى بخيل سخى . قورققى شجيع ايدر . او بخيل اويله بر سخاوت كوستركه عقله حيرت ويرر . او قورقاق اويله بر جسارت كوستردكه كورن پرمغنى ديشلر . مخاطب او عبارەنى ديكلركن شراب ايچمش كبى نشئه‌لنور . بر كيمسه‌يى محتاجينه اعانه‌يه تشويق ايدركن « سن بر سخى سن كه ارباب احتياج احسانكله دفع احتياج ايده‌جكلردر » دينيله‌جك يرده « سن بر بلوت سن كه ارض ميته‌يى احيا ايدرسن » دينلمسنده تأثيرجه بيوك فرق وار .

اوچنجى فصل

استعاره بيانده در

فصل سابقده كوسترلديكى اوزره استعاره مجازك برقسمى‌در . لكن تفصيلات مخصوصه‌يى شامل اولديغندن كتابمزده فصل مخصوص اتخاذ ايلدك .

(استعاره) علاقه‌سى ، مشابهت اولان مجازدر . معناسى حساً ، ياخود عقلاً تحقق ايتديكى ايچون بعضاً (تحقيقيه) لفظيله تقييد ايدلهرك (استعارۀ تحقيقيه) دينلور .

استعاره مشبه وطرفين بيننده اتم اولان وجه شبه ايچون موضوع اولميوب يالكز مشبه ايچون موضوع اولديغندن جمهور . مجاز لغوى اولمسنه ذاهب اولمشدر .

بعضيلرى استعاره‌يه (مجاز عقلى) ديديلر . مرادلرى استعاره‌ده تصرفك عقلى اولمسى‌در . زيرا مشبهه استعاره اطلاقى مشبهك مشبه به جنسنده دخولى ادعادن صكره‌در . بناءعليه استعاره‌نك مشبهده استعمالى ماوضع لهنده استعمالى ديمك اولور .

استعاره‌نك اولاً تأويل اساسى اوزرينه بنا قلنمسى . ثانيا الذن خلاف ظاهره تعلق ايدن ارادەيى حاوى قرينه‌يه مستند بولنمسى استعاره‌يى يالان سوزدن تفريق ايدر . علملرده استعاره جريان ايتمز . چونكه علم مسماسنك تشخصنى وبشقه‌لريله اشتراكدن منعى اقتضا ايدر . لكن اوصافدن بروصف ايله كسب اشتهار ايدن برمثل سائر حكمنده بولنور ايسه استعمالجه وصفيت اسميته غلبه ايده‌جكندن مجراى استعاره اوله‌بيلور . « سحبان » « حاتم » ، « مادر » ، « هبنقه » كبى . بونلرك برنجيسى فصاحتده ، ايكنجيسى سخاوتده ، اوچنجيسى بخلده ، دردنجيسى حماقتده مثل ضرب اولنه‌جق درجه‌ده كسب اشتهار ايتمش اولمغله كرك بونلردن ، كرك بوكبى اسملردن هر بريسنده استعاره جارى‌در .

اسم جنس علم كبى دكلدر . جنسده بر صفتك وجودى خلقى وطبيعى اولديغندن بينلرنده برجامعك وجوديله هر بريسى بر شيئه مستعار منه اوله‌بيلور .

« ارسلان » رجل شجاعه ، « تيلكى » حيله‌كاره ، «يلان» شخص مضره ، « ياقوت » خوبانك دوداقلرينه ، « اينجو » ديشلرينه مستعار اولمغه صالح اولديغى كبى . نشاطينك

عرض ايلدكجه عاشق لعل مذاب چشمن
آچ حقهٔ دهانك سن درناب كوستر

بيتى بو قبيلدندر (لعل) مستعارمنه . (قان ايله مخلوط كوز يشى) مستعارله ، (درناب) مستعار منه (معشوقك ديشلرى) مستعارله‌در .

ذكرى سبقت ايلديكى اوزره استعاره مجازك برقسمى در . مجازك بشقه قسمى ايچون معناى حقيقتى اراده‌يه مانع اولنه‌جق قرينه لازم اولديغى

کبی استعاره‌جه‌ده قرینه لازمدر . شو قرینه بعضاً قرینهٔ واحده وبعضاً قرینهٔ متعدده اولور .

« بر ارسلان کوردم اوق آتیور ایدی » کلامنده‌کی قرینه . قرینه واحده در . فهیمك

عکس کل اولور ظاهر مرآت سخن ایچره
اول لالهٔ شبنم خیز اولدقچه حجاب آلود

بیتنده (لالهٔ شبنم خیز) مستعار منه . (ترلمش رخسار) مستعار له اولوب (مرآت سخن) . (حجاب آلود) تعبیرلری ایکی قرینه در . بیتك مآلندن «حجابك تأثیریله یوزی قیزاروب ترلدیکی وضوح ایله محجوب محبوب سوز سویلدیکی وقت سوزلری آینه‌یه عکس ایدن کل کبی لطیف کورینور» صورتی مراد اولنمشدر.

(استعاره) طرفین اعتباریله ایکی قسمدر. زیرا طرفینك بر شیده اجتماعی یا ممکن اولور ، یا ممتنع .

اجتماعلری ممکن اولانه مثال

فقر وفاقه ایله متصف ایکن ثروته نائل اولان بر کیمسه حقنده «اولمش ایکن حیات بولدی» دینلمسی کبی . بونده (حیات) مستعار منه . (ثروت) مستعار له اولمغله ایکیسنك بر شخصده اجتماعی ممکن در . بوکا (استعارهٔ وفاقیه) دینلور .

اجتماعلری ممتنع اولانه مثال

« ذاتی موجود . نفع وفائده‌سی مفقود بر شی ایچون معدوم اسمنك استعاره‌سی » کبی . موجود ایله معدومك بر شیده اجتماعی

ممتنع در . بوده (استعارهٔ عنادیه) دینلور.

(استعارهٔ تهکمیه) : (استعارهٔ تمليحيه) كه بريسى استهزاءً برشيئك ضدينى اكا مستعار منه اتخاذ ايتمك. ديكرى لطيفه طريقيله اوصورتى التزام ايامكدر . تشبيه بحثنده بونلرك كيفيتى درج اولنمشدر . اوتشبيهده كى طرفينك بريسى ادات تشبيه ايله برابر طى و برملايم ايراد اولندقده (استعاره)يه تحول ايدر .

(استعاره) جامع (وجه شبه) اعتباريله ايكى قسمدر .

(١) جامع طرفينك مفهومنده داخل اولور .

مثال

(ناسك خيرلوسى آتنك ديزكينه ياپشوب طوراندر . اول كيمسه اويله حضر طورركه هر نوقت استغاثه‌يى آكدرده جق اتى برفرياد ايشدسه امداد ايچون اوطرفه طوغرى اوچه) [*] كلام شريفى كبى كه «فى سبيل الله جهاد واهل ايمانه امداد ايده» ديمكدر. بونده (اوچمق) سرعت اوزره (قوشمق) ايچون استعاره ايدلمشدر . قوشمق ايله اوچمق بيننده جامع (سرعتله قطع مسافه) دركه طرفينك مفهومنده داخل در .

(استعاره) ينه جامع اعتباريله يا (مبتذلهٔ عاميه) ، ياخود (غريبهٔ خاصه) اولور .

معلومدركه (مبتذل) هركسك درحال اكلايه‌جغى ، (غريب) خواصك ادراك ايده‌جكى شى‌در .

---

[*] شو كلام شريف (خيرالناس رجل ممسك بعنان فرسه كلما سمع هيعة طار اليها) حديث شريفنك مفهوميدر .

استعارهٔ مبتذله‌یه مثال

« قارغیلی برارسلان كوردم » سوزیدر . بونده جامع (شجاعت) اولدیغنی هركس بیلور .

استعارهٔ غریبه‌یه مثال جودت پاشانك

بن وصفنده اول مهر ملاحت بدر ایسه‌ده
كوروب خجلتدن باشم شفق قان اغلاسون كوسون

ایدن . شمسك طلعت انعكاسندن قزاران و متعاقباً برغروب آفتاب ایله اچیلان (شفق) مستعارله . وجداناً تأثیرات مختلفه‌دن متأثراً شدتله اغلایوب كوزلردن قانلی یاش دوكن و متعاقباً ابتدا مظهر خجلت كشایش رویله متصلاً (یوزی كولن كیسه) مستعارمنه اولوب طرفینك بكدیكرله مشارك اولدیغی حیثیت مشروحه‌سنده‌كی (تلاش) جامع در .

(استعارهٔ مبتذله) بعض تصرفله ابتذالدن غرابته تحول ایدر . [illegible]

ماهه چكدم شب هجران علم شعلهٔ آه
آه كیم اولمدی اول ماه خبردار هنوز

بیتنده اولدیغی كبی . ماه : مشبه‌به اولوب مشبه : معشوقدركه محذوفدر ماهك مشبه‌به اتخاذیله التزام اولنان استعاره‌نك مبتذل اولدیغی حالده آهك مشعله و بوندن سرچكن شعله‌نك علمه تشبیهی و اول علمكده مستعارمنه اولان ماهه قارشو تسییریله برابر بونجه تكلفله آنی خواب نخوتدن ایقاظ ایده‌مامش كبی تصرفات غریبه‌یه . بناءً ابتذالك اتّقی اوسنده چویرمش و یرینه كاشانهٔ جدید كبی بر غرابت حسه بنا اتمشدر .

(استعاره) طرفين وجامع اعتبار ايله التى قسمدر.

(١) اوچيده حسى اولور.

مثال

ديوان حسنه بارى سن اى خط نوچيقوب
عرض ايت سياهنامهٔ هجرانه موبمو

جودت پاشا

(مستعار منه) قاصد مبلغ. (مستعارله) خط نو. (جامع) عرض كيفيت

(٢) اوچيده عقلى اولور.

مثال

طورر احكام نصرت اتحاد قلب ملتده
چيقار انار رحمت اختلاف رأى امتدن

كمال بك

اعتبار عجزانده كورد (مستعار منه) نفض ايچنده معنى. (مستعارله) اتحاد قلب ملتده ثابت (نصرت)، (جامع) خالصانه اتحاد در.

(٣) طرفين حسى، جامع عقلى اولور.

مثال

كلعذاران ستانبول براغماز اما
اولديور ياد وطن شهپر پرواز بكا

جودت پاشا

(مستعار منه) مرغ. (مستعارله) بيتده‌كى ضمير متكلم. (جامع) اوچمغه ميل در.

اكرم بكك شو نظميده بو قبيلدندر.

دلنده عشق نشوه‌ریز ، ایننده شوق خنده‌ور
یولنده هر چمن نعیم . کوزنده هر چیچك کهر
شرابی آب خوشکوار ، غداسی شیرو شهدتر
دکل ملال اشنا ، کلالدنده بی خبر
چوبان قیافتنده‌کی غریب کامکاری کور

(مستعار منه) عادتا بر چوجق . (مستعارله) چوبان قیافتنده‌کی غریب ، (جامع) برحال بی قیدی .

(٤) طرفین عقلی . جامع حسی اولور .

مثال

سر درخته مشت‌زن ، حیاض باغه بر کریز
غصون ایچنده پر غریو ، شکوفه‌لرله پرستیز
نهال کلده تب نما ، یم چمنده موجخیز
هواپرست پرهوس ، نسیم بیقراری کور

اکرم بك

(مستعار منه) برشخص شریر عربده جو ، (مستعارله) نسیم (جامع) شرب . عربده جولقدر .

(٥) مستعارمنه حسی ، دیکرلری عقلی اولور.

مثال

حالجه اجالله پنجه‌لشدم

کمال بك ـ جزمیدن

(مستعارمنه) دشمن محسوس . (مستعارله) اجل . (جامع) خصومتدر .

(٦) مستعارله حسی ، دیکرلری عقلی اولور .

مثال

خدنك غمزهك ایله جان ویرمك جانه منت در
بو شیرین مرکله روح شهیدان اغلاسون کولسون

جودت پاشا

(مستعارله) خدنك غمزه ، (مستعارمنه) اجل ، (جامع) نزع روح در .

(استعاره) لفظ مستعار اعتباریله یا اصلیه ، یاخود تبعیه اولور .

(استعارهٔ اصلیه) ده لفظ مستعار ، اسم جنس اولور .

« رجل شجاعه ارسلان » ، « کوزل صدالی مغنی‌یه بلبل » ، « حیله‌کاره تیلکی » اطلاقی کبی .

مصدرلر شو قسمدن معدوددر . « شدتله دوکمکه اولدرمك » ، « تغییر ایتکی رنکینی اوچورمه دیرلمك » اطلاقی کبی .

(استعارهٔ تبعیه) ده لفظ مستعار اسم مشتق عبارت اولور .

« فعل » « فعلدن مشتق اسملر » « معانی حروف » اله اولان حرفلر » کبی . فعل ایله مشتقاتنده استعاره جریانی مصدرده . حرفده بر اصله تبعیتله در .

فعله مثال

شدتله اوزولان بر کمسه حقنده « جیکری اوزلدی کیتدی » دیلمسی کبی . بوراده ضربك شدت تأثیری موتك تأثیریله تشبیه ایله « دوکمك » مصدری « اولدرمك » موقعنده استعمال ایله برابر بو استعمالك مصدرده تبعیتله فعلده دخی جریان ایدرك فعل مجرای استعاره اولور .

وکذلك « فلان مکارم اخلاق اصحابندن اولدیغی ناصیهٔ حالی

ناطقدر. سوزلرده اولدیغی کبی اسم فاعلده دخی مصدره تبعیتله استعاره جریان ایتمشدر. شو مثالده‌کی دلالت معنای مجازیده مجهول الوجوب ناطقه حالنده‌کی دلالت ایچون نطقه تشبیه تقدیر ایدلدکدن صکره شو دلالتده مبالغه مقصدیله مشبه مشبه‌بهك افرادندن معدود اولدیغی ادعا اولنمش ودلالت مذکوره ایچون استعاره اولنان لفظ نطقه تبعیتله دال ایچون دخی لفظ ناطق استعاره ایدلمشدر .

حرفك مجرای استعاره اولمسی کذلك بر اصله تبعیتله جائز اوله‌بیلور. مثلا (ایچون) حرفی حرف تعلیل اولدیغی حالده فی الاصل غرض موقعنده قوللانیلور. « سزی زیارت ایتمك ایچون کلدم » دینلدکده « کلمکدن غرضم سزی زیارت ایتمك در » صورتی مراد اولنور . (ایچون) حرفك بوموقعده‌کی استعمالی اسم قوتنده‌در . حرف مذکور اصلاً او موقعده مستعمل ایکن غرض فعلك غایتنده اولمسی مدار مناسبت عد ایدیله‌رك غرضه تعلق ایتمیان شیلرده دخی غایت اعتباریله استعمال اولنور ایسه مجرای استعاره اولور.

مثال

« دنیایه کلان اولمك ایچون کلیور » کبی . شو کلامده غرضه تعلق ایلدیکلری برشی یوقدر . لکن غرض فعلك غایتی اولدیغی کبی موت دخی حیاتك غایتی اولدیغندن حیاته تعلق ایدن غایت ، غرضه تعلق ایدن غایته تشبیه ایدلمش ومشبه اولان غایت حیات ، مشبه‌به اولان غایت غرض جنسنده داخل اولدیغی ادعا ایدیله‌رك شو اعتبار اوزرینه (ایچون) حرفی مجرای استعاره اولمشدر که بو استعاره اصل مذکوره تبعیتله جریان ایتدیکندن (استعارۂ تبعیه) در .

استعاره‌یی حاوی اولان کلامده مشبه‌به مذکور اولور ایسه استعاره (استعارهٔ مصرحه) اولور .

استعارهٔ مصرحه‌ده صور آتیه جریان ایدر .

(۱) گرك مستعار منهك . گرك مستعار لهك ملایملرندن هیچ برشی موجود اولمز . «بنم یانمده بر ارسلان وار» کبی بوکا (استعارهٔ مصرحهٔ مطلقه) دینلور .

(۲) یالکز مستعار لهك ملایملرندن برشی بولنور . بنم یانمده قارغیلی برارسلان وار» کبی . بوکا (استعارهٔ مصرحهٔ مجرده) دینلور .

(۳) یالکز مستعار منهك ملایملرندن برشی بولنور . «بنم یانمده پنچه‌سی قوتلی برارسلان وار» کبی . بوکاده (استعارهٔ مصرحهٔ مرشحه) اطلاق ایدیلور .

برشی ذهنده اولان برشیئه بکزه‌دیلور ومشبه‌بهك لوازمندن برشی کلامده مشبهله برابر مذکور اولور ایسه (استعارهٔ مکنیه) اولور .

رباط دهر دون برطرفه منزل درکه اول یرده
امل پادر رکاب و آرزو پادر هوا در هب

بیتنده اولدیغی کبی . بونده (مشبه‌به) آته بنمك اوزره ایاغنی اوزنکی‌یه قویمش برانسان درکه مذکور اولمیوب ذهنده در .

(مشبه) امل درکه کلامده مذکوردر . (پادر رکاب) مشبه‌بهك لوازمندندر . (پادرهواددده) استعاره وار .

استعارهٔ مکنیه‌یه قرینه اولان لفظ (استعارهٔ تخییلیه) اولور . مثال مذکورده‌کی (پادر رکاب) لفظی کبی . شو لفظ . مطوی وغیر مذکور اولان مشبه‌بهه قرینه در .

استعارەدە تشبیهجە مبالغەنك وجودی امور طبیعیەدن و شو تشبیهی مستعار منهك ملائمیلە زینتلندرمك ایسە مبالغەیە برقاتدها قوت ویرەجك اموردن معدود اولدیغنە نظراً استعارەجە ترشیح التزامی اطلاق وتجریددن زیادە مبالغەیی مستلزم اولور .

ترشیح ایكی اساس اوزرینە مبنیدر . بریسی تشبیهی كان لم یكن قیلمدن صایمق . دیكری مستعارلهی عینیلە مستعارمنە جنسندن عد ایتمكدر . بناءً علیه استعارۀ مرشحەدە كلیا تشبیهە اعتبار قالمز .

حتی بر ذاتك نە قدری بر بنانك یوكسكلكندن استعارە ایدلسە (مستعارله) اولان علو قدر (مستعارمنە) اولان اول یوكسك بنانك عینی اولمسی ادعا وقبول اولنور .

بلغا تشبیهدە مشبه . مشبه بهدن بشقە برشی اولدیغنی اعتراف ایلە برابر مشبه بهك احكامنی مشبهدە یوریدرلر . استعارە بویلە دكلدر . زیرا استعارەدە تشبیهجە مشبه مجرامندە اولان (مستعارله) مشبه بهدن بشقە برشی اولدیغنی قبول ایتمیوب ایكیسنی برشی حكمندە طوتارلر .

تشبیهدە مشبه اصل ومشبه به فرع اولوب اصل ، دائرۀ اعترافدە ثابت وموجود عد ایدیلەرك احكام تشبیه فرع اوزرینە جریان ایتدریلور . شو جریان جائز اولنجە استعارەدە ذاتاً كان لم یكن عد ایدیلان اصلە نظر اعتبار دخی ایتمكسزین فرع اوزرینە احكام اجراسی اولویتلە جائز اولور .

(مجاز مركب) تشبیه تمثیل صورتیلە معنای اصلیسنە تشبیه اولنان معنادە مبالغە ایچون استعارە طریقیلە استعمال اولنان كلامدر .

مثال

« كونشك یوزی چامورلە صوانماز »

کبی . شو سوز لسانمزده مستعمل امثالدندر میدانده اولان برحقی کتم ایتمك استیانه قارشی ایراد اولنور . « اوحقی کتم ایتمك کونشك یوزینی چاموزله صیوامق کبی در » دیمك اولور .

شومعنی (مستعارله) . مثل (مستعارمنه) . بینلرنده کی مدلول که ایکیسنکده حال عقلیه‌سی در : برهیئت عقلیه‌یی دیکر برهیئت عقلیه ایچون استعاره طریقیله استعمال در بوکا (تشبیه تمثیل) یا استعارهٔ تمثیلیه ده دینور .

شو قسم استعمالجه استعاره صورتیله شایع اولدقدن صکره (مثل) نامنی الور . امثالدن هر برکلام نصل شایع اولورایسه اویله استعمال اولنور . عند الاستعمال برحرفنك بیله تغییری جائز اولمز .

دردنجی فصل

کنایه بیانده‌در

(کنایه) لغتده تصریحی ترك ایتمکه دیرلر . اصطلاحده معنای اصلیسنك ارادهسیده جائز اولمق اوزره معنای لازمی مراد اولنان لفظ در . یعنی کنایه‌دن حقیقت ومجاز معنالرینك ایکیسیده مراد اولنور . بونك مجازدن فرقی بدیهی در . زیرا مجازده معنای حقیقت مراد اولنمز . کنایه‌ده وقعنده‌ده قو للانیلان لفظه (مکنی به) : معنایه (مکنی عنه) دینلور .

کنایه اوچ قسمدر .

(۱) مکنی عنه ذات اولور . بونده استعمال اولنان کنایه‌دن لفظ ونسبت مراد اولنمز . یالکز ذات مراد اولنور .

شوقسم ایکی نوعدر .

(برنجیسی) کنایهٔ مفرده‌در . (کنایهٔ مفرده) مکنی عنه‌به تعلق ایدن معنای واحدی حاوی اولور .

مثال

« حسد اولان محلده خلوص اولماز » کبی بونده (حسد اولان محل) قلبدن کنایه اولمغله قلب بر ذاتدن و کنایه‌نك حاوی اولدیغی معنای واحد محل حسد اولمقدن عبارتدر .

نابینك

بر خدنك جانکداز آهدر سرمایه‌سی
بز بو میدانك نیجه چابکسوارین کورمشز

بیتنده اولدیغی کبی شو بیتده‌کی (میدان ذات دنیادن و (چابکسوار) ذات ظالمدن عبارت اولوب بر مصراع ایکی کنایه‌یی وهر کنایه بر معنایی حاویدر .

(ایکنجیسی) کنایهٔ مرکبه‌در . (کنایهٔ مرکبه) بر مکانی عنه تعلق ایده‌جك معانیٔ متعدده‌یی حاوی اولان کنایه‌در .

مثال

انساندن کنایه اوله‌رق دیری . طوغری بویلی . اینلی طرناقلی دینامسی کبی :

بر امیرك زورقندن کنایه اولمق اوزره فضولینك

آغزی آچیق چیقمز اوازی ایاغی یوق یورر
جان ایله در سیری اما دینمك اولمز جانور
صایلور پهلولرینك استخوانی ضعفدن
بویله ضعفیله آغر یوکلر چکر ایلر هنر
دیوه بکزر کزدرر باشده سلیمان تختنی
یوقسه کاندر صقلنور کوکسنده قیمتلو کهر

نظمی بو قبیلدندر .

(۲) مکنی عنه صفت اولور.

بوده ایکی نوعدر.

(برنجیسی) کنایهٔ قریبه‌در. (کنایهٔ قریبه) ده ذهنك مکنی‌عنهه انتقالی بر واسطه‌یه توقف ایدر. بوده ایکی درلودر. بریسی کنایهٔ قریبهٔ واضحه، دیکری کنایهٔ قریبهٔ خفیه‌در.

(قریبهٔ واضحه) مکنی عنهه ذهنك انتقالنده سرعت اولان کنایه‌در.

مثال

«بنم سترده‌م فلانه پك طار کاور» کبی. بو سوز مکنی عنهك متکلمدن زیاده ملحم اولدیغندن کنایه ایدوکنه بالبداهه ذهن انتقال ایدر. عالینك

عنایت هرکیمه یوز طوتسه عصیانی حجاب اولمز
کونش طوغدقده زیرا پردهٔ ظلمت نقاب اولمز

بیتنده‌کی (حجاب) بوقبیلدندر که (مانع)دن کنایه اولدیغنه ذهن بالبداهه وبلاواسطه انتقال ایدر.

(قریبهٔ خفیه) مکنی عنهه ذهنك انتقالنده سرعت اولمیان کنایه‌در.

مثال

«قالین قفالی». «پك یوزلی» تعبیرلری کبی. برنجیسی صاحبنك حماقتندن. ایکنجیسی حیاسزلغندن کنایه‌در. بویله کنایه‌یه درحال ذهن انتقال ایتمز. براز ملاحظه ایله انتقال ایدر. نابینك

مصفا طینتانك طرف ابروسنده چین اولمز

مصرا عنده‌کی (طرف ابروسنده چین) تعبیرنده بویله‌در. قش چاتیلوب

بر طرفی یوکلمش کوزلری (کور) دن کنایه اولوب مراد دخی بالا اولانلرده کور اولمز » سوزیدرکه بو کنایه بالواسطه مفهوم براز دوشنلدکدن صکره آکلاشیلور.

(کنایهٔبعیده)ده ذهنك مکنی عنهه انتقالی واسطه‌یه توقف ایدر.

مثال

« فلانك خانه‌سنده قاشق طیانمز » کبی. قاشغك چوق اشنمش اولمسی چوق ایشلدلمسنه، چوق استعمالی، چوق مسافر کلمسنه، چوق مسافر کلمسی خانه صاحبنك مسافرپرورلکنه واسطه اولوب کلام مذکور بو واسطه‌لرله خانه صاحبنك مکرم اولمسندن کنایه اولور.

(٣) مکنی عنه نسبت اولورسه کنایه ایله صفت، موصوفه اثبات یاخود اندن نفی اولنور.

مثال

« فلانك حقمده سویلدیکی مناسبتسز سوزلری یوزینه اوردیغمده قپ قرمزی اولدی»، «حقمده سویلدیکی مناسبتسز سوزلری یوزینه اوردیغمده یوزی بیله قزارمدی» کبی. برنجی مثال « نفسنده خجالت ثابت اولدی» دیمکدن کنایه‌درکه صفتی موصوفه تخصیص واثبات در. دیکری « اندن خجالتدن اثر کورلمدی» دیمکدن کنایه‌درکه خجالت صفتنی اندن نفی در.

وانی آمدینك

قربیت کل بابلده خاره‌ده قالمز
هنکام طرب مسته‌ده هشیارده‌ده قالمز

بیتنده‌کی (کل) یارك ذاتندن، (بلبل) عاشقك ذاتندن (خار) اغیاردن. (خنکام طرب) اقبالدن . (مست) غافلدن . (هشیار) غافل اولمیاندن (قربیت کل) معشوقه نسبتدن کنایه‌در. بیت مذکور کنایه‌نك انواع متعدده‌سنی حاوی‌در . نجاتینك

هر ابراهیم عزت کعبه‌سنده خلیل الله یاخود ادهم اولمز

بیتنده‌کی (ابراهیم) هر انساندن . (خلیل الله) پیغمبردن. ادهم ولیدن کنایه اولوب مآل بیت «مزیات انسانیه‌دن بی نصیب اولان شکلاً انسان اولسه بیله انسان کامل اوله‌مز» دیمکدن کنایه‌در که نفی نسبت قبیلندندر . فضولینك

کر قرا طاشی قزل قان ایله رنکین ایتسه‌ك
رنکی تغییر بولور لعل بدخشان اولمز

بیتیده بویله‌در .

کنایه‌ده بر جهت کوستریلوب ده دیکر جهتك قصد اولنمسنه (تعریض) دینیلور .

مثال

« بر کسنه‌نی اینجیدن بر کیمسه‌نك یوزینه قارشی «خلقی اینجیدن فلاح بولمز» سویلنمسی کبی .

مناسبتسز سوز سویلیانه قارشی بیت آتینك ایرادیده تعریض‌در.

الور ملاحظه‌دن خارج اولمق اوزره جواب
سوزه ملاحظه ایتمکسزین دهان آچن

لازم ایله ملزومه بیننده‌کی واسطه‌لرك کثرتنی حاوی سوزه (تلویح)

دینیلور . بوقاروده ذکر اولنان « فلانك خانه‌سنده قوناق طباخدر » کلامی بوکا مثال اوله‌بیلور .

ملزومده خفا اولوبده واسطه‌ده قلت بولندیغی حالده بویله کلامه (رمز) دینیلور .

مثال

« فلان کیمسه نك باش یاصدیغی اینلیدر » کبی . یاصدیغی اینلی اولمقدن قفاسی اینلی اولمسی آکلاشیلوب اشبو سوز بو واسطه ایله مکنی عنهك حماقتندن کنایه اولور فقط یاصدق اینلی اولمقدن قفانك اینلی اولمسنه واندن قفا صاحبنك حماقتنه انتقاله ذهنده سرعت اولمدیغندن کلامده ملزوم اولان حماقتی ادراکده خفا واردر .

ملزومده خفا اولمیوبده واسطه‌لرده قلت اوزره بولندیغی حالده بویله سوزه (ایما) و (اشارت) اطلاق اولنور .

مثال

« مجد وشرف برشجرهٔ مثمره درکه فلان ذاتك خانه‌سنده بتوب کوکلشمش » دینلمسی کبی . او خانه‌ده شرف متمکن اولوب ایرلمسنده احتمال اولمدیغندن وقوناق صاحبنه او واسطه ایله مجدی نسبتدن کنایه‌در .

تعریض ، تلویح ، رمز ، ایما واشارت هپ کنایه اقسامندن معدوددر . اکثریت اقوال بو رأیده در .

افادات آتیه تلخیص وتعدیل طریقیله المثل السائردن المنشدر .

ابن اثیر تعریضی کنایه‌دن تفریق ایله دیرکه .

تعریض حقیقت ومجاز طریقیله برشیئه دلالت ایتمیوب مفهوم مخه

دلالت ایدر لفظ نذر. صلوة قصدیله و اولان بر کیسه‌یه طلب کوسترمکسزین بریسنه « واللّٰه محتاجم . الده برشی یوق. چپلاقم . صغوق بکا اذیت ویریور » دیدیکی حالده بو سوزلر و بوکا بکزر سوزلر طلبه متعلق مرکبدر . حالبوکه بو کلام کرک حقیقةً کرک مجازاً طلب مقابلنه موضوع اولمادیغندن مقصود اولان طلبه دلالتی انجق مفهوم اعتباریله‌در.

تعریض کنایه‌دن اخفادر. زیرا کنایه وضعاً حقیقته والتزاماً مجازه دلالت ایدر . تعریضک دلالتنده نه حقیقت نه ده مجاز وار .

کنایه هم لفظ مفردده ، همده مرکبده جریان ایدر . تعریض یالکز مرکبده جاریدر . زیرا تعریض لفظ مفردده مستقل اوله‌میوب دلالتده لفظ مرکبه محتاج اولور .

بشنجی فصل

تهذیب واصلاح اثر بیانندەدر

(تهذیب) قلمه آلنمش اولان هر بر کلام منقحه تام اولان بر وصفدر . بوکا (تأدیب) دخی دینلور . نظم ونثردن هر بر اثر یازلدقدن صکره بر دفعه مرور اولنوب لازم کلان شیلری تهذیب واصلاح ایدیلور .

برشی قلمه آلنور ایکن اولا معانیٔ مطلوبه قوهٔ متفکرده حسن استحضار ایله ترتیب اولنور. بعده قلمه آلنور. صکره پیش نظر دقته قونیلوب اصول آتیه‌یه تطبیق اولنور .

کلامده نقدر حشو وزائد شیلر وار ایسه محو ایدیلور. الفاظ باقیه برر برر میزان ذوقه وضع ایله ایچلرندن حروف ویا ترکیبجه اغر کورینان الفاظ مفرده ومرکبه چیقاریلوب یرلرینه خفت حروف

و ترکیبی حاوی کلمه‌لر قونیلور. غرابت و حشیه‌سی وقیاسه مخالفتی حس اولنان الفاظ تنقیح وسهل الاستفاده وقیاسه موافق الفاظه تبدیل اولنور. مرکبات وفقرات اعتباریله معانی‌یه تعلق ایدن قوت وخفت، الفاظ ایله معانی و مصلحت و ماده‌نك اهمیتیله ـ محررات ومکاتبات قسمنجه ـ مرسل و مرسل الیهك حال و شأننه تعلق ایدن جهاتك درجهٔ بینده‌کی رابطه ومناسبت میزان ذوق سلیم واسطه‌سیله تعدیل وتسویه قلنور.

کلامك منسوب اولدیغی تکلم، خطاب، غیاب موقعلرنجه تناسب جهتلری تدقیق ایله یولنه قونیلور.

افادهٔ مقصود ایچون استحضار ایدلمش اولان تعبیرات ایچنده استفاده‌جه سهولت وصعوبتی موجب اولان شیلر مرآت فهم ایله مقابله و میزان ذوق ایله موازنه ایدیله‌رك تعقید لفظی ومعنوی‌یی موجب کورینان لفظ وجمله‌لر اخراج ایله معانی‌یه دلالتی واضح الفاظ استحضار اولنور. کلماتك تقدم وتأخرندن ومقارنت وارتباطندن نشئت ایدن تعقید وضعف تألیف دخی اصلاح ایدیلور. بعده تهذیب و تنقیحه ختام ویریلور.

قلمه آلنان مفصل ومختصر محررات ومقالات وکتب ورسائلجه تهذیب، اصول مذکوره‌یه تابعدر.

یازیلان شیلری قلمه آلانلر اوشیلری بشقه‌لرینك اثرلرندن عدایله بالذات نظر اعتراضه تقریب ایله‌کلری حالده اصلاحجه خیلی استفاده ایده بیلورلر.

شایان اصلاح اولان اثرلرده احوال آتیه‌دن بر ویا برقاچی حس بولنور.

بوکلمه‌نك موضعی بوراسی دکل .

شوکلمه تقدیم وبوکلمه تأخیر اولنملی ایدی .

شوراسنده نقصان وار .

بو زیاده در .

بوکلمه ، یاخود بوکلام و یا شو فقره لزومسزدر .

شو وصف موصوفه موافق دکل .

شو لفظلر ، یاخود جمله‌لر بینلرنده مطابقت و یا مناسبت . یاخود ارتباط کورنمیور .

افاده بوطرزده اولسه ایدی استفاده‌جه دها زیاده سهولت اولور ایدی .

شو لفظده ، یاخود شو ترکیبده تنافر وار .

بوراده تعقید ، یاخود ضعف تألیف وار .

شوکلامده تهذیب وتنقیحه احتیاج کورینه‌یور .

شو تحریرات کوزل قلمه آلنمش . قلمه آلینشنه والفاظ ومعنانك انتظامنه دیه‌جك یوق . فقط مرسل الیهك شان و یا حال . یاخود درجهٔ ادراك واستفاده‌سیله متناسب دکل .

شو افاده مناظره‌دن خالی‌در .

بوراسی اداب عمومیه‌یه مغایردر .

شو جهتی اداب ملیه‌یه موافق دکل .

شو سوز وقت وحالك اقتضاسنه کوره دکل .

وارد اوله‌جق اعتراضلرك باشلوجه‌لری احوال مذکوره‌دن عبارتدر .

قدمای ادبای عربك بعضیلری قلمه آلدقلری شیلرك تهذیب وتنقیحنه اعتنای عظیم کوستردکدن صکره اونلرنی اعتماد ایتدکلری

انتخاب معلوماتەدە عرض ايلە كندى ادراكلرينك بالغ اولەمەيەجكى اعتراض موقعلرينى اوكرنەرك اصلاح ايدرلر ايدى .

نظم ونثرك تهذيبندە اصول مذكورەيە رعايت ادبايە وعلى الخصوص نوهوسلرە واجبدر .

آثار علميە وادبيەجە دقت واعتنا امور معتاددن عدايدلەجك درجەيە وارسە بالاخرە ارتق هر اثرك اوزون اوزون اصلاحى تكلفنە حاجت قالميوب حسن تنظيم وافادەجە ملكە حاصل اولور .

نوهوسلر يازەجقلرى اثرلرەكندى عقللرينك ايرديكى قدر اصول مذكورە دائرەسندە اعتنا كوستردكدن صكرە مهارت واقتدارجە تصديق عموميە مظهر اولمش ذواتدن برينەدە عرض وارائە وشايان اعتراض اولان محللرى اصلاح ايتدكجە يالڭز كندولرينك بكنملرينە اكتفا ايدوبدە انظار عموميەيە وضع ونشر ايتمامليدرلر. زيرا هر اديبك اقتدار ومعلومات ادبيەسى سن وحال ومشهودات ومطالعاتنك درجاتيلە متناسب اولمق امور طبيعەدندر. بر صاحب اثرك يازەجغى شى سن وحالنە نسبتلە هر نقدر كوزل كورنسە بيلە معلومات واقتدارى ترقى ايتدكدن صكرە اوبلە اثر يانندە پك چيركين كورينور. نشر ايتمش اولديغى حالدە ــ امكان بولسە ــ طوپليوب محو ايتمسنى ارزوايدر.

تهذيب اصولنە رعايت من القديم عادات مرعيەدندر. علماى اسلامدن نيجەلرى. قدماى حكمانك چوغى اثرلرينى تصحيح ايتمش وحتى بر وقت قلمە الدقلرى اثرلردن علوم وكمالات مستحصلەلرينك ترقيسندن صكرە شايان نشر عد ايدەمدكلرى شيلرى اصلاح ايدوب

معلومات اخیره‌لرینه نسبتله شانلرینه متناسب وتهذیب وتصحیح ایله‌ده درجهٔ مطلوبه‌یه ایصالنی ممکن کورمدکلری اثرلری امحا ایتمشلردر .

امام سیوطی رحمه الله کندی ترجمهٔ حالنی حاوی اولان اثرنده دیرکه « بر وقت قلمه آلوب صکره‌لری غسل وامحا ایلدیکم آثاردن بشقه اولمق اوزره شمدی یه قدر تألیف ایتمش اولدیغم کتابلرك مقداری اوچیوزه بالغ اولمشدر [*] .

شو افاده ، مشارالیه حضرتلری تألیف ایتمش اولدیغی کتابلرك برطاقنی صکره نشره شایان وتصحیحه‌ده قابل کورمدیکندن امحا ایلدیکنی کوستره‌یور .

مؤلف مشهور نیوتن (خرونولوجیا) دیو معروف کتابنی اون بش وکیون (مسوّدات) نام کتابنی طقوز دفعه تهذیب ایلدیکی بعض اثرلرده کوریله‌یور .

بعضاً بر شی قلمه النور . یازلدیغی وقت صاحبنه پك خوش کورینور . برکون صکره نظر دقته عرض ایتدکده ایچنده بیوك برمناسبتسزلك . یاخود محذوری جالب برخطای عظیم نظرینه ایلشور . یازیلوبده جهات لازمه‌سندن غفلت . یاخود برحالت بی قیدی یه تبعیتله اصلاح ایدلمکسزین نشر اولنان اثرلردن . یاخود مرسل الیهنه کوندریلان محرراتدن بیوك بیوك محذورلر . مضرتلر ظهور ایتمش . حتی پك جزئی بردقتسزلق یاخود التزامسزلقدن صاحب اثر چوق وقتلر تفیضدن محروم اولمشدر .

---

[*] امام مشارالیه حضرتلرینك مؤخراً ترتیب ایدلمش اولان فهرست مؤلفاتنه نظراً تألیفاتنك مقداری او درجه‌ده قلیوب درت یوز التی کتابه بالغ اولمشدر

قدمای ادبا تهذیبك وقت اختیارینه نصف اللیلی تخصیص ایتمشلردر نصف اللیلده اصواته انقطاع و حرکاته سکونت کلهجکندن فکرده جمعیت وخاطرده صفوت حاصل اولور. فکر ذهنی تخدیش ایدهجك حاللردن سالم وقریحه صافی بولنور. سحر وقتی. رقت هوا و خفت غدا ایله برابر نفس اویقوجه حظنی تمامیله استیفا ایتمش اولمقدن ناشی تهذیب و اصلاح آثارجه یاری کیجهدن زیاده مناسب ایسهده خلقك اویقودن قالقملری . یولجیلرك یوله حاضرلنملری کبی کورلتیلری . حیواناتك سسلنملری . انوارك طلیعهلریله ظلماتك چکلمکه باشلامسی سحر وقتنده اولدیغندن اسباب مذکورهنك هر برینی فکردهکی جمعیتی طاغتمغه دهنی قارشدرمغه تعلق ایدهجك بر عارضهدر. کیجه یاریسی ایسه اورطهلق ساکن وانسان وحیوانات هپ ساکت بولنمقله برابر اویقونك وغدانك بر درجهیه قدر ثقالتیده زائل اولمش اولهجغندن ذهنده کشایش وصدرده انشراح بولنور. تألیفجه قلب منبسط اولور.

انتخاب قلمك اشتغالات فکریهسی ذهنی یورهجق درجهیه کلدکده قلمی الدن براقوب تنفس ایتمهلری وفارغ القلب اولمدقجه اله قلم المامهلری امور لازمه ومعتنابهادندر .

قلبده فراغ وارزو اولمسزین تألیف وتنظیم اثرایله اشتغال معده ممتلی و اشتها زائل اولدقدن صکره طعام یمك و عطشدن اثر یوغیکن صو ایچمکه بکزر .

فرزدق دیمشدرکه «بعضاً اویله بروقته مصادف اولورمکه اووقت بربیت سویلمك بنم ایچون بردیش چکدرمکدن دها مشکل اولور».

بعض ادبا دیرکه نظمده شروعدن مقدم معانی و ابیاتدن مقدم

قافيه‌لری تحصیل ایتمك سكا لازمدر .

خطری بر وزن . بر روی اوزره اكراه ایتمامليدر . كلامده الفاظ جزئیه انتخاب ایتملی . كلمات رذیله انتخاب ایلماملی . كلام سهل اختیار ایلملی كلام صعب اختیار ایتماملی . طاتلی سوز بولملی ؛ مستكره سوز بولماملی . مستحسن تداركنه باقملی ، مستهجن سوزه رغبت كوسترماملی . یورغنلق كلدیكی انده نظم و نثر ایله اشتغالی براقملی : زیرا یورغنلقده كثرته قات ، نفسه وارداتجه خست كلور . خواطرك هر بریسی بوصو منبعی كبیدر . رفق ایله وارداتی چوغالیر . خاطره سنوح ایدن هر كوزل معنایی یازملی . هر فائده‌یی قید ایتملی . قیدجه مسامحه اختیار ایدیلور ایسه اومعنا وفائده صكره دوشنمكله بولنه‌مز . زیرا افكارك كوستره‌جكی سانحه‌لر برقلك پارلامسی ونظرك بیقرار اولان برشیئی كورمسی كبی در » .

تهذیب بر دفعه ایله اكتفا ایدلیوب امعان نظر دقتله تكرار واعاده ایدلملیدر .

اوچنجی باب

علم بدیع بیاننده‌در

(علم بدیع) مقتضای حاله مطابق اولان كلامده‌كی وجوه تحسینی بیلدرر .

وجوه مذكوره‌یه صنایع بدیعیه دینلور .

(صنایع بدیعیه) ایكی قسمدر . بریسی معنوی . دیكری لفظیدر .

برنجی فصل

صنایع معنویه بیانندهدر

(١) صنعت طباق .

بوكا (مطابقت).(تضاد). (تطبیق). (تكافؤ)دخی اطلاق ایدرلر.
شو بدیعه بینلرنده تضاد صورتیله ویا صور سائرهدن بریله تقابل اولان ایکی معنایی جمع ایتمكدر .

تبسمكله بنی كولدر اولدر اغیاری
بو(از) عمایده سكا(چوق) ثواب اولور بیدا
برى زاده نا'حب

بن شاعرم اوقامت موزونی (طوغریسی)
سوىم دیسهمده بلكه (یالان) سویلرم سكا
ندیم

بیتلرنده اولدیغی كبی .

مجرای تقابل اولان ایکی لفظك یا ایكیسیده اسم ، یا ایكیسیده فعل ، یا ایكیسیده حرف ویا بریسی اسم ، دیكری حرف اولور.

ایكیسیده اسمه مثال

قصد ستم ایدرسك ایدوب غیره التفات
هب صورت (جفا)ده ایدرسك (وفا)بكا
فصیح

ایكیسیده فعله مثال

محرم اولمش سورینه قهبه جهانك ماتمی
دخترین تزویج ایدن مادرهم (اغلار)هم (كولر)
عینی

ايكيسيده حرفه مثال

(بى) نقاب و(با) نقاب عرض جمال ايلردى يار
كه هلالى بدروكه بدرى هلال ايلردى يار

بريسى اسم ديكرى حرفه مثال

(بى) وجودم چون نكاه اما(يرم) واردیدهده
سايهٔ بخت سياه التنده بولدم رفعتى.
جودت پاشا

طباق ايكى نوع در . بريسى طباق ايجاب، ديكرى طباق سلب.

طباق ايجاب.
يوقاروده كى مثاللرده اولديغى كبيدر.
طباق سلب.
بريسى مثبت، ديكرى منفى. ياخود بريسى امر، ديكرى نهى، اولمق اوزره بر مصدره تابع ايكى فعلك بينى جمع ايتمكدر .

مثبت ومنفى يه مثال

(اچلدى) غنچه ولكن (اچلمدى) كوكلم

امر ايله نهيه مثال

تك رقيبه ويرمه يوزعيديه قربان ايت بنى
اى شه ملك وفاقان (ايله) قانون (ايلمه)

تدبيج.
بعضيلرينك (تدبيج) تسميه ايتدكارى صنعت دخى طباق انواعندن معدوددر.

(تدبيج) لغتده تزيين معناسنه‌دور. اهل بديع اصطلاحنده مدح، ياخود مدحك غيرى برمعنادن كنايه ويا توريه قصديله بينلرنده تضاد، ياخود شبه تضاد اولان ايكى معنايى جمع ايتمكدر.

برنجيسنه مثال

«نور ايله ظلمتك بركلامده ذكريله نوردن علم وظلمتدن جهل» مراد اولنمسى كبى. بوكا (تدبيج بالكنايه) اطلاق اولنور.

ايكنجيسنه مثال

كل رخلرينك آلى بنى عشقه دوشوردى
خال سيهى ايلدى سودايه كرفتار

بيتى‌در. شو بيتده‌كى (آل) ايله (سودا) بيننده شبه تضاد اولوب (آل) قرمزى وحيله معنالرينى و(سودا)يه سياهلق وعلت جنون معنالرينى حاوى اولديغى حالده بوراده توريه طريقيله هر بريسندن مراد ايكنجى معنادر. بوكاده (تدبيج بالتوريه) تسميه اولنور.

طباق تسبب

شو بديعه‌ده طباقدن معدوددر.

برايسى ديكرينه مقابل كورنمسه بيله علاقهٔ مجازيه ايله مقابل كورينان ايكى معنانك بينى جمع ايتمكددر.

مثال

اولدرمش ايدى درد فراقى بنى يارك
لطف ايلدى وصلى ايله قلدى ينه احيا

بيتى‌در. بوندن مراد (اولدرمش ايدى)، (قلدى ينه احيا) تعبير

لرینك معنای حقیقیلری اولنیوب متضمن اولدقلری (موت) و (حیات) لفظلرینك معنای مجازیلریدرکه «پك متأثر ایکن تأثر مزائل اولدی» دیمکدر.

(٢) مراعات نظیر صنعتی.

بوکا (تناسب) دخی درلر.

برشیئی — کندوسنه تضاد صورتیله مقابل اولمیان — سائر برشی مناسب یاخود اشیای مناسبه ایله جمع ایتمکدر.

شکوفه قالمدی کلشنده یوق چمندن اثر
خزان ایرشدی بهارك یرنده یللر اسر

بیتنده‌کی (شکوفه)، (کلشن)، (چمن)، (خزان) ؛ (بهار) کبی.

تشابه الاطراف

شو بدیعه دخی مراعات نظیردن معدوددر. معناجه کلامه بدایتنه موافق اولان لفظ ایله نهایت ویرمکدر. ثابتك

زلفی کبی الده سیه دستمالنك
هپ تار و پودی رشتهٔ سودان اورمه‌در

بیتی کبی

شو بیتده‌کی (دستمال). (تار و پود) ؛ (رشته) اشیای متناسبه‌در. فقط بدایت بیتده واقع زلف ایله نهایت بیتده‌کی (اورمه) لفظی ظاهرده متناسب اولمدیغندن (رشتهٔ سودادن اورمه‌در) صورتیله ترکیب ایتدکدن صکره زلف ایله کسب تناسب ایدر.

ایهام تناسب.

شو بدیعه مراعات نظیره ملحق در.

بیتلرنده تناسب اولمیان و فقط معنای مقصودجه مناسبتی حاوی

اولان ایکی شیئك بینی جمع ایتمکدر . ثابتك

هر کس نوال سفرهٔ خوانشده مستفید

خوان عطیه‌دن بکا مافش نوال عید

بیتنده اولدیغی کبی .

شو بیتده (نوال)، (سفره) ، (خوان) ، (عطیه)، (نوال عید) لفظلرینك هر بریسی دیکری ایله متناسب در. فقط (مافش) لفظنك ایکی معناسی واردرکه اولاً لسان عربیده (انده برشی یوقدر) مآلنی مشعر اولان (مافیه شیء) تعبیرندن مخفف و «یوقدر» معناسنده مستعمل در. ثانیاً طعام معلومك اسمیدر . بوراده مذکور اشیای متناسبه حکمنجه طعام معناسی توهم اولنور ایسه‌ده بیتك سیاق وسباقی تأمل اولندقده دیکر معنایه حملی مناسب اوله‌جغی آکلاشیلور .

(٣) صنعت ارصاد

بوکا (تسهیم) دخی دینلور .

(ارصاد) لغتده برشیئه کوزجی نصب ایتمکدر .

اهل بدیع اصطلاحنده بیتك . یاخود فقره‌نك ابتداسنده بر تعبیر کتیرمکدر که حرف روی [*] معلوم اولدیغی حالده اوتعبیر اوبیتك یاخود اوفقره‌نك اخرینه دلالت ایده . مثلا فضولینك

طوتشدی غم اودینه شاد کوردیکك کوکلم

مقید اولدی اول آزاد کوردیکك کوکلم

مطلعنی حاوی اولان غزلك قافیه‌سی و حروف رویسی معلوم اولدقده شو غزلك ایکنجی بیتی اولان

[*] (حرف روی) بیتك قافیه‌سنده . یاخود فقره‌نك سجعنده تکرر ایدن حرف در .

دیار هجرده سیل ستمدن اولدی خرب .
فضای عشقده آباد کوردیکك کوکلم

بیتنك مصراع اولی اوقونمسیله برابر شو بیتی کلیاً ایشتمامش اولان بر ذوق سلیم صاحبی برنجی بیتدن اوکرندیکی حرف رویك و (سیل ستمدن اولدی خراب) تعبیرینك دلالت واضحه‌سیله مصراع ثانینك حرف روی‌یی شامل اولان کلمه‌سی (اباد) لفظی اولدیغنی درحال فهم ایدر.

(٤) صنعت مشاکله .

بر سوزه مناسبت و تعلقی اولمیان بر لفظی بشقه بر شیئك حجتنده واقع اولمقدن ناشی او سوزه نسبت و اضافه ایله ذکر ایتمکدر. بو صورت یا تحقیقی، یا تقدیری اولور.

تحقیقی‌یه مثال فضولینك

کمال حسن اخلاقك بیان ایلر آچلدقچه
سمن مجموعه‌سی . نسرین کتابی غنچه طوماری

بیتی در . تخیلات شاعرانه حکمنجه مخاطب شاعرله قونشورکن کویا « بنم اخلاقمی بیان ایده‌جك بر کتاب وارمیدر » دیمشده آنك اوزرینه شاعر شو بیتی سویلمش اولمسی فرض اولور .

سمنه مجموعه . نسرینه کتاب . غنچه‌یه طومار لفظلرینك (تشبیهدن صرف نظرله) مناسبت حقیقیه‌لری یوغیکن صحبته توفیق ایچون او صورتله اضافه‌لری التزام اولنمشدر .

تقدیری‌یه مثال

بر چپلاق فقیره « جانك یمك ایستیور » دینلمسنه « بر انتاری

يملك ایستیور» جوابنی ویرسه تحقیق وحسب الخطاب قرینه‌حکمنجه
« یملك ایستیور » تعبیرینی ترك ایله « برالتاری » دیمکله اکتفا ایتسه
تقدیری اولور .

(٥) صنعت مزاوجه .

شرط وجزاده — هر برینی اوزرینــه ترتب ایتدریلان معنی
دیکری اوزرینــه ترتب ایتــدرملك شرطیله — ایکی معنی بیننده
مزاوجه ایقاع اولنمسیدر . نابینك

بن پر اولسه‌م اول تهی‌در . اول پراولسه بن تهی

ســاغر می در بو بزم غمده هم مشرب بکا

بیتنده اولدیغی کبی . برنجی شرط (بن پراولسه‌م) . ایکنجی شرط
(اول پر اولسه) . برنجی شرطك جزاسی (اول‌تهی‌در) . ایکنجی
شرطك جزاسی (بن‌تهی) تعبیرلری اولنغله ایکی معنی بیننده بوصورتله
ازدواج ایقاع ایدلمشدر .

(٦) صنعت عکس ،

شو بدیعه ، کلامده برجزئی دیکر جزء اوزرینه تقدیمدن صکره
تأخیر ایدلمش اولان جزئی تقدیم ودیکرینی تأخیر ایتمکدر .

صنعت مذکورده وجوه عدیده جریان ایدر .

(اولا) برجمله‌نك احد طرفیندن بریسیله بوکا مضــاف اولان
بر شی بیننده واقع اولور .

(ثانیا) ایکی جمله‌ده اولان ایکی فعلك متعلقلری بیننده اولور .
که بلندی بست ایدر ، کاهی ایدرپستی بلند

مقتضای گردش دولاب عالم بویله در

بیننده اولدیغی کبی.

(ثالثا) ایکی جمله‌نك ایکی طرفنده‌کی ایکی لفظ بیننده واقع اولور .

ثمارك تخمدندر نشئتی تخمك ثمردندر

مصراعنده اولدیغی کبی .

(٧) صنعت رجوع.

(رجوع) برسوز سویلاندکدن صکره نکته‌اوزرینه‌اوسوزك نقضیله نقیضنه رجوع ایتمکدر . معرفتنامه صاحبی ابراهیم حقی مرحومك شو بیتی کبی .

کندمی برحسابه صایمز ایکن عارف اولدمکی هپ حساب ایتدم

بعضاً او سوزك نقضیله بشقه سوز ایراد اولنور .

رخساری جانانك اینه‌یه بکزتدم واه‌واه‌نه‌خطاایتدم‌اینه‌یه‌بکزتدم

بیننده اولدیغی کبی.

(٨) صنعت توریه.

شو بدیعه . بریسی قریب. دیکری بعید ایکی معنایی حاوی بر لفظ ایراد ایله معنای قریبك مراد اولنمسیدر .

معنای قریب ، استعمالی کثیر ، معنای بعید ، استعمالی بعید اولان معنادر . شومعنالر کرك حقیقی اولسون ، کرك مجازی : ایکی صورتجه‌ده مجرای توریه اوله‌بیلور .

توریه ایکی درلودر . برنجیسی مجرده . دیکری مرشحه .

(توریهٔ مجرده) یی حاوی کلامده معنای قریبه ملایم برشی ذکر اولنمز . نورس قدیمك

میزانه اور کور شدیکك اخوانی الحذر
رهبر تصور ایلدیکك رهزن اولمسون

بیتنده اولدیغی کبی .

(میزانه اور) تعبیرینك معنای قریب وحقیقیسی «ترازویه‌چك» دیمکدر . کلامده شو معنایه ملایم اوله‌جق درهم ، اوقه ، نقصان ، تمام کبی بر لفظ ذکر اولنمامشدر. معنای بعید مجازیسی ، تجربه ایت ، دیمك اولمغله بو مقامده مقصود بودر .

(توریهٔ مرشحه)یی حاوی کلامده معنای قریبه ملایم بر شی ذکر اولنور. حاذقك

ویردم کوکل اوکل رخك الینه الدانوب
اتمزدی کیمسه ایلدیکم رنکی بن بکا

بیتنده اولدیغی کبی . بونده آل لفظنك ایکی معناسی وار . معنای قریبی (قرمزی رنك) وشو معنانك ملایمی کلامده مذکور (کل رخ) در. مقصود معنای بعیدی اولان « حیله » در .

(رنك) لفظنك دخی بر معنای قریبی واردر که «لون» ویرده معنای بعیدی واردر که « حیله » در . (کل رخ) و (ال) لفظلری (ال) و (رنك) لفظلرینك ایکیسنده‌ده توریهٔ مرشحه وار .

(۹) لف و نشر صنعتی .

متعدد شیلری ذکر ایتدکدن صکره بونلردن هر بریسنه تعلق ایدن برشیئی سامعك ماهولهنه رد ایده‌جکنه اعتماداً تعیین ایتمکسزین ذکر ایتمکدر .

بوده ایکی درلودر .

برنجیسنده اشیای متعددهنك اوصورتله ذکری ترتیب اوزره جریان ایدر. نابینك

باغه کل قدورخ وخالك کوروب اولسون خجیل
سرو کادن، کل قرنفلدن، قرنفل لالهدن

بیتنده اولدیغی کبی؛ بوکا (لف نشر مرتب) دینلور.

ایکنجیسنده ترتیبه رعایت اولنمز. فضولینك

عکس رویك صویه صالمش سایه زلفك طپراغه
عنبرایتمش طپراغك اسمن، صویك ادین کلاب

بیتنده اولدیغی کبی. بوکاده (لف نشر غیر مرتب) دینلور.

(١٠) جمع صنعتی.

شو بدیعه متعدد شیلرك بیننی برحکمده جمع ایتمکدر.

خلوصی دده‌نك

یك سرشتز بز حواس خمسه‌دن ایرلمیز
برقدح، برباده، برمیخانه، برنی، برحباب

بیتنده اولدیغی کبی.

(١١) تفریق صنعتی.

مدح ویا ذم کبی امورجه ایکی شی بیننده تباین وقوعه کتیرلمسی در که متکلم. یاخود شاعر غرضنك زیاده‌لکنی کوسترمك اوزره امور مذکوره‌دن ایکی شی بیننده اقتضایه کوره فرق کوسترر.

رخکله مهر عالمتابه کیمدر سویلیان بردر
او اجسامه سنك رخسارك ارواحه مؤثردر

بیتنده اولدیغی کبی.

(١٢) تقسيم صنعتى .

متعدد ذات و يا شيلرك ذكرندن صكره هر بريسنه تعلق ايدن بر شيئى تخصيص وتعيين صورتيله نسبت ايتمكدر . فضوليتك قانونى سلطان سليمان حضرتلرينى مدحده

حق ايكى عادل سليمان حاكم ايتمش عالمه
اول و آخر قلوب سر عدالت اشكار
اول سليمانك شكوهى ديوه صالمش رستخيز
بو سليمان صولتى كفارى ايتمش تارمار

بيتلرنده اولديغى كبى .

بونك لف و نشرله فرقى شودركه لف ونشرده اشياى متعدديه تعلق ايدن شيلرك ماهوايهلرينه ردى سامعه حواله اولنور . بونده هر بريسنك متعلقى يا صراحةً . ياخود صفت كاشفهسنى توضيحاً ارائه وتعيين ايديلور .

(١٣) جمع مع التفريق صنعتى .

ايكى شى برمعنايه ادخال اولندقدن صكره هر بريسى بر جهتله تفريق اولنمقدر . نابينك

بناى انتظام دين و دنيايه ايدوب الت
زبانه نطق ويرمش، كوشه ويرمش قوت اصغا

بيتنده اولديغى كبى . زبان . كوش انتظام دنيانك بناسنه مجتمعاً آلت اولديغى كوسترلدكدن صكره هر بريسى بر خصيصهايله تفريق اولنمشدر .

(١٤) جمع مع التقسيم صنعتى .

متعدد شيلرى بر حكم دائرهسنده جمع ايلدكدن صكره هر بريسى

زحمتنه تقسیم ایتمشدر . باقینك

یایلدی بحث لعل وخط وخالك باغ رضوانا
صوین کوثر ، نباتك شکر ، خالك عبیر ایتدی

بیتنده اولدیغی کبی .

(١٥) تجرید صنعتی.

بو صنعت ادبیات عربیه‌ده وجوه عدیده ایله مستعمل اولوب لسانمزده وجوه مذکوره‌نك هپسی مستعمل دکلدر .

وجوه مستعمله‌دن بری متکلمك اثر وجدانیه بناءً دیگر عقولدن اوصافی ترشیح قبیل حصب بر ... نزع وتخیل ایدوك انی مخاطب اتخاذ ایتمسیدر . جودت پاشانك

ای شانه قیل وقال ایله تل قرمه‌دن واروب
شرح ایله یاره حال پریشانی عوتمو

وکذلك مشارالیهك

یاد آغزین آره ای باد صبا دیرمی عجب
زده استانبوله جودت کلوز ان شا الله

وله ایضاً

نه تسخیر ایتدی کلزاری نه اوردی آتشه خاری
بنه خوزمی اوقورسك روز وشب اورانده ای بلبل

بیتلرنده اولدیغی کبی .

دیگر وجه . متکلم نفسنی برشخص آخر مقامنه اقامه ایله اکا خطاباً سوز سویلمسیدر . فضولی

ای فضولی ناوك اعمله الدم اشتباه
دونه دونه گرچه بیداد ایتدی چرخ دون بکا

بعضاً متکلم نفسنی انسانك غیری برشی فرض ایدرك اکا خطاباً سوز سویلر. ندیمك

ای ندیم ای بلبل شیدا نیچون خاموشسك
سندن اول چوق نوا گفتگولر وار ایدی

بیتنده اولدیغی کبی.

تجریدك اقسامنه عائد اولان بعض جهتی (علم معانی) بحثنده ذکر اولنمشدر.

(١٦) مبالغهٔ مقبوله صنعتی.

(مبالغهٔ مقبوله) بر موصوف حقنده ایراد اولنه جق وصفك ادعا طریقیله حد استبعاد وامتناعه واردرلمسیدر.

شو صنعت تبلیغ. اغراق. غلو قسملرینی حاوی در.
(تبلیغ) هم عقلاً. همده عادتاً ممکن اولان وصفدر.
نفعینك

بر آوج گوهر صاچاردی عنه گورنجه کفك
صالدیغنجه دشمنه کاهی مرصع ششپری
عطای جود ایدر نشئهٔ لطفی احسانه
بلای ناگهانیدر خدنگ تیغی اعدایه.

بیتلری کبی.
(غلو) عقلاً وعادتاً ممتنع اولان وصفدر.

نفعينك

ماهيتي كر اولسه جمداته مربي
تصوير حجر كسب كمال بشر ايلر

بيتي كبي.

غلوده تخيل اولنان وصف پارلاق وكوزل اولور ايسه (غلو مستحسن) اولور.

كذلك نفعينك

ويرسه طبع آتشه كر برق تيغي تربيت
معدن الماس ايدردي تودهٔ خاكستري.

بيتي كبي.

هزل وخفت مقامنده كتيريلور ايسه (غلو مجاز) اولور.

ينه نفعينك بر آت وصفنده

براق آسا زميندن كر عزيمت ايتسه افلاكه
ايدر سرعتده سبقت تير آه عرش پيمايه
يديسنده كذر ايلردي نمناك اولمه‌دن پايي
اكر يولي تصادف ايتسه كاهي هفت دريايه

بيتلرنده اولديغي كبي.

لكن غلوده تشبيه صورتي التزام اولنمديغي تقديرده عادةً وعقلاً غير ممكن اولان اوصافك ايرادنده اضافت كورنسه بيله تصوير خيال كبي شاعر و متكلمنك اقتدارني ارائه‌دن بشقه فائده حس اولنه‌مز. زيرا بر موصوفي اتصافه لايق اولمديغي بر وصف ايله توصيف ايچون اتعاب ذهن اولنمسي عبثله اشتغالدر ديمكده تردد ايده‌مز. بونكله

برابر فضولينك بر امير وصفنده‌كى

تصور ايلمك اولماز سكا مانند بر كامل

همانا سنده ختم اولمش كمال قدرت بارى

بيتى كى سوز مراسم دينيه و آداب ماليه دائره‌سندن دخى چيقماز ايسه مردوديتى فوق الحد عد اولنه‌جق بر درجه‌يه وارمش اولور .

(١٧) مذهب كلامى صنعتى.

شو صنعت متكلمين طريقى اوزره كلامده مطلوب ايچون حجت كتيرمكدر .

حمد بحد دمبدم اول مبدع اشيايه كيم

خالق امكان وجود ذاتى ايجاب ايدر كبى .

(١٨) حسن تعليل صنعتى.

بر وصف ايچون غير حقيقى بر اعتبار لطيف ايله او وصفه مناسب بر علت ادعا اولنمقدر .

صنعت مذكورده وجوه آتيه جريان ايدر.

(اولا) ايراد اولنه‌جق وصف بر صفت ثابته اولورده كلامده او صفته عائد اوله‌جق علتك بيانى قصد اولنور.

(ثانيا) وصغر بر صفت غير ثابته اولورده اثباتى مراد ايديلور. برنجى نوع ايكى صورتدن خالى اولەمز .

صورت اولاجه كلامده ذكر اولنان صفته تعلق ايده‌جك بر علت مذكور اولنسه بيله وصف بر علت عاديه‌يه معلول كورينور. فضولينك

دانه طپراق ايچره شدت چكديكيچون نجه كون

باش چكسوب خرمنلنور آرايش بستان اولور

بیتنده اولدیغی کبی. (دانه)نك خرمنلنوب آرایش بوستان اولمسنه (طپراق ایچنده نیجه کونلر شدت چکمسی) علت کوسترلمش ایسه‌ده ذره کبی براوفاق تخمك طپراقدن باش کوستروب مناره کبی بیومکه طپراق آلتنده نصرتله کسب استعداد وقابلیت ایتمسی احکام خفیه‌دن معدود اولمغله بیتده کوستریلان علت پك عادیدر.

صورت ثانیه‌جه وصف ایچون کلامده مذکور اولان علت پك عادی اولوب علت حقیقیه ایسه خفی اولمامق اوزره بداهةً معلوم اولملقدر. جودت پاشانك

طیانماز تاب رخساریکه نور دیده ای مهرو
انکچون چشممز محتاج جام دوربین اولمش

بیتنده اولدیغی کبی. کوزك دوربینه احتیاجی وصفنه تاب رخساره طیانامسی علت کوسترلمش ایسه‌ده بو علت فکر شاعرانه‌جه تصرفدن نشئت ایتمش بر علت عادیه‌در. زیرا بدیهیدرکه کوزك جام دوربینه (کوزلکه) احتیاجی وصف عارضیسنك علت حقیقیه‌سی باصره‌جه رؤیتـه تعلق ایدن عارضهٔ ضروریه‌در. بو صورت شاعرجه معلوم اولدیغی حالده مضمونجه او صورتله تصرف کوسترلمسی صورت متخیله‌ده حسن تعلیلدر.

ایکنجی نوع ـ ذکر اولندیغی اوزره اثباتی مراد اولنان صفت در ـ یا ممکن، یاخود غیر ممکن اولور.

ممکنه مثال

باشمه سودا کتیرمشدی سیه کاکللرك
شربت لعلك خلاص ایتدی او سودادن بنی

بيتی‌در. شو بيتده‌كی (سودا) برصفت غير ثابته‌دركه كاكلرك مراقلدن نشئت ايتمش وشربت لعلك علاجيله زائل اولمشدر. بو صورت ممكناتدندر.

غير ممكنه مثال

دكل خطك جمالك تاكه اغيار ايتمسون رؤيت
حرير آهدن رخساريكه نسج نقاب ايتدم

بيتی‌در. شو بيتده‌كی (جمال) برصفت غير ثابته‌دركه خط ظهور ايله زائل اولوب رخساره حرير آهدن نسج نقاب اولنمسی ممكناتدن غير معدود ايكن خطله بوصفتك وجه خيال اوزره اثباتی قصد اولنمشدر.

(١٩) تفريع صنعتی.

برشيئك ايكی متعلقندن بريسی ايچون حكم ويرلدكدن صكره ديكر متعلق ايچون اوحكم بشقه برفرع كوستره‌جك صورتده كلامجه تصرف اجراسی‌در.

فضولينك

اهل كماله جاهل اكرقدر قلمسه
معذوردر ملامتی ايتمك روادكل
جاهل طبيعتندن مذاق كمال يوق
هرنفسه اقتدای طبيعت خطادكل
الفت هميشه فرعی اولور اشنالغك
جاهل فضيلت اهلی ايله اشنادكل

نظمنده اولديغی كبی. بوندن جاهلك اهل كمالی تقدير ايتمامسی

معذرتندن ناشی اولدیغنه حکم ویرلمش وصکره بو حکمدن جاهلك فضیلت اهلی ایله بالطبع اشنا اوله‌میه‌جغی حکمی تفریع ایدلمشدر.

(٢٠) تاکید المدح بمایشبه الذم صنعتی.

لسان مدحه‌النان کیمسه حقنده برصورتله مدح ایراد اولندقدن صوکره برده ذمه بکزه‌یه‌جك صورتله دیکر برمدح ایراد اولنمقدر.

مثال

«فلان خاندانه عیب عد اولنه‌جق هیچ برحال نسبت اولنه‌مز. یالکز شوحاللری واردرکه مسافرلری وطن واحبابك نسیانیله لوم اولنور» کلامنده اولدیغی کبی. شومدح ذمه بکزر ایسه‌ده مسافرلره وطن واحبابی اونوتدره‌جق درجه‌ده اکرام ایتدکلری مشعر اولمغله مدح دیکردر.

(٢١) تأکید الذم بمایشبه‌المدح صنعتی.

لسان ذمه النان برشخص حقنده برسوز ایراد اولندقدنصکره برده مدحه بکزدیه‌جك صورتده دیکر برذم ایراد اولنمقدر.

حمقای زمانه‌دن بریسی

دزد معنادن ایلیوب شکوی
دیدی نظممده‌کی خیالاتی
چالدیلرهپ برربرر شعرا
فی‌الحقیقه سوزنده کرچك ایمش
کوردم اشعاری جمله بی معنا

نظمنده اولدیغی کبی.

(٢٢) استتباع صنعتی.

برشيئى برصورتله مدح ايتمكدركه بشقه برمدحى دخى متضمن اوله .

مثال

« فلان ذات اداره امورجه پك موفق اولوب هيچ بروقت اصلاحات ايچون شدنه احتياجى اولماز ، كبى كه مكارم احلاقى موفقيتنى تأمين ايدر ديمكدر . برنجى فقره موفقيتنى كوستروب فقرهٔ ثانيه مكارم اخلاقه تعلق ايدن ديكر مدحى شامل وبرنجى مدحى مستتبع در .

(۲۳) صنعت ادماج .

شو صنعت ، مدح ويا ذمى حاوى كلامك بروجهله سوقيدر كه اوكلامك شامل اولديغى معنى بشقه برمعنايده متضمن اوله .

مثال

« فلان كيمسه برظالمدركه ايلق باصديغى يرده صلاح وتقوا دخى قالماز ، كبى كه هم ظالم ، همده مروج فساد وسوء اخلاق اولديغى كوسترر .

ادماج ايله استتباع بيننده فرق شودركه استتباع مدحه مخصوص اولوب ادماج هم مدح ، همده ذمده جريان ايدر .

(۲٤) صنعت توجيه .

بوكا (ايهام) و (محتمل الضدين) دخى دينيلور .

صنعت مذكوره برسوزى بر وجهله ايراد ايتمكدركه هم مدحه ، همده ذمه احتمالى حاوى اوله .

مثال

بر ايش كوروبده كورديكى ايش ايومى اولدى فنامى ؟ اشتباه كوسترن بر شخصه خطاباً « برايش كوردك كه بوندن زياده بر شى

اولمامز » دینلمسی کبی . بوسوزده « بوندن زیاده ایو . یاخود بوندن زیاده فنا برشی اولمامز » صورتلرینك ایکیسنده‌ده احتمال بولنور .

موقع شمولنده ابهام کورینان کلام دخی بوصنعتدن معدوددر

قدرینه لایق اولان جامه‌یی کیدردی اکا

مصراعنده اولدیغی کبی . شو مصراعده‌کی (لایق) لفظنك متضمن اولدیغی لیاقت ، اوجامه‌یی کیدرنه‌می ، یوقسه کیه‌نه‌می متعلقدر ؟ مبهم اولمغله ایکی صورتده‌ده محتمل کورینور .

(٢٥) صنعت هزل.

برسوزی لطیفه واغو صورتیله ایراد مألندن جدیت مراد ایتمکدر.

مثال

بر دیلم نان کتمیور سنسز بوغازمدن بنم

کل بری کل یانمه نازلی فینوم اوش اوش مدد

نابی — هوائیه‌سندن

(٢٦) تجاهل العارف صنعتی .

متکلمك بیلدیکی برشیئی بیلمز طرزنده ایراد ایتمسیدر.

حامد آمدینك

بزمه کلدك کوز یوموب اچنجه مهمان اولمدك

بیلمم ای اهوی وحشی کوردیکم رؤیامیدر

بیتی کبی .

(٢٧) قول بالموجب صنعتی .

متکلم، مخاطبك سوزینی نفی ایله برابر اوکلامك ایجاب ایلدیکی شیئی اعتراف دخی ایتمسیدر .

مثال

« شو آدمه بر دیاقی اوردك » سؤالنه جواباً « خیر بر دیاق اورمادم ، اون دیاق اوردم » دینلمسی کبی .

ایکنجی فصل

صنایع لفظیه بیانندەدر

(۱) صنعت جناس .

شو بدیعه ایکی لفظك وجوه مختلفه ایله حروف و هیئتجه یکدیکرینه مشابهتیدر .

صنعت مذکوره بریسی تام ، دیکری ناقص قسملرینه منقسم اولوب هر قسم دخی انواع مختلفه‌یی حاویدر .

(جناس تام)

ایکی لفظك انواع واعداد حروف وهیئات ترتیبجه بینلرنده تشابهك وجودیدر .

مماثل — تشابهك ایکی اسم بیننده جریانیدر .

ایمه استبعاد خوش کلسه فغانم اول (کله)
بلبل اغلار کیم آنی کوش ایلینجه کل (کله)

بیتنده اولدیغی کبی .

مستوفی — ایکیسی بر نوعدن اولوبده بریسی اسم ، دیکری فعل اولاندر .

باغده‌می اخبیوب ناله‌لر ایدر (نیالر)   سسی چیقماز عجبا بلبل اویوده‌می (نیالر)

بیتنده اولدیغی کبی .

متشابه — ایکی لفظك بریسی مفرد ، دیکری مرکب اولاندر .

اول مه جفایی صانمه که (دوراندن) اوکرنور
بی‌مهر وبی‌وفالغی (دور — آندن) اوکرنور

بیتنده اولدیغی کبی .

صاله‌لی عارضنه (مو — سایه) لن ترانی دیر ایدی (موسایه)

بیتنده بویله‌در .

مفروق — بریسی مفرد. دیکری مرکب اولوبده خطاً متفق اولمیاندر .

رخسارینی جانانك (آینه‌یه) بکنزتدم
واه واه نه خطا ایتدم (ای نه‌یه) بکنزتدم

بیتنده اولدیغی کبی .

محرف — حروفجه حرکه اعتباریله اختلافی حاوی اولاندر .

«کنج» استغنا ارار سن بوقله «کنج» عزلتی

مصراعنده اولدیغی کبی . برنجی «کنج» کافك فتحی . ایکنجیسی ضمیله‌در .

(جناس ناقص)

اعداد حروفده اختلافی حاوی اولان جناس در .

شو اختلاف یا بر حرفی . یاخود زیاده حرف ایله جریان ایدر .

برنجی نوعده ایکی لفظك بریسی دیکرندن برحرف زائد اولور .

شو نوع اوچ درلودر .

برنجیسنده حرف زائد لفظك اولنده بولنور . باقینك

درونك پر (معارف)، همنشینك مرد (عارف) قل
آچلمه ای یوزی کل شخص نادانه کتـاب اسـا

بیتنده اولدیغی کبی .

ایکنجیسنده لفظك اورطه‌سنده بولنور . «جان» ایله «جهان» کبی .

اوچنجیسنده لفظك اخرنده بولنور. «صفا» ایله «صفات» کبی.

واقفك

دوستم ایتمز ایدك (غمزه) کی بویله خونریز

نی (غمز) ایلمسه دشمن بدخواه سکا

بیتنده‌کی (غمزه) ایله (غمز) دخی بویله‌در.

بردن زیاده حرف ایله اولان اختلاف وجوه آتیه‌یه تابعدر.

زیاده لفظك یا ابتداسنده اولور.

(متشاعر) هیچ اولورمی (شاعر) کبی.

یا وسطنده اولور. «سنطور» ایله «سور» کبی.

لفظك اختلافی حروفك نوعنه تعلق ایدر ایسه اختلافك بر حرفه منحصر اولمسی شرطدر.

شو اختلاف ایکی درلودر. بریسی مضارع، دیکری لاحق.

مضارع -- حسب المخرج حرفلر متقارب اولاندر. «علم» ایله «حلم» کبی.

لاحق -- متقارب اولمیان در. واصفك

(ماران) کبی بر برینی صوقه‌ده (یاران)

برسم هالالدر ادی صحبت احباب

بیتنده اولدیغی کبی.

تجنیس قلب — اختلاف، حروفك ترتیبنده جریان ایده‌جك اولان جناس در. «امل» ایله «الم» کبی.

مقلوب مجنح — یکدیکریله متجانس اولان ایکی لفظك بریسی بیتك اولنده، دیکری اخرنده اولمقدر.

(کل) رخك تجربله لال اولمش کوکل ای غنچه فم
کل بکا بن اغلایم بلبل کبی سن باقده (کل)

بیتنده اولدیغی کبی .

مزدوج — متجانسینك ایکیسیده اخرده بولنمقدر ، بوکا (مکرر) ، (مردد) دخی دینلور .

رخلرك بویله دریغ ایتمه دل دیوانه‌دن
شمع ایچون بومرتبه (پروانه‌دن)(پروانه‌دن) کبی .

جناس اشتقاق — اشتقاقجه اولان تشابه در .

مثال

مراد ایدرسه (مسبب) بر آدمك کارین
ید تشبثی جستجو ایدر (اسباب)

بیتنده اولدیغی کبی .

(۲) ردالعجز علی الصدر صنعتی .

نثرده لفظ ومعناجه متفق ویا برصورتله متجانس ایکی لفظك بریسی برفقره‌نك ابتداسنده ، دیکری صوکنده اولمقدر .

مثال

« (عالم) علمیله عمل ایدرایسه (عالم) در » .

ینه مثال

« (نظامه) رعایت واعتنا . مملکتجه موجب (انتظام) اولور » .

فقره‌لرنده اولدیغی کبی .

نظمده ایکی لفظ متجانسك بریسی بیتك اولنده ودیکری اخرنده بولنمقدر

ثابتات

ساعتك كلدى ديمكدر عاشق دخسته يه
سينه سن اچوب نزاكتله اوساعت كوسترش
بيتنده اولديغى كبى .

غزللرجه برمصراعك هم مطلعده ، همده مقطعده تكرارى دخى بو صنعتدن معدوددر . رازينك

(اى سهى سروكرم باغ جهان طوردقجه طور)
كلشن پر زينت كون و مكان طوردقجه طور
سايهٔ جودكده عالم ديه‌لر رازى كبى
(اى سهى سروكرم باغ جهان طوردقجه طور)

وكمال بكك

(قيزمش اوكل حيا بوزلمش) الوانته باق ضيا بوزلمش
بيلمم نه سببله رنكى اوچمش صهبا بولانق صفا بوزلمش
تا بنده جمالى طورى غمناك مهتاب كوزل هوا بوزلمش
مه روينه وارسه قارشى كلمش خورشيدده‌كى جلا بوزلمش
بر خنده نياز ايدنجه كوكلم (قيزمش اوكل حيا بوزلمش)

غزللرنده اولديغى كبى .

(٣) صنعت سجع .

شو صنعت نثرجه ايكى ويا دها زياده فاصله‌لر بيننده حرف روىجه موافقت بولنمقدر .

سكاكى «نثرده سجع ، نظمده قافيه كبى در» دير . لسان عربيده

« ادام الله توفيقك وسهل الى نفائس الخيرات طريقك » .

« من وجد كلاءً رتع ومن صادف غيضا انتجع » .

سعدالله پاشانك برمكتوبندن مأخوذ

اوكنده‌كى ساحه بردوحهٔ بديع المنظردركه فسحت عرض وطولنى احاطه‌ده مدنظر قاصر ، لطافت انتظامنى تعريف وافاده‌ده قوهٔ متخيلهٔ ادباعجزينى اعترافه‌هرزمان حاضردر» عباره‌سنده‌كى فقره‌لرده اولديغى كبى .

كلامده سجع تكلفسز وياطبيعى يوزكوسترر ايسه لطيف وبليغ اولور . تكلفله سجع تداركى ، ياخود سجع ايچون الفاظ زائده كتيرلمسى لطافت وبلاغتى بوزار .

(٤) صنعت موازنه .

نثرجه سجع موقعنده وزناً مقابليله مساوى وسجع صورتنى غير حاوى بركلمه‌نك ، نظمجه قافيه‌يه مقابل اوله‌جق موقعده كذلك وزناً قافيه ايله متساوى برلفظك بولندرلمسى در .

نثره مثال

سعد الله پاشانك

« هر شاخ نضارت وايه‌سى تارشعاع افتابه بركوزل شانه سايه‌سى ايسه آلتنده كزنلرك حياتنه سرمايه‌در » .

كلامنده و

« هر طرزى ليطف ، هرخلق كريم » سوزنده اولديغى كبى .

نظمه مثال

نفعينك

عالم افروز افتاب اسمان عزوجاه
مسندآره‌تاجدارتختگاه عدل‌وداد

بيتنده‌كى (عزوجاه) ايله (عدل وداد) و

سوزين ادراك ايده‌مز فهم اديب
فهمنه ايريشه‌مز عقل حكيم

بيتنده‌كى (فهم اديب) ايله (عقل حكيم) و

نهاد جلوه سنده شوخىٔ طبع هوا مضمر
سواد پيكرنده روح برق وصاعقه مدغم

بيتنده‌كى (مضمر) ايله (مدغم) كبى .

(٥) لزوم مالايلزم صنعتى

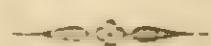
بوكا (تشديد) دخى ديرلر . حرف رويدن مقدم سجعده ويا قافيه‌ده بى‌لزوم اولان حرفك تكرارينى التزامدر .

مثلا (كرم) . (قلم) . (خدم) . (قسم) لفظلرنده حرف روى ميم اولوب شو لفظلرك هر بريسى ديكرينه قارشى سجع وقافيه اتخاذ اولنه بيلور كن (كرم لفظنه حرف رانك روى اتخاذيله (حرم) . (درم) كبى لفظلرك قافيه التزامى كبى .

فضولينك

بو جالدك قبرم اى بى دردلر سنك ملامتدن
كه معلوم اولنه درد اهلنه قبرم اول علامتدن

مطلعنى حاوى غزلنده‌كى قافيه‌لر دخى بويله‌در . زيرا شو غزلده حرف روى حرف نا اولوب مثلا (تحتدن) لفظى (علامتدن) لفظنه قافيه اولمغه صالح وكافى ايكن قافيه‌لرك هر بريسنده بالالتزام حرف رويدن مقدم (لام) و (الف) و (ميم) حرفلرى تكرار ايتدرلمشدر .

لاحقه

بعض مباحث مهمه

سرقت شعر

(سرقت شعر) برشاعر دیگر برشاعرك اشعارندن بر شی الهرق کندی شعری دیو اعلان ایتمسی درکه بوحال شعرجه خرسزلق ایتمکدر.
فقط ایکی شاعرك سوزلرنده تصادف اتفاقی وقوعبولور ایسه سرقت عد اولنمز. تاریخجه بو تصادفك وقوعی چوقدر.
برشاعرك شعرنده مندرج بر مضمونی بشقا درلو تصرف وفائدهٔ زائدهیه ربط ایتمکسزین بعض کلمهلرك تبدیلی ویاخود مراد فلرینه تحویلیله برشعر سویلمك سرقت صایلمز ایسهده مقبول دخی عد اولنمز.
لکن ایکنجی شاعر برنجی شاعرك سویلدیکی بر مضمونی اخذ ایله بعض نکته ویا انده مندرج اولمیان فائده التزامی کبی بر صورتله تصرف ایدر ایسه بو صورت سرقت صایلمدقدن بشقه مقبولیت مخصوصهیه دە التزام ایدر.
(اقتباس) نثر ویاخود نظمی حاوی کلامده قرآن کریم، یاخود حدیث شریفدن برشی قرآن واحادیثدن اولدیغی تصریح اولنمامق، اوزره تضمین اولنمسی در.

قرآندن اقتباسه مثال

سعی قل تحصیل عرفان ایتمکه　　لیس للانسان الا ماسعی

حدیثدن اقتباسه مثال

تملسزدر بناسی کائناتك　　بقا فکریله چکمه اضطرابی
متانت ویرمه بنیان وجوده　　لدوا للموت وابنوا للخراب

نظملرنده اولديغى كبى .

(تضمين) بشقه برشاعرك اشعارندن برشى تضمين صورتيله وشاعرينك اسمنى تصريح ايله نظمه علاوه ايتمكدر . نديمك

راسخك بومطلعن تضمين ايدوب ساقى كتمك

نقل صوندى ايچديكم صهباى عرفان اوسته

سوزمه چشمك كمسون مژكان مژكان اوستنه

اورمه زخمك سينه‌مه پيكان پيكان اوستنه

نظمنده اولديغى كبى .

تضمين اولنان شعر پك مشهور ايسه شاعرينك اسمنى تصريح ايتمكده بأس كوريلمز . نديمك

اوباغك هر درختى ميوه دار عزو دولتدر

آنارلرطاشى البته درخت ميوه دار اوزره

تضمينى كبى . شو بيتك ايكنجى مصراعى مقالى نامنده برشاعرك‌كدر . مصراع پك مشهوردر .

(تلميح) كلامده برقصه‌يه ، ياخود امثالدن بر مثاله اشارت التزام ايتمكدر .

قصه‌يه تلميحه مثال نابينك

اى نامه سن اول ماه لقادنمى كلورسن

اى هد هد اميد سبادنمى كلورسن

بيتى دركه حضرت سليمان عليه السلام ايله بلقيس قصه‌سنه تلميح ايدلمشدر .

مثله تلمیحه مثال رحمینك

آبستن صفا و کدر در لیال هب

کون طوغمه‌دن مشیمهٔ شبدن نه‌لر طوغار

بیتی‌درکه (کون طوغمه‌دن نه‌لر طوغار) مثل ترکیسنه و (اللیلة حبلی) مثل عربیسنه تلمیحدر .

(خطابت) نطق ایراد ایدر. امور دینیه وعلمیه وسیاسیه‌نك اعاظمندن معدود در .

خطابت دینیه، اهل اسلامجه بیرام وجمعه‌یه مخصوص خطبه‌لردر. زمان جاهلیت بلغاسندن قس بن ساعدة الایادی ایله خطابتده مثل ضرب اولنور. قس نجرانده براسقف ایدی. عربلرك خطیب وشاعر مشهوریدر. بوذاتك وحدت خدا وبعثت خاتم الانبیایی وحکم بلیغه‌یی حاوی عکاظ پنایرنده اوقودیغی خطبه مشهوردر. ابتدا یوکسك محله چیقوب خطبه اوقویان وخطبه اوقورکن قایجه ویا عصایه طیانان بودر.

سحبان باهلی نام ذات دخی بین‌العرب خطابتله مهارت وشهرت قازانمش ذواتدندر . خطابتده مهارت کسب ایدنلر حقلرنده عربلر (اخطب من سحبان) دیه مثل ضرب ایدرلر. سحبان ایکی محارب قبیله اراسنده ساعتلرجه ممتد براوزون خطبه اوقومش اولدیغی حالده شو خطبه‌ده ایراد ایلدیکی کلماتدن برکلمه بیله اعاده وتکرار ایتمامش اولدیغی مرویدر.

فخر کائنات علیه افضل الصلوات افندمزك خطب جلیله‌لرینی ابوالعباس جعفر بن المستغفری جمع ایتمشدر .

حضرت علی رضی‌الله عنه افندمزك خطبة البیانی پك مشهوردر.

بوندن بشقه بشیوزه قریب خطبه‌لری، واردرکه هپسنی بالارتجال
قرائت بیورمشدر .

خطبای اسلامدن ابن نباته‌نك خطبه‌لری ادبیات عربیه‌جه برنجی
درجه‌ده شهرت حسنه‌یی حائز درکه بك چوق اجلهٔ اعلام طرفلرندن
اوخطبه‌لره شرحلر یازلمشدر .

ابو الودعانك جمع ایتمش اولدیغی خطب اربعین (ودعانیه) دیو
معروفدر . قدما بونیده شرح ایلدیلر .

ابو العلانك خطب الخیلی دخی مشهور ومشروحدر .

خطابت سیاسیه صدر اسلامده اهمیت فوق العاده‌یی حائز ایدی
تاریخ شناسانك معلوملریدرکه مهم ایشلر یوز کوستردکجه مسجد
شریفه طوپلانیلیر و خلیفه بولنان ذات عالی منبره چقوب مقاصد
سیاسیه‌یی برخطبه ایله آرای عمومه عرض ایدر، حضاردن بیان رأی
ایده‌جك اولان ذواتك هر بریسی قیام ایله رأی ومطالعه‌سنی سویلر
ایدی. بریسی افاده‌سنی بتوروب اوطورمدقجه دیکری قالقمز ایدی.

ملوك اسلامدن ومناصب دیوانیه اصحابندن وعسکری قوماندانلرندن
بك چوق ذوات مصالح عمومیهٔ سیاسیه وعلمای کرام مباحث علمیه
صره‌لرنده هر وقت نطقلر اجرا ایده‌کلمشلردر . خصوصیله ولایات
والویه‌جه سرکارده بولنان مأمورین اوامر قرائتی عقبنده و جمعیات
عمومیه‌ده حضاره ومحاربات اثنالرنده اردومشیرلرینك وسائرقوماندانلرك
عسکرلره بلیغ ومؤثر نطقلراجرا ایتملری هر وقت معتاد ومرعیدر.

عصرمزده خطابت سیاسیه وعلمیه اعصار سابقه‌یه نسبتله دها
زیاده اهمیت کسب ایتمشدرکه اصحاب نطق شفاهاً . یاخود مکتوباً

پارلاق نطقلر ایراد ایلمکده و شو نطقلرله امور سیاسیه وسائره‌جه‌ پك بیوك ایشلر کورلمکده‌دز. مجالس عمومیه‌ده، محاکمات واجتماعات صره‌لرنده ایراد اولنه‌جق نطقلر ناطقك حسن نیت و اقتداری و مصلحتك اهمیتی نسبتنده تأثیراتی کوسترر.

عصر حاضرجه نطقلره بر طاقم اصول و آداب وضع اولنه‌رق نطق یدی قسم اعتبار اولنمشدر.

(١) مقدمه

(٢) لسان خطابته النه‌جق ماده‌نك توضیحی

(٣) او ماده‌نك متحمل اولدیغی اقسامه تقسیمی

(٤) اساس نطق اولان اموردن غرض نه ایدوکی

(٥) موضوع بحث اولان ماده‌نك دلیللری

(٦) اعتراضات (بالایجاب)

(٧) اقناع (بالایجاب)

اهل منطقجه خطابت مظنونات، یاخود مقبولاتدن ویاهر ایکیسندن مرکب قیاسه دینلور. بوندن غرض سامعینی معاش و معادجه متمتع اوله‌جقلری حالله ترغیب در.

(براعت استهلال) کلامده ابتدا، بر صورتله ایراد اولنمقدر که بحث آتی نه‌دن عبارت اولدیغی معلوم اوله.

کتاب دیباجه‌لرنده فاتحهٔ کلام شو اصول اوزره التزام و ترتیب اولنور. فضائل اشعاری حاوی سند الشعرا نام کتابك فاتحهٔ کلامی اولان

« مطالع منظومهٔ حمد خدا ترکیب بند اسالیب حسن ادا قلنوب مصراع برجستهٔ درود پیاپی ورود سید الانام تضمین کردهٔ بدیع الانسجام

احتشام وزنانت قوافیٔ ترضیه وتکریم ال واصحاب مستزاد سه‌بیت صلوة وسلام قندقدن صکره چکیدهٔ قلم عبد بیکنت بندهٔ ابن عباس حشمت بو در که»

عباره‌سی کبی . شو عباره کوزلسیله برابر کتابك شعردن بحث ایده‌جکی اکلاشیلور .

(تخلص) فاتحهٔ کلامدن صکره صدده شروعده مقصودك اتمیاتی کوستره‌جك بربولدن دائرهٔ بیانه کیرمکدر. بوکا (اقتضاب) دخی دینور.

(حسن انتها) سوزی حسن خاتمه ایله اکمال اتمکدر . قدما مراسلاتده دعا ایله سوزی ختم ایدرلر ایدی شمدی خلوصه دائر محرراتده مخاطبك بقای توجهنی استدعا و تأیید اخلاص صورتنی کوستره‌جك سوزلرله کلامه ختام ویرلدیکی کبی.

آثار منظومه‌دن توحید ومناجاتدن اقدم استغفار وتضرع ونعت نبویه تصلیه واستشفاع ومدیحهٔ اکابرجه دعا ایله ختم مقال اولنور.

خاتمه

تحسنات لفظیه‌نك هپسنده الفاظ معانی‌یه تابع اولملیدر . زیرا معانینك ترتبی کندی طبیعتنه براغاسه نفسنه یقشه‌جق الفاظی طلب ایدرك عباره نکلفه تصادف اتمکسزین اکتساب لطافت ایدر .

کرك سجعك کرك بدایع سائره‌نك ایرادیچون تکلف التزام اولنور ایسه الفاظ ومعانیده‌کی لطافت طبیعیه تقلید وتصنیعه تصادفله حدود طبیعیه‌دن چیقار.

معانینك التزامی صره‌سنده بالطبع طلب واکتسا ایده‌جکی

الفاظده ایسه تکلف وتصنیع شائبه‌سی بولنه‌مز. کرك سجع وکرك کیف‌ما اتفق یوز کوستره‌جك سائر بدیعه‌لر بر انسانك خلقت اصلیه‌سنده‌کی حسن وجمال کبی لطیف اولور.

سجع وسائر بدیعه‌لرجه تکلف التزامی ـ ذکر اولندیغی اوزره ـ لطافت طبیعیه‌یی بوزه‌جغی کبی تکلفسز نمایان اولان بدایعی ازاله ایچون تکلف اختیارده لطافت وبلاغتی بوزار. زیرا کلامده‌کی بدایع طبیعیه بر کوزلك صحیفهٔ جمالنده‌کی لطایف اصلیه کبی اولدیغندن مثال اولمق اوزره شو بدیعه‌لردن سجعی کوزل یوزده‌کی خال فرض ایتدیکمز حالده یوزده‌کی خال حك ایله چیقارلسه حسن وجمالی نصل رخنه‌دار ایدر ایسه سجع طبیعی‌یی دخی تکلف ایله ازاله کلامك لطافت وبلاغتی اخلال ایدر.

فن بلاغت فضائلك اشرفی ومرتبه‌جه اعلاسی‌در. نثر ایله نظمك شرافتجه یکدیکره رجحانی بحثنده بین البلغا اختلاف جریان ایتمش ورجحان نثرده اولدیغی تسلیم اولنمشدر. زیرا معلومدرکه هر عصرده پك چوق شاعر کلمش. لکن هر عصرده از منشی ظهور ایتمشدر. دولت علیه‌نك بدایت تشکلندن بوکونه قدر اعصار سابقه‌یی برر برر نظر تفتیشه الدیغمز حالده هر عصرده نیجه شاعر کوره بیلورز. شمدی‌یه قدر کسب اشتهار ایدن منشیلر ایسه معدوددر. منافع عمومیه جهتنه کلنجه اشعار انشایه نسبت بیله قبول ایتمز.

هر حکومتك مدار قوامی ایکی دعامه اوزرینه مبنی‌درکه بودعامه‌لرك بریسی سیف دیکری قلمدر. امور سیاسیه وادارهٔ ملکیه‌جه کوریله‌جك ایشلرده سیفه بعضاً لزوم کورینور. قلمه اولان لزوم ایسه متسلسلدر. منشی ایچون فن بلاغتك مداری ذوق سلیمك حکم وتصرفی‌در.

امر تعلیم وتعلم ذوق سلیمه نسبت قبول ایده‌مز. حین تعلمده ذهنه ملایم گلمیان مسئله‌لر استاده عرض ایله استیضاح اولنه‌بیلور. ذوق سلیمك ایسه استادی یوقدر. مدت عمرنده ذائقه‌سنه طاتلی دوقنمامش اولان برکیمسه طاتلینك چاشنیسنی تعریف شفاهی ایله اوکرتمك ایچون هرکیمه مراجعت ایتسه اوکرنه‌مز. کذلك براعمای مادرزاد الوانی آکلامق ایچون نقدر استیضاح ایتسه تعریف یله اکلایه‌مز. ذوقجه تعلیم وتعلم دخی بویله‌در. ذوقی تعلیم ایده‌جك استاد بالکز طبیعت فطریه‌در.

نثردن تألیف کلام ایتمك برصنعتدرکه چوق آلته محتاجدر. شو آلات هر علمده مهارت، کثرت مشهودات، کثرت تجارب کثرت مطالعات. معلومات سیاسیه، حکمت عملیه، کثرت استخدام کبی امور کثیره ایله برابر مناظره‌ده اقتدار تام اولوب شو اموری اداره ایده‌جك قوت ایسه بالخاصه حسن طبیعت وذوق سلیمدر.

فن بلاغتله انسان منشی اولور. یازدیغنی مقتضای حاله تطبیق ومحسنات ایله تزیین ایده‌بیلور. لکن منشیٔ کامل اولمسی امور مذکوره‌یه وذوقه موقوفدر. برمنشی قلمه اله‌جغی شیده مباحث علمیه‌دن برینه تعلق ایده‌جك بر بحث تصادف ایتدیکی حالده اوعلمی بیلمز ایسه‌اوبحثی اصحابنه بکندره‌جك صورتده قلمه اله‌مز.

معلومات سیاسیه ایله قوانین ونظامات دولتك نظریات وعملیاتنه وقوفی اولمسه مخابرات سیاسیه‌ده عدم اقتداری کورینور. امور مذکوره‌نك هانکی بر جهتنده نقصانی اولسه یازه‌جغی

شیلرجه محلی تصادف ایتدکجه شو نقصان کندوسنی کوسترر. لکن فن بلاغتده مهارتیله برابر امور مذکورهجهده کمالات لازمهیی حائز اولان ذات ذوق سلیم اتصافندنده اولور ایسه بر شهسوار مطلق العنان اولورکه عنان قلمی نصل ایستر ایسه اویله اداره و استعمال ایدر.

بر علمده ماهر اولان ذات او علمه نسبتله شهرتیاب اولهبیلور. مثلا علم نحوده مهارتی اولانه نحوی، فقهده ماهره فقیه، علم کلامده ماهره متکلم، هندسه آشنایه مهندس دینلور. بونلرك هیچ بریسنه منشی دینلمز. هر فنده معلومات منشیجه هر فنده تصرفه اقتدار ویرر. شو تصرفله متخصص اولان مالکنك مرجعی تکرار ایدرزکه ــ ذوق سلیم وطبع مستقیمدر. ذوق اولمهسه تصرفه اقتدار حاصل اولهماز. خالق اولان ذوق سلیم چقماق طاشنك ایچندهکی آتش کبیدر. تیمور او طاشه اورلمسیله برابر آتش ظهور ایدر. بو خاصهیی متضمن اولمیان طاش کول کبی اوفاتجهیه قدر ضرب اولنسه بر کوچوك شراره بیله کوسترمز. کذلك ذوق سلیم صاحبی اولمیانلر نقدر عالم اولسهلر نظم ونثرده حسن تصرفه مقتدر اولهمزلر.

کلامده صنایع لفظیه اختیار ایدنلره کوره الفاظ مفرده ایپلکه دیزلمامش وبر برینه قارشمش اولان مختلف الاشکال انجو کبیدر. انجوی ایپلکه دیزلر بربرینه اویغون اولانلری ابروب ضم ایدرلر.

انجونك عقد منظومهدن کوبه، کردناق، قول باغی کبی

چوق شی یاپیله‌بیلور . بونلرك هر بریسنه مخصوص بر هیئت واردرکه دیکرینه یاقشمز . منشی وخطیب وشاعرك انتخاب ایده‌جکلری معانی‌یه یاقیشه‌جق الفاظك تصرفیده بویله‌در.

هر قومك ادبیاتی او قومك اخلاق واطوارومراسمنك آینه‌سی اولوب اخلاق واطوار ومراسم انقلابه مصادف اوله‌جغه ادبیاتك دخی تصادفی امور طبیعیه‌دندر.

بناءً علیه دولت علیهٔ عثمانیه‌نك بدایت تشکلنده‌کی ادبیات ترکیه‌وقایع کونیه‌نك کوستردیکی انقلابه تصادف ایده ایده شمدیکی درجه‌یی بولمشدر. موجود آثار ادبیه شو بحثك هم تفصیلاتنه همده محاکمه‌سنه مأخذ کافی اوله‌مدیغندن دردست طبع اولان (مرآت العبر) نام کتابمزك دولت علیهٔ عثمانیه تاریخنی شامل اولان قسمنده بونك ایچون معلومات کافیه درج اولنه‌جقدر انشاالله تعالی .

اعتذار

ادبای جدیده‌مزك آثار منظومه‌لرندن انتخاب ایده‌جکمز شیلری کتابمزك خاتمه‌سنه ذیل ایده‌جکمزی مقدمه‌ده بیان ایتمشیدك. ادبامزدن بعض ذوات آثار موجوده‌سنی بوندن مقدم صورت مخصوصه‌ده طبع ایتدروب نشر ایتمش ایسه‌ده چوغی آثارموجوده‌سنی شمدی‌یه قدر نشر ایتمامش وانتخاب ایسه هرذاتك آثار شعریه‌سنی

تماماً الده ایتدکدن صکره مطالعه‌یه متوقف بولنمش اولدیغی حا
بوکا موفق اوله‌مه‌دیغمدن تذییله‌ده موفق اوله‌مه‌دم .

اللهم اختم بالخیر عمالنا ویسر بلطفك آمالنا امین.

تم

